

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: Istorie

TEZĂ DE DOCTORAT

Ritual funerar și habitat în regiunea Târnavei Mari (secolele IX-XI)

doctorand:

ADRIAN NICOLAE ȘOVREA

conducător științific:

prof. dr. habil IOAN MARIAN ȚIPLIC

Ritual funerar și habitat în regiunea Târnavei Mari (secolele IX-XI)

(rezumat)

Capitolul I. Introducere

Valea Târnavei Mari este locuită încă din preistorie, dar perioada secolele IX-XI pe valea Târnavei Mari este însă mai slab evidențiată. Majoritatea descoperirilor arheologice se opresc la secolul IX (vezi Bratei – *Nisipărie*, Sighișoara – *Dealul Viilor* ș.a.), ca apoi să avem descoperiri pentru perioada din timpul cuceririi maghiare, secolele XI-XII. Cercetările lui Gheorghe Baltag au încercat să demonstreze că există locuire și în perioada post-avară și pre-maghiară, adică în secolele IX-XI. **Studiul de caz** este situl arheologic de la Albești, care din punctul de vedere al lui Gh. Baltag are și o fază specifică acestei perioade.

Lucrarea de față face referire la descoperirile arheologice din ceea ce noi am numit „regiunea Târnavei Mari” și care respectă în linii mari ceea ce din punct de vedere geografic e bazinul Târnavei Mari și bazinul Hârtibaciului. Geografic, valea Târnavei Mari poate fi împărțită în trei subunități: valea superioară, valea mijlocie și valea inferioară.

În perioada romană valea Târnavei Mari a făcut parte din ruta militară și comercială ce lega castrulele și așezările romane dinspre est și de pe valea Târnavei Mari cu centrul administrativ de la Apulum. Acest drum era secundar de rang II urmând un traseu ce trecea prin Apulum – Obreja – Micăsasa – Sighișoara – Odorhei. În privința unui drum de legătură secundar de rang II se poate presupune ruta Sighișoara-Șaeș-Apold-Brădeni-Retiș-Bărcuț-Șoarș-Făgăraș, cu lungimea de circa 45 km. Conform hartei jusefine (harta 8) realizată în perioada 1769-1773 pentru Transilvania „drumul de pământ” (trecut astfel pe harta jusefină, care e de fapt un drum de „categoria 1” pentru spațiul transilvan în secolul XVIII) are un traseu, care plecând din Alba Iulia merge pe o direcție vest-est spre Târnavă Mare ca din localitatea Țapu să urmeze linia râului intersectându-se cu drumul care vine de pe valea Vișei în apropierea Copșei Mici. Traversează localitățile până la Sighișoara de unde drumul continuă până la Vânători, ca aici drumul să aibă mai multe ramificații.

Din perioada arpadiană avem toponime care poartă numele unor puncte de graniță: predealpaß – predel (graniță naturală în cadrul Regatului maghiar), gyepü, indagines, Verhaue (prisacă), kapu (porți; puncte de trecere prin prisăci). Așezări cu originea numelui tûrcică sunt răspândite pe valea Oltului atât pe cursul mijlociu din sudul Transilvaniei cât și pe cursul superior din estul provinciei. Pe valea mijlocie a Târnavei Mari avem localitatea Stejărenii/Beșa, Secășel/ Bessenijo. Prezența slavilor se păstrează în toponimie. În bazinul Târnavei Mari au fost identificate toponime și hidronime cu origini slavo: Criș (din slavul Kriz=cruce), Daia (dalya=sat îndepărtat), Vulcan (vâlk= lup), Prod (brod=vad), Moșna (müchü= mușchi, plantă), Tiur (turji/tuřî= bour), Veza (vezü= ulm alb) ș.a. Toponime și hidronime cu origini turanice sunt „Kükülö” (forma maghiară a numelui „Târnavă”) și satele Beșa și Boiu. Hidronimul Târnavă are origini slave, „târ” însemnând „floare cu spini” și „ava” fiind „apă”. Pe harta Josefină am identificat hidronime cu rezonanță românească în special în denumirile de văi: Valle Lapus, Valle Mare, Valle Ursului, Valle Satului, Valje Hetzel ș.a. Sensul de „vale” se referă la „loc larg între două înălțimi; teren în pantă coborâtoare” sau „loc cuprins între două înălțimi, cu talveg și cu fund” sau „pârâu, apă curgătoare”.

În cadrul acestui capitol s-a urmărit și prezentarea stadiului la care a ajuns istoriografia, fiind amintite cele mai importante articole și publicații cu privire la regiunea Crișanei, a spațiului nord-vestic, sud-vestic, și creionarea celor mai importante repere legate de stadiul cercetărilor arheologice. De asemenea am adus în vedere istoriografia maghiară. Datorită influenței culturii Dridu în spațiul de sud al Transilvaniei am considerat necesară o scurtă analiză realizată după articole și publicații ale unor autori care au abordat tematica aceasta luând în considerare și spațiul de sud al Transilvaniei. Istoriografia cu privire la cultura Dridu și a cercetărilor arheologice pentru secolele IX-XI este mult mai numeroasă decât a ceea ce am prezentat în această scurtă descriere.

Cercetarea arheologică de pe valea Târnavei Mari privind perioada migrațiilor (secolele IV-IX) și evul mediu timpuriu (secolele IX-XI) este legată de activitatea lui Kurt Horedt, a lui Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Ligia Bârză sau a lui Radu Harhoiu și Gheorghe Baltag în special pentru valea mijlocie a Târnavei Mari, iar cea a lui Zoltan Székely este semnificativă și de mare importanță pentru valea superioară a aceluiași râu. De căpătâi sunt cercetările sistematice și de teren conduse de Gheorghe Baltag, care au fost publicate în volumul *Sighișoara înainte de Sighișoara* apărută în anul 2000.

Până în prezent au fost cercetate 15 necropole, însă câteva dintre ele nu au fost publicate în detaliu, fiind doar parțial analizate și doar generalități au fost menționate în reviste de specialitate, iar în urma acestor descoperiri arheologice au rezultat în literatura de specialitate grupe culturale care prezintă limitele cronologice.

Istoriografia cercetării habitatului din secolele IX-XI în spațiul intracarpatic transilvan este un capitol în care sunt trecute cele mai importante publicații cu referire la cercetările efectuate în așezări, publicații ce abordează teoretic și tehnic aceste descoperiri.

Capitolul II. Aspecte privind habitatul în bazinul Târnavei Mari

Lipsa documentelor cu privire la așezările timpurii din Transilvania lasă loc arheologiei să explice situația habitatului în Transilvania. Cercetările arheologice au arătat că așezările erau întemeiate lângă surse de apă, pe cursurile marilor râuri din Transilvania (Mureș, Someș), pe terasele ne-inundabile ale acestora. Fiecare locuință avea instalații de încălzire, rar fiind identificate locuințe fără vatră.

Așezările de pe valea Târnavei Mari se încadrează în liniile generale ale Transilvaniei. În paralel cu habitatul de pe valea principală a Târnavei Mari se dezvoltă un habitat aflat în zonele de dealuri (cu altitudini de până la 600 m) și de păduri, pe văi secundare greu accesibile. Aceste așezări sunt relativ dispersate, formate probabil din familii și clanuri, bazate pe o economie agro-pastorală.

Perieghezele au evidențiat pentru secolele VII-IX, perioada avaro-slavă, 36 de situri. Dintre acestea a beneficiat de cercetări sistematice „Așezare nr. 2” de la Bratei, ca și siturile de la Eliseni – *Ló Temető (Cimitirul calului)*, Filiaș – *Pământul Pădurii Mari*, Șimonești - *Sub stejari/ Csere alja* și Cristuru Secuiesc, punctele *Poala Bradului/ Fenyőalja* și *Valea Pârâului Cetății/ Valea Caldă*, ce au perioada de sfârșit secolul IX. La Cristuru Secuiesc există și o a treia așezare, cercetată în centrul orașului și care a fost încadrată în secolele X-XI, dar pentru această perioadă informațiile sunt la nivel de raport de săpătură. Situl de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* prezintă trei nivele de locuire pentru evul mediu, dintre care unul de secole VII-IX. Celelalte două nivele din situl de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* sunt încadrate în secolele IX-X și XI-XII. Lipsește monografia sitului pentru ca informațiile să fie mai exacte. Aici avem al treilea nivel de locuire de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*, încadrat între secolele XI-XII, precum și alte posibile așezări descoperite prin periegheze.

Prisăcile erau tipul de fortificație cel mai des folosite de regalitatea maghiară pentru apărarea granițelor regatului. Sistemul de linii cu prisăci este identificat pe valea Târnavei Mari prin două tipuri Ia₂ și Ia₃ (după I. M. Țiplic) tipurile 4-5 după F. Fodor. În bazinul Târnavei toponimii care arată prezența unor porți și a unor prisăci sunt localitățile Copșa Mică, Copșa Mare și Ghipeș. Un alt toponim este dealul Gyepes aflat la est de Turdeni (jud. Harghita).

Capitolul III. Rit și ritual funerar în bazinul Târnavei Mari

Pe harta arheologică a necropolelor a spațiului intracarpatic transilvan, pentru secolele IX-XI, avem un gol arheologic pe valea Târnavei Mari. Nu au fost semnalate necropole cu depuneri de vase de ofrandă. Prin urmare putem pune o nouă dovadă în dreptul ipotezei că pătrunderea maghiară nu s-a realizat în secolele IX-X în această parte a Transilvaniei.

Pentru perioada secolelor XI-XIII în preajma Sighișoarei au fost descoperite cimitire cu rit și ritual creștin în punctele „Dealul Viilor”, „Biserica din Deal”, „Biserica Dominicană”. Ritul este catolic, iar înmormântările constau în depunerea defunctului în gropi simple (doar în giulgiu în secolul XII și în sicriu începând cu secolul XIII) și în gropi antropomorfe (e săpat conturul uman pe fundul gropii și deșus defunctul – specific secolelor XI-XII). Groapa cu cistă nu a fost identificată în siturile de la Sighișoara.

Capitolul IV. Ceramica funerară și din așezări în bazinul Târnavei Mari

Așezarea de la Filiaș – *Pământul Pădurii Mari* conține fragmente specifice perioadei slavo-avare (secolul VII-VIII) și post-avare (secolul IX) (imag. 2, imag. 3). Dacă autorul săpăturii Zoltan Székely s-a oprit cu încadrarea la secolul VIII, atât Elek Benkő cât și Gheorghe Baltag consideră că există elemente de datare pentru secolul IX. Gheorghe Baltag ia în calcul vasul decorat cu impresiuni alungite cu analogii la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* .

Ceramica din așezarea de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* specifică perioadei secolelor VII-IX este dominată de cea lucrată cu mâna și la roata înceată, dar a fost descoperită și ceramică lucrată la roata rapidă. Ceramica lucrată cu mâna și la roata înceată se încadrează în cea specifică mediului slavo-avar prezent pe valea principală a Târnavei Mari.

Ceramica din așezarea de la Albești - *La Cetățea/Sub Cetățea* specifică perioadei VIII/IX-X (imag. 6-12) se caracterizează prin prezența unei ceramici semifine cu pasta omogenă, bine arsă, cu un decor format din serii de impresiuni alungite realizate cu pieptenul precum benzi de linii incizate orizontale continue sau benzi de linii întrerupte realizate cu

furculița, dar și decor de tip „ghirlandă” realizat prin benzi de linii în valuri . Analogii sunt la Oșeni și Filiași din județul Harghita.

Ceramica din așezarea de la Albești - La Cetățea/Sub Cetățea specifică perioadei XI-XII este realizată la roata lentă și rapidă dintr-o pastă degresat cu nisip, arderea fiind oxidantă de bună calitate. Formele vaselor și decor par să continue în mod evolutiv modelele secolelor anterioare.

Ca studiu de caz este ceramica descoperită la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* (secolele IX-XI) unde sunt repertorizate 9 vase ceramice reîntregite și expuse la Muzeul de Istorie Sighișoara. Descrierea constă în starea vasului (fragmentară – reîntregibilă-restaurată), forma vasului, tehnologia, pasta, degresantul, arderea, culoarea, buza, dimensiuni, grosimea peretelui, decor, tip ornament și observații (dacă e cazul). De asemenea sunt descrise 35 de fragmente de vase pe același criterii ca la vase (excepție dimensiuni).

În privința ceramicii-ofrandă din necropole acestea sunt din morminte de tip Mediaș. Diferența dintre vasele-ofrandă și urna de incinerare este că acesta din urmă servește ca și „casă” în simbolistica ritualică a trecerii în lumea de dincolo a defunctului. Sunt acele vase care au fost depuse lângă defunct și care au servit ca ofrandă pentru ca cel decedat să aibă ofranda pentru lumea de dincolo. Astfel de vase-ofrandă au fost descoperite pe valea Târnavei Mari în urma cercetărilor arheologice care au avut loc în necropola nr. 2 Bratei – *Nisipărie* (Cimitirul nr. 2) și în necropola de la Boarta – *Pârâul Zăpodiei/Șoivan*. La Mediaș – *Dealul Furcilor* este semnalat un mormânt de inhumație cu o posibilă depunere de vas ofrandă la picioarele defunctului (M4) însă mai multe informații nu sunt.

Concluzii

Pe valea Târnavei Mari avem **definite trei microzone** care ne oferă o perspectivă asupra evoluției comunităților de după retragerea administrației romane. Una dintre acestea este **microzona Bratei** unde avem două așezări („Așezarea 1” – secolele IV-VII și „Așezarea 2” cu două faze între secolele VI-VII și VII-VIII/IX). **Microzona Sighișoara** unde avem săpăturile din punctul *Dealul Viilor* și în care au fost observate trei faze de locuire. O primă fază este specifică perioadei secolelor III-IV, o a doua fază specifică secolelor V-VI și a treia fază secolele VII-IX. În această microzonă intră și situl de la Albești din punctul *Sub Cetățea/La Cetățea* tot cu trei faze de locuire, dar mai târziu și anume o fază datată în secolele VII-VIII, o a doua fază între secolele IX-X și o alta între secolele X-XI. O altă **microzonă** se conturează în

jurul **Cristurului Secuiesc** unde atât la Cristur cât și la Filiaș avem cercetate așezări cu mai multe faze de locuire. Așezarea de la Filiaș din punctul *Pământul Pădurii Mari* are două faze, una încadrate în secolele VI-VII și o a doua între secolele VII-IX.

Pe baza cercetărilor arheologice de la Albești, Gheorghe Baltag consideră că pe văile secundare ale Târnavei Mari exista o populație care coexista cu comunitățile de pe valea principală a Târnavei Mari. Elementele acestor comunități de pe văile secundare țin de o cultură arheologică aparte numită de Gheorghe Baltag „cultura plaiurilor transilvane”. Această cultură a comunităților aflate în zone deluroase cu altitudini de peste 400 m are la bază teoria „retragerii la munte” pe care a dezvoltat-o C. C. Giurescu. Retragerea spre munte și stabilirea acestor comunități în zone submontane sau pe văile secundare ale principalelor râuri Mureș, Olt, Târnavă, Someșuri este explicația pe care merg o parte dintre cercetători pentru a explica dispariția unor elemente culturale semnificative de pe văile acestor râuri. O altă teorie ce explică dispariția diverselor forme culturale înainte de secolul IX este teoria „pânzelor suprapuse de populație” introdusă de P. P. Panaitescu care spunea că „poporul român este continuarea romanității orientale, el s-a format pe un spațiu întins, șes, deluros și muntos, a cărui axă este Dunărea” și într-un final populația romanică și cea slavă, „două pânze de populație” s-au întrepătruns în cursul secolelor VII-X. Această teorie e explicația pe care o dă P. P. Panaitescu pentru asimilarea slavilor în masa autohtonă la nord de Dunăre și slavizarea populației la sud de Dunăre.

La Albești săpăturile din perioada 1987-1997 au scos la iveală 45 de complexe arheologice specifice secolelor VII-VIII, alte 12 complexe databile în secolele IX-X și 15 complexe specifice perioadei XI-XII. Cele 9 vase de la Albești sunt descrise după modelul lui Călin Cosma. Astfel am luat în calcul înălțimea vaselor, diametrul gurii, diametrul fundului. Principalele concluzii cu privire la fragmentele de vase ceramice sunt trecute aici. Arheologic, ceramica de la Albești – *Sub Cetățea/ La Cetățea* încadrată în secolele IX-X aparține culturii Dridu în special prima parte a acesteia (Dridu A), deoarece lipsesc acele vase specifice fazei a doua (Dridu B), anume vasele cu pasta fină, cenușie, decor de linii lustruite și mai puțin linii incizate. Partea de final al capitolului „Concluzii” include în descrierea generală a vaselor ceramice din Transilvania din secolele IX-XI și caracteristicile ceramicii de la Albești.

Acum, la finalul stagiului doctoral, doresc să adresez câteva cuvinte de mulțumire celor care m-au îndrumat, mi-au dat sfaturi științifice și mi-au acordat suportul necesar pe tot parcursul acestor patru ani de cercetare doctorală.

În primul rând sincere mulțumiri și multă recunoștință domnului prof. dr. habil. Ioan Marian Țiplic, conducător științific al acestei lucrări, mentor al carierei mele, fiindu-mi îndrumător în toate etapele universitare, în elaborarea licenței și a dizertației, precum și inițierea în „breasla” arheologilor. Mulțumesc, domnule profesor, pentru răbdarea, generozitatea și înțelegerea de care ați dat dovadă !

Deosebită grațitudine datorez Universității „Lucian Blaga” pentru bursa primită pentru cei trei ani de studii doctorale și pentru șansa de a lua parte la cercetarea doctorală.

Mulțumesc domnilor profesori dr. Zeno Karl Pinter și dr. Ioan Albu pentru disponibilitatea dâșilor ori de câte ori am avut nevoie de un sfat. De asemenea doamnei dr. Emilia Maria Țiplic pentru sfaturile binevoitoare.

Mulțumesc de asemenea domnului dr. Nicolae Teșculă, directorul al Muzeului de Istorie din Sighișoara pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție materialele arheologice necesare pentru elaborarea lucrării de doctorat.

Nu în ultimul rând mulțumesc domnului dr. Gheorghe Baltag pentru discuțiile lămuritoare avute cu dânsul, pentru disponibilitatea sa și pentru acordul de a mă folosi de materialele pe care dânsul le-a descoperit în cercetarea arheologică sistematică de la Albești – *Sub Cetățea*.

Părinților mei datorez încrederea pe care au avut-o față de mine atât pentru anii de facultate, de masterat și pentru cei din timpul elaborării tezei. De asemenea sunt recunoscător pentru faptul că mă susțin necondiționat în cariera pe care am ales-o și în ceea ce fac în viață, ajutându-mă cu sfaturi sau financiar ori de câte ori a fost nevoie.

În final, îi sunt recunoscător unchiului meu Nicu pentru susținere și pentru curiozitatea sa asupra temei prezentei lucrări, dar și lui Mirela și Ștefan, bunicilor, prietenilor mei apropiați, domnului director al Școlii Gimnaziale Albești și a colegilor/colegelor (de la toate școlile).

Mulțumesc fratelui meu, soției sale și micului Thomas pentru dispoziția avută ori de câte ori am apelat la ei, mai ales prin cele 5 cărți cumpărate de ei.

Vă mulțumesc !

Drd. Șovrea Nicolae Adrian

CUPRINS

CUPRINS	12
Capitolul I. Introducere	15
1.1 Scopul lucrării. Delimitarea subiectului	15
1.2 Cadrul geografic	16
1.3 Căile de comunicație. Evoluția drumurilor pe valea Târnavei Mari din perioada romană până în perioada austriacă	24
1.4 Toponimia din bazinul Târnavei Mari	31
1.4.1 Considerații generale	31
1.4.2 Toponime slave, slavo-române și turanice de pe valea Târnavei Mari	35
1.4.3 Hidronimia din bazinul Târnavei Mari	39
1.5 Contextul geopolitic al spațiului central-sud-estic european în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu	42
1.6 Stadiul cercetărilor	51
1.6.1 Scurtă privire asupra istoriografiei habitatului și a necropolelor din afara spațiului intracarpatic transilvan cu privire la secolele IX-XI	51
1.6.2 Istoriografia văii Târnavei Mari cu privire la secolele IX-XI	68
1.6.3 Istoriografia cercetărilor de necropole (secolele IX-XI) cu depuneri de vase ceramice în spațiul intracarpatic transilvan	72
1.6.4 Istoriografia cercetării habitatului din secolele IX-XI în spațiul intracarpatic transilvan	89
Capitolul II. Aspecte privind habitatul în bazinul Târnavei Mari	92
2.1 Habitatul în Transilvania în secolele IX-XI	92
2.2 Evoluția habitatului în bazinul Târnavei Mari	97
2.2.1 Considerații generale asupra habitatului de pe valea Târnavei Mari	97
2.2.2 Așezări de pe valea Târnavei Mari cu continuitate în locuire în perioadele avaro-slavă, bulgară și maghiară (secolele VII-XII)	100
2.2.2.1 Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada avaro-slavă (a doua jumătate a secolului VII – prima jumătate a secolului IX)	100

a. Așezarea de la Bratei 2	101
b. Situl de la Eliseni	101
c. Situl de la Filiaș	103
d. Situl de la Cristuru Secuiesc	108
e. Situl de la Șimonești	110
f. Situl de la Albești.....	113
g. Așezări din secolele VII-IX descoperite prin periegheze	115
2.2.2.2 Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada bulgară și pre-maghiară (a doua jumătate a secolului IX –secolul XI).....	116
a. Așezarea de la Albești – <i>La Cetățea</i> din secolele IX-X	116
b. Așezări din secolele IX-XI descoperite prin periegheze	117
2.2.2.3. Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada înstăpânirii maghiare (secolele XI-XII)	117
a. Așezarea de la Albești – <i>La Cetățea</i> din secolele XI-XII.....	118
b. Așezări din secolele XI-XII descoperite prin periegheze	118
2.3 Fortificațiile timpurii	119
Capitolul III. Rit și ritual funerar în bazinul Târnavei Mari	125
3.1 Rit și ritual funerar pe valea Târnavei Mari în perioada migrațiilor (secolele IV-IX)..	125
3.1.1 Rit și ritual specific perioadei gepide târzii.....	125
3.1.2 Ritual specific avarilor în necropola de la Bratei.....	127
3.1.3 Necropole birituale din bazinul Târnavei Mari	128
a. Mediaș.....	129
b. Bratei – Cimitirul nr. 2.....	130
c. Boarta.....	132
3.2 Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind ritul și ritualul funerar din secolele IX-XI din bazinul Târnavei.....	133
3.3 De la păgânism la creștinism. Descoperiri de morminte antropomorfe din secolele XI-XIII de pe valea Târnavei Mari	136
Capitolul IV. Ceramica funerară și din așezări în bazinul Târnavei Mari	142
4.1 Ceramica din așezări	142
a. Ceramica din așezarea de la Filiaș (secolele VII-IX)	142
b. Ceramica din așezarea de la Albești – <i>La Cetățea/Sub Cetățea</i>	147
c. Studiu de caz. Repertoriu al ceramicii descoperite la Albești (secolele IX-XI).....	148
4.2 Ceramica funerară	158
Ceramica-ofrandă din necropole de tip Mediaș	158
Concluzii.....	166

Repertoriu arheologic	200
Repertoriu arheologic cu așezări din secolele IX-XI din bazinul Târnavei Mari	200
Repertoriul siturilor funerare de tip Mediaș din bazinul Târnavei Mari	217
Lista figurilor.....	220
Bibliografie.....	222
Anexe	253
Tabele	253
Hărți.....	261
Schite, desene, imagini.....	268
Ceramica.....	271

Capitolul I. Introducere

1.1 Scopul lucrării. Delimitarea subiectului

Termenul de „medieval timpuriu” înlocuiește vechiul termen de „epocă/periodă prefeudală”. Cronologia scurtă (zonală) a spațiului intracarpatic transilvan are următoarele etape: perioada migrațiilor (secolele IV-IX), evul mediu timpuriu (secolele X-XIV), evul mediu târziu (secolele XV-XVI) și perioada premodernă (secolul al XVII-lea)¹. Intervalul de timp pentru lucrarea de față, secolele IX-XI, urmărește primele secole ale evului mediu timpuriu și în continuare prin evul mediu timpuriu mă refer la perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului IX – secolul XI, în timp ce pentru perioada anterioară, cea a migrațiilor, fac referire la secolul IV și prima jumătate a secolului al IX-lea.

Regiunile actuale ale României au avut o evoluție istorică diferită datorită ariilor de influență a puterilor vecine sub care au s-au aflat și care au dus la evoluții diferite din punct de vedere socio-economico-politic, mentalități diferite induse de reformă în Transilvania și de grecizare în spațiul extracarpatic românesc după secolul al XVI-lea². Pentru spațiul extracarpatic românesc cronologia lungă cuprinde perioada migrațiilor (secolele IV-XIII), evul mediu timpuriu (secolele XIV-XV), evul mediu dezvoltat (secolele XVI-XVII) și evul mediu târziu (secolul al XVIII-lea)³.

Cercetarea arheologică de pe valea Târnavei Mari s-a încadrat și se încadrează în specificul național al cercetării arheologice. Cei care studiază istoriografia cercetărilor arheologice evidențiază întotdeauna mai multe etape istoriografice, consecințe a influențelor politice ale istoriei noastre naționale: 1. Etapa interbelică; 2. Etapa stalinistă; 3. Etapa național-comunistă; 4. Etapa post-revoluționară. În perioada interbelică cercetările arheologice au avut un caracter românesc în care majoritatea descoperirilor s-au concentrat pe siturile dacice și romanice și pe demonstrarea continuității. După al doilea război mondial România intră în sfera de influență sovietică, regim stalinist, iar datoria istoricilor și implicit a arheologilor era demonstrarea bunei prietenii cu slavii încă din cele mai vechi timpuri. O dată

---

¹ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul european, 2005, p. 20.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

cu venirea lui Nicolae Ceaușescu la conducerea României, dar mai ales după „primăvara de la Praga” din 1968, se abandonează axioma slavistă și se trece la o axiomă „dacologică”. Originile noastre dacice devin o prioritate a mediului academic. După revoluția din 1989, liberalizarea mediului academic duce la crearea unei noi generații de arheologi și istorici care impun o cercetare imparțială.

Cercetările arheologice au ca scop dezvelirea trecutului așa cum a fost el. Mediul cultural observabil, prin artefactele „culese” de arheologi din necropole este însă neconcludent, deoarece ne oferă informații legate de ceremonialul desfășurat de cei care l-au înmormântat pe defunct. Astfel ritul, ritualul și artefactele ne oferă o idee asupra modului de viață pe care l-a avut cel depus în mormânt, putem concluda cărei arii culturale a aparținut, însă nu putem ști sigur cărei etnii a aparținut.

Valea Târnavei Mari este locuită încă din preistorie. Punctul Wietenberg de la Sighișoara devenind exemplu de analogie pentru alte descoperiri din spațiul intracarpatic cu artefacte asemănătoare. Perioada dacică este prezentă prin diferite așezări cu caracter specific acestei perioade. Din perioada romană avem diverse puncte precum așezare de la Micăsasa, castrul de trupe auxiliare de la Sighișoara și castrul de graniță de la Odorhei, dar și altele. Perioada post-romană și cea a migrațiilor este evidențiată prin diferite puncte, dar mai ales siturile de la Bratei și Sighișoara.

Perioada secolele IX-XI pe valea Târnavei Mari este însă mai slab evidențiată. Majoritatea descoperirilor arheologice se opresc la secolul IX (Bratei – *Nisipărie*, Sighișoara – *Dealul Viilor* ș.a.), ca apoi să avem descoperiri pentru perioada din timpul cuceririi maghiare, secolele XI-XII. Cercetările lui Gheorghe Baltag au încercat să demonstreze că există locuire și în perioada post-avară și pre-maghiară, adică în secolele IX-XI. **Studiul de caz** este situl arheologic de la Albești, care din punctul de vedere al lui Gh. Baltag are și o fază specifică acestei perioade.

1.2 Cadrul geografic

Lucrarea de față face referire la descoperirile arheologice din ceea ce noi am numit „regiunea Târnavei Mari” și care respectă în linii mari ceea ce din punct de vedere geografic e bazinul Târnavei Mari și bazinul Hârtibaciului, mai exact la cercetările arheologice de tip periegheză, dar și sistematice ce se încadrează în spațiul dintre Târnavă Mare și valea

Hârtibaciului, până la vărsarea Vișei în Târnava Mare în vest și râul Homorodul Mare la est (vezi harta 1).

Târnava Mare izvorăște din Munții Hășmașu Mare având un curs est-vest traversând unități de relief de munte, submontane și de podiș. Lungul curs al Târnavei Mari unește practic estul regiunii cu vestul ceea ce pentru oameni a reprezentat, ca de altfel ca și Târnava Mică și mai ales râul Mureș, puntea de legătură cu centrele de putere din culoarul Alba Iulia-Turda. Astfel s-au dezvoltat numeroase comunități pe văile acestor râuri care s-au aflat într-o continuă comunicare comercială. Romanii au dezvoltat o rețea de drumuri care duceau spre Alba Iulia dinspre castrele de graniță din estul provinciei (castrele de la Odorheiul Secuiesc, Brâncovenesti, Sânpaul etc.)

Geografic, valea Târnavei Mari poate fi împărțită în trei subunități: valea superioară, valea mijlocie și valea inferioară. Valea superioară este de la izvoare până la vărsarea pârâului Saschiz (sau pârâul Scroafa) în Târnava Mare. În acest caz râul își face loc prin unități montane și submontane, curgând printre munții Harghitei și munții Gurghiului, continuând printr-o subunitate a Dealurilor Subcarpatice Transilvane⁴ anume Dealurile Odorheiului (până în apropierea comunei Vânători). Valea mijlocie a Târnavei Mari traversează o subunitate a Depresiunii Transilvaniei numită fie *Colinele Târnavelor*⁵, fie *Podișul Târnavelor*⁶ sau *Podișului Transilvaniei Sudice*⁷. În continuare vom folosi termenul de *Podișul Târnavelor*. Valea Inferioară începe de la Copșa Mică unde râul desparte Podișul Târnavelor de Podișul Secașelor și se încheie în preajma localității Blaj unde Târnava Mare se unește cu Târnava Mică și formează râul Târnava (numită și „Târnava unită”), râu care apoi se varsă în Mureș în apropierea orașului Teiuș.

Din punct de vedere geografic Depresiunea Transilvaniei este divizată în Câmpia Transilvaniei, Podișul Someșan și Podișul Târnavelor⁸ (vezi harta 2). După Victor Sorocovschi limitele Podișului Târnavelor sunt următoarele⁹:

---

⁴ RepArhHg 2000, p. 14.

⁵ Mircea Ilie, *Podișul Transilvaniei*, Editura Științifică, București, 1958, p. 25.

⁶ Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. XIII*, ed. Oscar Print, București, 2000, p. 11 (mai departe Gh. Baltag, *Sighișoara*); Victor Sorocovschi, *Podișul Târnavelor. Studiu hidrografic*, Cluj-Napoca, 1996.

⁷ V. Mihăescu, *Dealurile și câmpiile României*, Editura Științifică, București, 1966; Florina Grecu, *Bazinul Hârtibaciului. Elemente de morfohidrografie*, Editura Academiei Române, București, 1992.

⁸ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 7.

⁹ *Ibidem*, p. 8-9.

1. La sud până la depresiunile Făgăraşului, Sibiului şi Apoldului. Limita urmăreşte valea Oltului de la vărsarea pârâului Cincu şi confluenţa cu Cibinul până la unirea Hârtibaciului cu Cibinul; în continuare este luată cumpăna de ape ale Dealurilor Pădurii (596 m), Râcotaciu (547m) şi Chicera Amnaşului (604) până la Apoldu de Jos, iar de aici pe valea Secaşului Mare până la vărsarea acestuia în Sebeş.
2. La vest limita este marcată de valea Mureşului între Alba Iulia şi vărsarea Arieşului.
3. La nord limita este marcată de valea Mureşului de la vărsarea Arieşului până la localitatea Ungheni şi continuă pe cumpăna apelor dintre Târnavă Mică şi Niraj între localităţile Ungheni şi Fântânele.
4. La est limita a fost trasată pe cumpăna de ape dintre Târnavă Mică şi Târnavă Mare între localităţile Fântânele şi Țopa şi a liniei celor mai mari înălţimi care separă bazinul Hârtibaciului de afluenţii Homorodului şi Oltului la est de vărsarea pârâului Cincu.

Arealul studiat se află între valea Târnavei Mari şi linia imaginară formată de văile râurilor Homorodul Mare, Cozd, Hârtibaci, Cibin şi Secaş de Mureş. Acesta are un relief montan, submontan şi de podiş, cu depresiuni intra-montane, submontane şi „intra-deluroase”. Înălţimile variază, iar dacă luăm doar cele din zona submontană avem maxime de 933 m altitudine la Odorheiul Secuiesc, 838 m altitudine vârful Homăt, 785 m altitudine la Rupea, 749 m altitudine în apropierea localităţii Daia din judeţul Mureş, 684 m altitudine la Dealul Făgetului, 675 m altitudine la Hamba şi coborând spre 468 m altitudine în Podişul Secaşelor.

Acest areal geografic este numit în anumite lucrări Podişul Transilvaniei Sudice, iar în altele Podişul Târnavelor (Colinele Târnavelor) şi este împărţită în trei subunităţi mari: Dealurile Târnavei Mici, Podişul Hârtibaciului (la Grigore T. Pop podişul este divizat la rândul lui în Podişul Hârtibaciului de Nord şi Podişul Hârtibaciului de Sud)¹⁰ şi Podişul Secaşelor (vezi harta2).

Dealurile Târnavei Mici sunt delimitate la nord şi la vest de râul Mureş, la sud de râul Târnavă Mare, în timp ce la est schimbările reduse ale peisajului geografic fac ca limita faţă de Subcarpaţii Transilvaniei să fie mai puţin pregnantă¹¹. Dealurile Târnavei Mici au următoarele diviziuni:

a) Între Târnavă Mică şi râul Mureş:

---

¹⁰ Grigor P. Pop, *Depresiunea Transilvaniei*, ediţia a II-a, Presa Universitară Clujeană, 2012.

¹¹ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 9.

- Podișul Lopadei – între râul Mureș (V și N), valea Șomoghi (la E), Târnava Mică (S).
- Podișul Târnăveni – între valea Șomoghi (la V), valea Nirajului (E), râul Mureș (N) și Târnava Mică (S).
- Dealurile Nirajului – între valea Niraj (V), cumpăna de ape dintre Târnava Mică și Niraj până la Ungheni (E), râul Mureș la (N), Târnava Mică (S).

b) Între Târnava Mică și Târnava Mare:

- Podișul Blajului – între Târnava unită și localitatea Blaj (la V), Târnava Mică (N), Târnava Mare (S), valea Băiței (E).
- Podișul Dumbrăveni – între valea Băiței (V), Târnava Mare (S), Târnava Mică (N), cumpăna de ape dintre Fântânele și Țopa (E).

Așa cum am arătat, Grigore T. Pop ia în considerare două subunități privind **Podișul Hârtibaciului**¹² în timp ce la alții această diviziune nu este prezentă și avem doar subîmpărțirile explicate¹³. În continuare am ales să prezint diviziunile lui Grigore T. Pop, cu completări unde este cazul.

a) Podișul Hârtibaciului de Nord are următoarele diviziuni:

- Dealurile Mediașului¹⁴ sau Podișul Mediașului¹⁵ – între văile Visei (V), Șaeșului (E), Calvei și Hârtibaciului (S)¹⁶. Dealurile Mediașului se subdivid în Dealurile Roandolei (între văile Șaeșului și Moșnei), Dealurile Copșei și Dealurile Agnitei¹⁷.
- Dealurile (Podișul) Vurpărului – între valea Calvei, Hârtibaciu și Visa¹⁸.
- Podișul Vânătorilor – între valea Șaeșului (E) și valea Saschizului (la V)¹⁹.

b) Podișul Hârtibaciului de Sud are următoarele diviziuni:

- Dealurile Făgetului²⁰ sau Culmea Făgetului²¹ – între Hârtibaciu (N și V), Olt (S), valea Săsăușului (E). Cel mai înalt vârf se află la 615 m în Dealul Dumbrăvii²².

¹² Grigore P. Pop, *op. cit.*

¹³ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 12-13.

¹⁴ Florina Grecu, *Bazinul Hârtibaciului. Elemente de morfohidrografie*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 146.

¹⁵ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 11 (aici vezi harta de la Fig.1).

¹⁶ Florina Grecu, *op. cit.*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 148.

¹⁸ *Ibidem*, p. 146.

¹⁹ *Ibidem*, p. 148.

- Dealurile Cincului – delimitate de dealurile Făgetului (V), râurile Olt (S), Hârtibaciu (N), valea Cincului (E)²³.
- Dealurile Rodbavului²⁴ - delimitate de valea Cincului (la V), Hârtibaci (N), Olt (S) și valea Ticușului (E).
- Dealurile Ticușului²⁵ - delimitate de valea Ticușului (V), Olt (S), Rupea (la E), Valea Mare (N).
- Podișul Grânari²⁶ - face parte din Podișul Vânători fiind delimitat de Valea Mare (S), valea Fișer (E), izvoarele Hârtibaciului și izvorul Valea Mare (la V), izvorul Șaeșului (N).

Subunitatea **Podișul Secașelor** are ca limită în partea de nord Târnava Mare și apoi Târnava unită până la vărsarea în Mureș. Podișul Secașelor este situat în partea de sud-vest al Dealurilor Târnavei Mari fiind diviziunea cu cea mai coborâtă și mai unitară dintre cele trei subunități și delimitată de valea Vișei (E), Târnava Mare și Târnava unită (N), râurile Mureș și Sebeș (V), culoarul Apoldului (S)²⁷.

Clima este temperat continentală cu temperaturi medii anuale ce cresc de la est spre vest având la Sighișoara o medie de 8.2⁰ C, la Mediaș de 8.6⁰C, iar la Blaj de 9.7⁰C. Circulația atmosferică constituie cauza principală a variațiilor neperiodice a fenomenelor hidrologice. Cea mai ridicată frecvență o are circulația vestică unde deplasarea maselor de aer maritim-polare este orientată pe direcția vest-est și are loc o dată cu ciclonii atlantici, din cauza cărora iarna este relativ blândă și umedă, iar vara răcoroasă și cu un caracter de instabilitate. Circulația „polară directă” antrenează mase de aer polare din Atlanticul de Nord orientate NV-SE și provoacă o vreme umedă și răcoroasă vara și călduroasă iarna. Circulația „polară întoarsă” prezintă mase de aer polare în curs de transformare și generează cantități reduse de precipitații. Circulația ultrapolară provoacă răcirile de primăvară-vară și toamnă, iar iarna temperaturi foarte coborâte. Circulația tropicală are o frecvență redusă, masele de aer deplasându-se o dată cu ciclonii mediteraneeni, iar precipitațiile sunt bogate și încălzirea

---

²⁰ *Ibidem*, p. 149.

²¹ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 11 (aici vezi harta de la Fig.1).

²² Florina Grecu, *op. cit.*, p. 149.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 149.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 13-15.

accentuată. Circulația subtropicală aduce o vreme călduroasă și secetoasă vara, iar iarna închisă și umedă, dar cu precipitații neînsemnate²⁸.

Munții Carpați barează sau schimbă adesea traiectoriile maselor de aer menționate mai sus. Masele de aer vestice pătrund mai ușor prin Porțile Meseșului, iar escaladarea munților Apuseni aduce precipitații abundente și mișcări descendente cu caracter de foehn; Carpații Orientali sunt ocoliți de masele de aer reci polari ceea ce îi dă Depresiunii Transilvaniei o temperatura cu 10⁰ mai mare decât în regiunile estic și sud-carpatic²⁹.

Între anii 1960-1975 în microregiunea Sighișoara-Dumbrăveni s-au înregistrat temperaturi medii lunare pentru perioada de iarnă decembrie-ianuarie-februarie între -1.2⁰C, -4,4⁰C și respectiv -1.5⁰C, iar pentru perioada de vară iunie-iulie-august de 17.2⁰C, 18.7⁰C, 17.7⁰C, cu o temperatură medie anuală de 8.2⁰C³⁰.

Temperaturile extreme maxime înregistrate în micro-regiunea Dumbrăveni-Sighișoara au fost de 34,8⁰C, iar minime de -34⁰C. Primul îngheț apare mai frecvent la începutul lunii octombrie, iar ultimul îngheț cel mai frecvent spre mijlocul lunii aprilie³¹.

Microregiunea Dumbrăveni-Sighișoara prezintă cantități mari de precipitații anual de 1000-1200 mm în perioadele de activități ciclonice și frontale, iar în perioadele anticiclonice de 426,9 mm anual³².

În depresiunea Transilvaniei iernile au cele mai reduse precipitații (78-110 mm, 13-16% din cantitatea anuală), în timp ce în perioada de primăvară cantitatea de precipitații crește (140-190 mm), verile sunt cele mai abundente în precipitații (290-280 mm, 38-42% anual), iar în toamnă precipitațiile se reduc (100-140 mm, 20-22%)³³.

Cantitatea maximă de precipitații în 24 de ore este cuprinsă între 50-70 mm, iar cea mai mare cantitatea de precipitații a fost înregistrată la Mediaș (90,9 mm); ploile torențiale sunt în general sub 6 ore, iar o ploaie torențială de 1 oră poate înregistra o cantitate de apă între 30-64 mm. Zăpada cade frecvent în podișurile Dumbrăveni și a Mediașului (30-40 de zile anual)³⁴.

---

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem*, p. 20.

³¹ *Ibidem*, p. 21.

³² *Ibidem*, p. 26-27.

³³ *Ibidem*, p. 28.

³⁴ *Ibidem*, p. 32.

Vânturile pe văile Târnavelor sunt dirijate în majoritatea timpului pe două direcții, anume vest (22,7%) și est (23,2%), în timp ce celelalte direcții au o frecvență foarte redusă (sub 10%)³⁵.

Vegetația este alcătuită în majoritate din păduri de fag și de gorun³⁶, ocupând aproximativ 19% din teritoriul Podișului Târnavelor³⁷. Pădurile de fag se găsesc pe dealurile cu altitudini de 500-800 m din Podișul Hârtibaciului și vestul Dealurilor Târnavei Mici. Pădurile de fag mai conțin pe lângă fag și alți arbori precum gorunul, paltinul de câmp, teiul, frasinul, plopul tremurător, carpenul. Dintre arbuști alunul, socul negru, salbe, corn și păducelul. În regiunea dintre Târnavă Mare și Târnavă Mică, în Podișul Hârtibaciului și în sudul Podișului Secașelor gorunul este mult mai prezent³⁸. Pajiștile au o răspândire mare în Podișul Secașelor, în interfluviul Târnavelor, în timp ce în Podișul Hârtibaci acesta se restrânge³⁹.

Bazinul hidrografic al Târnavei Mari conține văi de rang secundar al căror izvoare majoritatea sunt la sud de râu, având o direcție S-N, pornind din înălțimile dealurilor dintre Târnavă Mare și Hârtibaci.

Bazinul hidrografic al Hârtibaciului este situat în partea central-sudică a Podișului Transilvaniei între 24°14'-24°58' longitudine estică și 45°43'-46°07' latitudine nordică, fiind poziționat între marile bazine hidrografice ale Mureșului și Oltului și într-o regiune climatică temperată⁴⁰. Poziția între cele două mari bazine are unele consecințe asupra formării și evoluției rețelei hidrografice al Hârtibaciului. Dacă luăm **cumpăna apelor**, partea dreaptă, cumpăna Hârtibaciu-Târnavă Mare, are altitudine absolută mai mare decât cumpăna stângă, Hârtibaciu-Olt, care este mai coborâtă în altitudine chiar dacă se apropie de munte⁴¹.

Cumpăna dreaptă se desfășoară de la izvoarele Hârtibaciului până la gura de vărsare formând **interfluviul** spre Târnavă Mare; interfluviul Hârtibaciu-Târnavă Mare este cel mai bine împădurit fiind traversat de șoseaua Agnita-Sighișoara între vărfurile La râpi și Poieni și

---

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 11.

³⁷ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 40.

³⁸ *Ibidem*, p. 41.

³⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁰ Fl. Grecu, *op. cit.*, p. 17-18.

⁴¹ *Ibidem*.

șoseaua Sibiu-Agnita aflată la sud de Dealul Pădurii. După Fl. Grecu cumpăna dreaptă are următoarele sectoare⁴²:

- Sectorul 1: cumpăna dintre bazinul Hârtibaciului și cel al Homorodului între dealurile Șoarș (726 m) și Râpilor (730 m). Se caracterizează prin eroziunea regresivă a afluenților Văii Mari, alunecările masive sub formă de glimee și înșeuări largi.
- Sectorul 2: de la Dealul Râpilor până la Vf. La Râpi, unde cumpăna de ape desparte bazinele Hârtibaciului și ale Târnavei Mari; direcția S-N.
- Sectorul 3: aflat între Vf. La Râpi (712 m) spre vest până la Vf. Pelișor (640 m); direcția E-V.
- Sectorul 4: între Vf. Pelișor și Chicera Hamba (675 m); direcția NE-SV.
- Sectorul 5: de la Chicera Hamba până la gura de vărsare cu direcția N-S.

Cumpăna stângă se desfășoară din Dealul Șoarș spre vest formând interfluviu cu râul Olt. Interfluviul Hârtibaciu-Olt este mai fragmentat cu areale restrânse de păduri, predominând pășunile și terenurile arabile⁴³. Interfluviile dintre afluenții Hârtibaciului de pe dreapta și cele de pe stânga prezintă areale bine împădurite, rocile sunt nisipoase⁴⁴. După Fl. Grecu cumpăna stânga are următoarele sectoare⁴⁵:

- Sectorul 1: direcția ENE-VSV de la Dealul Șoarș până la Dealul Ciocârlia.
- Sectorul 2: direcția E-V de la Dealul Ciocârlia până în dreptul localității Vărd.
- Sectorul 3: direcția N-S din dreptul localității Vărd până la Dealul Făgetului.
- Sectorul 4: direcția NE-SV de la Dealul Făgetului până la vărsare⁴⁶.

Învelișul de sol conține *molisoluri* unde ocupă suprafețe relativ reduse în Podișul Târnavelor, fiind răspândit în jumătatea vestică a regiunii și în centrul Podișului Hârtibaci. Dintre tipurile de molisuri se întâlnește *cernozomiul cambic* (mai ridicat în Podișul Secașelor

---

⁴² *Ibidem*, p. 25.

⁴³ *Ibidem*, p. 133.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁴⁶ *Ibidem*.

și mai redus în Dealurile Târnavei Mici și Podișul Hârtibaci), cernoziomul *argiloiluvial* (nordul Podișului Secașelor), *pseudorendzina cambică* (prezent în tot Podișul Târnavelor)⁴⁷.

Argiluvisolurile sunt întâlnite podișurile Hârtibaciului și Dumbrăvenilor, iar în Podișul Târnavenilor acoperă suprafețe apreciabile. Tipuri: soluri brune argilice (nordul Podișului Secașelor), solurile brune luvice-podzolite (N-V Hârtibaciului, interfluviul Târnavelor – mai ales la est de Mediaș), solurile brune luvice pseudogleizate (dreapta văii Hârtibaciului), luvisolurile albice – podzolice argiloiluviale, planosolurile (în Podișul Hârtibaciului). Argiluvisolurile au un coeficient de infiltrație mic, excepție cele brune molice, ceea ce favorizează în lipsa covorului vegetal sporirea scurgerii superficiale și în timpul polilor torențiale se accentuează regimul torențial al râurilor⁴⁸.

Cambisolurile sub forma solurilor brune eu-mezobazice și sunt soluri puțin evolute formate în condiții de drenaj foarte bun, ocupă suprafețe reduse din învelișul de sol al Podișului Târnavelor, mai ales interfluviul Târnavă Mică-Mureș, Podișul Blajului și NE Podișului Secașelor. Tot din categoria cambiosolurilor avem solurile hidromorfe care s-au format sub influența unui exces de umiditate de lungă durată având contraste de umiditate cu exces de apă primăvara și uscăciune vara⁴⁹. Solurile de fâneață (clinohidromorfe) ocupă suprafețe mari în partea centrală și sudică a Podișului Secașelor și în bazinul superior al Hârtibaciului⁵⁰.

1.3 Căile de comunicație. Evoluția drumurilor pe valea Târnavei Mari din perioada romană până în perioada austriacă

Siculus Flaccus și Ulpianus spun de trei tipuri de drumuri romane⁵¹: publice (*viae publicae*), locale (*viae vicinales*), private (*viae privatae*). În funcție de intensitatea cu care s-a circulat pe anumite sectoare rutiere, drumurile romane pot fi categorisite și astfel⁵²:

a. Drumuri romane de importanță majoră – principale - de rangul I

---

⁴⁷ Victor Sorocovschi, *op. cit.*, p. 44.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 45-46.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Florin Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2006, p. 115 (mai departe Fl. Fodorean, *Drumurile*).

⁵² *Ibidem*, p. 115-118.

Acestea sunt drumuri militare din interiorul provinciei și de limes, care uneau caestrele și asigurau mișcarea rapidă a trupelor, dar folosite și ca legături comerciale:

1. Laderata – Tibiscum.
2. Dierna- Tibiscum.
3. Tibiscum – Ulpia Traiana Sarmizegetusa – Apulum – Salinae – Potaissa – Napoca – Porolissum.
4. Drobeta – Bumbești – Pasul Vâlcan – Sarmizegetusa.
5. *Via Alutana*: Sucidava – Romula – Acidava – Rusidava – Ponce Aluti – Buridava – Castra Traiana – Arutela – Praetorium – Ponce Vetus – Caput Stenarum – Sacidava – Apulum; Apulum – Caput – Stenarum – Cincșor – Feldioara – Hoghiz – Olteni – Brețcu.
6. *Via Transalutana*: Flămânda – Putineiu – Băneasa – Roșiorii de Vede – Gresia – Ghioca – Urluieni – Săpata de Jos – Purcăreni – Apa Sărată – Jidova – Câmpulung – Voinești – Rucăr – Râșnov – Brețcu.
7. Apulum – Micia – Pariscum.
8. Bologna – Buciumi – Românași – Romita – Porolissum
9. Tihău – Ileanda – Cășeu – Dej
10. Dej – Ilișua – Orheiul Bistriței
11. Călugăreni – Sărățeni – Inlăceni – Odorhei – Sânpaul – Olteni – Brețcu

b. Drumuri romane secundare - de rangul II

Aceste rute făceau legătura între drumuri principale, între așezări și artere principale cu rol economic important, precum și drumurile ale exploatărilor de piatră, fier, metale prețioase, sare. Drumuri din Dacia Porolissensis:

1. Spre exploatățile aurifere de la Roșia Montană: Turda – Mihai Viteazu – Cornești – Moldovenești – Buru – Sălciua – Câmpeni – Abrud – Roșia Montană.
2. Turda – Buru – Iara – Băișoara
3. Napoca – Dezmir – Apahida – Jucu – Boțida – Iclozel – Silivaș – Livada – Băița – Bunești – Gherla – Dej
4. Napoca – Apahida – Căianu – Suatu – Reghin
5. Gherla – mina de sare de la Sic
6. Napoca – Florești – Gilău – Căpușu Mare – Izvorul Crișului – Bologna
7. Brâncovenești – Cristești – Războieni – Cetate

Drumuri din Dacia Superior:

1. Lederata – Slatina Nera – Dalboșeț – Prilipeț – Prigor – Lăpușnicel – Iablanița – Petnic – Mehadia
2. Lederata – Zlatița – Slatina Nera – Ciclova Română – Arcidava – Dognecea – Moravița – Bocșa – Berzobia
3. Apulum – Micești – Șard – Ighiu – Ampelum
4. Ampelum – Alburnus Maior
5. Cigmău – Geoagiu Băi – Săcărâmb – Ampelum
6. Micia – Fizeș – Ruda – Brad – Mesteacăn
7. Apulum – Obreja – Târnăveni – Sărățeni
- 8. Apulum – Obreja – Micăsasa – Sighișoara – Odorhei**
9. Valea Mirajului – Ungheni – Călugăreni

Drumuri din Dacia Inferior:

1. Drobeta – Ad Mitrium – Pelendava – Castra Nova – Romula
2. Drobeta – Sucidava

c. Drumuri romane secundare - de rangul III

Astfel de drumuri porneau din ramificații fiind create cu scopul de a scurta distanțele dintre drumuri private, de la vile rustice, spre drumurile secundare de rang II și I:

- *Villa rustica* de la Chinteni care lega drumul de pe valea Someșului spre Napoca prin valea Chinteni.
- *Villa rustica* de la Ciumăfaia care lega drumul de pe valea Someșului Mic, pe cursul pârâului Borșa.
- Ramificația Gheorgheni-Dezmir; scurtează distanța Potaissa-Gherla.
- Ramificația drumului imperial spre Potaissa.
- Drum de la Turda spre Tureni pe valea Racilor.
- Drumuri între *via alutana* și *via transalutana*: Slăveni-Putineiu (Băneasa), Enoșești – Urluieni și Ioneștii Govorei-Pitești.
- Tronsonul Bechet-Castra Nova.
- Tronsonul Ad Mutrium – Poiana – Bumbăști.

d. Drumuri romane de legătură între Târnava Mare și valea Oltului

În privința unui drum de legătură secundar de rang II se poate presupune pe ruta Sighișoara-Șaeș-Apold-Brădeni-Retiș-Bărcuț-Șoarș-Făgăraș, cu lungimea de circa 45 km. La Șaeș, la intrarea în localitatea dinspre Sighișoara, de pe terasa unui bot de deal din apropierea

primelor case de pe partea dreaptă a șoselei au fost colecționate fragmente ceramice romane. Într-un alt punct, situat la circa 40 m de la ieșirea din sat, spre Apold, sub Pădure, pe malul stâng al râului Șaeș, s-au descoperit fragmente ceramice romane. La Apold, în punctul După Grădini, situat la sud-vest de comună, de pe un platou dreptunghiular cu suprafața de circa 2 ha, s-a cules, printre altele, ceramică romană⁵³.

Florin Fodorean semnala că „drumul roman de pe valea Târnavei Mari este identificat între Micăsasa și Mănărade”⁵⁴. **Drumul roman de la Sighișoara** (vezi harta 3) este legat de punctul „Podmoale” unde avem un castru peste care s-a dezvoltat o așezare romană, dezvoltată pe parcursul secolului al III-lea. Castrul roman de la „Podmoale” a fost ridicat „în capătul de sud-vest al platoului, în prima jumătate sau către mijlocul secolului al II-lea e. n., probabil către sfârșitul domniei lui Hadrian sau în timpul lui Antoninus Pius și a fost părăsit în a doua jumătate a secolului respectiv, se pare pe timpul lui Marcus Aurelius”⁵⁵. Acesta controla drumul de pe valea Târnavei Mari. Pe teren, drumul a fost observat în anii '60 în zona sudică a castrului „*sub forma unei bande de pietriș și balast cu lățimea de aproximativ 6 m*”⁵⁶ și de unde, probabil, se ramifica un drum spre așezarea de la Kulterberg.

Cucerirea Daciei de către romani și crearea provinciei romane a presupus o dezvoltare infrastructurală, o strategie a romanilor pentru consolidarea provinciei. Accesul rapid la periferia regiunii către castrul de graniță presupunea dezvoltarea unei rețele de drumuri. Acest fapt se observă și pe valea Târnavei Mari unde castrul de la Odorheiul Secuiesc este legat de Alba Iulia pe firul văii Târnavei Mari. Astăzi acest drum roman este aproape inexistent fiind mai mult presupus decât demonstrat, dar punând pe hartă descoperiri de așezări și de castru auxiliare vedem că poziția acestora ocupă aproximativ același traseu semnalat pe harta josefină a drumului de pământ (drum bun pentru acea perioadă) ce urmează tot firul cursului Târnavei Mari legând Alba Iulia de Odorheiul Secuiesc.

Din repertoriul avem semnalate următoarele așezări cu urme materiale romane pe valea mijlocie a Târnavei Mari⁵⁷:

1. Ațel, comună, jud. Sibiu – „*la intrarea în sat, pe partea dreaptă a șoselei, în apropierea construcțiilor SMA*”, urme de materiale romane și post-romane; o așezare Wietenberg.

---

⁵³ *Ibidem*, p. 274.

⁵⁴ *RepArhSibiu* 2003, p. 139.

⁵⁵ Fl. Fodorean, *Drumurile*, p. 271.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *RepArhSb* 2003, p. 44-60.

2. Ațel, comună, jud. Sibiu - „*la SE de sat, spre Dupuș, pe o înălțime din pădurea Hodoș*” – așezare fortificată dacică, urme de material roman.
3. Ațel, comună, jud. Sibiu – „*hotarul Matz, la jumătatea drumului între Ațel și Dupuș*” – posibil o așezare romană.
4. Axente Sever, comună, jud. Sibiu – fragmente ceramice și urme de locuire din secolele II-III d. Hr, un posibil *vicus*.
5. Bazna, comună, jud. Sibiu – „*la limita nordică a localității*” – un posibil *vicus*.
6. Biertan, comună, jud. Sibiu – o *villa rustica*.
7. Boarta, comuna Șeica Mare, jud. Sibiu – așezare daco-romană de sec. II-III.
8. Bogatu Român, comuna Păuca, jud. Sibiu – așezare daco-romană, un *vicus*.
9. Micăsasa, comună, jud. Sibiu – drumul roman pe valea Târnavei Mari identificat între Micăsasa și Mănărade.
10. Micăsasa, comună, jud. Sibiu – așezare romană.
11. Șeica Mică, comună, jud. Sibiu – așezare romană, *vicus*, în locul *Șesul Morii*, și urme ale drumului roman de-a lungul Târnavei Mari.

e. Drumurile de pe valea Târnavei Mari consemnate pe hărțile militare austriece

Urmărind drumul de pe harta jusefină (harta 8) realizată în perioada 1769-1773 pentru Transilvania constatăm că majoritatea localităților cu vestigii romane și cu urme ale drumului roman sunt pe traseul „drumului de pământ” (trecut astfel pe harta jusefină, care e de fapt un drum de „categoria 1” pentru spațiul transilvan în secolul XVIII). Urmând traseul de la Alba Iulia drumul are o direcție vest-est până spre Târnavă Mare. Traversază localitatea Șeușa și trece pe la sud de Straja și Berghin. Drumul continuă prin localitățile Ohaba, Tău, intră pe valea Secășului de Târnavă, traversează Roșia de Secăș, trece pe la nord de Broșteni și la sud de Cenade ajunge în Țapu pe valea Târnavei Mari intersectându-se cu drumul care vine de pe valea Vișei în apropierea Copșei Mici. Următoarele localități traversate sunt Târnavă, Mediaș și Bratei, trei localități unde au fost descoperite necropole de tip Mediaș (secolele VII-IX). Drumul continuă prin localitățile Saroșul pe Târnavă, Daneș și Sighișoara. Porțiunea de drum dintre Copșa Mică și Sighișoara are un relief plat fiind într-o „depresiune intra-deluroasă” larg deschisă. Atât în zona Copșa Mică cât și în zona Sighișoara valea se închide. La Sighișoara a fost cercetată arheologic așezarea din punctul „Dealul Viilor”, care se află în partea opusă a acestei deschideri dintre Copșa și Sighișoara, dar tot într-o zonă de relief intra-deluroasă larg deschisă. În punctul „Dealul Viilor” așezarea este încadrată cronologic din secolul IV până la

sfârșitul secolului VIII sau începutul secolului IX. Atât la Bratei cât și la Sighișoara sunt semnalate așezări de secol XII din timpul secuilor.

De la Sighișoara drumul continuă prin Albești și Vânători. Aici drumul are mai multe ramificații:

- a) Dintr-o ramificație un drum traversează Târnava Mare și continuă pe lângă malul drept al râului prin localitățile Secuieni și Bodogaia până la Cristuru Secuiesc.
- b) Din Vânători drumul înaintea pe lângă malul stâng al râului, trece de vărsarea văii Saschizului în Târnava Mare și înaintea spre Filiaș, apoi prin Porumbenii Mici. Mai departe la Dejuțiu se unește cu celălalt drum care vine dinspre Cristuru Secuiesc. O observație pentru aceste două rute e că după Cristuru Secuiesc depresiunea intra-deluroasă care se deschisese la Sighișoara se închide aici, iar drumul care urmează malul drept al Târnavei Mari are multe zone inundabile, în timp ce pe partea stângă urcă până la altitudini de 400 m. De la Dejuțiu drumul continuă doar pe partea stângă a Târnavei Mari prin localitățile Mugeni, Oțeni, Feliceni până la Odorheiul Secuiesc.
- c) Revenind la Cristuru Secuiesc drumul urcă și pe un alt traseu trecând prin localitățile Rugănești, Șimonești, Cobâltești, Mihăileni, Morăreni, Bisericieni și Bulgăreni coborând spre Odorheiul Secuiesc ocolind o porțiune deluroasă care urcă până la 800 m altitudine.
- d) Întorcându-ne la Vânători o ramificație merge spre sud spre Saschiz dintr-un punct aflat înainte de vărsarea văii Saschizului în Târnava Mare. Drumul nu merge pe mal de apă ci traversează o pădure până în Saschiz de unde continuă prin Mihai Viteazu, Bunești și Fișer până la Rupea.
- e) Un alt drum pornește tot spre sud dincolo de vărsarea văii Saschizului în Târnava Mare trecând prin Mureni, Archita, Beia ș.a. până la Rupea.
- f) La Sighișoara un drum o ia spre sud prin localitățile Șaeș și Apold până la Brădeni.

Populația din comunitățile de pe valea Târnavei Mari au fost grupate de către autoritățile romane pe cursul principal probabil pentru a fi mai ușor de observat și controlat, dar și pentru interese economice. Astfel de așezări din secolele II-III avem la Odorheiul Secuiesc (cu castru de graniță), Filiaș, Sighișoara - *Podmoale* (unde avem și un castru de trupe auxiliare), Laslea – *Unghiul Prodului*, Mediaș – *Gura Câmpului* (posibil castru de trupe auxiliare), Micăsasa (o importantă așezare romană)⁵⁸.

---

⁵⁸ Gh. Baltag, *Sighișoara ...*, p. 263.

După retragerea administrației romane, pe valea Târnavei Mari comunitățile continuă să existe. La Mediaș, Bratei și Sighișoara avem cercetate sistematic atât așezări cât și necropole (la Mediaș doar necropole). Aceste comunități vor intra treptat, în funcție de evoluția politico-militară a bazinului carpatic și relația barbari-romani, sub autoritatea politică a neamurilor germane (goți, gepizi), turanice (avari), slave și maghiare. Existența acestor comunități în fiecare perioadă politico-militară arată că locuirea are continuitate. Valea Târnavei Mari face parte pentru fiecare neam migrator din planul strategic de consolidare al puterii. Astfel drumul preexistent din perioada romană trebuie să fi existat și în aceste secole neclare.

Cele două toponime de „copșa”, arată existența unor prisăci la Copșa Mică și la Copșa Mare și presupune blocarea unor căi de acces dinspre est. La Axente Sever și la Agârbiciu sunt consemnate turnuri de control care supravegheau drumul de pe Târnavă Mare⁵⁹. În partea cealaltă Copșa Mare bara accesul spre valea Hârtibaciului dinspre valea Biertanului. La Apoș există un turn de control care supraveghea zona spre Agnita.

Traseul drumurilor era influențat de condițiile de mediu. Văile secundare lipsite de rețeaua stradală creată de romani în provincia Dacia, aveau un traseu anevoios influențat de condițiile geografice, de existența dealurilor și a mlaștinilor, altfel traseele urmau văile râurilor sau pâraielor. Din cauza mlaștinilor erau evitate văile acestora, adesea traseul urca culmile dealurilor și urmau porțiuni intra-deluroase ne-inundabile, paralele cu văile sau pâraiele⁶⁰. Luncile văilor au fost utilizate ca traseu mai târziu când se folosește desecarea⁶¹.

Drumuri cu vămi în zona de sud a Transilvaniei au existat între Târgu Mureș-Sighișoara și între Rupea-Brașov. De la Târgu Mureș drumul se lega de rețeaua care venea de la Reghin dinspre Cluj și dinspre Unirea; de aici de la Unirea drumul continua spre Bistrița continua spre Dej, care avea legătură și cu Rodna⁶².

Nu doar drumul pe uscat era utilizat de comunități. Așa cum se vede pe o litografie cu imaginea Sighișoara în secolul XVII, pe Târnavă Mare se foloseau **plutele** pentru a transporta diverse produse.

---

⁵⁹ P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 260.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 261.

⁶¹ *Ibidem*, p. 262.

⁶² *Ibidem*.

1.4 Toponimia din bazinul Târnavei Mari

1.4.1 Considerații generale

Academicianul Iorgu Iordan spunea că „toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte, mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul popular. Tot felul de momente din viața unei colectivități umane: istorice, sociale, economice, politice, psihologice etc., găsesc ecou, adesea foarte prelungit, uneori permanent și definitiv, în toponimie”⁶³.

Documentele din perioada secolelor X-XIV care s-au păstrat sunt relativ puține. Chiar și așa ne putem crea o imagine de ansamblu al modului de organizare și funcționare a voievodatului Transilvaniei în cadrul regatului maghiar. Există însă lacune și multe semne de întrebare, iar în ajutorul istoricilor vin arheologii și lingviștii. Săpăturile arheologice scot la iveală comunități care azi nu mai există și se creează o imagine de ansamblu asupra unei perioade pre-maghiare. Lingviștii vin și explică toponimia de azi oferind informații cu privire la originea acestor toponime, oiconime sau hidronime. Din perioada arpadiană avem multe toponime care s-au înrădăcinat în conștiința comunităților, au dat numele așezămintelor și s-au păstrat în documentele vremii, oferindu-ne o perspectivă asupra începutului perioadei arpadiene. Spre exemplu azi avem localități care poartă numele unor puncte de graniță:

- Predealpaß – Predel = graniță naturală în cadrul Regatului maghiar⁶⁴.
- Gyepü, indagine, Verhaue = prisacă⁶⁵.
- Kapu = porți; puncte de trecere prin prisăci⁶⁶.

În terminologia orașelor s-a păstrat o rădăcină a cuvântului care arată că aceasta a fost cetate mai întâi:

- Civitas: città (it.), cité (fr.), ciudad (sp.), city (eng.).
- Burgus (ang-sax): bourg, borough, borgo, burgo, faubourg, bürger, pârgar.
- Grod (cuvânt slav): gorod (rus), grod (pol), grad (srb, blg), hrad (ceh).
- Vár (magh): város, oraș.

---

⁶³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.

⁶⁴ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 97.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 101.

⁶⁶ *Ibidem*.

De asemenea toponimia poate să arate existența unor comunități alogene türccică/turanică precum pecenegii, cumanii sau alanii, comunități pe care le găsim în vecinătatea regatului maghiar sau care se formează după ce au fost așezați de regii maghiari la granița regatului pentru a consolida frontiera, precum a fost rolul secuilor.

În documente este descris domeniul mănăstirii Cârța care se întinde spre sud până la *Eguerpotak*⁶⁷. Acest punct este un hidronim dificil de identificat pe teren. În maghiară se găsește cuvântul *éger* care înseamnă *arin*, iar tot în maghiară există cuvântul *patak* care înseamnă *râu*, *pârâu*, *apă curgătoare*⁶⁸. Analizând acest toponim D. N. Busuioc-von Hasselbach spune că „acest toponim ar fi desemnat, în consecință, la vremea respectivă, un pârâu de munte, un pârâu mocirlos sau, după alții, un curs de apă curgătoare, denumit astfel după vegetația înconjurătoare dominată de arini”⁶⁹. Dacă luăm cuvântul türccic „batak” observăm că acesta are sensul de *mlaștină*⁷⁰. Populația vorbitoare a acestui idiom ar fi pecenegii, o populație türccică. Alte toponime și hidronime din Țara Făgărașului, dar și din alte regiuni ale Transilvaniei arată o prezență pecenegă în secolele X-XI: Ucea și Oltet (Beșimbac) în Țara Făgărașului, Pădureni (Bessenyo) în sud-estul Transilvaniei, Ștejăreni (Beșa) pe valea mijlocie a Târnavei Mari, Beșineu în depresiunea Gheorgheni, Valea Izvoarelor (Búzásbesenyő) în apropiere de Târgu-Mureș, Viișoara (Beșineu) lângă Bistrița ș.a. Astfel *potak/patak* este un cuvânt ce ar putea deriva din etimonul türccic *barak*, primind o semnificație semantică nouă, de la mlaștină la apă curgătoare⁷¹.

Tot în descrierea domeniului Cârța este relatată o graniță până la „*fagos qui dicuntur Nogebik*”. Toponimul nu mai apare menționat ulterior și cel mai probabil că semnul de hotar folosit era un copac care dispare în perioada următoare. Și aici există două păreri privind explicația toponimului *Nogebik*. Ar fi un cuvânt compus din *nagy* (care înseamnă mare, matur, important) și *bükk* (care înseamnă fag), iar o altă părere e că acesta derivă din cuvântul türccic *bük* sau *býk*, care semnifică tot un copac, stejar⁷².

În est, hotarul domeniului Cârța se întinde până la „*cadit in rivulum qui dicitur Arpas*”. Hidronimul *Arpas* arată râul *Arpașu* de azi. În limba maghiară *árpa* înseamnă orz (în germană Gerste). Acest toponim se întâlnește și în regiuni în care maghiarii nu au fost prezenți. El

---

⁶⁷ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *op .cit.*, p. 181.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 182.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 187.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 188-189.

desemnează nume de persoane, de râuri, lacuri, iazuri, dealuri, coline, munți, trecători, căi rutiere răspândite din India, Iran și Turcia până în Uzbekistan, iar în Europa se întâlnește în Ungaria, Serbia, Croația, Bulgaria, România. Cuvântul este considerat a fi de origine tūrcică, intrat în vocabular maghiar pe timpul șederii acestora în „Bulgaria de pe Volga”⁷³.

În spațiul extracarpatic românesc avem toponime în care etimonul *arpa* este la baza unor nume de locuri. În Dobrogea unde de-a lungul secolelor avem prezența turcilor din Imperiul Otoman avem toponime precum dealul *Arpalik* din jud. Constanța, movila artificială *arpali-Iuk* din jud. Constanța. În spațiul de la sud de Carpați apar de asemenea toponime cu etimonul *arpa* precum movila *Arpacinul* (com. Umbrărești, jud. Galați), unde a fost descoperit mormântul unui călăreț turanic; satul *Arpadia* (azi desființat), com. Dragomirești, jud. Olt; satul *Arpadia* din com. Țânțăreni, jud. Gorj; satul *Arbașul* de Sus din Plaiul Loviștei, jud. Argeș (azi dispărut); muntele *Arpașu* din Carpații Meridionali; cătunul *Arpagiul*, com. Larga, jud. Ialomița; *Arpășești* (azi Hărpășești), din com. Popești, jud. Iași; acest etimon reprezintă populațiile de neam turanic al pecenegilor, uzilor sau cumenilor⁷⁴. De asemenea cuvântul *iași* pentru orașul Iași și localitatea Iași, com. Recea din Țara Făgărașului arată o prezență a populației alane. În Regatul maghiar apar de asemenea toponime cu *arpa* ca bază a cuvântului. De exemplu localitatea *Árpaș* de pe râul Raab în vestul Ungariei de azi.

Așezări cu originea numelui tūrcică sunt răspândite pe valea Oltului atât pe cursul mijlociu din sudul Transilvaniei cât și pe cursul superior din estul provinciei. Avem astfel localitățile Biborțeni (jud. Covasna), Brașov, Galați, Olteț (mai demult Beșimbac), Tărlungeni – localități aflate în județul Brașov, Tălmaciu (jud. Sibiu), Pecinișca (jud. Caraș-Severin), care arată prezența populației tūrcice, în special a pecenegilor. Alte două localități par să fi fost populate de pecenegi în partea de sud-est a Transilvaniei: Racoșul de Sus (jud. Covasna)⁷⁵ și Lăzărești (jud. Harghita)⁷⁶. Mai spre centrul Transilvaniei, pe valea mijlocie a Târnavei Mari avem localitatea Stejărenii, mai demult Beșa, din jud. Mureș⁷⁷ și Secășel, localitate care în maghiară se numește Bessenijo, care se află pe râul Secaș-Târnavă (există și râul Secaș-Sebeș) cu vărsarea în Târnavă între Blaj și gura de vărsare în Mureș. „Fenomenul împrumutului unor toponime alogene în detrimentul celor indigene reprezintă una din

---

⁷³ *Ibidem*, p. 190-192.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *op .cit.*, p. 264; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 106 (nota 203).

⁷⁶ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *op .cit.*, p. 264.

⁷⁷ *Ibidem*.

particularitățile toponomasticii românești”⁷⁸. Din punct de vedere metodologic în cazul toponimelor care poartă numele unei localități și a unei ape „hidronimele sunt, de regulă, anterioare oiconimelor”⁷⁹.

O altă populație alogenă este cea slavă. Pătrunderea slavă s-a realizat pe parcursul secolului VII. Această pătrundere are legături directe cu apariția khaganatului avar în Pannonia. Cel mai probabil s-a realizat dinspre nord-vestul Transilvaniei. Așa cum a arătat Ioan Stanciu, la sfârșitul secolului VI în câmpia Erului și în zona Porților Meseșului sunt semnalati arheologic slavii timpurii⁸⁰.

„Conviețuirea pe același teritoriu a mai multor neamuri de oameni duce la rezultate foarte interesante pentru toponimie. Dacă simbioza durează vreme îndelungată, se ajunge la bilingvism: locuitorii regiunii respective vorbesc adesea, afară de graiul lor matern, și pe acela sau pe acelea ale popoarelor cu care trăiesc la un loc”⁸¹. Astfel același loc poate să poarte două nume, să fie sinonime, doar că provin din limbi diferite, fără ca cei care le întrebuințează să-și dea seama⁸².

Slavii s-au așezat în ținuturile arealului carpato-dunăreano-pontic începând cu a doua jumătate a secolului VI când se manifestă arheologic culturile Ipotești-Cândești și Costișa-Botoșana. Această migrație masivă se datorează pătrunderii dinspre stepa Asiei Centrale a avarilor, cei care vor crea un khaganat în stepele pontico-caucaziene în jurul anului 550. Mai timpuriu de jumătatea secolului VI, o pătrundere slavă nu poate fi negată dar nici afirmată din punct de vedere arheologic. Provinciile cele mai expuse migrației slave au fost Moldova (se înțelege aici și Basarabia) și Bucovina, ținuturi ieșite din aria de influență romano-bizantină (cazul Munteniei, Olteniei, Banatului și Dobrogei) sau germanică (cum e cazul Transilvaniei, Crișanei, Maramureșului).

Slavii au conviețuit cu populația băștinașă, după 602 s-au pierdut în masa elementului majoritar, ca amintirea lor să se păstreze în limba și toponimia poporului român prin prezența elementelor slave⁸³. „Paternitatea slavă a numelor de așezări și de râuri anterior enumerate rezultă atât din originea etimologică slavă a cuvintelor care stau la baza respectivelor

---

⁷⁸ *Ibidem*, p. 243.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 247.

⁸⁰ Ioan Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 203-236.

⁸¹ I. Jordan, *op. cit.*, p. 4.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 6.

toponime, cât și din faptul că nici unul dintre apelativele slave evocate nu fac parte din lexicul limbii române”⁸⁴.

În Țara Făgărașului, satul Veneția (azi Veneția de Jos) are numele de origine latină fiind considerată o localitate în care au locuit protoromânii sau o populație mixtă slavo-română, dar sunt și păreri care atribuie numele unor coloniști italieni⁸⁵. Alte toponime din perioada timpurie a evului mediu, de dinainte de venirea maghiarilor sunt considerate Glâmboaca (jud. Sibiu), încadrat la sfârșitul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea, încadrare conform unei analize fonetice, Gâmbuț (jud. Mureș), Indol (azi Deleni, jud. Cluj), Vlaha (jud. Cluj), Lindina (azi Izvoarele, jud. Hunedoara), Bălgrad (Alba Iulia)⁸⁶. Printre hidronime enumerăm Gâmboșeni și Târnavă⁸⁷.

1.4.2 Toponime slave, slavo-române și turanice de pe valea Târnavei Mari

În bazinul Târnavei Mari au fost identificate toponime și hidronime din secolele X-XII cu origini slavo-române. Oiconimul localității Criș (Keresd, Kreisch), din comuna Daneș, vine din slavul „Kriz” care înseamnă „cruce”⁸⁸; Daia (Saszdalya, Denndorf) are origini slave fiind un derivat din „dalya”, „dalje”, „dal’a” și înseamnă „îndepărtat” sau „sat îndepărtat”⁸⁹; la vest de localitatea Daia se află satul Vulcan (Volkany, Wolkendorf) al cărui oiconim derivă din slavul „vâlk” care înseamnă „lup”, iar numele localității ar fi trebuit să fie „Vâlcan”, dar a existat o translație de la „î” la „u”; Prod (magh. Prod, germ. Pruden), originea numelui pare a fi din slavul „brod” și înseamnă „vad”⁹⁰, adică loc de trecere peste/prin apa unui râu, loc pe unde se poate trece cu carul, apa este mică de se poate trece de pe un mal pe altul cu piciorul sau cu carul⁹¹. Localitatea Prod este însă la o distanță de cca. 5 km de râul Târnavă Mare rămânând sub semnul întrebării originea acestei localități. Se poate ca numele să aibă legătură cu semnificația sa originală, loc de trecere, în sensul că pe aici există un drum de legătură cu valea Târnavei Mici, ocolind astfel Dumbrăveniul, fie printr-o legătură cu Senereuș și Bălăușeri, fie pe o altă rută prin Vișoara-Zagăr-Coroisânmartin.

---

⁸⁴ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *op. cit.*, p. 226.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 235.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 236-237.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 237.

⁸⁸ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 247.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 248.

⁹¹ Vasile Frățilă, *Studii de toponimie și dialectologie*, 2002, p. 163 (mai departe V. Frățilă, *Studii* (2002)).

În bazinul Târnavei Mari avem Moșna, atât ca hidronim cât și ca oiconim. Afluentul cât și localitatea se află pe partea stângă a Târnavei Mari lângă Mediaș. Localitatea (ung. Muzsna, germ. Muschna) este menționată prima dată în 1280. Etimologic cuvântul are origini slave, *mŭchŭ*, din care derivă *Muscus* și *Moos*, însemnând „mușchi – plantă”, cuvântului adăugându-i-se după consoană secvența finală *-na*, precum la Rodna, Crasna etc.⁹²

Tiur (mai demult Șoimușa) este o localitate înglobată în orașul Blaj. În limba maghiară se numea Túr. De asemenea există un afluent al Târnavei care se varsă în acest râu în zona Blajului. Și, ca și localitățile Turia de Jos și Turia de Sus aflate la nord-vest de municipiul Târgu Secuiesc și aflate pe valea râului Turia, numele acestora provin din adjectivul cu origine slavă *turji/turŭi* (însemnând „a bourului”) sau substantivul slav *turŭ* („bour”)⁹³.

Fosta localitate Veza, azi înglobată în orașul Blaj, are origine slavă, provine din *vezŭ* și înseamnă „ulm alb”. Alte toponime care au apărut datorită vegetației din zonă (precum Târnavă, Moșna, Veza discutate mai sus) sunt Glogoveț (magh. Glogovác, Kisgalgóc, în germ. Tuten, Tutendorf) din județul Alba, care provine din sl. *Glogovŭci* derivat din *glogŭ*, care înseamnă „mărăcine”⁹⁴ și toponimele minore dată unor terenuri din preajma localităților: Dâmbrava (pădure la Feisa, com. Jidvei), Dumbráva (teren la Crăciunelu de Sus) derivate din sl. *dŭbŭ* care înseamnă „stejar” sau „pădure de stejar”⁹⁵; Gabra (pădure lângă Lodroman, com. Valea Lungă) derivă din cuvântul slav *gabr* care înseamnă „carpen”⁹⁶.

Alte toponime eponime cu etimologie slavă care arată neapărat localități ci locuri de pădure, pășunat, agricultură etc. sunt următoarele:

- roghină cu formele Rovină, Rovina, Rovine, Rogina, Rojina, Rovinari, Rovină, rovină, rojină și care înseamnă „groapă, depresiune”. Se întâlnesc și următoarele înțelesuri „depresiune umedă, cu pășuni bune sau cu fânețe frumoase, loc mlăștinos sau mai umed (rovină)”, „ochiuri de apă din depresiunile din câmpie; vara și toamna ele sunt uscate (roghină, rojină, rovină)”, loc cu teren mai umed pe coastă; depresiune închisă cu teren băltoș și cu sol argilos (roghină, rojină, rovină)”, „malul abrupt al unei depresiuni închise (și

---

⁹² Idem, *Studii de toponimie*, 2011, p. 220.

⁹³ *Ibidem*, p. 221.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 217.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 226.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 228, 230.

băltoase) într-o regiune cu relief plan (roghină, rovină)⁹⁷. Pe harta iosefină un astfel de punct este la Albești, jud. Mureș.

- grui = o ridicătură pe un șes, nu tocmai mare; coastă de deal⁹⁸.
- hârtoape = vârtoape = vale în semicerc, adâncă, fără ramificații, cu coaste repezi și înierbate; loc înfundat, cu gropi, care împiedică scurgerea apelor; vizuină, grotă; poiană așezată costiș⁹⁹.
- limba = locuri de pământ ce seamănă cu limba omului sau animalelor¹⁰⁰. Un astfel de toponim găsim în podișul Secașelor.
- măgura = din slav. Magora = deal înalt, munte izolat¹⁰¹. Sinonim pentru Movilă, Munte, Deal, Grui. Pe harta iosefină se poate vedea localitatea Magura, transformat apoi în Măgură și până în anii '50 purta acest nume de Măgura, azi Pelișor, comuna Bârghiș, pe valea Hârtibaciului.
- parâng = culme de munți¹⁰².

Concluzionând, toponimia slavă de pe valea inferioară a Târnavei Mari și a zonei Blajului se pot distinge prin trei straturi: toponime slave vechi (Târnavă, Moșna, Tiur, Veza, Țiligrad, Dâmbrava), bulgărești medii sau șcheiești (Grobiște) și ucrainene (Cutina)¹⁰³.

În secolul IX pecenegii au format o confederație tribală care cuprindea teritoriile extracarpatică ale României și continua către stepele pontice. În izvoarele contemporane pecenegii apar sub diferite forme: Bjak/ Bjanak/Bajanak la arabi și persani, Be-ča-nag la tibetani, Pačanak-i la georgieni, Pacinnak la armeni, Patzinakitai/Patzinakoi la greci, PEceneghi/Pecenezi la slavii răsăriteni, Besenyö/Bečenäk la unguri, Pieczyngowie/Pieciniği la polonezi, Pizenaci, Bissen, Bessi în textele latine redactate în țările Europei Centrale¹⁰⁴.

Modul de trai al pecenegii era predominant nomadă și se deplasau „în funcție de anotimp, împreună cu familiile, turmele și întregul avut, de-a lungul unor trasee prestabilite, în căutarea de terenuri de pășunat adecvate”¹⁰⁵. Trăiau în corturi, în căruțe sau care și în caz

---

⁹⁷ I. Iordan, *op. cit.*, p. 29.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 30.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 31.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928., p. 123.

¹⁰² I. Iordan, *op. cit.*, p. 41.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 230.

¹⁰⁴ Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, 1999, p. 88.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 91.

de staționare sau în timpul confruntărilor carele erau așezate în cerc și legate strâns între ele putând funcționa astfel ca protecție pentru corturi sau ca țarcuri pentru cirezi și turme sau ca tabere întărite în timpul confruntărilor¹⁰⁶. Societatea acestora era structurată în clase, iar din clasa superioară făceau parte familiile conducătorilor de clanuri și triburi. Pecenegii erau organizați în 8 triburi împărțite la rândul lor în clanuri. Patru triburi se aflau la dreapta Niprului, anume Giazi-chopon (la bizantini Yazı-Qapan), Kato Gyla (Qabușin-Yula), Charaboi (Qara Bay), Iabdiertim (Yavdi ertim), iar alte patru în stânga Niprului și anume Kuartzitzur (Küerçi-Çur), Syrukal-pei (Suru Kül Bey), Borotalmat (Boru Tolmaç) și Bulatzopon (Bula-Çöpan)¹⁰⁷. Împăratul bizantin Constantin Porphyrogenetos specifica că triburile Giazi-chopon (la bizantini Yazı-Qapan) și Kato Gyla (Qabușin-Yula) se aflau în vecinătatea Bulgariei și a Turciei (adică Ungaria)¹⁰⁸.

Pe lângă aceste toponime și hidronime slave avem toponime și hidronime cu origini turanice: „Târnavă” prin forma maghiară „Kükülö” și satele Beșa și Boiu. De-a lungul timpului, pentru Beșa, în izvoarele istorice documentare s-au folosit termenii „Besse”, „Bessenia” și „Peschendorf”¹⁰⁹, iar azi localitatea se numește Stejăreni. Notarii maghiari îi numeau pe pecenegi „besseni”, astfel avem prezența pecenegă la Stejăreni. Boiu derivă din „Bwn” cu formele „Buyn” și „Buy”, ale cărui origini sunt considerate ca fiind turanice pătrunzând aici pe cale pecenegă sau cumană¹¹⁰.

În Transilvania avem mai multe toponime cu origine turanică și mai jos sunt enumerate cele care arată prezența unor pecenegi:

- Olteț, mai demult Beșimbac, jud. Brașov – localitatea este traversată de un râu omonim. În germană numele localității este *Bessenbach*, iar în maghiară *Besimbák*, ambele traduse însemnând „Pârâul Bissenilor/Pecenegilor”.
- Galați (azi cartier al Făgărașului – alipit în 1952), jud. Brașov. Există trei ipoteze privind prezența acestui toponim în limba română: una ar fi că exprimă prezența unei populații celtice, însă e puțin probabil ca numele acestei populații să se fi păstrat în memoria colectivă o mie de ani; o a doua părere e că derivă dintr-un cuvânt slav *gal* sau *galŭ* care înseamnă *negru*; o a treia părere e că derivă din cuvântul de origine cumană *gala(t)* (deci

---

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 99-100.

¹⁰⁹ Gh. Baltag, *Sighișoara ...*, p. 249.

¹¹⁰ *Ibidem*.

türccică/turanică), ca în arabul *kalhat*, și înseamnă *cetate, fortăreață, oraș întărit*¹¹¹. În concluzie, numele de localități din Transilvania, Galați (de Făgăraș) și Galații Bistriței fac referire la prezența unor populații türanice fie ea pecenegă, fie ea cumană. Cel mai probabil vorbim de prezența unor pecenegi, aceștia jucând un rol important în apărarea graniței regatului maghiar chiar în fața cumanilor. Galații Bistriței este probabil în contrast cu Albeștii Bistriței, aflată în apropiere. „Albul” este un termen toponimic comun care desemnează nu numai culoarea, ci și în limbajul mai vechi noblețea, autenticitatea, splendoarea și frumusețea opusă termenului "negru", care indică un rang secundar, inferior¹¹².

- Lăzărești, jud. Harghita. Numele actual sau cel din documente (Lázárfalva, Lazarfalwa) nu trimite la populația pecenegă, dar într-un document emis la 1365, magistrul Benedikt ridică pretenții asupra satului Lazarfalwa, care ținea atunci de comitatul Alba. Documentul spune că anterior acest sat fusese locuit de către pecenegi¹¹³.
- Pădureni, jud. Covasna – în magh. Bessenyo.
- Tălmaciu, jud. Sibiu - Tălmaciu și Tălmăcel ar avea o origine pecenegă, anume de la tribul Talmat/Tolmac¹¹⁴. Vezi la I. M. Țiplic, Contribuția pecenegilor, secuilor ... , în *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica*, I, 2004, p. 71.
- Secășel, jud. Alba – în maghiară Bessenijo.
- Beșineu, jud. Harghita.
- Viișoara – mai demult Beșineu, în magh. Besenyo, în germ. Heidendorf, în lat. Villa Paganica, Besenew¹¹⁵. Dacă în română și maghiar oiconimele arată prezența pecenegilor prin numele lor, în germană avem traducerea „satul păgânilor”, arătând prezența unei populații păgâne în preajma Bistriței¹¹⁶.

1.4.3 Hidronimia din bazinul Târnavei Mari

Studiind toponimia ungurească din Transilvania, E. Petrovici concluziona că populația autohtonă s-a refugiat de pe văile principale în zonele de păduri, deal și munte pentru a căuta adăpost în fața invadatorilor maghiari. În acest sens aduce ca susținere a ipotezei sale

---

¹¹¹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 271.

¹¹² Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Spracht. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, 1929, p. 275 (243).

¹¹³ E. Wagner, *op. cit.*, p. 332 (nota 4).

¹¹⁴ I. M. Țiplic, *Contribuția pecenegilor, secuilor și a sașilor la constituirea frontiere de sud a Transilvaniei (sec. XI-XIII)*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, I, 2004, p. 71.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 388.

¹¹⁶ V. Frățilă, *Studii de toponimie*, 2011, p. 90 (mai departe V. Frățilă, *Studii (2011)*).

informațiile oferite de Rogerius în *Carmen miserabile* care spune că populația care nu a fost omorâtă sau luată prizonieră s-a refugiat în păduri sau în munți¹¹⁷. Apariția domeniilor nobiliare cerea forță de muncă în agricultură și creșterea animalelor fiind satisfăcută prin încurajarea populației autohtone să se stabilească pe domeniul nobiliar. Văile principale erau controlate de nobilii maghiari prin urmare s-a impus toponimia maghiară, în timp ce văile secundare au toponimii la bază slavo-române.

Hidronimul Hârtibaciu (în germană Harbach, în maghiară Hortobágy) care este un nume purtat de un râu aflat în sudul Transilvaniei. Acesta are un curs orientat aproximativ E-V și se varsă în râul Cibin. Râul se află undeva la mijlocul distanței dintre cursul Târnavei Mare și cel al Oltului. Este un nume de râu care se mai întâlnește și în apropierea Bihorului. Traducerea hidronimului face referire la un „râu de pădure”¹¹⁸. Râul Hârtibaciu traversează în sudul Transilvaniei de la izvoare până la vărsare dealuri împădurite. Nu poate fi doar o simplă coincidență ca acest nume e purtat de două râuri. Cel mai probabil râul din sudul Transilvaniei a primit numele o dată cu colonizare secuilor pe Târnavă veniți din preajma Bihorului¹¹⁹. Sistemul de fortificație de prisăci este prezent în regiune prin două toponime, anume Copșa Mică și Copșa Mare, prisăci care barau intrările dinspre valea Hârtibaciului pe valea Târnavei Mari și erau fortificații specifice secuilor.

Hidronimele Alba și Târnavă poartă toponime cu origini dinainte de pătrunderea maghiarilor pe valea Târnavelor. Pârul „Alba” curge prin Turdeni (jud. Harghita), fiind un afluent nordic al Târnavei Mari¹²⁰. Acest toponim apare atât pe a doua cât și pe a treia hartă militară ridicată de Imperiul Habsburgic (1853-1858 și 1869-1870 pentru a doua ridicare și respectiv 1869-1887 pentru a treia ridicare). În limba slavă „alb=bel” dar nu s-a păstrat vreo urmă a variantei slave. Deoarece în limba maghiară nu există cuvântul „alba”, corespondentul fiind „fehér”, cel mai probabil numele s-a păstrat pe cale românească.

Hidronimul Târnavă are origini slave, „târ” însemnând „floare cu spini” și „ava” fiind „apa”¹²¹. „Târnavă” în limba maghiară este „Kükülö” și are origini turanice, probabil a

---

¹¹⁷ E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în *Transilvania*, anul 74, nr. 2, 1943, Sibiu, p. 129.

¹¹⁸ I. Jordan, *op. cit.*, p. 87; Gustav Kisch, *Siebenbürgen in Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929, p. 55.

¹¹⁹ I. M. Țiplic, *Contribuția pecenegilor, secuilor și a sașilor la constituirea frontiere de sud a Transilvaniei (sec. XI-XIII)*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, I, 2004, p. 69.

¹²⁰ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 248.

¹²¹ *Ibidem*.

pătruns datorită prezenței pecenegilor în această parte a Transilvaniei¹²². În limba slavă avem „T’rûnava”, care derivă din cuvântul „trûnû” („spini”, „mărăcini”) căruia i s-a adăugat sufixul „ava”¹²³. Numele de „târnavă” s-a păstrat pentru acest râu probabil din cauza unei plante cu spini care producea un fruct de culoare roșie și de mărimea măceșelor din care se putea produce un soi de vin roșu. Această plantă crește pe malurile râurilor.

Târnavă Mare și Hârtibaciu sunt două cursuri importante pentru sudul Transilvaniei pe văile cărora s-au dezvoltat numeroase așezări. Între bazinele celor două râuri se află dealuri înalte, unde este cumpăna apelor, forțând cursuri de pâraie fie spre nord spre Târnavă Mare, fie spre sud spre Hârtibaciu. În continuare expun câteva dintre pâreiele care fac parte din bazinul Târnavei Mari și explicații privind originea și însemnătatea lor:

- (Valea) Calvei – Kaltwasser, orig. germ.; înseamnă „apă rece”¹²⁴.
- (Valea) Cenade – Csisna, orig. magh.; înseamnă „mânză”¹²⁵.
- (Valea) Cergău – Csergö, orig. maghiară; înseamnă „vâjâie”, adică „pârâul care vâjâie”¹²⁶.
- (Valea) Moșna – Muha, orig. slava veche; înseamnă „mușchi de copac, de mlaștină”¹²⁷.
- (Valea) Soroștin – Szoros, orig. magh.; înseamnă „îngust, strâmt”¹²⁸.
- (Valea) Veza – Vez, orig. slava veche; înseamnă „ulm alb”¹²⁹.
- (Valea) Vorumloc – Wumlock, orig. germ.; înseamnă „văgăuna Balaurului”¹³⁰.
- Valle Lăpus (Lapus) – este o vale, un pârâu, aflat la sud de Târnavă Mare. Izvorul se află în cel mai înalt punct al dealurilor localității Nou Săsesc pe partea stângă. Locul de izvor este în apropierea unui punct numit Klein Stahl. Valea curge spre nord, iar la sud de Laslea se unește cu o altă vale care vine de la Nou Săsesc. Apoi se unește și cu un alt pârâu, Foldszini Patak, care își are izvoarele în înălțimile dealurilor localității Florești. La vărsare pârâul poartă numele de Laszler Bach, adică valea Laslea. În privința numelui originile sunt slave, dar sunt

---

¹²² *Ibidem*, p. 249.

¹²³ V. Frățilă, *Studii* (2002), p. 159; *Idem*, *Studii ...* (2011), p. 215.

¹²⁴ G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Palaestra, 165, Leipzig, 1929, p. 68 *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *Originea toponimiei văii Târnavei Mari între Mediaș și Blaj*, în *Lykeion*, Mediaș, anul II, nr. 2, 2010, p. 31-36.

¹²⁵ G. Kisch, *op. cit.*, p. 52 *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

¹²⁶ G. Kisch, *op. cit.*, p. 267 *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

¹²⁷ V. Frățilă, *Toponimia slavă în Valea Târnavelor. Studii lingvistice*, Timișoara, 1999, p. 204 (mai departe *Toponimia slavă*) *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

¹²⁸ V. Frățilă, *Toponimia văii inferioare a Târnavelor. Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, 1999, p. 152 (mai departe *Toponimia slavă*) *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

¹²⁹ V. Frățilă, *Toponimia slavă*, p. 209 *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

¹³⁰ G. Kisch, *op. cit.*, p. 68 *apud* Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *op. cit.*, p. 31-36.

două teorii cu privire la ce înseamnă ambele reprezentând două plante: 1- brusturele (în slavă „lopuh”, în bulgară „lopuš”); 2- specie de stejar (din bulg. „lapuh”)¹³¹.

- Valle Mare – vale care se află la est de Buzd, curge de la sud spre nord fiind un afluent al Târnavei Mari. În direcția de curgere traversează Brateiul.
- Valle Ursuluj – este un pârâu secundar aflat la sud de Ațel și se varsă în Valje Hetzel, pârâu care are direcția de curgere sud-nord fiind un afluent al Târnavei Mari și traversează localitatea Ațel.
- Valje Hetzel – este un pârâu aflat la sud de localitatea Ațel, cu izvorul din cumpăna apelor. În el se varsă pârâul Valle Ursuluj cu izvorul la est de izvorul său. Traversează localitatea Ațel și se varsă în Târnavă Mare. Numele văii este cel al localității Ațel. Aceasta apare pe harta Josefina din 1783-1785 sub numele de Heltzeldorf. Denumirile au la origine numele de persoană „Hedrich” (format din „hadu” și „rîch”, adică „luptător” și „bogat”)¹³²
- Valle Kerbunel – este un mic pârâu care se varsă în pârâul Criș. Se află la aproximativ jumătatea distanței între Daneș și Criș.
- Beschendorf Bach – vale ce curge dinspre satul Stejăreni, mai demult Beșa. Pârâul curge de la sud spre nord vărsându-se în Târnavă Mare. Poartă numele localității Beșa (azi Stejăreni), arătând prezența pecenegilor (besseni la maghiari).

1.5 Contextul geopolitic al spațiului central-sud-estic european în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu

Lupta pentru controlul spațiului panonian între imperiilor de la vest de Dunărea Mijlocie (Imperiul franc și apoi Imperiul Romano-German) și de la sud de Dunărea Mijlocie și Dunărea Inferioară (Imperiul bizantin și Primul Țarat Bulgar) are repercusiuni directe și asupra structurilor politico-militare din spațiul intracarpatic.

Spațiul panonian intră începând cu secolul V sub controlul confederației hunice al cărui centru militar și politic se afla în spațiul dintre Dunărea Mijlocie și Tisa. Prezența hunilor nu este semnalată în spațiul intracarpatic transilvan. Printre populațiile subordonate acestei confederații erau și gepizii. Prezența lor în spațiul de nord-est al Pannoniei este legat de momentul 290/291 când a avut loc războiul gepido-vandalo-got la Galtis (localizarea acesteia

---

¹³¹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 62.

¹³² Gustav Kisch, op. cit., p. 209 (177).

e încă sub semnul întrebării – un punct de vedere e că se afla la nord-est de Carpații Păduroși¹³³, la izvoarele Prutului). Pătrunderea gepizilor în bazinul carpatic este semnalată de orientarea V-E a unor morminte din cotul Tisei Superioare, ca de exemplu cele 6 morminte de la Tiszadob-Sziget unde mormintele au fost datate în prima treime al secolului V¹³⁴. Tezaurul de la Șimleul Silvaniei și cel de la Tăuteu (Tăuteni) conturează un centru germanic în Depresiunea Silvaniei, centru atribuit gepizilor și încadrat cronologic în prima jumătate a secolului al V-lea¹³⁵. Ulterior gepizii pătrund în Transilvania.

În nord-vestul României apar indicii funerare a existenței orizontului merovingian și apariția necropolelor cu „morminte în șiruri”. Orizontul merovingian în spațiul de nord-vest al României de azi este reprezentat de gepizii timpurii prin mormintele de la Ghenci, din care unul de războinic (orientat V-E, depusă o sabie) și mormântul de la Dindești (femeie cu o pereche de fibule din tablă de argint tip Smolín). Orizontul merovingian-gepid se încheie o dată cu stabilirea avarilor în Pannonia. Necropola de la Ghenci a fost inclusă în orizontul D2 (420-440), iar cel de la Dindești în orizontul intermediar D2/3 (440-460). Unul dintre caracteristicile orizontului merovingian-gepid sunt „mormintele în șiruri”, care s-au evidențiat la Valea lui Mihai (un mormânt ce ține de elita gepidă) și descoperirile funerare de la Oradea. Aceste descoperiri au fost încadrate în perioada a doua jumătate – sfârșitul secolului al V-lea, oricum după desprinderea din confederația hună¹³⁶.

În vestul și nord-vestul României de azi au fost identificate 11 așezări încadrate în perioada secolului V, însă au fost cercetate doar cele de la Biharea, Oradea – Sere și Berea (punctele 10-11). Aceste așezări sunt încadrate cultural în grupul arheologic al culturii Bratei-Țaga-Biharea¹³⁷, dar atribuirea culturii este încă una în discuție. Părerile mai vechi mergeau pe o atribuire a populației romanice, fiind un orizont romanic anteslav și contemporană cu etapele timpurii ale culturii Ipotești-Cândești și ale Costișei-Botoșana¹³⁸, dar Ioan Stanciu

---

¹³³ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții*, p. 44.

¹³⁴ Ioan Stanciu, *Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V-VII P. Chr.) în spațiul vestic și nord- vestic al României*, în *Ephemeris Napocensis*, XII, 2002, p. 207.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 210.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 212.

¹³⁸ S. Dumitrașcu, *Observații privind originea și evoluția ceramicii negre-zgrunțuroase din Crișana*, în *Comunicări și referate. Al 13-lea Sipozion Internațional de Ceramică*, Sibiu-Păltiniș, 1980, p. 175-179; . Dumitrașcu, *Biharea I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Universitatea din Oradea, Seria Isotrie, II, Oradea, 1994, p. 243-244; M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în secolele V-IX*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 210; M. Rusu, *Bodenständige und Wandervölker im Gebiet Rumäniens (3.-9. Jahrhundert)*, în *AMN*, 17, 1980, p. 148; Dan Gh. Teodor 1980, *Unele considerații privind încheierea procesului de formare a poporului roman*, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 139-159.

consideră că este îndoielnică prezența unei populații romanizate sau vorbitoare a limbii latine într-un spațiu neinclus într-o provincie romană și aflată priu urmare în *barbaricum* chiar dacă influența mediului cultural provincial-roman a fost puternică¹³⁹.

Pentru secolele IV-V, descoperirile arheologice arată că bazinul superior al Târnavei Mari era în aria de influență a culturii Sântana de Mureș, bazinul mijlociu era multicultural fiind descoperite artefacte ce țin de cultura Sântana de Mureș pe lângă cele de la Bratei 1, în timp ce bazinul inferior este dominat de descoperiri ce țin de populația rurală daco-romană¹⁴⁰. Începând cu a doua jumătate a secolului V, spațiul intracarpatic și implicit bazinul Târnavei Mari intră în perioada de dominație gepidă. Pătrunderea gepizilor timpurii în spațiul intracarpatic transilvan este cel mai probabil oprită de prezența goților. Din punct de vedere arheologic în spațiul intracarpatic transilvan, în a doua jumătate a secolului V, se încheie orizontul cultural Sântana de Mureș (ce ține de orizontul germanic-got) și Bratei 1 (ce ține de orizontul daco-roman).

În funcție de evoluția politică a bazinului carpatic surprindem trei/patru perioade în ceea ce privește situația politico-militară a gepizilor, perioade influențate de pătrunderea turanicilor în Europa Centrală și relația directă dintre cele două grupuri. Victoria avaro-longobardă din 567 a dus la distrugerea regatului gepid și la supunerea aristocrației gepide producând schimbări radicale în spațiul intracarpatic și cel mai probabil o „avarizare” a aristocrației gepide. Astfel putem vorbi și de o a patra perioadă:

1. Perioada timpurie/ de migrație, de dinainte de invazia hunilor (291-418).
2. Perioada mijlocie/ de subordonare politică în cadrul confederației hune (418-454).
3. Perioada târzie/ a regatului gepid (454-567).
4. Perioada „avarizării” aristocrației gepide (568-630)

Prima perioadă, cea timpurie, după cum am văzut este prezentă doar în spațiul de vest și nord-vest al României de azi, prin urmare nu avem descoperiri pe valea Târnavei Mari.

În schimb începând cu a doua perioadă sumnt semnalate două descoperiri din prima jumătate al secolului al V-lea la Velț (com. Bazna) și la Sighișoara¹⁴¹.

Prezența gepidă din perioada târzie/a regatului în spațiul intracarpatic transilvan este semnalată prin trei grupuri arheologice: grupul Apahida, grupul central-transilvănean și

---

¹³⁹ Ioan Stanciu, *op. cit.*, p. 212.

¹⁴⁰ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *Barbari la Dunăre*, Cluj-Napoca, 2011, (vezi harta de la fig. 6).

¹⁴¹ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.*, p. 124, p. 135 (vezi și harta de la fig. 19).

grupul sud-transilvănean¹⁴². Alte două grupuri arată prezența în vestul României de azi a gepizilor târzii: grupul nord-vestic și grupul sud-vestic¹⁴³. Din această perioadă sunt semnalate descoperiri și în bazinul Târnavei Mari fiind încadrate în diferite subperioade astfel: a doua jumătate a secolului al V-lea (la Șeica Mică, Târnavă, Bazna - posibil de origine gotă-, Slimnic, Mediaș, Bratei, Sighișoara)¹⁴⁴; prima jumătate a secolului al VI-lea (la Albești, Sighișoara, Bratei, Mediaș)¹⁴⁵.

Periada „avarizării” se caracterizează prin grupul cultural Band-Vereșmort (sau Band-Unirea II). Necropolele acestea conțin morminte orientate V-E, cu un inventar arheologic bogat în obiecte și ca o caracteristică aparte acestea sunt jefuite încă din vechime lipsind armele și obiectele din aur. De asemenea planul necropolelor arată că existau în cadrul comunităților delimitări etnice sau culturale. Dacă luăm cazul necropolei nr. 3 de la Bratei („Cimitirul nr.3”) vedem că erau două zone de înmormântări: partea de vest cu morminte care conțineau ceramică lucrată la roată, fibule în formă de arc, cataramă ovale fără placă de fixare, cataramă bizantine și partea de est cu depuneri de oase de cal, vase lucrate cu mâna, piese de harnașament, cataramă rectangulare simple, cercei terminați în spirală etc. Prin urmare avem zona de vest care e faza timpurie a necropolei și atribuită unor populații cu o cultură specifică gepizilor și zona de est, faza târzie, în care populația e „avarizată” adică a adoptat elemente culturale ale avarilor¹⁴⁶. Astfel din a doua jumătate a sec. VI (după evenimentele din 567) – secolul VII avem descoperiri la Cristuru Secuiesc, Sighișoara, Bratei¹⁴⁷.

Pe parcursul secolului VII pe valea Târnavei Mari are loc o puternică „invazie culturală”, specifică de altfel întregii Transilvanii în acest secol. Elementele gepide dispar fiind înlocuite de cele avarice și slave. De asemenea nu e clar ce se întâmplă cu populația romanică. În 567 gepizii sunt înfrânți de alianța avaro-longobardă, iar teritoriile gepizilor sunt ocupate de către avari. După înfrângerea din faza zidurilor Constantinopolului în 626, avarii renunță la invaziile de la sud de Dunăre și se concentrează pe extinderea spre vest și est

---

¹⁴² Mihai Bărbulescu, *Mormântul princiar germanic de la Turda*, Cluj-Napoca, 2008, p. 71-87.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.* (vezi harta de la fig. 27); Mihai Bărbulescu, *op. cit.*, p. 84-85.

¹⁴⁵ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.* (vezi harta de la fig. 32).

¹⁴⁶ Radu Harhoiu, *Chorologische und chronologische Betrachtungen zum Gräberfeld 3 von Bratei*, în Ligia Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei (bearbeitet von R. Harhoiu)*, *Archaeologia Romanica* 4, Cluj-Napoca, p. 149–159, p. 156-157; Alpár Doboş, *The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 Years of Archaeological Research*, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XLIV, 2009, p. 23.

¹⁴⁷ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.* (vezi harta de la fig. 33).

în bazinul carpatic. Începând cu a doua jumătate a secolului VII avem semnalate în Transilvania morminte de războinici avari. Ritualul specific avarilor se evidențiază prin depunerea războinicilor cu panoplia de arme, harnașamentul și înmormântarea calului alături de defunct. Aceste descoperiri au fost strânse sub numele de grupul Gâmbaș, care se manifestă în Transilvania începând cu a doua jumătate a secolului VII. La Bratei în necropola 2 („Cimitirul nr. 2”) a fost semnalat un mormânt de războinic avar înmormântat cu panoplia de arme și harnașament și cu depunerea calului în mod ritual lângă acesta, iar un altul, distrus de lucrările de la nisipărie din apropiere, conținea osemintele unui cal.

Slavii pătrund în Transilvania pe două căi: dinspre sud-est și dinspre nord-vest. Arheologic-cultural aceștia se manifestă prin ritualul incinerăției și prin ceramica lucrată în majoritatea cazurilor la roata înceată, slab degresată și arsă, cu elemente ornamentale cu linii orizontale sau în valuri.

Opinia cercetărilor care se ocupă de zona de sud-est a Transilvaniei e că pe parcursul secolului VII pătrunderea slavilor de dincolo de Carpați s-a făcut prin pasul Oituz¹⁴⁸. Cercetări s-au mai făcut la Șimonești și Eliseni. Dacă a avut loc această pătrundere a slavilor dinspre spațiul extracarpatic românesc în cel intracarpatic transilvan cel mai probabil nu a avut loc în secolul al VII-lea. În anul 602 cade limesul romano-bizantin de la Dunărea de Jos. Grupuri masive de slavi de la nord de Dunăre, precum și avarii și alte populații trec Dunărea și se așează în nordul peninsulei Balcanice. Această migrație continuă înspre sud, slavii ajung până în Grecia de azi. Astfel pătrunderea în spațiul intracarpatic transilvan s-a realizat cel mai probabil în a doua jumătate a secolului VI, iar un moment hotărâtor ar fi perioada 582-592 când avarii, ca aliați ai împăratului Mauricius, întreprind acțiuni în Muntenia în numele Constantinopolului pentru a potoli comunitățile slave de aici. Avarii controlau spațiul intracarpatic în perioada asta 582-592 prin comunitățile gepide și aristocrație gepidă pe cale de „avarizare” cel puțin culturală. De asemenea, avarii au avut nevoie de sprijinul flotei romano-bizantine pentru a trece Dunărea în Muntenia. Traseul avarilor a fost dinspre Pannonia, la est de Dunăre, au trecut în Balcani prin una din cetățile Sirmium, Singidunum sau Viminacium, au continuat pe drumul roman al limesului ce urmează firul apei Dunării de Jos și cel mai probabil printr-un vad, fie la vărsarea Oltului fie la vărsarea Argeșului, au trecut Dunărea cu ajutorul flotei bizantine. Supuși unor astfel de presiuni slavii fie au fost învinși și aduși sub ascultarea avarilor fie au căutat adăpost. O pătrundere în spațiul intracarpatic prin

---

¹⁴⁸ RepArhHg, p. 39.

pasul Rucăr-Bran sau pasul Oituz acum ar fi trebuit să aibă loc. Un alt moment ar fi intervalul 592-602 când împăratul Mauricius își îndreaptă privirea spre Dunărea de Jos și spațiul Balcanic, încheind un tratat cu perșii după războaiele cu aceștia din Asia Mică. Alianța dintre avari și bizantini nu a fost cea pe care și-o doriseră bizantinii, avarii trec la jafuri ocupând practic câmpia dintre Dunăre și munții Balcani. Ofensiva începută de bizantini după 592 este de succes, oștile bizantine resping atacurile avarilor, readuc limesul dunărean sub controlul propriu și trec Dunărea în 601 pentru a anihila forțele militare ale slavilor. Dar soldații, mulți luptaseră în Asia Mică și își așteptau răsplata sunt nemulțumiți că trebuie să ierneze într-un teritoriu în continuare ostil și conduși de ofițerul Phocas se revoltă. Războiul civil se încheie cu moartea lui Mauricius, care a avut ca și efect ruperea tratatului dintre bizantini și perși. Phocas trebuie să se concentreze astfel pe Asia Mică neglijând complet Balcanii care așa cum am văzut vor fi „invadați” de slavi și avari. Evenimentele se vor petrece cu repreziciune, limesul este rupt, iar slavii se „revarsă” în Balcani. Prin urmare această perioadă este mai puțin probabilă pentru „invadarea” spațiului intracarpatic de sud-est de către slavi. Cercetările de la Poiani – *Panata de Piatră*, jud. Covasna, arată existența unei așezări cu locuințe adâncite în pământ și cu instalație de foc de tip cuptoare pietrar; din inventar, ceramică modelată cu mâna și la roata rapidă, piese de port de tipul fibule digitate, fibule cu piciorul întos pe dedesubt¹⁴⁹; așezarea este încadrată în a doua jumătate a secolului VI – posibil începutul secolului VII¹⁵⁰. Inventarul nu e specific populației slave, mai degrabă populației romanice influențată de culturile Ipotești-Cândești și/sau Costești-Botoșana. O a doua așezare, în același punct conține locuințe adâncite în pământ cu instalație de foc de tip cuptor pietrar și ca inventar, ceramică modelată cu mâna și la roata înceată; așezarea e încadrată în secolele VIII-IX¹⁵¹. Inventarul ține de mediul cultural slav.

Secolul VII reprezintă din punct de vedere arheologic sfârșitul culturii Ipotești-Cândești din Muntenia, cultură a romanicilor influențată de slavi. Pe tot parcursul secolului VII au loc schimbări importante de hegemonie politică. Spațiul muntean intră sub dominația avară, cel puțin nominal până în 626. Nu e clar ce se întâmplă cu comunitățile de aici pe fondul războaielor interne din khaganatul avar. Spațiul este afectat și de migrația bulgarilor care se vor stabili definitiv la sud de Dunăre în Moesia în jurul anului 680.

---

¹⁴⁹ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.*, p. 118.

¹⁵⁰ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 242-243.

¹⁵¹ Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *op. cit.*, p. 118; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 243-245.

În Transilvania între secolele VII-VIII din punct de vedere politico-militar puterea dominantă era khaganatul avar, care prin supușii lor slavi vor controla zonele cu mine de sare din culoarul Alba Iulia-Turda și văile principalelor râuri din Transilvania până la dispariția khaganatului în jurul anului 800. Slavii se identifică cultural prin grupul Mediaș (secolele VII-IX) având ca și caracteristici ritul incinerăției și ritualul depunerii resturilor cinerare în urne iar urnele îngropate. De asemenea grupul Mediaș are o particularitate anume biritualismul. În necropolele de tip Mediaș pe lângă urnele de incinerăție au fost dezveliți inhumați. Numeric predomină urnele de incinerăție. De exemplu în „Cimitirul nr. 2” de la Bratei, din 244 de morminte, 34 sunt de inhumație, iar 210 de incinerăție¹⁵². Luând ca exemplu tot acest sit, în cadrul incinerăției avem trei aspecte: 1. depunerea resturilor cinerare într-o urnă, iar urna îngropată; 2. depunerea resturilor cinerare direct în groapa de înmormântare, fără urnă; 3. depunerea resturilor cinerare atât în groapă cât și în urnă. Astfel de descoperiri mai avem la¹⁵³ Berghin, Boarta, Bratei, Ghirbom, Gușterița, Mediaș, Ocna Sibiului, Mediaș, posibil Păuca¹⁵⁴.

Începând cu secolul IX sudul-vestul Transilvaniei va intra sub dominație bulgară care va stăpâni foste teritoriile ale avarilor din sudul și sud-estul Pannoniei. Centrul de putere din Transilvania va fi la Alba Iulia unde se pun bazele unui voievodat – Voievodatul de la Bălgrad¹⁵⁵. Pentru secolele IX-X sud-vestul Transilvaniei este dominat de culturile arheologice ale orizontului Alba Iulia¹⁵⁶. În necropola de la Blandiana – *La Brod* și la Alba Iulia – *Stația de Salvare* în unele morminte sunt depuneri de vase ceramice ca ofrandă. Dintre acestea vasele-borcan globulare și amforetele aparțin culturii balcano-dunărene, dar în privința celorlalte sunt două teorii: ritual specific comunităților slave¹⁵⁷ sau ritual specific comunităților maghiare¹⁵⁸. Ioan Marian Țiplic merge pe atribuirea slavă: „depunerea de ceramică (ca recipient pentru ofrande alimentare) în interiorul mormintelor a fost considerat un atribut al arealului cultural specific populațiilor slave în perioada de final a migrațiilor și de început de ev mediu în spațiul central și sud-est european”¹⁵⁹. Călin Cosma consideră că

---

¹⁵² Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 90.

¹⁵³ George Tomegea, *Accesorii vestimentare și podoabe în necropolele birituale din Transilvania (sec. VII-IX)*, *Analele Banatului*, 19, 2001, p. 209.

¹⁵⁴ Ioan Marian Țiplic, George Tomegea, *Păuca. Necropola de incinerăție (secolele VIII-IX). Catalog de expoziție*, Sibiu, 2016.

¹⁵⁵ Kurt Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în *SCIV*, V, 1-2, 1954, p. 487-512.

¹⁵⁶ A. Dragotă, *Aspecte*.

¹⁵⁷ I. M. Țiplic, *Aspecte de ritual*, p. 229.

¹⁵⁸ C. Cosma, *Funerary pottery*, p. 42.

¹⁵⁹ I. M. Țiplic, *Aspecte de ritual*, p. 229.

necropolele datate între 930-960 „pot fi atribuite primilor maghiari care au pătruns în vestul României și în platoul transilvănean”¹⁶⁰. Maghiarii practicau depunerea vaselor ceramice încă dinaintea venirii lor în Pannonia; în susținerea acestei ipoteze Călin Cosma ia în considerare și descoperirile din mormintele de pe ruta venirii maghiarilor în Pannonia, de asemenea ține cont de prezența acestui ritual și în cimitirele de tip Honfoglalás din bazinul superior al Tisei, iar cimitirele din Transilvania datate în prima jumătate a secolului X conțin vase ceramice și fac parte din tipul Honfoglalás¹⁶¹.

După cum am văzut astfel de depuneri au fost descoperite la Alba Iulia, unde datorită descoperirilor arheologice de aici și din situri apropiate, Aurel Dragotă considera că Alba Iulia „reprezintă punctul nodal pentru evul mediu timpuriu, în special în Transilvania”¹⁶². Arheologic se observă că începând cu secolul IX Alba Iulia redevine un centru important, fiind prezente populații alogene și autohtone, acest lucru observându-se în spațiile funerare ale siturilor din Alba Iulia¹⁶³.

Imperiul carolingian se extinde la începutul secolului IX până la Dunărea Mijlocie nimicind ultimele rezistențe avare. Dinspre sud, bulgarii pătrund în Pannonia și aduc sub control rutele comerciale dinspre minele de sare transilvănene și astfel regiunile panoniene de la est de Dunărea Mijlocie, valea Mureșului până în Transilvania intracarpatică, respectiv sud-vestul acestui spațiu vor fi controlate de bulgari. Pannonia este în secolul IX o regiune în care principalele forțe ale Europei de la Dunăre o controlau într-un fel sau altul: politic-militar și/sau politic-economic. În nordul Pannoniei slavii se organizează într-un stat cunoscut sub numele de Statul Moravian (sau Moravia Mare). Pătrunderea maghiară în spațiul pannonian de la sfârșitul secolului IX redesenează polurile de putere din acest spațiu. Maghiarii vor ocupa treptat întreaga Pannonie pe fondul dispariției influențelor france și bulgare care vor intra într-un con de umbră în secolele următoare.

Cultura acestor puteri ale secolului IX se poate observa în Transilvania prin descoperirile arheologice din necropole. Situl de la *Stația de Salvare* din Alba Iulia și cel de la Blandiana – *La Brod* arată prezența bulgară, iar descoperirile de la Ciumbrud – *Podireu* și Orăștie – *Dealul Pemilor X8* semnalează prezența moravienilor¹⁶⁴. Carolingienii (sau mai bine

---

¹⁶⁰ C. Cosma, *Funerary pottery*, p. 42. (traducere proprie)

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² A. Dragotă, *Aspecte*, p. 133.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Neue mittelalterliche Gräber der Ciumbrudgruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/Dealul Pemilor X8. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Rahden, 1999, p. 313-330; Z. K.

zis cultura francă) sunt prezenți arheologic prin lama de spadă, pintoni, vârf de lance, vârf de sulică, pintoni din fier sau din argint¹⁶⁵. „Raritatea materialelor de factură carolingian în Transilvania este normală și poate fi legată doar de controlul sării”¹⁶⁶. Reprezentanții franci ar fi putut fi în zonă doar pentru a fi respectat embargoul de sare cerut bulgarilor (892)¹⁶⁷. Prezența bulgară este reprezentată de vasele-borcan globulare și amforetele, vestigii ale civilizației balcano-dunărene. Primul val de pătrundere maghiar este reprezentat de grupul Cluj: Cluj-Napoca – *Str. Zapolya, Stația de Salvare II faza I, Blandiana – În Vii, Gâmbaș – Măguricea*.

Prin urmare pentru spațiul intracarpatic în secolele IX-XI avem un tablou cu un amalgam de arii culturale „ce definesc mai multe elemente etnice”¹⁶⁸ cuprinse în grupuri culturale arheologice¹⁶⁹: Blandiana A (Dridu-Alba Iulia), Ciurbrud, Cluj, Blandiana B și Cîtfalău. Blandiana A are o influență culturală sud-dunăreană, ca și Ciurbrudul, pe care Z. K. Pinter¹⁷⁰ îl vede exponentul prezenței moraviene în Transilvania ținând cont de faptul că moravienii au fost creștinați de bizantini, prin urmare și cultura bizantină a pătruns în rândurile societății moraviene; Clujul este grupa culturală specifică maghiarilor timpurii; Blandiana B arată o populație mixtă atât etnic cât și religios prin prezența ritualului păgân dar și creștin; Cîtfalăul este martora populației mixte creștine¹⁷¹.

Populația locală, romanică, nu a dispărut, ci a suferit o „contopire culturală”, o coexistență cu grupurile etnice alogene, în special slave, „două pânze suprapuse de populație”¹⁷² cum arăta P. P. Panaitescu, care vor defini etnogeneza românească în secolul IX. Retragera comunităților romanice de pe văile principale ale spațiului intracarpatic (Someșuri, Mureșul, Târnavele etc.) spre zonele cu altitudini mari, e o ipoteză sugerată de Gh. Baltag prin „cultura plaiurilor”¹⁷³, o retragere pe văi secundare în zone cu altitudini cuprinse între 600-

---

Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola de tip Ciurbrud de la Orăștie „Dealul Pemilor”*, punct X8, în *Apulum*, 28/1, 2001, p. 319-346; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 28.

¹⁶⁵ Z. K. Pinter, *Piese de armament și echipament militar de proveniență carolingiană din valea Mureșului*, în *SCIIVA*, 49, 2, 1988, p. 142; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 31.

¹⁶⁶ A. Dragotă, *Aspecte*, p. 133.

¹⁶⁷ Z. K. Pinter, *Piese*, p. 143; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 31.

¹⁶⁸ I. M. Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul european, 2005, p. 144.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola*, p. 334-336.

¹⁷¹ I. M. Țiplic, *Contribuții*, p. 144.

¹⁷² P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 18.

¹⁷³ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 205 și p. 272-273.

800 m, zone bine protejate de elemente naturale: văi adânci și dealuri înalte și prăpăstioase, promontorii care oferă așezărilor acces dintr-o singură direcție, o măgură etc.

1.6 Stadiul cercetărilor

1.6.1 Scurtă privire asupra istoriografiei habitatului și a necropolelor din afara spațiului intracarpatic transilvan cu privire la secolele IX-XI

În spațiul vestic al României, pentru regiunea Crișanei, Ioan Crișan repertorizează pentru secolele VIII-X un număr de 40 de așezări, pentru secolele X-XI identificate 16 așezări și pentru secolele XI-XIII un număr de 52 de așezări¹⁷⁴. Continuitate în locuire, cu dovezi arheologice întinse pe toate cele trei perioade menționate anterior, a fost observată la Adoni, Bălnaca, Biharea, Cheșereu, Cociuba Mare, Curtuișeni, Lorău, Oradea, Peștera, Sântion, Șilindru, Șimian, Tarcea, Valea lui Mihai¹⁷⁵. Același autor publica un volum cu referire la așezări din secolele VIII-X tot din regiunea Crișana¹⁷⁶.

Pe teritoriul jud. Bihor, trei locuințe încadrate între a doua jumătate a sec. VIII și prima jumătate a sec. IX¹⁷⁷ și o locuință ce ține de secolele IX-X¹⁷⁸ au fost cercetate sistematic la Cefa. În intervalul cronologic al secolelor VIII-IX mai avem săpăturile sistematice de la Oradea – *Salca (Ghețarie)* unde a fost identificată o locuire medievală

---

¹⁷⁴ Ioan Crișan, *Cronologia începuturilor așezărilor medievale din județul Bihor și repartitia lor geografică pe baza descoperirilor arheologice*, Crisia, 37, 2007, p. 90-92.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁷⁶ I. Crisan, *Așezări rurale medievale din Crișana (secolele XXIII)*, Oradea, 2006.

¹⁷⁷ Ioan Crișan, *Descoperiri arheologice în hotarul localității Cefa (jud Bihor)*, în *Crisia*, XVII, 1987, p. 23, H ; *Idem*, *Săpăturile arheologice de la Cefa – La Pădure, județul Bihor, din anul 1992*, în *Crisia*, XXIII, 1993, p. 14-15; *Idem*, *Săpăturile arheologice din anul 1993 de pe șantierul Cefa-La Pădure, județul Bihor*, în *Crisia*, XXIV, 1994, p. 25; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII- d.h.*, Cluj-Napoca, 2002., p. 183, nr. 60.c2; *Idem*, *Die Keramik des 8.-10. Jh. n. Chr. aus dem Norden und Nordwestern Rumäniens*, în *Interregionale und Kulturelle beziehnngen im Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. – 1. Jahrtausend n. Chr.)*, (Herausgeber: Aurel Rustoriu und Adrian Ursuțiu), Cluj-Napoca, 2002, p. 336, nr. 21/52.b2; I. Crișan, S. Stanciu, F. Sfrengu, *Șantierul arheologic Cefa – La Pădure, jud. Bihor*, în *Cronica cercetărilor din România. Campania 2001*, (Buzias) București, 2002, p. 81-82, nr. 51; Ioan Crișan, *Așezări rurale medievale din Crișana (secolele X-XIII)*, Oradea, 2006., p. 130-131; Valentin Victor Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec. VI/VII-IX-X)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p. 196.

¹⁷⁸ I. Crișan, *Descoperiri arheologice*, p. 23, H; Ioan Crișan, *Complexe gospodărești descoperite în anul 1994 în așezarea Cefa – La Pădure, jud. Bihor*, în *Crisia*, XV, 1995, p. 37-38; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 183-184, nr. 60.c3; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 336, nr. 21/52.b3; I. Crisan, S. Stanciu, F. Sfrengu, *op. cit.*, p. 81-82, nr. 51; Ioan Crisan, *Așezări rurale*, p. 130-131; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 196-197.

timpurie reprezentată de o locuință semi-adâncită cu un cuptor din piatră de râu¹⁷⁹. Din localitatea Margine (comuna Abram) - *Poini (Sinica)* avem o așezare unde au fost cercetate 75 de complexe¹⁸⁰. Autorii săpăturii susțin că ar fi o așezare sezonieră. În localitatea Peștera Lesiana (com. Șuncuiuș) – *Peștera Napiștileu (peștera Mișidului)* a fost descoperită o locuință ușor adâncită în sol cu un cuptor din pietre de râu¹⁸¹. Prin sondaj arheologic s-a evidențiat un astfel de nivel de locuire și la Râpa (com. Tinca) în punctul „Sub Pădure (Câmpul de Sus)” fiind săpată o locuință semiadâncită¹⁸², iar în aceeași localitate în punctul „Dealul Morilor” prin săpături sistematice efectuate pentru epoci istorice mai vechi a fost evidențiată o locuință de suprafață¹⁸³. La Săcuieni în punctul „Suro Domb” au fost evidențiate în urma unor săpături de salvare o groapă menajeră, un cuptor și alte materiale care au indus mai multe nivele de locuire: sec. VI-VII, VIII-IX și IX-X¹⁸⁴.

La Biharia în punctul „Cetatea de pământ” sunt mai multe nivele de locuire pentru perioadele VII/VIII-IX/X sau sec. VII-VIII și sec. IX-X¹⁸⁵. Un alt punct este „Grădina S.A.-Baraj” unde pentru sec. VIII-IX sunt semnalate 10 locuințe¹⁸⁶, iar pentru sec. IX-X alte două

---

¹⁷⁹ S. Bulzan, *Șantierul arheologic Oradea-Salca-Ghețarie, jud. Bihor*, în *CCA 1997*, București, 1998, p. 48, nr. 55.II; S. Bulzan, D. Băcuț-Crișan, *O locuință medievală timpurie descoperită la Oradea-Salca, punctul Ghețarie*, în *Crisia*, XXXIX, 1999, p. 33-34; Ioan Crișan, *Așezări rurale medievale din Crișana (secolele X-XIII)*, Oradea, 2006, p. 167-168; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 240.

¹⁸⁰ I. Crișan, D. Marta, A. Lakatos, S. Romát, E. Szabó, A. Hágó, *Șantierul arheologic Margine – Poini (Sinica), jud. Bihor*, în *CCA 2004*, București, 2005, p. 222-223, nr. 144; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 235.

¹⁸¹ Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 233, nr. 200; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 347, nr. 85/161; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 242.

¹⁸² *RepArhBihor 1974*, p. 57, nr. 312; S. Dumitrașcu, *Ceramica românească descoperită în Crișana (sec. VIII-XI)*, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 64, nr. 15.a; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice de valea Crișului Negru și semnificația lor istorică*, în *Crisia*, XV, 1985, p. 58; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 216, nr. 156; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 344, nr. 67/129; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 185; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 249.

¹⁸³ S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în depresiunea Holodului (II). Săpături arheologice la Tinca-Râpa (jud. Bihor)*, în *Lucrări științifice-Istorie-Științe sociale-Pedagogie, Oradea, 1972*, p. 66; *RepArhBihor 1974*, p. 57, nr. 312; S. Dumitrașcu *Ceramica românească*, p. 64, nr. 15.b; p. 69, nr. 2; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice*, 1985, p. 58; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 217, nr. 157; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 344, nr. 67/130; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 184; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 249.

¹⁸⁴ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 531, nr. 73; I. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului, București, 1999*, p. 38, nr. 25.C.j.2; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 221-222, nr. 174; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 345, nr. 75/143; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 190-191; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 252.

¹⁸⁵ S. Dumitrașcu, L. Borcea, *Sondajul arheologic din iulie 1973 în cetatea de la Biharea*, în *Crisia*, IV, 1974, p. 61-63; S. Dumitrașcu, F. Sfrengu, *Șantierul arheologic Biharia-Cetatea de pământ, jud. Bihor*, în *CCA 2002*, București, 2003, p. 53-54; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 118-119; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 182.

¹⁸⁶ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice*, 1978b, p. 81; S. Dumitrașcu, *Raport*, 1979b, p. 307; S. Dumitrașcu, *Observații*, p. 142-144; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice*, 1981; S. Dumitrașcu, *Raport*, 1983, p. 369; S. Dumitrașcu, *Biharea I*, p. 182-186; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 171-173, nr. 33/c1; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 334, nr. 10/31; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 120-121; S. Dumitrașcu, *Scrisori arheologice*, p. 442-444; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 183-184.

locuințe¹⁸⁷. Alte puncte cu descoperiri arheologice de pe teritoriul localității Biharea, pentru începutul sec. IX și pentru următoarele secole, sunt în punctul „Lutărie”. La „Lutărie 1”, unde nu s-au putut face cercetări arheologice sistematice, au fost observate urme de locuințe încadrate în secolele VIII-IX¹⁸⁸. La „Lutărie 3” în urma unor săpături sistematice au fost dezvelite o locuință, două cuptoare și o vatră simplă încadrate în secolul IX¹⁸⁹.

Pe teritoriul **judetului Arad**, la Beliu, în urma unor cercetări de suprafață a fost semnalată o locuință de suprafață (secolele VIII-IX)¹⁹⁰. La Cicir (com. Vladimirescu) este semnalată prin periegheză o așezare de sec. IX-X¹⁹¹. Pe teritoriul orașului Arad în punctul „Cartierul Micălaca, str. Renașterii” în urma unor săpături de salvare au fost identificate locuințe ce țin de secolele VIII-IX cu vetre deschise aflate în unul din colțuri¹⁹². Un alt punct de pe teritoriul orașului Arad cu o așezare în care au fost descoperite un grup de locuințe și datate în secolele IX-X este cel de la „Strada Armata Poporului”¹⁹³. Tot o astfel de încadrare cronologică a fost făcută și pentru locuința descoperită la Vladimirescu – *Balastiera Cicir*¹⁹⁴, iar într-un alt punct, la „Die Schanzen/Șanțuri sau La Cetate”, au fost săpate sistematic cinci locuințe și o vatră simplă de foc, fiind încadrate în secolele IX-X, poate cu începutul așezării în secolul VIII¹⁹⁵. Într-un al treilea punct, cel de la „Canton C.F.R. Glagovăț sau Pădurea

---

¹⁸⁷ S. Dumitrașcu, *Observații*, p. 144; S. Dumitrașcu, *Raport*, 1983, p. 369; S. Dumitrașcu, *Scrieri arheologice*, p. 445; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 184-185.

¹⁸⁸ S. Dumitrașcu, *Biharea I*, 1994, p. 187; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 170, nr. 30/c1; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 120; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 185.

¹⁸⁹ S. Dumitrașcu, *Ceramica românească*, p. 60-61, nr. 2; S. Dumitrașcu, *Biharea I*, 1994, p. 181-182; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 171, nr. 32/c1; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 334, nr. 10/30; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 120; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 185.

¹⁹⁰ Fl. Dudaș, *Repertoriul arheologic al Țării Zarandului în lumina ultimelor descoperiri*, în *Revista Muzeelor*, VII/4, 1970, p. 358; S. Dumitrașcu, *Ceramica românească*, 1978a, p. 60, nr. 1; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice*, 1985, p. 58; *RepArhArad* 1999, p. 44; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 165-166, nr. 15; Călin Cosma, *Die Keramik*, p.333; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 114; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 181.

¹⁹¹ E. D. Pădureanu, *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Arad-Vladimirescu*, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 153; E. D. Pădureanu, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureșului Inferior și a Crișului Alb*, în *Crisia*, XV, 1985, p. 31, B; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 185, nr. 66; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 337, nr. 24/55; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 133; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 198-199.

¹⁹² L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. III, Timișoara, 1985, p. 20; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 164, nr. 8; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 109; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 178.

¹⁹³ L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 19; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 163; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 178.

¹⁹⁴ E. D. Pădureanu, *Descoperiri arheologice*, p. 153, nr. 3; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 274.

¹⁹⁵ M. Barbu, *Săpăturile de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979*, în *Ziridava*, XII, 1980, p. 154-155; M. Barbu, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Arad-Vladimirescu. Campania 1977*, în *Ziridava*, X, 1978, p. 103-107; *Idem*, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu*, în *MCA*, XIII, 1979; *Idem*, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1978*, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 183-186; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 140-142; A. Bejan, *Contribuții arheologice la cunoașterea așezărilor rurale românești, databile în secolele VIII-IX, din sud-vestul României*, în *AMN*, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 233, nr. 12; M. Mare, *Tipuri de locuințe din Banat între sec. IV-IX d. Hr.*, în *Analele Banatului*, V, 1997, p. 118-119; *RepArhArad* 1999, p. 135, nr. 9; Călin Cosma,

Vrăbiilor”, au fost descoperite prin sondaj arheologic urmele unor locuințe adâncite în pământ, fiind încadrate în sec. IX-X¹⁹⁶. O altă descoperire pe teritoriul localității Vladimirescu este în punctul „Partea de vest a comunei” când în timpul unor lucrări de canalizare au fost observate urmele mai multe locuințe adâncite în pământ și cu o încadrare probabil în secolele IX-X¹⁹⁷.

În spațiul nord-vestic al României urmele arheologice cu privire la așezări sunt prezente în diverse puncte și în urma intensificării cercetărilor în **depresiunea Silvaniei** avem informații mult mai exacte cu tipuri de așezări. Privind sec. VIII-IX descoperiri sunt la Popeni (com. Mirșid, jud. Sălaj) – *Pe pogor* au fost descoperite mai multe complexe arheologice medievale timpurii¹⁹⁸. La Porț (com. Marca, jud. Sălaj) în punctul „Stația de betoane Bechtel/La baraj-Barul lui Guti” au fost cercetate 34 de complexe medievale timpurii din care 14 locuințe, 7 gropi menajere, 9 anexe, 5 gropi de stâlp ș.a.¹⁹⁹

Înafara depresiunii Silvaniei, prin periegheze au fost descoperite urme de locuințe din secolele VIII-IX la Aliza, dar semnalate doar prin cercetări de suprafață²⁰⁰. În zona Carei, la „Bobald II” și la „Bobald IV”, în malul pârâului Mergheș, prin cercetări de suprafață au fost surprinse în primul caz vetre de foc realizate din lut și pietre²⁰¹, iar în al doilea caz, tot în urma unei cercetări de suprafață, s-a evidențiat profilul unei locuințe semi-adâncite cu cuptor din

---

Vestul și nord-vestul, p. 237-238, nr. 219; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 348, nr. 96/176; Ioan Crișan, *Așezări rurale ...*, p. 218-219; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 275.

¹⁹⁶ E. D. Pădureanu, *Descoperiri arheologice*, p. 153, nr. 2, 3; M. Barbu, *op. cit.*, p. 155, pl. 4/3; E. D. Pădureanu, *Contribuții*, p. 41, nr. E; *RepArhArad 1999*, p. 134-135, nr. 5 și 8; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 239, nr. 221; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 348, nr. 96/178; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 219-220; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 275.

¹⁹⁷ E. D. Pădureanu, *Descoperiri arheologice*, p. 153, nr. 1.a; E. D. Pădureanu, *Contribuții*, p. 42, nr. E; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 239-240, nr. 222; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 348, nr. 96/179; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 219; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 276.

¹⁹⁸ Al. V. Matei, *op. cit.*, p. 483, nr. 8a; I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramic prefeudală din Transilvania*, în *AMP*, 18, 1994, p. 135-141, 148; Ioan Stanciu, *Populația din nord-vestul României între secolele V-IX*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998, p. 477-482; Ioan Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 158; Dan Băcuceț-Crișan, Sanda Băcuceț-Crișan, *Șantierul arheologic Cuceu-Jibou, jud. Sălaj*, în *CCA*, 2000, p. 78, nr. 111; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 214-216, nr. 152; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 343, nr. 62/124; Dan Băcuceț-Crișan, *Elemente de habitat medieval timpuriu în nord-vestul României. Locuințe și anexe din secolele VII-IX descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, în *Studii și Comunicări. Satu Mare*, 17-21, 1, 2000-2004, p. 91-92; Dan Băcuceț-Crișan, *Așezările medievale timpurii de la Popeni-Pe Pogor și Cuceu-Valea Bochiei (județul Sălaj)*, Zalău, 2006; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 182-183; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 245-246.

¹⁹⁹ Al. V. Matei, D. Băcuceț-Crișan, *Șantierul arheologic Porț, jud. Sălaj*, în *CCA*, București, 2008, p. 239-244; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 246-249.

²⁰⁰ I. Némethi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, București, 1999, p. 82, nr. 60.a.2; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 163, nr. 2; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 107; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 177-178.

²⁰¹ I. Némethi, *Descoperiri arheologice în hotarul orașului Carei (jud. Satu Mare)*, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, VI, 1981-1982, p. 177; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 125; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 194.

pietre, ambele puncte datate în secolele VIII-IX²⁰². În punctul „Stația de epurare a Fabricii de zahăr”, de la Carei, s-au făcut sondaje arheologice fiind evidențiată o locuință de suprafață, distrusă, și două cuptoare pentru copt, datarea fiind incertă, fie sec. VIII-IX și IX-X²⁰³. În localitatea Cămin (com. Berveni, jud. Satu Mare), în punctul „Podul Crasnei – Cămin XXII” în urma unor săpături de salvare s-a evidențiat existența unei locuințe încadrate între sec. IX-X²⁰⁴. De asemenea la Căpleni (jud. Satu Mare) din cercetări de suprafață s-au evidențiat locuințe datate în sec. IX-X²⁰⁵.

Pe teritoriul orașului Zalău (jud. Sălaj) în punctul „La Blocuri – Panic” au fost identificate nivele de locuire din preistorie până în evul mediu anume secolul VI, probabil secolele VII-VIII și secolele XI-XIII²⁰⁶. Un alt punct cu mai multe nivele de locuire și cel de la „Dealul Lupului/ Farkas Domb” unde au fost semnalate complexe de secole VI-VII și VIII-IX²⁰⁷. Pentru secolele IX-X avem punctul „Palvar” unde în urma unor săpături de salvare în 1989 și mai târziu sistematice (2001-2002) au fost descoperite mai multe complexe încadrate între sfârșitul sec. IX și începutul secolului X²⁰⁸.

Pe teritoriul jud. Satu Mare mai avem semnalate descoperiri arheologice la Culciu Mare (comuna Culciu) unde prin sondaje arheologice a fost identificată o locuință ce ține de

---

²⁰² I. Némethi, *Repertoriul*, nr. 43.VI.f; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 180, nr. 48; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 335-336, nr. 16/44; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 125; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 194.

²⁰³ I. Némethi, *Repertoriul*, p. 121; I. Némethi, I. Sălceanu, *Carei, jud. Satu Mare*, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 26, nr. 42A; I. Stanciu, *Populația*, p. 402-403, nr. 10C; I. Stanciu, *Despre ceramica*, p. 153; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 180, nr. 50; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 336; Ioan Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din județele Satu Mare și Maramureș. Date noi, observații și opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României*, în *Marmația*, 7, 1, 2003, p. 272-273, nr. 11; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 126; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 194-195.

²⁰⁴ S. Dumitrașcu, *Ceramica românească*, p. 61-62, nr. 5; N. Iercoșan, *Noi descoperiri în zona Carei*, în *StComSatuMare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 143-144, nr. 8; Gh. Lazin, M. Hep, *Așezări și descoperiri din secolele V-IX e.n. în județul Satu Mare*, în *Symphosia Thracologica*, 8, 1990, p. 79, nr. 6; I. Stanciu, *Populația*, p. 403-404, nr. 11; I. Némethi, *Repertoriul*, p. 75, nr. 51.a.4; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 182, nr. 55; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 336, nr. 18/48; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 127; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 195.

²⁰⁵ I. Némethi, *Repertoriul*, p. 79, nr. 52.i.5; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 182, nr. 57; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 336, nr. 19/49 și 19/50; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 127-128; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 195.

²⁰⁶ Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări*, 1979, p. 487-488, nr. 11.b; Al. V. Matei, *Așezarea dacilor liberi de la Panic, com. Hereclean, jud. Sălaj*, în *MCA*, 14, 1980, p. 240; Al. V. Matei, *Așezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj*, în *MCA*, 17, 1993, p. 325; I. Stanciu, *Populația*, p. 475-476, nr. 42.II; Dan Băcuet-Crișan, *Săpături arheologice de salvare la Panic, punctual La Blocuri (jud. Sălaj)*, în *Marisia*, XXVI, 2000; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 212, nr. 140; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 342, nr. 55/114; Dan Băcuet-Crișan, *Elemente de habitat*, p. 89-90; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 279.

²⁰⁷ Al. V. Matei, H. Pop, M. Andraș, D. Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Zalău-Dealul Lupului, jud. Sălaj*, în *CCA*, București, 2004, p. 375-378, nr. 214; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 223; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 279.

²⁰⁸ Dan Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Zalău-Palvar, jud. Sălaj*, în *CCA*, București, 2002, p. 338-339, nr. 244; I. Bejinariu, D. Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Marca-Primăria Nouă, jud. Sălaj*, în *CCA*, București, 2007, p. 344-345, nr. 221; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 222; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 280-281.

intervalul cronologic al secolelor IX-X²⁰⁹. De asemenea la Foieni, cercetările de suprafață arătau posibila existență a unei așezări ce ține de sec. VIII-IX²¹⁰. Tot de același interval cronologic au fost legate descoperirile de la Ghenci – *Lutărie* (com. Căuaș), unde sunt semnalate trei gropi²¹¹. Punctul *Lubi Tag* de la Lazuri prezintă mai multe nivele de locuire, interesante pentru evul mediu timpuriu fiind așezarea nr. 1 (slavii timpurii), așezarea nr. 2 (sec. VII-VIII/IX), iar așezarea nr. 3 este încadrată în sec. IX – prima jumătate a sec. X. Au fost efectuate săpături sistematice unde pentru așezarea nr. 3 au fost evidențiate o locuință, 5 gropi cu materiale arheologice specifice sec. IX-X²¹². Tot la Lazuri, în punctul *Râțul lui Bela*, a fost identificată o locuință încadrată în secolele VIII-IX²¹³. La Săcășani – *Fântâna Ciobanului* a fost cercetată prin sondaj arheologic o locuință semi-adâncită (sec. VIII-IX)²¹⁴.

---

²⁰⁹ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968, p. 689, nr. 83; D. Popescu, *Les Fouilles Archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1967*, în Dacia, XII, 1968, p. 433, nr. 83; M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania (sec. VI-X)*, în Apulum, IX, 1971, p. 721, nota 38; T. Bader, *Săpăturile arheologice din județul Satu-Mare (partea I-a)*, în StComSatuMare, V-VI, 1981-1982, p. 143-159, p. 156-157, nr. 32; Gh. Lazin, M. Hep, *op. cit.*, p. 80, nr. 10; Ioan Stanciu, *Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare*, în Studii și Comunicări. Satu Mare, XIII, 1996, p. 71-73, nr. 2; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 187-188, nr. 77; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 337, nr. 30/63; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 141; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 206-207.

²¹⁰ Gh. Lazin, M. Hep, *op. cit.*, p. 81, nr. 16; Ioan Stanciu, *Populația*, p. 415, nr. 31; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 190, nr. 88; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 338, nr. 36/71; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 146; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 212-213.

²¹¹ I. Némethi, *Repertoriul arheologic al localității Ghenci (com. Căuaș, jud. Satu Mare)*, în Studii și comunicări. Satu Mare, IX-X, 1992-1993, p. 59-61; I. Stanciu, *Populația*, p. 416-417; I. Némethi, *Repertoriul*, p. 71, nr. 48.f.5; I. Stanciu, *Despre ceramica*, p. 154-155; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 191, nr. 92; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 338-339, nr. 38/75; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 148-149; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 213.

²¹² A. Stoia, *Les Fouilles Archéologiques en Roumanie (1977)*, în Dacia N.S., XXII, 1978, p. , nr. 73.b; Gh. Lazin, *Două piese din metal din secolele VIII-IX descoperite în localitatea Lazuri, jud. Satu Mare*, în Studii și comunicări. Satu Mare, V-VI, 1981-1982, p. 137, n. 1; Gh. Lazin, M. Hep, *op. cit.*, p. 81, nr. 19.a; Ioan Stanciu, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1994, p. 36, nr. 73; I. Stanciu, *Șantierul arheologic*, 1996a, p. 71-72, nr. 80.II; I. Stanciu, *Vestigii medievale*, p. 72; I. Stanciu, *Populația*, p. 438-445, nr. 34.A.III; Stanciu et alii, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1998, p. 37-40, nr. 44; I. Stanciu, Gh. Lazin, I. Marta, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1999, p. 63-64, nr. 75; Ioan Stanciu, *Despre ceramica medievală*, p. 156-157; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 340, nr. 42/86; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 230-231.

²¹³ Gh. Lazin, *Două piese*, p. 137-142; Gh. Lazin, M. Hep, *op. cit.*, p. 81, nr. 19.b; N. Iercoșan, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (1971-1990)*, în Studii și comunicări. Satu Mare, IX-X, 1992-1993, p. 85-86, nr. 23.b; I. Stanciu, *Vestigii medievale*, p. 74, nr. 5; I. Stanciu, *Despre ceramica medievală*, p. 157, nr. 35; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 194, nr. 105; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 339, nr. 42/85; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 231.

²¹⁴ Gh. Lazin, *Cercetări arheologice*, p. 67-74; S. Dumitrascu, *Ceramica românească*, p. 65, nr. 17; Gh. Lazin, M. Hep, *op. cit.*, p. 82, nr. 26; N. Iercoșan, *Săpăturile arheologice*, p. 87, nr. 32; I. Stanciu, *Populația*, p. 485-486; I. Némethi, *Repertoriul*, 1999, p. 91, nr. 89.d; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 220, nr. 172; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 345, nr. 74/141; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 189-190; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 251-252.

În spațiul sud-vestic pe teritoriul județului Timiș, pentru secolele VIII-IX cercetările au evidențiat așezări la Gătaia – *Valea Begului*²¹⁵, la Parța (com. Șag)²¹⁶, la Remetea Mare, unde prin cercetări sistematice au fost cercetate 7 locuințe, 2 gropi, 1 cuptor de olar²¹⁷. Săpăturile arheologice a adus la lumină o locuință cu formă dreptunghiulară specifică acestei perioade la Sănandrei (ține de Timișoara)²¹⁸. De asemenea la Sânnicolau Mare unde peste un nivel mai vechi de sec. VI-VII avem unul de secole VIII-IX printr-o locuință²¹⁹. Pentru secolele IX-X avem semnalate descoperiri la Dudeștii Vechi²²⁰, iar la Sânnicolaul Român (com. Cefa) în punctul „Bereac” prin săpături sistematice au fost evidențiate 6 locuințe și 4 cuptoare²²¹. Pe teritoriul orașului Timișoara în punctul „Fratelia” a fost identificată o așezare cu locuințe semiadânicte în pământ care aveau plan rectangular și vetre deschise de formă ovală fiind încadrată în sec. VIII-IX²²².

În istoriografia maghiară, în secolul trecut, cercetarea ceramicii descoperite în **necropole** nu a făcut parte decât arareori din studiile cercetătorilor maghiari, atenția acestora îndreptându-se spre piesele de port, de podoabă, de harnașament și armament, mult mai numeroase și interesante. Josef Hamper menționa în lucrările sale timpurii din 1896 și 1907

---

²¹⁵ Al. Rădulescu, *Șantierul arheologic Gătaia-Valea Begului, jud. Timiș*, în CCA, București, 1996, p. 45; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 213.

²¹⁶ L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 99-100, V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 241.

²¹⁷ A. Bejan, *Aspecte ale organizării economice, sociale și politice de pe teritoriul Banatului în secolele VIII-IX e.n.*, în *Studii de istorie a Banatului*, VI-VII (1978-1979), 1981, p. 3; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 104-107; A. Bejan, *Contribuții arheologice*, p. 223-226; A. Bejan, *Contribuții la cunoașterea culturii material din sud-vestul României în sec. VIII-IX. Așezarea de la Remetea Mare-Gomila lui Pițuț*, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 259-269; A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995, p. 70-76; A. Bejan, *Dovezi privind prelucrarea metalelor la Remetea Mare (jud. Timiș) în secolele VIII-X*, în AMN, 32, 1, 1995, p. 775-783; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 250.

²¹⁸ A. Bejan, *Banatul*, p. 82-83; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 254.

²¹⁹ L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 125; Bejan et alii, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1996, p. 106-107, nr. 131; A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1999, p. 102-103, nr. 129; A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2001, p. 222-224, nr. 181; A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2002, p. 282-284, nr. 199; A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2003, p. 171-173, nr. 172; A. Bejan, L. Măruia, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2004, p. 294-296, nr. 171; A. Beja, L. Măruia, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2005, p. 327-329, nr. 196; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 254-255.

²²⁰ A. Bejan, D. Tănase, *Șantierul arheologic Dudeștii Vechi-Movila lui Dragomir, jud. Timiș*, în CCA, 2001, p. 79-80; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 207.

²²¹ S. Dumitrașcu, *Repertoriul descoperirilor arheologice de pe Crișul Repede*, în *Crisia*, XVI, 1986, p. 709, nr. 11; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramic descoperite la Sânnicolaul Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 48-54; S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolaul Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 102-104; I. Stanciu, *Despre cramica medievală*, p. 159; Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul*, p. 224-226, nr. 182; Călin Cosma, *Die Keramik*, p. 345, nr. 77/146; Ioan Crișan, *Așezări rurale*, p. 195-196; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 255-256.

²²² A. Bejan, *Aspecte*, p. 3; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 136-138; A. Bejan, *Contribuții arheologice*, p. 233, nr. 11/b; A. Bejan, *Banatul*, p. 78-79; V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 270-271.

de prezența vaselor ceramice printre descoperirile arheologice în mormintele din perioada *honfoglalás* fără a face o analiză completă²²³. József Höllrigl într-un articol din 1930 analiza materialele ceramice de la Muzeul Național Maghiar punând în evidență faptul că acestea aveau un decor aparte iar pe fund în exterior aveau mărci de olar, fie acestea vase-borcan (în majoritate), fie ulcioare²²⁴.

Într-un alt articol, din 1933, József Höllrigl evidențiază căldările de lut aflate tot în depozitele Muzeului Național Maghiar²²⁵. Despre căldări scrie și Szőke Béla²²⁶, acestea fiind descoperite în situri din apropierea orașului Győr. De asemenea mai târziu o analiză completă a căldărilor de lut este făcută de Takács Miklós²²⁷ creând o tipologie după forma acestora. Un alt articol care s-a concentrat pe această temă, a căldărilor de lut, este scris de Bencze Zoltán²²⁸, care semnaleză prezența acestor vase și după secolul al XI-lea.

Primele informații cu privire la modul de confecționare a vaselor ceramice sunt aduse de I. Holl²²⁹ unde compară și arată diferențele între vasele lucrate la roata înceată și cea rapidă precum și imagini prin care cititorul își poate da seama cum arată astfel de vase și cum funcționează tehnologia roții olarului și diverse desene cu astfel de aparatură. Nándor Paródi face o analiză a ceramicii lucrată la roata înceată, ceramică din perioada migrațiilor și arpadiană²³⁰.

Nándor Paródi²³¹ într-o analiză a ceramicii aflate în Muzeul Național Maghiar prezintă p datare pe baza monedelor descoperite în mormintele care erau depuse alături de aceste vase evidențiind și două vase ceramice din secolul al XI-lea continuând cu alte vase din secolele următoare până în secolul al XVII-lea.

---

²²³ J. Hampel, *A Honfoglalási kor hazai emlékei*, Budapest, 1896, p. 78, 80, 105; J. Hampel, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*, Budapest, 1907, p. 106; Szabina Merva, *The analysis of pottery from 10th-11th century graves in the Carpathian basin. Technological and typo-chronological studies*, în *Avars, Bulgars and Magyars on the middle and lower Danube*, editori Lyudmila Doncheva-Petkova – Csilla Balogh – Attila Türk, 2014, p. 198.

²²⁴ József Höllrigl, *Árpád-kori keramikánk. I. Fenékbélyeges edények.*, în AE, 1930, p. 142-169; Merva 2014, p. 198.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ Szőke Béla, *Cserépbográcsaink kérdéséhez*, în AE, 82, 1955, p. 86-90.

²²⁷ Takács Miklós, *Die Arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken*, Budapest, 1986.

²²⁸ Bencze Zoltán, *Cserépbográcsok a hadtörténeti múzeum udvarán folytatott ásatásból*, în Budapest Régiségei, 29, 1992, p. 135-153.

²²⁹ Imre Holl, *Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszeréhez*, în BudRég, 17, 1956, p. 177-194; Merva 2014, p. 198.

²³⁰ Nándor Paródi, *Technikai vizsgálatok népvándorlaskori és Árpád-kori edényeken*, în RégFüz, vol. I, 12, 1959.

²³¹ Idem, *Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI-XVII. Század)*, în AE, vol. 90, II, 1963, p. 205-250.

Prin studiul lui Mesterházy Károly²³² din 1975 sunt aduse în atenția cercetării arheologice maghiare vasele cu gât cilindric și canelat descoperite pe teritoriul Ungariei. Acestea au fost descoperite atât în așezări cât și în necropole. Nu sunt numeroase, dar raritatea și forma atipică a acestor vase a pus sub semnul întrebării originea lor. Prin cercetările lui Mesterházy Károly și a lui Fodor Janos²³³ din 1985 s-a evidențiat caracterul oriental al acestora.

Aceste vase nu sunt specifice bazinului intracarpatic, mult mai multe astfel de vase fiind descoperite înafara arcului carpatic în special în estul Europei. Mesterházy Károly a adoptat ideea originii *cabare* a acestora numindu-le **vase cu caracter oriental**. De asemenea în articolul din 1975 descrie vasele cu gât cilindric și canelat ca un singur tip²³⁴. Însă formele și alte detalii ale acestor vase obligă crearea unor subtipuri. Vasele cu gât cilindric și canelat fac parte din categoria celor cu gât cilindric. În tipologia realizată în 1994 Takács Miklós include și aceste vase cu gât cilindric creând categorii în care a urmărit patru criterii în funcție de existența canelurii pe gâtul cilindric și în funcție de existența toartelor/urechilor-de-prindere/mânerelor. În articolul din 2014 Szabina Merva²³⁵ revine cu noi informații asupra ceramicii descoperite în **necropole** din perioada *honfoglalás* incluzând aici și vasele cu gât cilindric. În analiza sa autoarea face și o tipologie care pune în evidență aceste vase.

O disertație care cuprinde o colecție de vase specifice secolelor X-XI este cea a cercetătoarei Judith Kvassay²³⁶ apărută în 1982. Aceași autoare continuă analiza într-un articol din 1984, concluzii prezentate la un simpozion la Nitra și publicat apoi într-un volum²³⁷.

Takács Miklós se concentrează pe analiza vaselor în două articole. Articolul din 1993 este o analiza atât a vaselor borcan cât și a căldărilor de lut, doar că se concentrează pe prezentarea tipologică după formă a căldărilor cât și încadrarea cronologică a acestora.

---

²³² Mesterházy Károly, *Honfoglalás kori kerámiánk keleti kapcsolatai*, in *Folia Archaeologica*, XXVI, 1975.

²³³ Fodor István, *Honfoglalás kori bordázott nyakú edényeink származásáról*, în *Folia Archaeologica*, 36, 1985.

²³⁴ Takács Miklós, *A Kárpát-medence 10-11 századi cserépedény -lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól - másodszor -*, în A. Liska, I. Szatmári (Eds.), *Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi települések a Kárpát-medencében és környékén. Tempora Obscura 3*, Békéscsaba 2012 p. 413-414.

²³⁵ Szabina Merva, *The analysis of pottery from 10th-11th century graves in the Carpathian Basin. Technological and typo-chronological studie*, in *Avars, bulgars and Magyars on the middle and lower Danube*, Editors Lyudmila Doncheva-Petkova – Csilla Balogh – Attila Türk, 2014.

²³⁶ J. Kvassay, *Kerámia X-XI. századi sírokban. Bölcsészdoktori disszertáció*, Kézirat, Budapest, 1982.

²³⁷ Idem, *Keramikbeigaben in den Gräbern des 10. Und 11. Jahrhunderts im Karpatenkechen*, în *Interaktion der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert*, Symposium Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983, editor P. Šalkovský, Nitra, 1984, p. 173-178.

Articolul din 1993 este completat trei ani mai târziu, în 1996, când sunt analizate vasele-borcan, cu tipuri, forme și încadrare cronologică, cât și ulcioarele după aceleași criterii și încadrare cronologică²³⁸.

Cercetarea ceramicii ia amploare o dată cu apropierea anilor 2000. O lucrare mai timpurie este cea a lui Uwe Fiedler²³⁹ care face o analiză generală asupra acestor descoperiri și cercetări. Maria Wolf prin trei lucrări²⁴⁰ evidențiază elementele comune dintre diferite situri de așezări și pe baza studiului ceramicii de secole X-XI. Erika Simonyi²⁴¹ analizează ceramica descoperită în nord-estul Ungariei, Hajnalka Herold²⁴² compară descoperirile din nord-estul și din sud-vestul Ungariei, iar J. Szigeti și V. Szilágyi²⁴³ aduc în centrul atenției ceramica din necropola de la Halimba – Cseres cu analiză tehnică și microscopică.

Prin studiile sale din perioada 2015-2016 cercetătoarea Katalin Gergely²⁴⁴ readuce în centrul atenției cercetările de la Zalavár-Vársziget, începute în 1951 de către Géza Fehér²⁴⁵. Zalavár a fost centrul Pannoniei Inferioare în era carolingiană (sec. IX), iar cercetările arheologice au relevat că așezarea continuă și după etapa carolingiană fiind descoperite

---

²³⁸ Takács Miklós, *A Kisalföldi, árpád-kori cserépbográcsok pontosab időrendje (egy kísérlet a leletanyag rendszerezésére)*, în HOMÉ, 30, 1993, p. 485; Idem, *Formshatz und Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der kleinen Tiefebene*, în *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae*, 48, 1996, p. 135-195.

²³⁹ Uwe Fiedler, *Zur Datierung de Siedlungen der Awaren und Ungarn nach der Landnahme. Ein Beitrag zur Zuordnung der Siedlung von Eperjes*, în ZfA, 28, 1994, p. 307-352.

²⁴⁰ Maria Wolf, *Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról. – Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung der Erdburg von Borsod (1987-1990)*, în JAMÉ, 30-32, 1992, p. 383-442; Idem, *Adatok 10. Századi edényművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. – Informationen tu unserer Töpferkunst des 10. Jahrhunderts die Lehre der Funde in Borsod*, în HOMÉ, 40, 2003, p. 85-108; Idem, *Adatok a X. századi magyarság kerámiaművességéhez. – Data on Pottery Workmanship of Hungarians in tje 10th Century*, în *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében*, editori Holló Sz. A, Szulovszky J, Budapest-Veszprém, 2006, p. 47-58.

²⁴¹ E. Simonyi, *Adatok a 10-13. Századi kerámiakészítéshez Északkelet-Magyarországról. – Data on Pottery from the 10th-13th Century on Nord-East Hungary*, în HOMÉ, 44, 2005, p. 37-55.

²⁴² H. Herold, *Frühmittelalterliche Keramik von Fundstellen in Nordost- und Südwest-Ungarn*, în *Opuscula Hungarica*, 7, Budapesta, 2006.

²⁴³ J. Szigeti, V. Szilágyi, *A Halimba-Cseres 10–12.századi temető kerámiaanyaga. – Ceramic assemblage of the 10–12th century cemetery at Halimba-Cseres*, în *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. Születésnapjára*, Editori Révész L.-Wolf M., Szeged, 2013, p. 861-884.

²⁴⁴ Gergely Katalin, *Erődítés Zalavár-Várszigeten régi ásatások-új eredmények*, în *Archaeologiai Értesítő*, 140, 2015, p.115-148; Idem, *Kora középkori kerámia Zalavár-Vársziget déli részéről (A Fehér Géza ásatásaiból [1951-1954] származó leletanuag revíziója)*, în „*A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni*” *Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában*, *A Magyar Nemzeti Múzeumban 2013. január 9–11. között rendezett konferencia előadásai*, *Opuscula Hungarica IX*, Budapesta, 2016, p. 29-44; Idem, *Erődítéskutatás Zalavár-Várszigeten – kerámia és keltezés*, în *Hadak Útján. Népvándorlás Kor Fialat Kutatóinak XXIII. Konferenciakötete*, Veszprém, 2016; Idem, *Die überreste des Karolingerzeitlichen Herrenhofes und der Befestigung in Mosaburg/Zalavár aufgrund der Ausgrabungen von Géza Fehér und Ágnes Cs. Sós (1951–1966)*, în *Antaeus*, 34, 2016.

²⁴⁵ G. Fehér, *Zalavári ásatások (1951-1952)*, în *ArchÉrt*, 80, 1953, p. 31-52; Idem, *Les Fouilles de Zalavár (1951-1953). Rapport préliminaire*, *ActaArchHung*, 1954, p. 201-265.

artefacte, printre care și ceramică împărțită pe următoarele criterii cronologice: secolul IX, secolele IX-X și secolul XI. Această cronologie a ceramicii a fost creată de autorul săpăturii²⁴⁶. Fiind unul dintre cele mai importante situri arheologice cu privire la secolele IX-X, cercetătoarea Ágnes Cs. Sós dedica un important studiu cercetărilor efectuate de G. Fehér într-un volum în 1963²⁴⁷, ca apoi să reia cercetările arheologice la fortificația și o parte a așezării din nord-estul sitului de la Zalavár – Vársziget, rezultatele fiind publicate într-un volum în 1984, unde menționează ceramica descoperită²⁴⁸ și reevaluate de Katalin Gergely²⁴⁹. Aceeași autoare publicase în 1973 un volum interesant cu privire la descoperiri arheologice atribuite slavilor pentru secolul IX printre care și ceramică²⁵⁰. Cercetările arheologice din situl de la Zalavár-Vársziget au fost reluate în mod sistematic începând cu 1994 de către Szőke Béla Miklós completând datele cu privire la importanța acestui sit în perioada carolingiană²⁵¹, unde nu ia în analiza sa și ceramica descoperită pe care o va studia Katalin Gergely, care creează câteva criterii după care se poate urmări caracteristicile ceramicii de la Zalavár – Vársziget²⁵².

Cercetarea ceramicii din **așezări** rămâne totuși încă lacunară motivul fiind publicarea parțială sau deloc a unor situri până în acest moment. Cu privire la vasele cu gât cilindric descoperite în așezări Takács Miklós a cartografiat siturile cu astfel de descoperiri oferind și informații de tipologie²⁵³. O așezare care se întinde între secolele XI-XIII a fost cercetată la Dunaújvárs, prezentată de Iván Bóna.

---

²⁴⁶ Idem, *Les Fouilles de Zalavár (1951-1953). Rapport préliminaire*, ActaArchHung, 1954, p. 267.

²⁴⁷ Ágnes Cs. Sós, Sándor Bökönyi, *Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár*, Budapest, 1963.

²⁴⁸ Ágnes Cs. Sós, *Zalavár – Kövecses Ausgrabungen 1976-1978*, 1984.

²⁴⁹ Gergely Katalin, *Die Überreste des Karolingerzeitlichen Herrenhofes und der Befestigung in Mosaburg/Zalavár aufgrund der Ausgrabungen von Géza Fehér und Ágnes Cs. Sós (1951–1966)*, în *Antaeus*, 34, 2016, p. 287-372.

²⁵⁰ Ágnes Cs. Sós, *Die Slawische Bevölkerung westungarns im 9. Jahrhundert*, 1973.

²⁵¹ Béla Miklós Szőke, *Mosaburg/Zalavár*, în *Központok a Zala menté. A göcseji Múzeum állandó kiállítása. Katalógus*, Zalaegerszeg, 2002, p. 65-86; Idem, *New findings of the excavations in Mosaburg/Zalavár (Western Hungary)*, în *Post-roman towns, trade and settlement in Europe and Byzantium, vol. 1*, editat de Joachim Henning, 2007, p. 411-428; Idem, *Über die siedlungsgeschichtlichen Phasen von Mosaburg/ Zalavár in der Karolingerzeit*, în *Archäologische Forschungen in Niederösterreich*, Edition Donau-Universität Krems, 2018, p. 192-201.

²⁵² Gergely Katalin, *Kora középkori kerámia Zalavár-Vársziget déli részéről (A Fehér Géza ásatásaiból [1951-1954] származó leletanyag revíziója)*, în „A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni” *Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában, A Magyar Nemzeti Múzeumban 2013. január 9–11. között rendezett konferencia előadásai*, Opuscula Hungarica IX, Budapest, 2016, p. 29-44.

²⁵³ Takács Miklós, *op. cit.*, p. 413-414.

În privința **spațiului extracarpatic de la est și sud de Dunăre** pentru secolele IX-XI este caracteristică cultura Dridu²⁵⁴, cu două etape: proto-Dridu²⁵⁵ (sec. VIII- prima jumătate a secolului X) și cea clasică²⁵⁶ (a doua jumătate a sec. X - prima jumătate a sec. XI). Această cultură arheologică a fost definită de Ion Nestor în urma descoperirilor de la Dridu²⁵⁷.

Cultura Dridu era privită de autorii săpăturilor Ion Nestor și Eugenia Zaharia ca definind materialul cultural „din perioada de cristalizare etnică, social-economică și politică a românilor din secolele X-XI”²⁵⁸. După părerea Eugeniei Zaharia, cultura Dridu, specifică românilor, face parte dintr-un areal cultural atribuit slavilor și protobulgarilor²⁵⁹, areal răspândit în „regiunile de la sudul Dunării, iar în aspecte variate pe o arie care depășește cu mult spre vest și sud-vest teritoriul nord și sud-dunărean”²⁶⁰. Luată individual cultura Dridu reprezintă etnic populația protoromânească și are origini locale evoluând de-a lungul unui mileniu „din perioada daco-romană”²⁶¹.

În opinia lui Alexandru Madgearu la dezvoltarea culturii Dridu au contribuit slavii, bulgarii și românii aflați sub influența civilizației bizantine²⁶². Aria de dezvoltare este marcată de Carpați și munții Balcani. Pătrunderea culturii la nord de Carpați s-a realizat în spațiul sud-vestic în jurul centrului de putere politică și militară de la Alba Iulia însă numai pe o variantă, Dridu A. La fel putem spune și de Moldova, unde nu a fost descoperită ceramică de tipul Dridu B. La sud de munții Balcani cultura Dridu (sau mai bine zis cultura balcano-dunăreană) nu a pătruns deoarece „influența bizantină mai puternică a condus la dezvoltarea unei civilizații materiale mai avansate și diferite”²⁶³.

---

²⁵⁴ Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Sondajele de la Dridu*, în MCA, V, 1959, p. 147-553; Idem, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VI, 1959, p. 594-603; Idem, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VII, 1960, p. 561-569; Idem, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VIII, 1962, p. 662-663; Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului roman*, București, 1967; Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973, p. 125- 142.

²⁵⁵ Ion Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 404; Dan Gh. Teodor, *Apartenența*, p. 130.

²⁵⁶ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 100.

²⁵⁷ Ion Nestor, *Contributions archéologiques au problème de Proto Romain. La civilisation de Dridu*, în *Dacia NS*, II, 1958, p. 371-382.

²⁵⁸ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție*, București, 1967, p. 7.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ *Ibidem*.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² Alexandru Madgearu, *Cultura Dridu și evoluția poziției României în lagărul socialist*, în *Analele ANTIM. Revistă de istorie*, 8, 2008, p. 69.

²⁶³ *Ibidem*.

Secolele IX-XI reprezintă pentru istoriografia românească perioada de final a etnogenezei, iar cultura Dridu reprezintă această finalitate. Ceramica de la Dridu se caracterizează prin decor și forme ce îi dau un caracter local, anume un decor care în tipul Dridu A are ca și caracteristici benzile de linii ondulate ce suprapun benzi de linii orizontale, forme ale vaselor lucrate la roata olarului (înceată sau rapidă), apariția gâtului la vase, reții subțiri; un alt element important este prezența ceramicii de tip Dridu B din pastă cenușie cu decor lustruit²⁶⁴.

Ceramica asemănătoare cu cea de la Dridu se întâlnește pe linia Dunării în cetățile bizantine de la Capidava²⁶⁵, Dinogetia, Păcuiul lui Soare²⁶⁶, Garvăn²⁶⁷ ș.a., la sud de Carpați la Bucureștii Noi - sector Alba²⁶⁸, Bucov, Sultana ș.a., ca punându-le la un loc, siturile cu caracteristicile culturii balcano-dunărene să număre între 350-400 de descoperiri într-un areal aflat între Nistru, Carpați, Dunăre incluzând aici și sud-vestul Transilvaniei și partea de nord a Bulgariei de azi²⁶⁹. Lipsește din Moldova, cea mai parte a Transilvaniei și în zona litoralului dobrogean²⁷⁰.

Cultura arheologică specifică secolelor IX-XI care se întinde la nordul și sudul Dunării de Jos este numită adesea *cultura balcano-dunăreană*²⁷¹. „De altfel toți cercetătorii sunt de acord cu privire la contemporaneitatea acestei culturi atât la nordul, cât și la sudul Dunării”²⁷². Cu privire la acest aspect se ia în considerare existența unei culturi balcano-dunărene din care cultura Dridu să fie o variantă regională a acesteia.

Cultura Dridu nu poate fi atribuită unei singure populații, cea românească sau proto-românească. Ea este o cultură pluriethnică (romanici, proto-bulgari, slavi, turanici)²⁷³ fiind o variantă regională a orizontului cultural sud-dunărean sau balcano-dunărean²⁷⁴.

---

²⁶⁴ Ion Nestor, *Contributions archéologiques*, p. 371-382; Alexandru Madgearu, *Cultura Dridu*, p. 64.

²⁶⁵ Gr. Florescu, R. Florescu, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în MCA, VI, 1959, p. 615-627; Simona Maria Cursaru-Herlea, *Ceramica medievală de la Capidava (secolele IX-XI)*, Sibiu, 2016.

²⁶⁶ Petre Diaconu, *Săpăturile de la Păcuiul lui Soare*, în MCA, VI, 1959, p. 652-665.

²⁶⁷ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chișvasi-Comșa, B. Mitrea, *Săpăturile de la Garvăn*, în MCA, VI, 1959, p. 628-651.

²⁶⁸ P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi 1960. Sectorul Alba*, în *Cercetări de Arheologice în București*, I, 1963, p. 104-125.

²⁶⁹ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul European, Iași, 2005, p. 131 (nota 2).

²⁷⁰ Alexandru Madgearu, *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction*, Cluj-Napoca, 2005, p. 133; Ioan Marian Țiplic, *Contribuții*, p. 131.

²⁷¹ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții*, p. 130.

²⁷² Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție*, p. 140.

²⁷³ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții*, p. 134.

Pentru spațiul extracarpatic românesc, secolele IX-XI se caracterizează din punct de vedere arheologic prin cultura Dridu. Aceasta are două faze: proto-Dridu²⁷⁵ (sec. VIII- prima jumătate a secolului X) și cea clasică²⁷⁶ (a doua jumătate a sec. X - prima jumătate a sec. XI). Situl de la Dridu se află pe valea Ialomiței. Săpăturile s-au desfășurat între anii 1956-1962 și executate de către Ion Nestor și Eugenia Zaharia. Avansarea săpăturilor l-a determinat pe Ion Nestor să prezintă concluzii primare în care arăta existența unei culturi specifice poporului român între a doua jumătate a secolului al X-lea și începutul secolului XI²⁷⁷.

Cultura arheologică specifică secolelor IX-XI care se întinde la nordul și sudul Dunării de Jos este numită adesea *cultura balcano-dunăreană*²⁷⁸ sau *cultura carpato-balcano-dunăreană*²⁷⁹. „De altfel toți cercetătorii sunt de acord cu privire la contemporaneitatea acestei culturi atât la nordul, cât și la sudul Dunării”²⁸⁰. Cu privire la acest aspect se ia în considerare existența unei culturi balcano-dunărene din care cultura Dridu să fie o variantă regională a acesteia. Cultura Dridu nu poate fi atribuită unei singure populații, cea românească sau proto-românească. Ea este o cultură pluriethnică (romanici, proto-bulgari, slavi, turanici)²⁸¹ fiind o variantă regională a orizontului cultural sud-dunărean sau balcano-dunărean²⁸².

Ceramica de la Dridu lucrată cu mâna era realizată din pastă grosolană, degresată cu cioburi pisate și mai rar cu prundiș. Cea lucrată la roată a fost încadrată în două grupe care definesc cultura Dridu prin caracteristici precum tipul de vase, forma vaselor, decor. Aceste două grupe sunt cunoscute în istoriografie ca Dridu A și Dridu B.

---

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 135.

²⁷⁵ Ion Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 404; Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973, p. 130.

²⁷⁶ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 100.

²⁷⁷ Ion Nestor, *Contributions archéologiques au problème de Proto Romain. La civilisation de Dridu*, în *Dacia NS*, II, 1958, p. 371-382; Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973, p. 126.

²⁷⁸ Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973, p. 125; Ioan Marian Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul European, Iași, 2005, p. 130.

²⁷⁹ M. Comșa, *La civilisation balkano-danubienne (IXe-XIe siècles) sur le territoire de la R. P. Roumaine; origine, évolution et appartenance ethnique. Etude préliminaire*, în *Dacia N.S.*, VII, 1963, p. 413; Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973, p. 129.

²⁸⁰ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție*, 1967, p. 140.

²⁸¹ Ioan Marian Țiplic, *Contribuții*, p. 134.

²⁸² *Ibidem*, p. 135.

Dridu A se caracterizează prin vase fără torți, lucrate din pastă cu nisip mult și pietricele, decor realizat cu pieptenele. După formă avem: a) Vase cu corpul înalt, zvelt, umerii mai jos de gât și puțin proeminenți; b) Vase cu umerii ridicați puternic dezvoltati aflați imediat după arcuirea gâtului. Decorul este realizat din ornamente realizate cu pieptenele fiind realizate striuri (orizontale, verticale sau oblice), benzi în val și împunsături. Tipuri de ornamente:

- a) Striuri horizontale: acoperă aproape întreaga suprafață a vasului, mai puțin baza; executate de la stânga la dreapta: apar cel mai des pe vase piriforme (în formă de pară) și pe vase cu umerii dezvoltati. Majoritatea vaselor au marginile arcuite și buza rotunjită, rar cu buza îngroșată sau teșită. Sunt mai numeroase în faza veche a culturii Dridu. Asocieri cu șiruri de împunsături rotunde sau ovale făcute în jurul gâtului, deasupra striurilor horizontale.
- b) Portativele: sunt formate din benzi de linii în val. Apar în număr mic în amândouă nivele de locuire. Ornamentul apare adesea în partea inferioară spre fund.
- c) Benzi de linii în val: acoperă aproape întreaga suprafață a vasului, mai puțin baza. Majoritar apare pe vase piriforme. Majoritatea vaselor au marginile drepte și buza teșită. Numeroase în faza veche. Asocieri cu striuri horizontale adesea trasate peste striuri.
- d) Linii în benzi verticale sau oblice trase peste striuri horizontale: sunt rare în faza veche.

Dridu B se caracterizează prin vase cu torți (căni, amforete) sau fără torți (vase-borcan), lucrate din pastă fină, cenușie, decor de linii lustruite și mai puțin linii incizate²⁸³. Un rol secundar îl are decorul lustruit format din benzi de linii incizate, horizontale sau în val, caneluri sau dungi în relief²⁸⁴. Fragmente de vasele mari au pereții groși putând ajunge până la 1.5 cm grosime.

După formă avem următoarele tipuri de vase și decor:

- a) Vase cu umerii dezvoltati, gâtul scurt, arcuit sau drept și cu buza îngroșată la exterior. Decor cu o rețea din linii lustruite cuprinse între benzi de linii incizate.
- b) Vase cu gâtul mai înalt, marginea ușor îndoită în afară, buza rotunjită sau teșită. Decor cu o rețea din linii lustruite cuprinse între benzi de linii incizate.
- c) Vase cu corp lung-oval, gâtul mai înalt, buza rotunjită. Decor cu linii lustruite verticale. Culoarea cenușiu-închis aproape negru.

---

²⁸³ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție*, p. 85.

²⁸⁴ *Ibidem*.

- d) Vase globulare, cu toarte mici, rotunde, banda lată, așezate între gât și umăr. Acestea au gâtul scurt, buza îngroșată la exterior, rar cu buza teșită sau rotunjită; decor cu linii lustruite, benzi din câteva linii incizate. Arderea bună, puternică, iar culoarea cenușiu-deschis.
- e) Amforele. Vase cu două torți care coboară de pe gâtul înalt, cilindric, umerii rotunzi ca o cupolă. Corpul vasului se îngustează ușor spre fund. Sub torți se găsesc adeseori console dreptunghiulare. Gâtul poate fi simplu sau profilat. Majoritatea vaselor au gâtul aproape cilindric. Acestea au în jurul marginii o ușoară îngroșare sau o ușoară umflătură, căreia îi corespunde o șanțuire interioară. Vasele cu gâtul tronconic au deschiderea mai largă spre buză și puțin îngroșată la exterior sau fațetată drept sau oblic. Gâturile de amforă profilate au deasupra torților cele două șanțuiri, cu un inel în relief. Altele au inel în relief situat de obicei ceva mai sus de mijlocul gâtului. Acest fel de îngroșare o întâlnim la amforele care se lărgesc spre gură, inelul marcând totdeauna locul de unde încep să se lărgescă. Pasta e aspră, amestecată cu bucățele mici de calcar pisat și culoarea galben-roz. Alte amforete au culoarea cenușie. Decor de linii lustruite, verticale sau în rețea.

Ceramica Dridu A se caracterizează printr-o singură formă, vasul-borcan, fără toarte. Vasele au mai multe variante în funcție de forma corpului, marginea sau buza vasului. S-au mai găsit fragmente de ulcioare, de căni și de strachină. Ceramica Dridu A este predominantă în bordeie și s-a găsit constant în locuințe și cuptoare în ambele faze de locuire. Față de ceramica cenușie Dridu B proporția este de 90%.

Ceramica Dridu B este mai puțin numeroasă, fiind și ea lucrată la roata înceată. Arderea este foarte bună, probabil într-un cuptor cu „tirajul bine organizat”, posibil un cuptor cu arderea prin reverberație, adică, după definiție, un cuptor cu acoperișul boltit, căptușit cu cărămidă refractară, în care încălzirea materialului se face prin contactul cu gazele de ardere și prin radieră caldă din acoperiș; așa se explică de ce unele vase au culoare cenușie sau cărămidă la miez, iar la suprafață cenușiu-închis până la negru²⁸⁵. De asemenea unele vase cenușii au suprafața roșiată. Acest lucru se datorează deschiderii curentului de aer, arderea a pătruns pe o grosime de 1-2 mm, într-un cuptor închis²⁸⁶.

Arderea uniformă se referă la faptul că vasul are aceeași culoare pe tot vasul. La Dridu fragmentele sunt arse cu pete roșiatice, alb-cenușii sau negre și pentru a obține o culoare

---

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 86-87.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 87-88.

uniformă era nevoie ca olarii să aibă cuptoare închise, iar culoare devine una alb-cenușie sau roșiatică²⁸⁷. Astfel de vase se făceau în mediul bizantin, iar ceramica alb-cenușie era obținută dintr-un caolin.

Pe teritoriul Moldovei ceramica din perioada sec. XX-XI se împarte în patru categorii: 1. ceramică din pastă cu nisip și uneori microprundiș; 2. ceramică din pastă cu nisip, micropundiș și cioburi pisate; 3. ceramică din pastă fină; 4. ceramică din pastă cu caolin. De asemenea avem următoarele forme de vase ceramice: vas-borcan cu buza tăiată drept; vas-borcan cu buza puțin răsfrântă; vas-borcan cu buza răsfrântă în exterior; vas-borcan cu buza relativ înaltă, ușor arcuită în afară; vas-borcan cu buza îngroșată în formă de colac; ulcioare; căldare/cazane. Decorul constă într-o varietate de ornamente aplicate prin incizie sau lustruire și aplicate pe gât, umeri sau 2/3 din suprafața corpului. De asemenea sunt vase care au ornamente pe marginea exterioară a buzelor sau pe suprafața lor din exterior. Rar sunt vasele cu ornamente pe tot corpul. Sunt cazuri cu vase cu mărci de olar pe fundul acestuia. Tipuri de ornamente: linii orizontale incizate succesiv; linii vălurite singulare; linii vălurite în bandă; benzi de linii vălurite alternate cu benzi de linii orizontale, dispuse în registre, fără să se întretaie; linii vălurite suprapuse peste linii orizontale. Degresantul folosit pentru pasta vaselor este format în principal din fragmente de mica și microprundiș. În urma cercetărilor arheologice și a studiului ceramicii, pentru secolele X-XI, se sesizează două faze culturale cronologice care au următoarele caracteristici privind ceramica²⁸⁸:

- a. Ceramica are culoarea roșie-portocalie sau brun-roșcată lucrată din pastă nisipoasă sau cu microprundiș. Ca degresant a fost observată și șamota, dar în cazuri rare²⁸⁹.
- b. În urma arderii neuniforme și incomplete suprafețele sunt roșii sau brune, iar miezul negru-cenușiu. Pasta conține cioburi pisate, șamotă. Unele vase conțin în pastă elemente degresante măcinate fin. Vasele sunt lucrate la roata înceată²⁹⁰.

Dridu face parte „din aspectele culturii provinciale bizantine și nu este o creație proprie statului bulgar”²⁹¹. Cultura provincial bizantină este purtătoarea unei ceramicii decorate cu

---

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 85.

²⁸⁸ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Editura Junimea, Iași, 1978, p. 118.

²⁸⁹ *Ibidem*.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 118-119.

²⁹¹ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, p. 147.

striuri oblice și verticale peste striuri orizontale și a liniilor în val²⁹². Cultura bizantină este prezentă încă din timpul Țaratului Bulgar, iar după 976 când revine la Dunăre prin thema Paristrion, prin soldații și cetățenii bizantini aflați în cetățile și orașele bizantine refăcute cultura bizantină intră în contact direct cu comunitățile carpato-dunărene. După 1018 întreaga linie a Dunării de Jos se va afla sub controlul Bizanțului. Religios, fosta patriarhie a bulgarilor va deveni o mitropolie aflată sub controlul Patriarhiei de la Constantinopol.

1.6.2 Istoriografia văii Târnavei Mari cu privire la secolele IX-XI

După cum vom vedea cercetarea arheologică cu privire la secolele IX-XI de pe valea Târnavei Mari este restrânsă la câteva situri arheologice.

Perioada avaro-slavă este încadrată în linii generale între secolele VII-IX. Aceasta are două subperioade. Prima se caracterizează prin faptul că spațiul intracarpatic era controlat de khaganatul avar (secolul al VII-lea) marcat de schimbări importante la nivelul conducerii după asediul eșuat din fața Constantinopolului (626) și a revoltelor ce au urmat (626-630). O a doua subperioadă specifică secolului VIII în care raportul de putere în preajma Dunării Inferioare trece de sub controlul avarilor în cea a bulgarilor, având ca și consecință asupra spațiului intracarpatic transilvan consolidarea puterii khaganului. Începând cu secolul al IX-lea (801-900) dispare khaganatul avar și spațiul intracarpatic intră în sfera de influență bulgară.

Cercetarea arheologică de pe valea Târnavei Mari privind perioada migrațiilor (secolele IV-IX) și evul mediu timpuriu (secolele IX-XI) este legată de activitatea lui Kurt Horedt, a lui Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Ligia Bârză sau a lui Radu Harhoiu și Gheorghe Baltag în special pentru valea mijlocie a Târnavei Mari, iar cea a lui Zoltan Székely este semnificativă și de mare importanță pentru valea superioară a aceluiași râu.

Kurt Horedt a început săpăturile în necropola de la Mediaș din punctul *Dealul Furcilor* ca în 1986 să publice un volum *Siebenbürgen in Spätromischerzeit* la Bonn în care definește principalele grupe culturale arheologice din Transilvania evidențiind prezența unor populații alogene precum avarii, slavii timpurii, slavii moravieni, bulgarii, maghiarii timpurii. Grupurile culturale create de Kurt Horedt au fost și reprezintă încă în bună măsură metodologia de lucru a arheologilor.

---

²⁹² *Ibidem*.

Colectivul de cercetători format din Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Ligia Bârzău au întreprins importante săpături la Bratei unde au dezvelit patru necropole și două așezări. Două necropole au fost publicate în anii `70 de Ligia Bârzău, *Continuitatea Populației autohtone din Transilvania în secolele IV-V. Cimitirul numărul 1 de la Bratei*²⁹³, și de către Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII-VIII. Cimitirul numărul 2 de la Bratei*²⁹⁴. Necropola nr. 3 a fost publicată în 2010 de către Ligia Bârzău²⁹⁵. Prin publicarea celor trei necropole s-a constatat o continuitate în locuire pe valea Târnavei Mari în microzona Mediaș-Sighișoara. Punctele Mediaș – *Dealul Furcilor* și Bratei – *La Zăvoi* (*Cimitirul nr. 2*) fac parte din grupul arheologic Mediaș de care se leagă și necropolele de la Târnavă – *Palamor*, *Boarta* – *Zăpodie* aflate în apropiere de această microzonă. În bazinul Târnavei Mari alte descoperiri de tip Mediaș sunt la Păuca – *Biserica evanghelică*, punct care se află pe valea Secașului de Târnavă și la Ocna Sibiului – *Lab* punct ce se află pe valea Vișei (afluent al Târnavei). De grupul Mediaș mai țin descoperirile de la Șeica Mică, jud. Sibiu și Porumbeni Mici, jud. Harghita, însă cercetările nu au fost publicate complet.

Situl de la Bratei mai are o necropolă notată de autori ca *Cimitirul nr. 4*²⁹⁶, fiind cercetată în aceeași zonă unde se află și „Așezarea nr. 1”, având caracteristici asemănătoare de rit și ritual cu necropola nr. 1, dar apar elemente noi ce țin de cultura Ipotești-Cândești, dar și de secole mai târzii. Necropola conține morminte de incinerare în groapă fiind datată larg între secolele IV-XII²⁹⁷. Datarea necropolei se bazează pe descoperirea unor gropi arse ritualic, însă fără rămășițe umane. De aceea o parte din cercetătorii care au studiat aceste situri au rezerve cu privire la existența unei a patra necropole²⁹⁸.

La Bratei au fost descoperite două așezări: „*Cele două așezări de la Bratei se situează în timp între secolele IV-VIII, cuprinzând etapele Bratei (secolele IV-VI), Ipotești-Cândești (secolele VI-VII), Dridu (secolul al VIII-lea); o ultimă etapă de locuire est atestată în secolele*

---

²⁹³ Ligia Bârzău, *Continuitatea populației autohtone din Transilvania în sec. IV-V. Cimitirul numărul 1 de la Bratei*, București, 1973..

²⁹⁴ Eugenia Zaharia, *Populația românească*, 1977.

²⁹⁵ Ligia Bârzău, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei* (bearbeitet von R. Harhoiu), *Archaeologia Romanica* 4, Cluj-Napoca, 2010.

²⁹⁶ Eugenia Zaharia, *La station n° 2 de la Bratei, dép. de Sibiu (VIe-VIIIe siècles)*, în *Dacia N.S.*, 38-39, 1994-1995, p. 300.

²⁹⁷ Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminary despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu (1959-1972)*, în *MCA*, 10, 1973, p. 194; E. Zaharia, *La station*, p. 300.

²⁹⁸ Adrian Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2009, p. 9 (vezi explicațiile de la nota 6).

XII-XIII, în aria aşezării nr. 2”²⁹⁹. „Aşezarea nr. 1” a fost publicată într-un număr al revistei Dacia³⁰⁰, iar pentru „Aşezarea nr. 2” este publicat tot într-un număr al revistei Dacia cercetarea cu privire la secolele VI-VIII³⁰¹ şi un volum publicat de Adrian Ioniţă cu privire la secolele XII-XIII³⁰².

Cercetătorii Radu Harhoiu şi Gheorghe Baltag au publicat cercetările cu privire la aşezare Sighişoara – *Dealul Viilor* într-o monografie în două volume³⁰³. Descoperirile se întind pe o perioadă largă cuprinsă între secolele IV-VIII/IX cu o altă fază în secolele XII-XIII.

Cercetările aşezărilor de pe valea Târnavei Mari şi din bazinul acesteia sunt incluse şi analizate în volumul din 2008 al lui Valentin Victor Vizauer³⁰⁴ remarcând că „*sud-estul Transilvaniei a beneficiat de investigaţii arheologice mai intense*”³⁰⁵. În acest sens au fost cercetate de către colectivul Muzeului din Sfântu Gheorghe aşezări medievale timpurii în judeţul Harghita la Cristur³⁰⁶, Eliseni³⁰⁷, Filiaş³⁰⁸, Medişorul Mare³⁰⁹, Sălaşuri³¹⁰, Şimoneşti³¹¹. Dintre acestea situl de la Filiaş a fost cercetat intens fiind dezvelite 40 de construcţii.

Bazinul Târnavei Mari a beneficiat de două direcţii de cercetate conduse de Zoltan Székely în regiunea Cristuru Secuiesc-Odorheiu Secuiesc şi de Gheorghe Baltag pentru spaţiul dintre valea Saschizului şi valea Moşnei. Rezultatele acestor cercetători au adus pe harta arheologică importante puncte arheologice pentru perioada slavo-avară şi post-avară, pre-maghiară şi maghiară. Pe valea superioară a Târnavei Mari avem siturile de habitat de la

---

²⁹⁹ Eugenia Zaharia, *Populaţia românească ...*, p. 5.

³⁰⁰ Lîgia Bârzu, *La station n°1 de la Bratei, dép. de Sibiu (IVe-VIIe siècles)*, în *Dacia N.S.*, 38-39, 1994-1995, p. 239-295.

³⁰¹ E. Zaharia, *La station*, p. 297-357.

³⁰² A. Ioniţă, *Aşezarea*.

³⁰³ Radu Harhoiu, Gheorghe Baltag, *Sighişoara „Dealul Viilor”. Monografie arheologică*, Editura Accent, Bistriţa - Cluj-Napoca, 2006.

³⁰⁴ V. V. Vizauer, *op. cit.*

³⁰⁵ *Ibidem*, p. 11.

³⁰⁶ Zoltan Székely, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe(1959-1966)*, în *MCA*, 9, 1970, p. 311; Idem, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe (1967-1970)*, în *MCA*, 1973, p. 222; Idem, *Aşezări din secolele VII-VIII în Bazinul Superior al Târnavei Mari*, în *SCIVA*, 39/2, 1988., p. 178-183.

³⁰⁷ Idem (1973), *Săpăturile*, p. 223; Idem (1988), *Aşezări*, p. 183-188.

³⁰⁸ Idem (1970), *Săpăturile*, p. 311-312; Idem, *Aşezări din secolele VI-IX e.n. în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 6-7, 1974-1975.

³⁰⁹ Idem (1988), *Aşezări*, p. 169-171.

³¹⁰ Idem (1970), *Săpăturile*, p. 298-301; Idem, *Aşezări din sec. VI-IX e. n. în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 6-7, 1975, p. 35-49.

³¹¹ Idem (1970), *Săpăturile*, p. 311-312; Idem (1973), *Săpăturile*, p. 221; Idem (1988), *Aşezări*, p. 171-178.

Bodogaia – Hago și Zsákalja, Cechești – Paprét, Chedia Mare – Intravilan și Veröfeny, Cristuru Secuiesc – Fenyö-Alja, Eliseni – Ló Temető, Filiaș – Pământul Pădurii Mari, Goagiu – Kerület, Medișoru Mic – Amburus, Oțeni – Bontapatak, Șimonești – Intravilan și Poiana Îngustă. Rezultatele săpăturilor sunt în marea majoritate publicate, însă sumar, ridicând astfel multe semne de întrebare speculate de Elek Benkő spre exemplu, care contestă concluziile lui Zoltan Székely cu privire la cercetarea de la Filiaș: „Majoritatea fenomenelor de locuire se datează în perioada migrațiilor, fiind descoperite 40 de semibordeie cu cuptoare din piatră. Dintre acestea șapte nu aveau inventar (bordeiele nr. 10, 11, 16, 17, 24, 27, 29), în bordeiul nr. 20 a fost descoperită o fibulă fragmentară și un inel de tâmplă, în bordeiele nr. 22 și 28 vârfuri de săgeți triunghiulare, în bordeiul nr. 37 două mărgelile de lut; pe baza acestor materiale și a materialului ceramic Z. Székely datează așezarea cu un singur nivel de locuire în sec. VII - VIII, iar populația o lega de cultura Ipotești - Căndești și a determinat-o drept slavo-română, susținând că material din sec. IX nu a apărut. Bordeiele nr. 19 și 20 infirmă că așezarea ar fi avut numai un singur nivel de locuire - care se suprapun. Dimensiunile bordeie/ar, desenate cu linearul, nu corespunde nici cu cele din text, nici cu secțiuni; cele desenate nu dovedesc că cele două bordeie se suprapun, iar cuptorul de piatră a "bordeiului 19" apare în secțiune, ca o vatră de lut arsă, care nu apare în colțul nord-vestic, ci la mijlocul peretelui nordic. De asemenea, nu este de înțeles de ce inelul de tâmplă din "bordeiul nr. 19" apare în inventarul bordeiului nr. 20. De asemenea, pe planșa pe care publică inventarul bordeiului nr. 21, cele cu numerele 1, 4, 6, 8, 10, 12, 22, în depozitul MCS apar printre inventarul bordeiului nr. 2, iar cel cu nr. 13 printre materialul bordeiului nr. 5. Ne îndeamnă la prudență și faptul că conducătorii săpăturii nu au găsit gropi de gunoi, gropi de pari, vetre în aer liber, obiective cu destinație neclară, în schimb în inventarul bordeielor din perioada târzie a epocii migrațiilor apar fragmente ceramice din mai multe epoci. Din materialul săpăturii se poate stabili că bordeiele din epoca migrațiilor aveau un plan pătrat sau dreptunghiular (cel mai mic 2, 60 x 2, 60 m, cel mai mare 4, 80 x 4, 10 m), fundul lor era la 40 - 50 cm adâncime, dar erau care se adânceau și până la 1 m. Orientarea axelor lungi era E - V sau NV - SE; cuptorul de piatră s-a identificat cel mai des în colțul nord-estic, dar apare și în cel nord-vestic și sud-vestic. În cinci cazuri au fost descoperite vetre deschise. Nu cunoaștem locul nici unei intrări”³¹².

---

³¹² Elek Benkő, *A középkori Kerestur-Szek regesztitopografija*, Budapest 1992, p. 195-196; RepArhHg 2000, p. 105.

Zoltan Székely a raportat săpătura de la Filiaș în *Materiale și Cercetări de Arheologie* din 1970 unde a făcut un scurt raport. Un alt raport a fost prezentat în sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie publicat în volumul din 1971 în mai multe detalii informativ-arheologice³¹³.

Cercetările sistematice și de teren conduse de Gheorghe Baltag au fost publicate în volumul *Sighișoara înainte de Sighișoara* apărută în anul 2000. În aceasta sunt analizate descoperiri de la începutul perioadei medievale, conține repertorii tematice, iar situl de la Albești din punctul *La Cetățea* este prezentat în detalii, însă lipsește în continuare monografia sitului. Cercetarea întreprinsă de Gheorghe Baltag în bazinul Târnavei Mari este publicată și în alte reviste de specialitate ca *Marisia* sau *Revista Bistriței*. În numărul din 1994 sunt descrise elemente din cultura materială specifice secolelor IX-X³¹⁴, ca în 2004 o analiză detaliată a tipurilor de locuințe să aducă atenției cercetătorilor tipurile de locuințe descoperite în siturile din bazinul Târnavei Mari, prezentând situația așezărilor din secolul III până în secolul X³¹⁵.

1.6.3 Istoriografia cercetările de necropole (secolele IX-XI) cu depuneri de vase ceramice în spațiul intracarpatic transilvan³¹⁶

Prin cercetarea necropolelor arheologia contribuie la schițarea unei istorii regionale, altfel lacunară din sursele scrise. O parte dintre aceste necropole au fost cercetate la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, când arheologia abia ce începuse să facă parte din curricula universitară. Cercetarea a luat avânt după al II-lea război mondial, și s-a dezvoltat puternic după 1990 când o nouă generație de cercetători punctează importanța acestor necropole în conturarea istoriei timpurii a spațiului intracarpatic prin ample lucrări de specialitate.

Importante teorii evidențiate de aceste descoperiri au fost bineînțeles tratate și de cercetătorii din perioada comunistă, însă implicarea politicului în cercetarea arheologico-

---

³¹³ Zoltan Székely, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în așezările din sec. VIIVIII-IX e.n. de la Filiaș și Poian*, în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie*, II, 1971, p. 144-156, București, 1971, p. 144-156.

³¹⁴ Gheorghe Baltag, *Așezarea de la Albești-Sighișoara. Elemente inedite de cultură materială din sec. IX-X*, în *Revista Bistriței*, 8, 1994, p. 75-77.

³¹⁵ *Idem*, *Așezări și tipuri de locuințe din bazinul Târnavei Mari între sec. III-X d. Hr.*, în *Revista Bistriței*, 18, 2004, p. 138-194.

³¹⁶ Acest subcapitol a apărut și sub formă de articol: *Istoriografia secolelor IX-XI privind necropolele cu vase ceramica din spațiul intracarpatic*, în revista *Transilvania*, 1, 2017, p. 69-79.

istorică, prin idealizarea contribuției slavilor în etnogeneza românească, în perioada stalinistă, și apoi a originii dacice și a etnogenezei românești, în perioada ceaușistă, a umbrit importanța acestor necropole ce dovedeau prezența în Transilvania a unor comunități altele decât geto-dace, daco-romane și slave.

Până în prezent au fost cercetate 15 necropole, însă câteva dintre ele nu au fost publicate în detaliu, fiind doar parțial analizate și doar generalități au fost menționate în reviste de specialitate. Necropolele secolelor IX-XI sunt cele descoperite la Alba Iulia, Blandiana, Ciumbrud, Cluj-Napoca, Deva, Gâmbaș, Hunedoara, Iernut, Lopadea Nouă, Moldovenești, Noșlac, Orăștie, Pâclișa, Sebeș, Simeria Veche. Această perioadă surprinde în spațiul transilvănean procesul de ocupare a autorității ducale maghiare și cel de definitivare „a formării unei etnii autohtone prin contopirea diverselor elemente aparținând unor influențe alogene sau de sorginte locală”³¹⁷. În urma descoperirilor arheologice a rezultat în literatura de specialitate română următoarele limite cronologice: grupul Mediaș (sec. VII-IX/X), grupul Blandiana A (sec. IX-X), grupul Blandiana B (sec. X-XI), grupul Ciumbrud (sec. IX/X), grupul Cluj (sfârșitul secolului al IX-lea-prima jumătate a secolului al X-lea), cultura Dridu-Alba Iulia Stația de Salvare II (sec. IX-X) și grupul Ciugud (sec. XI-XII)³¹⁸. Din punct de vedere arheologic grupul cultural Cluj reprezintă materialele specifice mediului maghiar timpuriu, grupul Blandiana A care reprezintă materialele pătrunderilor alogene de factură sud-dunăreană, grupul Blandiana B-Alba Iulia (sau Dridu-Alba Iulia) a elementelor timpurii a culturii Bjelo-Brdo pătrunse în teritoriul Transilvaniei, grupul Ciumbrud-Orăștie a unor elemente de factură moraviană³¹⁹.

Aceste necropole au un ritual caracteristic prin depuneri de ofrandă precum ouă de pasăre, resturi osteologice, de cabalină, porcine, bovine și ovi-caprine. La stadiul actual al cercetărilor ele se concentrează pe valea mijlocie a râului Mureș. Dintre acestea unele au

---

³¹⁷ I. M. Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX-prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic, București, 2005, p. 133-156.

³¹⁸ K. Horedt, *Siebenbürgen in Frühmittelalter*, Bonn, 1988; A. Dragotă, I. M. Țiplic, *Scurt istoric al cercetărilor privind necropolele din Transilvania (sec. IX-XI)*, în *Corviniana*, VI, 2000, p. 126-137; A. Dragotă, H. Ciugudean, *Istoricul cercetărilor*, în *Catalogul expoziției „Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*, p. 7-21; I. M. Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX-prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic, București, 2005, p. 133-156.

³¹⁹ I. M. Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX-prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic, București, 2005, p. 133-156.

depuneri de ofrandă de vase ceramice³²⁰: Alba Iulia (*Stația de Salvare, Dealul Șumuleu, Izvorul Împăratului, Str. Brândușei*), Blandiana (*La Brod*), Cluj-Napoca (*Str. Zapolya*), Gâmbaș (*Măguricea*), Iernut (*Biserică*), Orăștie (*Dealul Pemilor X8 și X2*), Sebeș.

În Transilvania, interesul pentru vestigiile arheologice au apărut încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Perioada e marcată de cercetări efectuate între anii 1896-1914 fiind și perioada începuturile arheologice profesioniste în Transilvania. Teritoriul intracarpatic era parte a Imperiului Austro-ungar. Împăratul Franz Josef I semnează la 12 octombrie 1872 proiectul de lege care prevedea înființarea la Cluj a Universității „Franz Josef”³²¹. Începând cu anul 1896 se pun bazele cercetării arheologice profesioniste la Cluj care-l are, începând cu 1899, ca și conducător al catedrei de arheologie pe Béla Pósta, arheolog al Muzeului Național Maghiar. Catedra va da doi mari arheologi István Kovács și Márton Roska³²²; săpăturile lui István Kovács vor defini cultura Sântana de Mureș-Cerneahov semnalând prezența vizigoților în Transilvania, în timp ce săpăturile efectuate de M. Roska în siturile necropolelor de la **Bandu de Câmpie** și **Unirea II-Vereșmort** arătau prezența gepizilor târzii în spațiul intracarpatic³²³. Și alți cercetători se vor evidenția în cadrul școlii Pósta: Balázs Létay, Árpád Buday, Ferencz László, János Gulyás, János Banner³²⁴.

Cu caracter întâmplător au ajuns în muzeul de la Deva obiecte arheologice descoperite în patru morminte de inhumatie de la Deva: vârfuri de săgeată, ceramică, un vârf de lance și o monedă emisă de Ladislau I (1077-1095) ce au fost descoperite în anul 1894 în marginea sudică a orașului **Deva**³²⁵.

Balázs Létay împreună cu István Kovács au cercetat sistematic în 1911 necropola de pe *Strada Zapolya (Tunarilor, Dostoievski, azi Gen. Traian Moșoiu)* din **Cluj** după ce Simonffy

---

³²⁰ Călin Cosma, *Funerary pottery in Transilvania of the 7th-10th centuries*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 147-163.

³²¹ Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor despre bazinul transilvan în secolul X*, în *Erasmus*, 11, 2000, p. 47 (mai departe E. Gáll, *Stadiul*); Idem, *An analysis of the cemeteries from the 10th and 11th centuries in Brândușei street, Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg). New theories on the migration of people in Transylvania in the 10th-11th centuries*, în *Între stepă și imperiu* (editori Andrei Măgureanu-Erwin Gáll), București, 2010, p. 274 (mai departe E. Gáll, *An analysis*).

³²² E. Gáll, *Stadiul* p. 47.

³²³ *Ibidem*, p. 47.

³²⁴ E. Gáll, *An analysis*, p. 286.

³²⁵ K. Herepey, *A gombási népvándorlaskorú sirokról*, în *ArchÉrt*, 15, 1985, p. 420-430; Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 59; Zeno Karl Pinter, Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Piese de podoabă și vestimentație la grupurile etnice din Transilvania*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 9.

Ákos observase existența unor morminte cu vestigii când avea loc o extracție de nisip pentru o construcție edilitară³²⁶.

Tot în această perioadă sunt cercetate **Lopadea Nouă, Hunedoara și Moldovenești**. În perioada 1905-1908 la **Lopadea Nouă**, în punctul *La Râpe*, au săpat I. Bodrogi și A. Fogorasi fiind identificat un cimitir de înhumație care conținea atât vestigii avare cât și vestigii din secolele X-XI³²⁷. Din inventar fac parte brățări, colane torsadate din argint, pandantive în formă de inimă, cercei și plăci ornamentale. Alte cercetări nu au mai avut loc, dar necropola a făcut parte din studiile lui Kurt Horedt și Aurel Dragotă.

La **Hunedoara – Dealul cu comori (Kincseshegy)** primele săpături au fost făcute de Márton Roska în 1911 identificând o necropolă. Descoperirea necropolei s-a datorat unor lucrări viticole din 1910, dar din păcate au fost distruse peste 60 de morminte, însă trei morminte și o parte din vestigii (colan torsadat fragmentar, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, denar emis de regele Solomon) au fost salvate și publicate de Ernő Kővári³²⁸. Acestea intră în atenția lui M. Roska care începe săpăturile sistematice și publică rezultatele în 1913³²⁹. Necropola a fost încadrată în sec. XI. Cele 54 de morminte cercetate în 1911 de M. Roska au avut un inventar modest: inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, inele pentru deget, un vârf de săgeată, brățări, monedă bizantină perforată, monede arpadiene³³⁰. Alte cercetări nu au mai avut loc, dar punctul *Dealul cu comori* a făcut parte din diverse studii ale lui K. Horedt, R. R. Heitel, R. Popa, A. Velter, A. Dragotă³³¹.

---

³²⁶ Géza Nagy, *Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál*, în *ArchÉrt*, 33, 1913, p. 272; István Kovács, *A kolosvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető*, în *KözlCluj*, II, 1, 1942, p. 85-115; Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și în Europa centrală și de sud-est (sec. IX-XI p. Chr.)*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2006, p. 141.

³²⁷ Géza Nagy, *op. cit.*, p. 269-271; Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 101; Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986, p. 84; Aurel Dragotă, *op. cit.*, p. 144; Aurel Dragotă, Gabriel-Tiberiu Rustoiu, Matei Drâmbărean (coordonatori), *Valori ale patrimoniului românesc. Podoabe și accesorii vestimentare din secolele X-XI*, Editura Altip, Alba Iulia, 2011, p. 42.

³²⁸ Ernő Kővári, *Árpádkori sírok Vajdahunyadon (Sépultures de l'époque d'Árpád a Vajdahunyadon)*, în *DolgCluj*, II, 1911, p. 312-315.

³²⁹ Márton Roska, *Árpádkori temető Vajdahunyadon*, în *DolgCluj*, IV, 1, 1913, p. 166-198.

³³⁰ Kurt Horedt, *Contribuții*, p. 116; Dragotă, *op. cit.*, p. 143-144.

³³¹ Kurt Horedt, *Contribuții*, p. 116, 144; Idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958, p. 140; R. R. Heitel, *Arheologia etapelor de pătrundere a maghiarilor în Transilvania intracarpatică*, în *SympThrac*, V, 1987, p. 78; Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 53; Ana Maria Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic secolele V-XII*, Editura Paideia, București, 2002, p. 416, Aurel Dragotă, *op. cit.*, p. 143-144.

Cu privire la **Moldovenești**, punctul *Grădina Consiliului popular (castelul G. Jósika)* este o necropolă încadrată cronologic în secolul XI și a fost cercetată sistematic de Aladár Jósika și Márton Roska în 1912. Descoperirea a fost una întâmplătoare datorită plantării unor arbori pe domeniul Jósika de către Gábor Jósika; au fost descoperite trei morminte de înhumăție. M. Roska a cercetat alte 54 de morminte având ca vestigii colane simple, colane torsadate, brățări rombice sau hexagonale în secțiune, pandantivi dublii cordiformi, cercel cu partea inferioară conică, mărgelile, zurgălău, inele pentru deget simple și împletite, inele de buclă, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, cuțite de fier, emisiuni monetare de la Ștefan I, Aba Samuel, Andrei I și Ladislau I³³².

Unul dintre cei mai importanți erudiți ai acestei perioade a fost J. Hampel care prin lucrarea în trei volume, *„Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn”*, publicată în 1905 la Budapesta, s-au pus bazele perioadei de descălecare maghiară³³³.

Pentru secolele IX-XI au fost descoperite la **Alba Iulia** în punctul *Stația de Salvare* primele șapte morminte de înhumăție cercetate de Cserni Béla în 1904 și publicate de Nagy în 1913; mormintele aveau un inventar variat: colane, inele de tâmplă, cercei, scărițe de șa³³⁴.

Destrămarea Imperiului Austro-ungar în 1918 și unirea Transilvaniei, Maramureșului, Crișanei și a Banatului cu România a dus la redenumirea în 1919 a Universității din Cluj în *„Universitatea românească”* și apoi din 1927 *„Universitatea Regele Ferdinand I”*. Însă multe catedre au fost trecute pe linie moartă sau desființate. Catedra de arheologie a fost una dintre acestea. Din această perioadă avem publicațiile lui Ferenczi S., *„A székyderzsi honfoglaláskori sír”* din 1933 și a lui Roska M., *„A honfoglalás és Erdély”* din 1936, în care sunt analizate mormântul izolat de la **Dârjiu**³³⁵ (a cărui datare pentru secolul XI nu e sigură) și mormintele 10-12 de la **Gâmbaș**³³⁶.

---

³³²Géza Nagy, *op. cit.*, p. 272; Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914, p. 121-187; Aladár Jósika, *Árpádkori sírok Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914, p. 121; Kurt Horedt, *Contribuții ...*, p. 116; Aurel Dragotă, *op. cit.*, p. 144.

³³³J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I-III, Budapest, 1905; Erwin Gáll, *Stadiul ...*, p. 47.

³³⁴Géza Nagy, *op. cit.*, p. 269; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 12.

³³⁵Ferenczi Sándor, *A székyderzsi honfoglaláskori sír*, în *Székelység*, 3, nr. 11-12, 1933, p. 100-106; *RepArhHarghita* 2000, p. 122; Erwin Gáll, *Stadiul ...*, p. 47.

³³⁶Erwin Gáll, *Stadiul*, p. 47; Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, Ioan Marian Țiplic, Matei Drâmbărean, *Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)*, în *PA*, IX, 2009, p. 91-104.

O dată cu dictatul de la Viena în urma căruia nordul și o parte din centrul Transilvaniei sunt cedate Ungariei, Clujul intră sfera maghiară. Universitatea este redenumită „Franz Josef I”. Din această perioadă avem săpăturile lui I. Kovács din 1941-1942 de la **Cluj** din punctul *Strada Zapolya* (fostă *Tunarilor, Dostoievski, azi gen. Traian Moșoiu*) și publicația din 1942³³⁷, ca apoi Gyula László să reia cercetarea cu două campanii în 1943 și 1945, ambele publicate (*A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben*, Cluj, 1943 și *Ősvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörtébetben*, Cluj, 1945).

Kurt Horedt analizează în 1943 descoperirile de la **Câlnic**³³⁸, în timp ce M. Roska publică buterola de spadă de la **Alba Iulia**³³⁹, iar Zoltan Székely scrie despre mormântul izolat de la **Sfântu Gheorghe-Esprețet**³⁴⁰. Novák József publică în 1944 piese de podoabă din secolele IX-XI aflate într-o colecție particulară și cel mai probabil provenite dintr-un cimitir de la **Alba Iulia**³⁴¹.

Perioada comunistă se caracterizează prin naționalizare și centralizare în toate domeniile existente în stat, iar cercetarea arheologică nu a rămas pe dinafară; până în anii '60 cercetarea s-a concentrat pe identificarea siturilor arheologice atribuite slavilor sau protoromânilor³⁴², iar multe alte situri cu criterii diferite au rămas nepublicate, complicând situația etno-arheologică din perioada secolelor IX-XI. Cercetarea de după 1965 se concentrează pe identificarea siturilor dacice și daco-romane și mai puțin pe cele cu altfel de caracter.

Totuși apar publicații care vor marca arheologia Transilvaniei în secolele IX-XI. Prin analiza sa precoce, Kurt Horedt va avea o serie de publicații contribuind deplin la stabilirea evoluției politico-militare în Transilvania și punând bazele unor teorii devenite „teorii de start” privind crearea unor grupuri culturale după care arheologii se orientează și în prezent³⁴³.

---

³³⁷ István Kovács, *op. cit.*, p. 85-115.

³³⁸ Kurt Horedt, *Funde der Völkerwanderungszeit aus Siebenbürgen*, în *AISC*, 1941-1943.

³³⁹ Márton Roska, *A gyulafehérvári [Alba Iulia, Alsófehér M.] viking bronzkardokvég kardkoptató*, în *KözlCluj* 4, 1944.

³⁴⁰ Zoltan Székely, *Sepsiszentgyörgy története a népvándorlaskortó a középkor végéig*, Sfântu-Gheorghe, 1945.

³⁴¹ Novák József, *Koraárpádkori leletek Gyulafehérvárról – Alba Iulia*, în *KözlCluj*, IV, 1-2, 1944; Aurel Dragotă, *op. cit.*, p. 10-11.

³⁴² Erwin Gáll, *Stadiul*, p. 48.

³⁴³ Kurt Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, 2, 1951; Idem, *Voievodatul de la Bălgrad – Alba Iulia*, în *SCIV* V, 3-4, 1954; Idem, *Ținutul Hunedorean în secolele IV-XII. Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956; Idem, *Contribuții*, Idem, *Untersuchungen*, Idem, *Die ansiedlung von Blandiana, rayon Orăștie, am ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.*, în *Dacia N.S.*, X, 1966; Idem, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.

În 1948 este descoperită necropola de la **Cluj-Napoca-Str. Semenicultui**, nepublicată, doar cu câteva mențiuni în *Repertoriul Arheologic al Județului Cluj* din 1992. Pe baza acestor mențiuni (inele de tâmplă cu un capăt în formă de „S”, mărgelile) s-a presupus prezența unei populații creștine în secolele X-XI la Cluj-Napoca³⁴⁴.

La **Cluj** avem descoperiri nepublicate din punctul *Str. Gheorgheni* unde 26 de morminte au avut ca și material arheologic săbii, săgeți romboidal sau în formă de coadă de rândunică, secure de luptă, scăriță de șa, zăbală, pandantive, colane, ceramică, fragmente dintr-o găleată de lemn și resturi osteologice de cabaline³⁴⁵, menționate în repertoriul județului Cluj³⁴⁶.

În 1986 prin publicarea volumului *Siebenbürgen im Frümittelalter*, Kurt Horedt introduce în literatura de specialitate grupul cultural Cluj³⁴⁷, grup care atestă prezența maghiarilor timpurii în Transilvania. Materialul arheologic este compus din descoperirile din punctul *Str. Zapolya* cercetat de B. Latay și J. Kovacs în 1911. În afară de săpătura lui G. Lászlo din 1942, alte cercetări nu au mai avut loc, dar materialul a făcut parte din numeroase studii privind prezența maghiarilor timpurii în Transilvania³⁴⁸. Necropola a fost încadrată în secolul X și admite prezența unor războinici stabiliți aici³⁴⁹.

Cercetările arheologice de la **Ciumbrud-Podireu** au definit grupul cultural „Ciumbrud”³⁵⁰. Creat de K. Horedt³⁵¹, grupul strânge vestigiile arheologice atribuite slavilor moravieni. Aici au fost identificate 32 de morminte al căror inventar arheologic au analogii în grupul cultural Staré Město atribuit slavilor vestic. Săpăturile de la *Podireu* au fost cercetate și publicate de A. Dankanits și I. Ferenczi care susțineau prezența slavilor moravieni³⁵². Cercetătorii de după '90 sunt de părere că descoperirile de la Ciumbrud fac parte din același

---

³⁴⁴ Aurel Dragotă, *op. cit.*, p. 11.

³⁴⁵ Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric al cercetărilor necropolelor din Transilvania (secolele IX-XI)*, în *Corviniana*, VI, 2000, p. 129.

³⁴⁶ *RepArhCluj* 1992, p. 137.

³⁴⁷ Kurt Horedt, *Siebenbürgen*, p. 80-87; Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX-prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori (Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic), București, 2005, p. 136-140.

³⁴⁸ Kurt Horedt, *Ceramica*, p. 196; Idem, *Untersuchungen*, p. 141; Idem, *Siebenbürgen*, p. 80; J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelor-Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. Und 11. Kahrhunderts im Karpatenbecken*, în *PZ*, 56, 1, 1981, p. 192; R. R. Heitel, *Arheologia*, p. 77; M. Sâmpetru, *Vestul României în secolele IV-X e.n.*, în *TD*, XIII, 1-2, 1992, p. 147; R. R. Heitel, *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, în *Dacia N. S.*, 38-39, 1994-1995, p. 413-415; Zeno Karl Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Editura Banatica, Reșița, 1999, p. 155-157; Ana Maria Velter, *op. cit.*, p. 392; Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 142.

³⁴⁹ Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 142.

³⁵⁰ Ioan Marian Țiplic, *Necropolele ...*, p. 135-136.

³⁵¹ Kurt Horedt, *Siebenbürgen*, p. 78-80.

³⁵² A. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud*, în *MCA*, VI, 1959, p. 605-615.

areal cultural fie cu **Blandiana-În vii**, fie cu cele de la **Alba Iulia-Stația de Salvare II** și **Blandiana-La Brod**, iar vestigiile arheologice trebuie grupate într-o grupă cultural-arheologică „Ciumbrud-Blandiana B”³⁵³ sau „Alba Iulia-Ciumbrud”³⁵⁴. În 2006 Aurel Dragotă propune încadrarea tuturor descoperirilor din perioada secolelor IX-XI într-o singură cultură numită „Alba Iulia”³⁵⁵.

Necropolele de la **Blandiana** din punctele *La Brod* și *În Vii* au dat numele a două grupuri arheologice caracteristice secolelor IX-XI și după cum am văzut disputate de diverși istorici și arheologi în privința încadrării și atribuirii etnice. Ambele necropole au fost cercetate de Kurt Horedt. În punctul *La Brod* au fost descoperite atât necropola cât și așezarea, iar necropola a fost numită convențional *Blandiana A*, de unde și numele grupului „Blandiana A”. Materialul arheologic a fost publicat de K. Horedt³⁵⁶ și încadrat în sec. X, iar așezarea a fost cercetată de arheologii Ioan Al. Aldea și H. Ciugudean în 1961. Aceiași arheologi au săpat la necropolă în perioada 1979-1980 și rezultatele publicate³⁵⁷ în 1981.

În punctul *În Vii* avem o necropolă numită *Blandiana B* cu un ritual funerar de tip înhumație și sunt prezente ca inventar arheologic brățări, mărgelile, inele, cercei în formă de strugure, vârfuri de săgeți. Necropola a dat numele grupului cultural „Blandiana B”³⁵⁸. Grupul e pe același palier cronologic cu cultura Bjelo-Brdo faza I (după Jochen Giesler), cultura numită după situl cercetat în localitate omonimă din Croația și încadrată cronologic în sec. X-XI și atribuită etnic unui mixt de populație maghiaro-slavă³⁵⁹.

Alba Iulia pare a fi fost în secolele IX-X un important nod comercial privind transportul sării pe valea Mureșului și cel mai probabil aici s-a dezvoltat un voievodat³⁶⁰ pe care-l moștenește Geula (Gyula) Minor intrat în conflict cu regele Ștefan I al Ungariei deși erau „rudă după mamă”³⁶¹.

---

³⁵³ M. Rusu, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th-11th centuries*, în *Relations Between Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Bukarest, 1975, p. 207.

³⁵⁴ Alexandru Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001, p. 192.

³⁵⁵ Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 135.

³⁵⁶ Kurt Horedt, *Voievodatul*, p. 494-506; Ioan Marian Țiplic, *Necropolele*, p. 136-137.

³⁵⁷ I. Aldea, H. Ciugudean, *Noi descoperiri feudal-timpurii la Blandiana (jud. Alba)*, în *Apulum*, 19, 1981, p. 145-149.

³⁵⁸ Ioan Marian Țiplic, *Necropolele*, p. 140-141.

³⁵⁹ Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 37-38.

³⁶⁰ Kurt Horedt, *Voievodatul*, p. 504; Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 44;

³⁶¹ Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 39.

La **Alba Iulia** - *Stația de Salvare*, după descoperirile din 1904, cercetări ample pentru acest interval cronologic au început în 1911 conduse de către Gábor Tégylás³⁶², necropola fiind identificată de către Béla Cserni la 400 m de cetate lângă drumul care duce spre Zlatna³⁶³. **Alba Iulia** – *Stația de Salvare* suprapune un cimitir roman; situl a fost cercetat în patru perioade: primele cercetări sistematice au avut loc în 1961-1962 și au fost efectuate de Alexandru Popa (punctele *Canton C.F.R.* și *Spitalul Veterinar*). Autorul cercetării nu a publicat materialul, dar în 2003 au fost preluate de un grup de cercetători³⁶⁴.

Între 1979-1980 au avut loc alte cercetări efectuate de M. Blăjan și I. Șerban fiind dezvelite 450 de morminte atât romane cât și medievale³⁶⁵; pe baza inventarului funerar (cercei, mărgelile, medalioane, inele, brățări, cuțițașe, fusaiole de lut ars, amnare, cute, așchii de cremene, vase de lut, tolă, vârfuri de săgeți, ofrande de carne de animale, ouă de pasăre) mormintele medievale au fost încadrate cronologic în secolele IX-X; din totalul de 450 de morminte de înhumăție, 266 dintre ele și 4 urne de incinerăție provin din zona nordică a cimitirului, iar 180 de morminte de înhumăție au fost dezvelite în apropierea străzii Vânătorilor³⁶⁶; cele 4 urne de incinerăție sunt încadrate în secolul VIII; materialul arheologic nu a fost publicat decât ca prezentare generală în *MCA*³⁶⁷.

O a treia perioadă de cercetare la *Stația de Salvare* a avut loc între anii 1980-1985 cu un colectiv format din I. Aldea, C. Băluță, H. Ciugudean, V. Moga, D. Ovidiu, Al. Popa și I. Șerban, fiind evidențiat un important material arheologic; au fost dezvelite 1100 de morminte medievale cu un inventar compus din vase de lut, obiecte de podoabe (brățări, cercei, inele), obiecte de uz casnic și arme³⁶⁸; rezultatele cercetării au fost publicate în 2006³⁶⁹ și 2007³⁷⁰.

---

³⁶² Erwin Gáll, *Stadiul*, p. 47.

³⁶³ Aurel Dragotă, I. M. Țiplic, *Scurt istoric*, p. 126; Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 137.

³⁶⁴ Dragotă et alii, *Archaeological researches in Alba Iulia – „Spitalul Veterinar” and „Canton C.F.R.” (1961-1962)*, în *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației Românești în contextul european*, 2003., p. 207-216; Dragotă et alii, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Spitalul veterinar și Canton C.F.R. (1961-1962)*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, III, Sibiu, 2004, p. 169-182.

³⁶⁵ M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *MCA*, XV, 1983, p. 376.

³⁶⁶ *Ibidem*; Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 12.

³⁶⁷ M. Blăjan, Al. Popa, *op. cit.*, p. 375-380.

³⁶⁸ *Ibidem*; *RepArhAlba* 1995, p. 43; Aurel Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 129; Aurel Dragotă, *Aspecte*, p. 137-138.

³⁶⁹ H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 12-32.

³⁷⁰ Horia Ciugudean, *Pottery offerings in the early middle age cemetery of Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, p. 243-262.

Astfel în perioada 1979-1985 au fost cercetate 1235 de morminte din care 1152 au inventar și au putut fi încadrate cronologic ca medievale timpurii, iar altele 83 cu „*datarea incertă, datorită absenței oricărei piese de inventar*”³⁷¹.

A patra perioadă cuprinde cercetările din perioada 2002-2003 când un colectiv format din cercetători ai MNUAI și DJCCPCN Alba au făcut săpături. Cercetătorii au vizat două puncte care fac parte din necropola de la *Stația de Salvare: Profi*³⁷² și *OMV*³⁷³.

Alte două situri cu necropole cercetate în perioada 1961-1962 anume *Cantonul C.F.R.* și *Spitalul Veterinar*, care au fost considerate puncte distincte³⁷⁴, mai recent au fost reunite cu *Stația de Salvare* de către cercetătorii Horia Ciugudean³⁷⁵ și Aurel Dragotă³⁷⁶. Situl *Stația de Salvare* are punctul propriu-zis și punctele *Canton C.F.R.*, *Spitalul Veterinar*, *Profii* și *OMV*.

Tot la **Alba Iulia** în punctul *Dealul Furcilor* s-au descoperit vase datate în sec. XI³⁷⁷. În situl din *cartierul Partoș* s-au descoperit un vas întreg și fragmente ceramice datate în sec. VIII-IX³⁷⁸, iar în locul *Pionerplatz* la NV de cetate două vase din sec. IX-X³⁷⁹. Ceramică „de tip Ciugud” a fost semnalată în împrejurimile orașului și încadrată cronologic în sec. X-XI³⁸⁰; la Ciugud a fost descoperită o așezare datată în intervalul cronologic X-XI³⁸¹.

La **Alba Iulia** au fost descoperite alte puncte importante de sec. IX-XI; în situl de pe *Str. Vânătorilor* a fost dezvelit un cimitir de înhumație cu 186 de morminte, iar ca inventar arme, ceramică, ustensile, piese de podoabă, monede³⁸². Necropola a fost cercetată în 1979-1980 de către M. Blăjan, rezultatele nu au fost publicate, dar necropola a făcut parte din

---

³⁷¹ H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 13; H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 244.

³⁷² Aurel Dragotă, Cristinel Plantos, Dan Sever Brânda, Gabriel T. Rustoiu, *Alba Iulia. Jud. Alba (Apulum). Punct: Complex Comercial SC Profii Rom Food SRL Timișoara. Cod sit: 1026.07*, în *CCA*, 37, 2003, p. 30.

³⁷³ A. Dragotă, A. Nițoi, I. Băbuț, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloș, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ștefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Str. Arhimandrit Iuliu Hosuu (fostă Brândușei). Cod sit: 1026.09.*, în *CCA* 36, 2002, p. 35-36.

³⁷⁴ M. Rusu, *Castrul roman Apulum și cetatea feudală Alba Iulia Alba Iulia*, în *AIIA*, XXII, 1979, p. 58; I. M. Țiplic, *Necropolele*, p. 146; Ioan Marian Țiplic, *Transylvania in the early middle ages (7th-13th C.)*, Bibliotheca Septemcastrensis, 2006, p. 75.

³⁷⁵ H. Ciugudean, *Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie și arheologie Catalogul expoziției*, Alba Iulia, 1996, p. 4.

³⁷⁶ A. Dragotă *et alii*, *Archaeological researches*, p. 209; A. Dragotă *et alii*, în *CCA*, 37, 2003, p. 172.; A. Dragotă *et alii*, *Cercetări arheologice*, p. 172.

³⁷⁷ *RepArhAlba* 1995, p. 44.

³⁷⁸ M. Rusu, *Castrul roman Apulum*, p. 58.

³⁷⁹ *RepArhAlba* 1995, p. 44.

³⁸⁰ *RepArhAlba* 1995, p. 44; Radu Ciobanu, *Alba Iulia (jud. Alba). Punct: Dealul Furcilor. Cod sit: 1026.03*, în *CCA* 38, 2003, p. 25.

³⁸¹ M. Rusu, *Castrul roman Apulum*, p. 58.

³⁸² A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 129.

câteva studii³⁸³. Din inventarul funerar mai amintim obiecte de podoabă din bronz, argint și sticlă (cercei cu capătul în formă de „S”, inele, brățări, mărgel), piese de vestimentație (butoni din bronz), ustensile (lame de cuțit), arme (un vârf de săgeată din fier), ceramică, 24 de monede arpadiene (Andrei I, Geza I, Ladislau)³⁸⁴.

Alba Iulia-Catedrala Romano-Catolică³⁸⁵, punct arheologic cu două perioade de cercetări sistematice: 1968-1977 de către R. R. Heitel³⁸⁶ cu un inventar care conținea fragment de craniu de cal, aplică cordiformă, concavă, depuneri de fragmente ceramice; și a doua perioadă cuprinsă între anii 2000-2004³⁸⁷ și 2007-2008³⁸⁸ de către D. Marcu-Istrate și A. Istrate.

La **Simeria Veche** (Săulești) în punctul *În Vit*³⁸⁹ este semnalată o necropolă datată în secolele X-XI (sau XI-XII după analize mai recente) prin cercetarea mai multor morminte, iar materialul se află la muzeul din Deva³⁹⁰. Necropola a fost cercetată de Beniamin Basa în 1962 și Mihai Grigore și Ioan Andrițoiu în perioada 1970-1971. Rezultatele au fost publicate în SCIV³⁹¹, MCA³⁹², iar un studiu antropologic a fost făcut de M. Muntean³⁹³. Din inventar

---

³⁸³ Mihai Blăjan, *Descoperirile arheologice de la Alba Iulia, dovezi incontestabile ale continuității românilor în Transilvania*, în *Poarta Inimii*, Alba Iulia, 1980, p. 197-202; Mihai Blăjan, T. Oprriu, D. Popa, *Orientation of the graves in the early medieval cemetery (IIth Century)*, în *Alba Iulia. Archaeometry in Romania*, în *2nd Romanian conference on the application of physics methods in archaeology*, Cluj Napoca, 1989, p. 35-40; M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, *Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia – Str. Vânătorilor (1979-1980). Studiu metalografic, numismatic și etnologic*, în *Apulum*, 27-30, 1990-1993, p. 273-292; H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 57-59; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 138-139.

³⁸⁴ M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, *op. cit.*, p. 273-292; H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 57-59; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 138-139.

³⁸⁵ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 129.

³⁸⁶ R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1971) (I)*, în SCIVA, 36, 3, 1985, p. 225; R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977.) II. Piese de metal*, în SCIVA, 37, 1986, p. 240; R. R. Heitel, *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, în *Dacia N. S.*, 38-39, 1994-1995, p. 407.

³⁸⁷ Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Marcel Simina, Viorica Rusu-Bolindeț, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică și Palatul episcopal. Cod sit: 1026.11*, în CCA, 2001, p. 33; Daniela Marcu-Istrate, Anghel Istrate, Nicolae Marcel Simina, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Palatul episcopal. Cod sit: 1026.12*, în CCA, 2002, p. 27-28; Daniela Marcu-Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, Jud. Alba. Punct: Str. Mihai Viteazul, nr. 21 (Palatul Episcopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.08*, în CCA, 37, 2003, p. 33-35; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică). Cod sit: 1026.08*, în CCA, 2004, p. 31-33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, Szöcs Péter Levente, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 21 (Palatul Arhiepiscopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.09*, în CCA, 2004, p. 33; Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică „Sf. Mihai”. Cod sit: 1026.07*, în CCA, 2005, p. 34.

³⁸⁸ Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romani-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2009, p. 11-12.

³⁸⁹ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 128.

³⁹⁰ *RepArhHunedoara* 2008, p. 159.

³⁹¹ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din R.P.R. în anul 1962*, în SCIV, 14, nr. 2, 1963, p. 455.

avem un inel cu placă sigilară, inele de păr cu un capăt în formă de „S”, iar în cele 21 de morminte dezvelite de I. Adrițoiu avem inele de tâmplă cu extremitate în formă de „S”³⁹⁴. De asemenea R. Popa a analizat aceste vestigii în cartea sa „Țara Hațegului”³⁹⁵, propunând o funcționare prelungită a necropolei până în secolul XII, variantă pe care merge și A. Dragotă datorită inelelor de păr care au o deschidere diametrală mai mare și pot fi un nou tip de podoabă vestimentară³⁹⁶.

La **Noșlac** în punctul *Pompa de apă*³⁹⁷ au avut loc săpături în campania din 1963-1964 de către M. Rusu și au fost dezvelite 15 morminte de înhumăție, morminte atât de adulți cât și de copii, având în inventar cercei, inele din argint și bronz, vestigii care au permis încadrarea cronologică în sec. X-XI³⁹⁸. Analiza acestor săpături a fost sintetizată de D. Popescu³⁹⁹.

Cimitirul de la **Moldovenești** a fost cercetat în 1912 de A. Jósika și M. Roska. Necropola de sec. XI a făcut parte din studiile lui K. Horedt⁴⁰⁰. De asemenea Géza Bakó⁴⁰¹ a analizat descoperirile de la Moldovenești, observând o continuitate în trei faze a comunității prezente aici de-a lungul secolului al XI-lea având ca reper monede arpadiene⁴⁰² de la Ștefan I (1001-1038), Aba Samuel (1041-1044), Andrei I (1046-1060) și Ladislau I (1077-1095). Faza I primele decenii ale secolului XI, faza a II-a – 1030-1060 și faza a III-a 1050-1080⁴⁰³.

Un alt punct cu descoperiri de secolele X-XI este la **Deva** – cartierul *Micro15*⁴⁰⁴. Punctul a fost cercetat de către Mircea Dan Lazăr și Ioan Adrițoiu, ambii de la MCDR, Deva, prin săpături de salvare.

---

³⁹² Benjamin Basa, *Șantierul Simeria*, în *MCA*, IX, 1970, p. 225-232.

³⁹³ M. Muntean, *Studii antropologice al scheletelor provenite din necropola medievală timpurie de la Simeria Veche (Jud. Hunedoara)*, în *AnB*, VI, 1998, p. 339-372.

³⁹⁴ A. Dragotă, *op. cit.*, p. 146-147

³⁹⁵ Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 147.

³⁹⁶ *Ibidem*; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 146-147.

³⁹⁷ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 128.

³⁹⁸ *RepArhAlba* 1995, p. 131; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 144.

³⁹⁹ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963*, în *SCIV*, 15, nr. 4, 1964, p. 563; *RepArhAlba* 1995, p. 131.

⁴⁰⁰ Kurt Horedt, *Ținutul hunedorean în secolul IV-XII. Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 662; Idem, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 116.

⁴⁰¹ G. Bakó, *Despre structura socială a populației din epoca feudală timpurie de la Moldovenești*, în *SCIV*, 20, 2, 1969, p. 337-342.

⁴⁰² Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914, p. 121-187; *RepArhCluj* 1992, p. 144; A. M. Velter, *op. cit.*, p. 432; A. Dragotă, *Aspecte*, p. 144.

⁴⁰³ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁰⁴ *Ibidem*, p. 129.

Ideologia comunistă a complicat valorificarea rezultatelor investigațiilor dinainte de 1990. Multe rezultate au fost folosite pentru confirmarea unor teze prestabilite sau pentru evidențierea dihotomiei „populație autohtonă/populație străină” și ignorarea unor comunități alogene⁴⁰⁵. În consecință munca arheologilor de după '90 nu e doar de a investiga minuțios siturile arheologice și depozitele muzeelor sau a altor instituții, ci și de a reface imaginea arheologiei românești.

Perioada post-comunistă presupune o liberalizare a cercetării atât din punct de vedere ideologic, cât mai ales politic și orientarea spre o cercetare imparțială bazată pe dovezi clare care să aducă concluzii logice și cu suport documentar astfel încât urma îndoielii să fie doar o umbră care să lase loc completării sau a invalidării unei teorii. De asemenea cercetarea arheologică trebuie să fie interdisciplinară astfel încât folosindu-ne de metode moderne de datare concluziile și teoriile să aibă un sprijin științific și nu doar analogia să fie cursoarea metodologiei de datare.

Debutul anilor '90 e legat de săpăturile de la **Orăștie - Dealul Pemilor**. Situl are mai multe nivele arheologice din preistorie până în evul mediu timpuriu. În punctul X8 săpăturile au fost efectuate între anii 1992-1993, 1994 și 1997 de către Z. K. Pinter și N. G. O. Boroffka, unde s-a dezvelit un cimitir de înhumație fiind cercetate morminte preistorice, dar și 10 morminte ce țin de evul mediu timpuriu, mai exact perioada secolelor IX-X și încadrate grupul Ciumbrud (slavi moravieni)⁴⁰⁶. Mormintele au orientarea E-V, iar ca accesorii piese de podoabă precum inele de tâmplă (M1, M7, M8, M9, M10), cercei (M7), colane (M1, M7, M10), brățări (M7, M11), pandantive (M9, M10), mărgelile (M7, M8, M9, M10); cuțite din fier au fost descoperite în M2 (posibil) și M9.

Tot la Orăștie – *Dealul Pemilor*, dar în punctul X2, au fost cercetate morminte ce țin de secolele X-XI. Cercetările au avut loc între anii 1992-1994 și 2000-2006 și au fost descoperite peste 72 de morminte⁴⁰⁷. Necropola de secole X-XI face parte din prima fază a culturii Bjelo-

---

⁴⁰⁵ Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, *Catalogul expoziției Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*, Alba Iulia, 2002, p. 3.

⁴⁰⁶ Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Neue mittelalterliche Gräber der Ciumbrudgruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/ Dealul Pemilor X8. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Rahden, 1999; Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola de tip Ciumbrud de la Orăștie – „Dealul Pemilor”, punct X8*, în *Apulum*, 38/1, p. 319-346.

⁴⁰⁷ Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, A. Dragotă, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld*, p. 115-129; I. M. Țiplic, Z. K. Pinter, *Necropola medievală timpurie de la Orăștie*, p. 153-164; Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, A. Dragotă, *Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor X2*, în *CCA*, 2001; Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Căstăian, *Orăștie, jud.*

Brdo, post grupul Cluj, fiind martora pătrunderii unor maghiari sau supuși ai acestora din a doua generație de luptători descălecători în Pannonia⁴⁰⁸. Mormintele sunt organizate în șiruri paralele, inventarul arheologic este bogat constând în inele de tâmplă, cercei, piese de harnașament, arme, dintre care opt au depuneri de vase de ofrandă.

Pâclișa. Punctul *La Izvoare*⁴⁰⁹ a fost descoperit prin perieghetză în 1970 și este menționat în Repertoriul Albei⁴¹⁰; a fost cercetat prin sondaj arheologic în 2000 de către H. Ciugudean și A. Dragotă ca apoi să fie efectuate săpăturile sistematice în octombrie-noiembrie 2001 conduse de aceeași cercetători. În urma sondajului s-a identificat necropola și au fost salvate trei morminte afectate de lucrările agricole; mormintele au avut un inventar compus din inele pentru deget torsadate din 3 fire de sârmă, inel de buclă, inel de păr cu o extremitate în formă de „S” și un denar de la Ștefan I (997-1038)⁴¹¹. În 2001 au fost dezvelite alte 14 morminte de înhumație, având ca inventar arheologic denari arpadieni de la Petru (1038-1041; 1044-1046) și Andrei I (1046-1060), inele pentru deget torsadate, zurgălău, inele de buclă din argint și inele de păr cu o extremitate în formă de „S”⁴¹². Pe baza acestor inventare, necropola a fost încadrată în secolul XI. Rezultatele au fost publicate în CCA⁴¹³, Apulum⁴¹⁴ și Patrimonium Apulense⁴¹⁵.

La **Alba Iulia** trei mari necropole devin argumentele teoriilor cu privire la existența unui voievodat în secolele IX-XI: situl de pe *Strada Brândușei* (Arhim. Iuliu Hossu), cel de la *Izvorul Împăratului* și situl de la *Stația de Salvare* (cu punctele Canton C.F.R., Spitalul Veterinar, OMV, Profi și Stadion).

Necropola de la **Alba Iulia** – *Str. Brândușei* (Arhim. Iuliu Hossu) a fost încadrată cronologic în secolele X-XI, aici fiind dezvelite 147 de morminte de înhumație, având un

---

Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor X2, în CCA, 2002; *Idem, Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor X2*, în CCA, 2003; *Idem, Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor X2*, în CCA, 2004.

⁴⁰⁸ I. M. Țiplic, *Aspecte de ritual funerar în necropola medievală timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2*, în *Banatica*, 23, 2013, p. 226.

⁴⁰⁹ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 128-129.

⁴¹⁰ *RepArhAlba* 1995, p. 147.

⁴¹¹ A. Dragotă, *Aspecte*, p. 146.

⁴¹² *Ibidem*.

⁴¹³ H. Ciugudean, Aurel Dragotă, *Pâclișa, mun. Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „La Izvoare”. Cod sit: 1062.01.*, în CCA 35, 2001, p. 176; A. Dragotă, A. Nițoi, I. Băbuț, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloș, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ștefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „La Izvoare”. Cod sit: 1062.01.*, în CCA, 36, 2002, p. 269-288.

⁴¹⁴ H. Ciugudean, A. Dragotă, în CCA 35, 2001, p. 269-288.

⁴¹⁵ A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Necropola medievală timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)*, în PA, II, 2002, p. 228-230.

material arheologic variat: brățară simplă cu capete ascuțite, colane simple din sârmă circulară sau rombică și torsadate, inele pentru deget simple și împletite (cu *chaton*), inele de buclă din argint și bronz, inele de păr cu o extremitate în formă de „S”, mărgel, monede arpadiene, ceramică⁴¹⁶.

Primele cercetări au avut loc în 1997, fiind efectuate de un colectiv de la MNUAI: M. Drâmbărean, N. Rodean și A. Gligor; situl a fost publicat în CCA⁴¹⁷ și în Apulum⁴¹⁸. Arheologii au dezvelit 24 de morminte de înhumăție după al căror material arheologic situl a fost încadrat cronologic în secolele IX-X și atribuite civilizației balcano-dunărene⁴¹⁹. În 1997 din cele 24 de morminte cercetate 6 dintre ele conțineau vase de ofrandă și erau depuse lângă craniu pe partea dreaptă (3) sau pe partea stângă a membrele inferioare (3); orientarea lor era E-V sau aproximativ această orientare și ca accesorii vestimentare au fost găsite inele de păr (în 3 dintre aceste morminte) și două inele de deget într-un mormânt cu urnă⁴²⁰. Alte cercetări au avut loc în anii 1999, 2001, 2004, 2005 conduse de A. Dragotă. Rezultatele au fost publicate în diverse reviste de specialitate (CCA, Apulum, Patrimonium Apulense), iar vestigiile arheologice au fost subiectele unor diverse studii⁴²¹. În aceste campanii au mai

---

⁴¹⁶ A. Dragotă, *Aspecte*, p. 140.

⁴¹⁷ M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, *Alba Iulia – str. Brândușei*, în CCA, 33, 1998, p. 3.

⁴¹⁸ M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, V. Moga, D. Anghel, *O nouă necropolă medieval timpurie descoperită la Alba Iulia*, în Apulum, 35, 1998, p. 187-205.

⁴¹⁹ M. Drâmbărean *et alii*, în CCA, 33, 1998, p. 3; Drâmbărean *et alii*, *O nouă necropolă*, p. 187-205; Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Matei Drâmbărean, Valetin Deleanu, Silviu Oța, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia – Str. Brândușei. Cercetări arheologice din anii 1997-2008*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009, p. 8.

⁴²⁰ A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 232.

⁴²¹ Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Unele observații asupra unei piese de podoabă medieval timpurie*, în *Corviniana*, V, 1999, p. 81-96; Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Alba Iulia-Str. Arhim. Iuliu Hossu*, în CCA, 34, 2000, p. 10; Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Necropola medieval-timpurie de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei). Săpăturile de salvare din anul 1999*, în Apulum, 38/1, 2001, p. 289-318; H. Ciugudean, A. Dragotă, *Catalogul ...*, p. 49-51; A. Dragotă *et alii*, în CCA 36, 2002, p. 34; A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (gostă Brândușei)*, în PA, II, 2002, p. 38-54; A. Dragotă, *Aspecte funerare la Alba Iulia în secolele X-XI*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis, XII, București, Editura Economică, 2005, p. 157-169; A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Alba Iulia-Str. Brândușei. Cod sit: 1026.09. Teren: Bodea Ioan*, în CCA, 39, 2005, p. 36-38; A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia-Str. Brândușei (III)*, în Apulum, 42, 2005, p. 201-228; A. Dragotă, *op. cit.*, p. 140; H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 33-52; A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *Offerings of ceramic vessels from the early medieval cemetery at Alba Iulia – Brândușei Street*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, 2007, p. 229-242; G. T. Rustoiu, A. Dragotă, Silviu Oța, Matei Drâmbărean, Valentin Deleanu, *Monedele arpadiene descoperite în cimitirul de la Alba Iulia-Str. Brândușei*, în *Sășii și concetățenii lor ardeleni/Die Sachsen und ihre nachbarn Siebenbürgen. Studia in Honorem Thomas Nägler*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009, p. 19-33; A. Dragotă *et alii*, *Necropola ...*; E. Gáll, *am analysis ...*, p. 298-316; A. Dragotă, *Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, 183-191.

apărut alte 6 urne de ofrandă, iar în trei morminte s-au găsit fragmente ceramice pe care autorii săpăturilor le-au considerat ca fiind vase de ofrandă datorită locului depozitării asemănătoare celorlalte⁴²². Cele șase vase ceramice au fost găsite în morminte orientate NE-SV sau SV-NE care aveau ca accesorii inele de păr din argint (patru morminte) și brățări de bronz sau mărgelile ca podoabe (două din morminte)⁴²³. Prin urmare în perioada 1997-2006 au fost găsite 12 urne, de tip vas-borcan sau vas-borcan, cu înălțimi reduse între 8.2 și 12.5 cm; decorul este unul variat.

Alba Iulia – *Izvorul Împăratului* este un sit cercetat în două campanii, una în 2001 și una în 2004 de către Mihai Blăjan. Rezultatele ambelor campanii au fost publicate în CCA⁴²⁴, iar o prezentare a sitului a fost făcută și într-un catalog de expoziție⁴²⁵. Au fost identificate 49 de morminte de inhumație și dintre vestigiile sunt vase ceramice, piese de uz casnic (cuțite, amnar, pensetă), piese de podoabă și vestimentație (cercei, mărgelile din sticlă, inele, colan, pandantivi, butoni), două cruci duble, cruciuliță pectorală⁴²⁶.

Cimitirul de la **Alba Iulia** - *Stația de Salvare* are o vastă bibliografie de analiză a vestigiilor arheologice și de încadrare cronologică. Alexandru Madgearu pune pe același palier cronologic descoperirile de la Ciumbrud, Alba Iulia - *Stația de Salvare II* și Blandiana - *La Brod*, considerând că vestigiile sunt mărturii ale unor comunități cu caracteristici comune și trebuie grupate într-o singură cultură arheologică numită Alba Iulia-Ciumbrud (a doua jumătate a sec. IX și primele decenii ale secolului X) și din care să facă parte și descoperirile de la Sebeș; aceste situri dovedesc prezența ritualului creștin, nu cuprind arme și harnașament⁴²⁷.

Alba Iulia - *Catedrala Romano-Catolică*⁴²⁸ prima perioadă de săpături a fost în 1968-1977 și efectuată de către R. R. Heitel⁴²⁹. În a doua perioadă (2000-2004⁴³⁰ și 2007-2008⁴³¹)

---

⁴²² A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *Offerings of ...*, p. 234, 236.

⁴²³ *Ibidem*, p. 229-242.

⁴²⁴ Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.113*, în CCA, 36, 2002, p. 33; Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.13*, în CCA 40, 2006, p. 70-72.

⁴²⁵ H. Ciugudean, Z. K. Pinter, G. T. Rustoiu, *op. cit.*, p. 53-56.

⁴²⁶ *Ibidem*, p.53-56; A. Dragotă, *op. cit.*, p.140; Aurel Dragotă, *Eggs as Offerings in Tenth-Eleventh Century Necropolises*, în *Ziridava*, 28, 2014, p.183-274; Aurel Dragotă, *Egg offering in the cemetery from Izvorul Împăratului, Alba Iulia (10th-11th centuries)*, în *Arhin 2016*, p.7-15; R.R. Heitel, *Principalele rezultate*, p. 407

⁴²⁷ Al. Madgearu, *op. cit.*, p 192-194.

⁴²⁸ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 129.

⁴²⁹ R. R. Heitel (1985), *Principalele rezultate (I)*, p. 225; R. R. Heitel (1986), *Principalele rezultate (II)* p. 240; R. R. Heitel, *Die Archäologie*, p. 407.

cercetările au fost conduse de D. Marcu-Istrate și A. Istrate, când clădirile Arhiepiscopiei romano-catolice au intrat în restaurare. În cea de-a doua campanie au fost observate urmele unor locuințe, o instalație menajeră cu un cuptor pietrar și groapă de deservire, fragmente ceramice lucrate manual sau la roata înceată decorate prin incizie cu ornamente geometrice, un mormânt cu ofrandă de oase de cal și bovină⁴³²; de asemenea au fost recoltate și alte fragmente ceramice, databile în secolele XI-XIII și o monedă arpadiană conservată precar⁴³³. Au fost dezvelite 190 de morminte pe care autoarea cercetării arheologice le-a încadrat în cinci orizonturi: I – secolele IX-X: morminte cu ofrandă de animale posibil ale unor populații originare sud-dunărene; II- secolele XI-XIII: morminte aparținătoare primei faze a catedralei, cu un inventar format din cercei de tâmplă cu un capăt în formă de „S”, cercei simpli, inele pentru deget, brățări, aplice, mărgel, cataram, monede arpadiene; III – secolele XII-XIII: morminte cu sarcofag de cărămidă sau piatră și nișă pentru cap, atribuite unei populații occidentale; orizonturile IV și V se întind între secolele XIII și XVIII⁴³⁴.

Tot în această perioadă apar două studii de mare amploare, unul din 1994 care aparține lui Laszlo Kovács din Ungaria; în lucrarea sa face o tipologie a brățărilor torsadate, tipologie utilizată de cercetătorii români ca analogii în privința brățărilor din Transilvania; apoi R. R. Heitel face o sinteză amplă asupra pătrunderii maghiare în Transilvania propunând trei faze: prima – faza orientală și coincide cu pătrunderea comunităților tribale, apoi o fază intermediară și ultima fază specifică secolului XI cu cucerirea voievodatului lui Gyula și până pe timpul lui Ladislau I⁴³⁵.

Aurel Dragotă propune „**Orizontul Alba Iulia**” cu trei etape și care să încadreze toate necropolele din secolele IX-XI. **Etapa I** (sec. IX-X) cuprinde Alba Iulia – *Stația de Salvare I*, Blandiana – *La Brod*, Sebeș, Ciumbrud, Orăștie-Dealul Pemilor X8 și Alba Iulia-Dealul *Furcilor*⁴³⁶. **Etapa a II-a** (sec. X) ar fi contemporană cu faza 1 a culturii Bjelor Brdo (975-1025, după Zdenka Váňa) și cuprinde Alba Iulia-*Stația de Salvare II*, Alba Iulia-*Strada*

---

⁴³⁰ D. Marcu Istrate, A. Istrate, M. Simina, V. Rusu Bolindeț, *op. cit.* p. 33; D. Marcu Istrate, A. Istrate, M. Simina, *op. cit.*, p. 27-28; D. Marcu Istrate, A. Istrate, *op. cit.*, p. 33-35; D. Marcu Istrate, A. Istrate, D. Tănase, *op. cit.*, p. 31-33; D. Marcu Istrate, A. Istrate, D. Tănase, Sz. P. Levente, *op. cit.*, p. 33; D. Marcu Istrate, A. Istrate, *op. cit.*, p. 34.

⁴³¹ D. Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 11-12.

⁴³² D. Marcu Istrate, A. Istrate, *op. cit.*, p. 33.

⁴³³ D. Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 11-12.

⁴³⁴ D. Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 11-12.

⁴³⁵ A. Dragotă, I. M. Țiplic, *op. cit.*, p. 130.

⁴³⁶ A. Dragotă, *Aspecte*, p. 136.

*Brândușei I, Alba Iulia-Izvorul Împăratului, Blandiana-La Brod (M.2), Blandiana-În Vii, Cluj-Napoca-Str. Zapolya, Cluj-Napoca-Str. Plugarilor, Deva - Micro 15, Gâmbaș, Orăștie-Dealul Pemilor X2*⁴³⁷. **Etapa a III-a** (sec. XI), contemporană cu sfârșitul fazei și cu faza mijlocie (975-1025) a culturii Bjelor Brdo (după Zdenka Váňa), cuprinde cimitirele de la Alba Iulia-Str. *Brândușei II, Alba Iulia-Str. Vânătorilor, Pâclișa-La Izvoare*, finalul cimitirului de la Alba Iulia-*Stația de Salvare II*⁴³⁸ (vezi harta 4).

1.6.4 Istoriografia cercetării habitatului din secolele IX-XI în spațiul intracarpatic transilvan

Informațiile oferite de autorii antici și bizantini sunt lacunare. Pentru spațiul intracarpatic transilvan informația lipsește cu desăvârșire de aceea cercetarea arheologică devine principala sursă prin care se explică contextul istoric al Transilvaniei de-a lungul secolelor IX-XI, context aflat între două repere istorice: dispariția puterii avare și implicit a hegemoniei acestora asupra spațiului intracarpatic și cucerirea acestui spațiu de către regalitatea maghiară.

Studiul fortificațiilor beneficiază de aparatură critică⁴³⁹. În perioada comunistă cercetarea arheologică este integrată în aceeași gândire cu planurile promovate de sistemul politic. Apar astfel direcții de cercetare, iar siturile arheologice considerate centre de putere pre-maghiare sunt cele mai vizate. Astfel se întetește cercetarea la Dăbâca, considerat centrul voievodului român Gelou. În cele patru volume cu privire la Voievodatul Transilvaniei academicianul Ștefan Pascu se oprește și asupra problemelor legate de habitat⁴⁴⁰.

O cercetare arheologică însemnată s-a întreprins la Morești - *Podet*, sit cercetat de către Kurt Horedt, rezultatele fiind parțial publicate în volumul *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*⁴⁴¹ și un volum cu rezultatele săpăturii în limba germană *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*⁴⁴².

---

⁴³⁷ *Ibidem*.

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 136.

⁴³⁹ Adrian Andrei RUSU, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, Ioan Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu (secolele X-XIV)*, Editura Militară, București, 2006; Petru Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, ediția a II-a, 2013.

⁴⁴⁰ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I-IV, Cluj-Napoca, 1971-1989.

⁴⁴¹ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.

⁴⁴² Idem, *Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.

Unul dintre cei mai importanți cercetători care s-a ocupat de cercetarea a trei mari unități geografice și istorice anume Țara Maramureșului, Țara Hațegului și Țara Făgărașului este Radu Popa. Cercetătorul a publicat două monografii *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea* în 1970 și *La începutul evului mediu românesc. Țara Hațegului* apărută în 1988. O monografie a Țării Făgărașului a apărut în 1998 scrisă de către A. Lukacs, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*.

În 1980 sunt publicate rezultatele cercetărilor de la Comana de Jos din jud. Brașov de către colectivul I. Glodariu, Fl. Costea și I. Ciupea, o așezare cu urme de locuire din perioada dacică, romană și din perioada „prefeudală”⁴⁴³.

După anul 2000 apar noi volume dedicate habitatului uman fie acestea de tip așezare nefortificată, așezare fortificată sau fortificații propriu-zise în jurul cărora s-au dezvoltat așezări. *Castelarea carpatică* a cercetătorului Adrian Andrei Rusu⁴⁴⁴ nu se concentrează pe secolele IX-XI, dar despre această perioadă aflăm informații în subcapitolul *Preliminarii* din capitolul II unde autorul vorbește de moștenirea materială a antichității⁴⁴⁵, despre originea fortificațiilor de pământ și lemn⁴⁴⁶ și cetățile arpadiene⁴⁴⁷. În 2006 este publicat de către Ioan Marian Țiplic volumul *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu. Secolele X-XIV*⁴⁴⁸ în care sunt analizate fortificațiile timpurii, este creată o tipologie a acestora, sunt repertorizate siturile cu astfel de puncte, fiind un volum cu bogate informații arheologice și istorice cu privire la evoluția fortificațiilor în Transilvania.

Volumul cercetătorului Petru Iambor în 2005 și reeditată postum în 2013 este așa cum zicea și Nicolae Edroiu „o lucrare definitivă”⁴⁴⁹ pentru istoriografia română. În capitolele sale sunt clarificate terminologiile cu privire la așezările fortificate din Transilvania, tipologii, tehnica și sistemul de fortificare al așezărilor.

O analiză a tipurilor de locuințe existente în siturile de așezări din Transilvania o are Călin Cosma care în articolul din 1996 abordează teoretic și tehnic așezările deschise⁴⁵⁰. Chiar

---

⁴⁴³ I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, Brașov, 1980.

⁴⁴⁴ A. A. Rusu, *op. cit.*

⁴⁴⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁴⁴⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁴⁸ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*.

⁴⁴⁹ P. Iambor, *op. cit.*, p. 10.

⁴⁵⁰ Călin Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X*, în *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, p. 261-279.

dacă majoritatea siturilor nu au beneficiat de monografii în articol avem informații cu privire la tipuri de instalații de încălzire, tipuri de locuințe ș.a.

În 2008 apare volumul cercetătorului Valentin Victor Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec. VI/VII-IX/X)*⁴⁵¹, în care sunt analizate siturile cu așezări. Lucrarea este cuprinzătoare și aduce la un loc numeroase alte cercetări putându-ne face o idee asupra tipurilor de locuințe, ce instalații pentru foc erau preferate de populații perioadei migrațiilor și tipuri de așezări. Pe lângă date tehnice cu privire la tipuri și structură avem un repertoriu cuprinzător al siturilor de tipul așezări.

Cercetările arheologice de la Bratei, jud. Sibiu, desfășurate în perioada 1963-1965 și 1973-1991 în punctul *Nisipărie* au avut ca rezultat identificarea a peste 400 de complexe din perioade diferite. În urma săpăturilor rezultatele au arătat existența a trei necropole, notate convențional *Cimitirul nr. 1* (secolele IV-V)⁴⁵², *Cimitirul nr. 2* (secolele VII-VIII)⁴⁵³ și *Cimitirul nr. 3* (secolele VI-VII)⁴⁵⁴. Așezările au fost notate A1 (sec. IV-VII)⁴⁵⁵ și A2 (perioada secolelor IV-XII)⁴⁵⁶. Până acum au fost publicate 11 locuințe ce țin de secolele VI-VII și alte 10 locuințe de țin de secolele VII-VIII⁴⁵⁷. Din cele peste 400 de complexe 177 au fost atribuite nivelului de locuire din secolele XII-XIII, rezultatele săpăturilor fiind publicate de Adrian Ioniță⁴⁵⁸.

---

⁴⁵¹ Valentin Victor Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec. VI/VII-IX-X)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008.

⁴⁵² L. Bârză 1973.

⁴⁵³ E. Zaharia 1977.

⁴⁵⁴ L. Bârză 2009.

⁴⁵⁵ L. Bârză 1995, p. 239-295.

⁴⁵⁶ E. Zaharia 1995, p. 297-356.

⁴⁵⁷ E. Zaharia 1995, p. 301-311, 337-356.

⁴⁵⁸ Adrian Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, 2009.

Capitolul II. Aspecte privind habitatul în bazinul Târnavei Mari

2.1 Habitatul în Transilvania în secolele IX-XI

Pentru perioada de dinainte de anul 1000 cunoaștem foarte puține detalii asupra habitatului uman din Transilvania și asta din cauza lipsei documentelor, iar cele puține pe care le avem sunt produse ale popoarelor mai târzii cu referire la sec. IX-XI. Creionarea vieții umane înainte de integrarea spațiului intracarpatic în regatul maghiar ține de imaginarul social al istoricului. Această lipsă a documentelor se datorează unor factori ce țin de organizarea statală și de drepturile elitelor. Spațiul transilvan a fost lipsit de un stat centralizat precum erau Imperiul bizantin sau Imperiul Romano-german, acesta aflându-se la periferia Imperiilor fără să facă integrate în granițele lor. Societatea privilegiată a acestor Imperii beneficiau de o cancelarie în care erau trecute drepturile nobililor asupra feudelor din care făceau parte și satele cu gospodăriile și cu locuitorii acestora. O mare parte dintre localitățile amintite în documentele cancelariei maghiare din sec XII-XIII și următoarea perioadă au urme arheologice dinainte de integrarea Transilvaniei în regat Ungariei. Astfel spațiul transilvan prezintă o situație politică conflictuală pentru cercetători deoarece vechimea satelor este mult mai veche decât data primei menționări. Documentele nu amintesc nicidecum momentul întemeierii acestor sate ci numai o situație, în care erau implicate persoane care țineau de acea localitate. Aceași situație este și pentru teritoriile extracarpatic.

Sistemul documentelor este introdus în spațiul intracarpatic transilvan de către clerici veniți din vest abia atunci când Transilvania va fi încadrată în regatul maghiar, iar în spațiul extracarpatic când puterea centralizatoare se organizează după model bizantin urmărind garantarea de către putere a feudei sau a domeniului primit de către vasal.

Totuși câteva izvoare istorice precum *Gesta Hungarorum* sau *Legenda Sancti Gerardi* cu privire asupra secolului X menționează câteva centre în Transilvania. Ambele izvoare nu sunt contemporane cu evenimentele pe care le amintesc și chiar dacă sunt din secolul XI și respectiv secolul XII/XIII sunt singurele care pomenesc centre politice din secolul X⁴⁵⁹. Dacă în Banat sunt amintite Orșova, Keve, Horom, Morisena și Cenad conduse de Glad și apoi de

---

⁴⁵⁹ Tudor Sălăgean, *Țara lui Gelou. Contribuții la istoria Transilvaniei de nord în secolele IX-XI*, Argonaut, 2006; Alexandru Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001.

urmașul său Ahtum, iar în Crișana, în ducatul lui Menumorut avem castrele Bihor, Sătmar și Bellarad și localitatea Ziloc, în Transilvania (Ardeal), unde stăpânea Gelou, este amintită cetatea de pe Someș, fie ea la Dăbâca, fie la Cluj-Mănăstur⁴⁶⁰. Dăbâca reapare menționată ca așezare fortificată cu prilejul invaziei pecenege din 1068 când regele Solomon și ducii Geza și Ladislau i-a așteptat aici pe pecenegi⁴⁶¹, iar bătălia finală se va da la Chiraleș. În jurul fortificației de la Cluj-Mănăstur s-a dezvoltat așezarea omonimă unde la sfârșitul secolului al XI-lea au fost aduși călugări dominicani, eveniment menționat însă într-un document din 1222⁴⁶². În sud-vestul Transilvaniei cetatea Alba Iulia a jucat un rol important atât înainte cât și după cucerirea maghiară. Prin culoarul Alba Iulia-Turda spre Deva și Pannonia putem vorbi de existența unui drum al sării, iar Alba Iulia aflată într-un punct central al acestui drum devine după dispariția khaganatului avar un important centru pentru bulgari. La Alba Iulia romanii au ridicat în perioada provinciei Dacia orașul Apulum, iar după retragerea aurelian a continuat să fie un centru economic important. Descoperirile din necropola de la Alba Iulia – *Stația de Salvare*, dar și în cea de la Blandiana – *La Brod* (Blandiana A) arată că Alba Iulia devenise un centru de putere în secolul IX în jurul căreia se va naște viitorul voievodat ocupat apoi de căpetenia maghiară Gyula⁴⁶³. Cetatea este amintită și în alte două izvoare precum *Cronica pictată de la Viena* și *Cronica de la Bratislava*⁴⁶⁴.

E dificil de stabilit densitatea populației într-o așezare. O metodă o reprezintă cercetarea arheologică a necropolelor care ne pot da o idee asupra demografiei unei așezări. Astfel a rezultat o populație de 50-150 locuitori și maxim 200 de locuitori într-o generație (întinsă pe 25 de ani)⁴⁶⁵. O ipoteză de calcul ar fi o medie de 50 de locuitor pentru secolul VII, de 75 de locuitori pentru anul 1000, adică 10 și 15 familii/sat, cu o familie din 5 membri⁴⁶⁶.

După retragerea administrației romane din Dacia, spațiul intracarpatic transilvan a rămas o regiune fără statut politico-juridic până în perioada maghiară, existând doar centre de putere locale. Un astfel de centru, specific secolelor IX-X, s-a dezvoltat așa cum am văzut la Alba Iulia, și din care s-a dezvoltat o formațiune politică numită în istoriografie voievodatul

---

⁴⁶⁰ P. Iambor (II), *Așezări fortificate*, p. 20.

⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁶² *Ibidem*, p. 23.

⁴⁶³ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁶⁵ Kurt Horedt, *Siebenbürgen in Spätromischer Zeit*, București, 1982, p. 24; Paul Niedermeier, *Habitatul medieval în Transilvania*, București, 2011, p. 175.

⁴⁶⁶ P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 175.

de la Bălgrad⁴⁶⁷. Populațiile migratoare și nomade care s-au perindat în fosta provincie Dacia au fost interesate de zonele de exploatare minieră și în special a zăcămintelor de sare. Avarii, bulgarii și maghiarii au fost interesați de partea de vest și sud-vest a Transilvaniei, mai exact să controleze drumul sării de pe Mureșul Mijlociu și Inferior, iar goții și gepizii partea de nord-vest cu centrele salifere și râurile Someș pe care se transporta sarea. De asemenea grupul arheologic Ciunbrud arată prezența slavilor moravieni în partea de nord-vest interesați fiind de exportul sării.

În lipsa unei puteri centralizatoare, s-au dezvoltat centre zonale⁴⁶⁸ de diferite tipuri precum centrele miniere de sare de la Ocna Sibiului, Cojocna, Ocna Dejului, Ocnița, Ocna Mureș și Turda. Acestea au fost locuite constant de populații locale sau alogene. Exportul sării dinspre Transilvania spre regiunile limitrofe este atestat documentar. În jurul anului 890 francii cer bulgarilor să oprească exportul de sare către Moravia Mare⁴⁶⁹. Munții Apuseni sunt de asemenea bogăți în zăcămintele de aur și fier fiind semnalate arheologic cuptoare de redus minereu de fier la Ghelari, Vladimirescu, Dăbâca pentru secolele IX-X⁴⁷⁰. Râul Arieș, în latină *Aureus*, iar în maghiară *Aranyos*, înseamnă „aur” și arată că locuitorii zonei practicau spălarea aurului din nisipul acestui râu⁴⁷¹. Interesul populațiilor migratoare pentru culoarul Alba Iulia – Turda este așadar îndatorat zăcămintelor bogate de sare, fier, aur și a dus la dezvoltarea unor centre în jurul cărora populațiile roiau. În partea de est a Transilvaniei două centre importante existau probabil încă dinainte de venirea administrației maghiare la Rodna unde există metale feroase și neferoase, ca exemplu exploatarea argintului, și în zona Praid, zăcămintele de sare.

Centrele vechi dezvoltate în zone unde exploatarea bogățiilor subsolului aducea venituri consistente sunt reutilizate de administrația maghiară. Dăbâca devine sediul inițial al episcopiei Ardealului înainte de a fi mutat la Alba Iulia. Implementarea sistemului latin după modelul regatelor apusene din Europa a dus la apariția timpurie a unor „civitas” sau „urbs” cu statute privilegiate și care desemnau foste centre cu putere economică⁴⁷².

---

⁴⁶⁷ K. Horedt, *Voievodatul*, p. 487-512.

⁴⁶⁸ P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 213.

⁴⁶⁹ Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola de tip Ciunbrud de la Orăștie – „Dealul Pemilor”*, *Punct X8*, în *Apulum*, 38/1, 2001, p. 336.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, p. 213.

⁴⁷¹ *Ibidem*, p. 213-214.

⁴⁷² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei vol I*, Cluj-Napoca, 1971, p.148-149; P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 214.

O dată cu integrarea Transilvaniei (Ardealului) în regatul Ungariei apar și mențiunile documentare ale localităților, problema fiind stabilirea momentului întemeierii acestora, neexistând în documente un moment zero de înființare. Până la invazia mongolă din 1241 în Transilvania sunt amintite în documente 139 de așezări, iar la mijlocul secolului al XVIII-lea erau 2400 de localități atestate⁴⁷³.

În capitlurile vechi al Provinciei Sibiului (Orăștie, Nocrich, Cincu, Rupea) sunt amintite 75 de localități din care 44 au avut biserici romanice cu unele elemente gotice timpurii (specifice secolelor XI-XII). Se consideră că aceste 75 de localități existau deja înainte de 1190, dar documentar sunt amintite doar 11 localități. Prin urmare doar 15% au atestare documentară timpurie, dinainte de 1190. În sudul Transilvaniei în secolele XII-XIII sunt semnalate 113 așezări. Acestea erau de diferite mărimi. În funcție de textura parcelară a localităților aceste așezări aveau între 3 și 52 de curți la momentul fondării, adică o medie de 14 gospodării pe așezare. În sudul Transilvaniei sunt 113 așezări care inițial în secolele XII-XIII, 6% dintre ele au avut 6 curți/gospodării, 33% între 6-10 gospodării, 31% au avut între 11-15 gospodării, 16% între 16-20 gospodării, 8% între 21-30 gospodării, 6% peste 30 de gospodării. Estimările asupra așezărilor aflate între râurile Târnavă Mare și Hârtibaciu în preajma invaziei mongole e de 35 de gospodării pe sat, iar sate nou înființate precum Brădeni sau Apold aveau 19, respectiv 18 gospodării⁴⁷⁴.

În toată Transilvania sunt amintite documentar 139 de așezări până în 1241, dar acest număr nu poate fi apropiat de cel real pentru un areal atât de mare, de aceea s-a emis ipoteza existenței a cel puțin 1500 de localități luându-se în calcul procentajul din situația sudului Transilvaniei⁴⁷⁵.

Triburile maghiare erau prezente în secolul X în vestul Transilvaniei pe valea Someșului Mic și pe valea mijlocie a Mureșului. Expansiunea spre est are loc începând cu secolul XI când regele Ștefan I ocupă Alba Iulia de la Gyula. Direcția de pătrundere vest-est arată că aceștia urmau cursurile principalelor râuri din Transilvania: Someșul Mare, Mureș, Târnavă Mare, Târnavă Mică. Această expansiune se poate urmări prin descoperirile arheologie, toponimie și prin documentele vremii.

---

⁴⁷³ P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 178.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, p. 178.

Documentele ne arată aportul important avut de secui în cucerirea maghiară, aceștia fiind însărcinați cu apărarea granițelor regatului. În secolul X secuii sunt amintiți în documente ca fiind la Bihor, apoi în secolul al XI-lea pe latura internă a Apusenilor⁴⁷⁶ și prin deplasări succesive îi vedem pe Târnava Mare și în final se așează în sud-estul Transilvaniei. „Deplasările succesive ale secuilor, însărcinați cu apărarea hotarelor regatului, reproduc sugestiv fazele extinderii autorității politico-militare maghiare și corespund, foarte probabil, etapelor cuceririi Transilvaniei”⁴⁷⁷.

Cercetările arheologice au arătat că așezările din secolele VIII-IX erau întemeiate lângă surse de apă, pe cursurile marilor râuri din Transilvania (Mureș, Someș), pe terasele neînundabile ale acestora⁴⁷⁸. Așezări s-au dezvoltat și pe văile secundare ale acestor râuri, comunitățile căutând platourile de vârfuri de deal unde își ridicau fortificații sau căutau protecția naturală oferită de aceste dealuri ridicând adesea așezări la baza lor. Dealurile practic ofereau un zid natural protector ca și pădurile sau mlaștinile din imediata apropiere⁴⁷⁹. Așezările erau formate din locuințe, construcții anexe, gropi menajere și instalații de încălzire (cuptoare pietrar, vetre cu gardină). Comunitățile spațiului intracarpatic erau rurale, se ocupau cu creșterea animalelor, agricultura etc. Una dintre populațiile alogene care au lăsat amprente adânci în modul de organizare și viață sunt slavii. Aceștia au pătruns în spațiul intracarpatic dinspre nord-vest prin Porțile Meseșului și se crede de asemenea dinspre sud-est prin valea Prahovei. Cea mai timpurie așezare din nord-vestul României de azi este așezarea de la Lazuri-Pișcolt⁴⁸⁰ datată la sfârșitul secolului VI – începutul secolului VII și se leagă de apariția slavilor în zonă după apariția khaganatului avar (568). Pe valea Crasnei și a Barcăului în aceeași parte de nord-vest a României în secolele VIII-IX au fost identificate așezările de la Badon – *La răstignire*⁴⁸¹, Zalău – *B-dul Mihai Viteazul, nr. 104-106*⁴⁸², Nușfalău – *Țigoiul lui*

---

⁴⁷⁶ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, vol. II, Cluj-Napoca, p. 34.

⁴⁷⁷ *Ibidem*.

⁴⁷⁸ Călin Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X*, în *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, p. 263; Dan Băcuț-Crișan, *Așezările din secolele VII-I de pe cursul superior și mijlociu al râurilor Barcău și Casna*, Editura Mega, 2007, p. 30.

⁴⁷⁹ C. Cosma, *Considerații*, p. 263.

⁴⁸⁰ Ioan Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri – „Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei Superioare*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, 15-16, 1998-1999, p. 115-258, p. 249.

⁴⁸¹ Dan Băcuț-Crișan, Sanda Băcuț-Crișan, *Două locuințe prefeudale descoperite în județul Sălaj*, în *AMP*, XXIII, 2000, vol. I, p. 499-501.

⁴⁸² Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări aparținând secolelor IV-IX e.n. pe teritoriul județului Sălaj*, în *AMP*, III, 1979, p. 487; Sanda Băcuț-Crișan, Dan Băcuț-Crișan, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Zalău. Descoperiri neo-eneolitice și medievale timpurii*, Zalău, 2003.

*Benedik*⁴⁸³, Bobota – *Pe vale*⁴⁸⁴, care aveau locuințe adâncite până 56-60 cm și o planimetrii de tip oval-alungit, rectangular sau neregulat⁴⁸⁵. Aceste repere ale așezărilor din nord-vestul României de azi devin repere și pentru spațiul intracarpatic transilvan în secolele VIII-X⁴⁸⁶.

Pentru spațiul intracarpatic Călin Cosma a identificat șapte tipuri de **instalații de încălzire**⁴⁸⁷: 1. Cuptor de formă rotundă sau ovală cu pereții construiți din pietre de râu și legați cu lut fiind așezat într-unul din colțurile locuinței sau la mijlocul unei laturi. 2. Cuptor de formă dreptunghiulară format din lespezi de piatră sau gresie și așezat în cant. 3. Vatră de formă ovală din lipitură de lut, așezată direct pe podeaua locuinței având sau nu gardină. 4. Cuptor săpat într-un bloc de lut cruțat. 5. Cuptor săpat într-unul din pereții locuinței. 6. Vatră portativă, de forma unei tipsii din lut cu marginile ridicate. 7. Cuptor de pâine din lut.

Sistemele de încălzire din locuințele așezărilor din nord-vestul României de azi în secolele VIII-IX erau de tipul cuptor pietar, tipul 1 după Cosma, cuptor care avea pereții construiți din pietre de râu și blocuri de micașist, instalație de încălzire întâlnită atât în spațiul intracarpatic transilvan, cât și în cel extracarpatic⁴⁸⁸.

2.2 Evoluția habitatului în bazinul Târnavei Mari

2.2.1 Considerații generale asupra habitatului de pe valea Târnavei Mari

Valea Târnavei Mari a făcut parte din provincia romană Dacia beneficiind de la început de modul de organizare roman prin ridicarea de centre meșteșugărești, de castre, de turnuri de veghe etc. Un drum mergea de-a lungul văii Târnavei Mari legând castrul de la Odorheiu Secuiesc de Alba Iulia. În provincia Dacia, populația a fost grupată de către autoritățile romane în centre urbane, iar acolo unde erau castre s-au dezvoltat așezări; de asemenea în jurul *vilelor rustica* au apărut comunități. Pe valea Târnavei Mari așezări din preajma

---

⁴⁸³ Al. V. Matei, *op. cit.*, p. 475-513; Dan Băcuț-Crișan, *Șantierul arheologic Nușfalău-„Țigoiul lui Benedek”*, în *CCA*, 2002, p. 218-219, p. 218-219.

⁴⁸⁴ Dan Băcuț-Crișan, D. Sana, *Contribuții privind habitatul medieval timpuriu din nord- vestul României. Cercetările din așezarea de la Bobota-„Pe vale/Iertaș” (jud. Sălaj)*, în *Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani, Alba Iulia*, 2005, p. 491-514, p. 491-514.

⁴⁸⁵ Dan Băcuț-Crișan, *Așezările*, p. 30.

⁴⁸⁶ Călin Cosma, *Considerații*, p. 264.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 273.

⁴⁸⁸ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1978, p. 74-75; I. Mîțrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 69-70; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XII. Români și turanici*, Iași, 1955, p. 104.

castrelor avem la Odorheiul Secuiesc, la Sighișoara – *Podmoale* și posibil la Mediaș – *Gura Câmpului*; așezări au apărut în preajma unor centre meșteșugărești, precum cel de la Micăsasa⁴⁸⁹; și cel mai probabil în preajma unor *villa rustica* la Filiaș și la Laslea – *Unghiul Prodului*.

După retragerea administrației romane, continuitate în locuire pe valea Târnavei Mari avem la Mediaș, Bratei și Sighișoara unde cercetările sistematice arată existența unor așezări și necropole. Aceste comunități, în secolele următoare vor intra treptat sub autoritatea politică a gepizilor, avarilor și a maghiarilor. De asemenea sunt prezente populații fără autoritate politico-militară precum populația romanică, slavă și secuiască. Nu e clară situația politico-militară a pecenegilor, adică dacă aceștia aveau o autoritate proprie asupra regiunii sau erau subordonați maghiarilor, dar prezența lor este semnalată cel puțin prin toponimie. După 1150 sudul Transilvaniei cunoaște fenomenul colonizării germane, numeroase localități cu caracter german s-a dezvoltat și pe valea Târnavei Mari.

În paralel cu habitatul de pe valea principală a Târnavei Mari se dezvoltă un habitat aflat în zonele de dealuri (cu altitudini de până la 600 m) și de păduri, pe văi secundare greu accesibile. Aceste așezări sunt relativ dispersate, formate probabil din familii și clanuri, bazate pe o economie agro-pastorală. Ce se observă în prezent, din punct de vedere arheologic, e că populațiile migratoare au conviețuit cu supușii lor doar pe valea principală a Târnavei Mari, nefiind descoperite până în prezent vreo așezare sau necropolă de pe văile secundare unde să avem semnalată o populație mixtă alogenă-indigenă⁴⁹⁰.

Această continuitate în locuire nu înseamnă că avem și continuitate etnică. Nu vom ști exact dacă acele comunități sunt în continuare aceleași începând din secolul III până în secolul XI. Dacă luăm materialul arheologic descoperit vedem o serie de elemente de continuitate dar și de discontinuitate în privința culturii materiale. Continuitatea este tot mai dificil de demonstrat începând cu secolul VII când are loc migrația slavă, iar regiunea suferă un puternic șoc cultural care perturbă întregul sistem existent până atunci. De asemenea ritul și ritualul suferă importante schimbări: se trece de la incinerarea de secole III-IV în care resturile cinerare erau depuse direct în groapă, la inhumarea cu „morminte în șiruri” specifice mediului gepid, revenindu-se din secolul VII la ritul incinerăției, însă sub o altă formă anume a depunerilor de oase calcinate în urne și acestea apoi îngropate, apoi prezența biritualismului

---

⁴⁸⁹ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 263.

⁴⁹⁰ *Ibidem*.

în necropole și începând cu secolul al IX-lea revenirea la inhumație păgâne prin depunerea de ofrande de animale și în final prin implementarea creștinismului și a ritualului de inhumație specific acesteia. Dacă în secolele VII-VIII incinerarea s-a impus în detrimentul inhumației ca rit și ritual, așa cum se observă în necropolele birituale din grupul Mediaș unde incinerarea este majoritară în comparație cu cea a inhumației, după destrămarea khaganatului avar în jurul anului 800 și intrarea sudului și sud-vestului Transilvaniei în aria de influență bulgară, aceasta are ca și consecință o nouă schimbare nu numai politică și militară, cât și spirituală, inhumația devenind modelul de înmormântare comun tuturor comunităților din Transilvania și implicit de pe valea Târnavei Mari.

Arealul cuprins între valea Târnavei Mari și valea Hârtibaciului a beneficiat de cercetări sistematice la Albești, Boarta, Bratei, Sighișoara, Filiaș, Cristuru Secuiești, Târnavă ș.a. Dan Băcuet-Crișan punctează că „studierea unei microzone poate furniza informații utile în înțelegerea fenomenelor care s-au petrecut pe spații mai largi”⁴⁹¹. Astfel înțelegerea evoluției istorice a comunităților din bazinul Târnavei Mari aduce contribuții esențiale la stabilirea parcursului istoric al spațiului intracarpatic transilvan, a legăturilor acestor comunități cu civilizația bizantină de la Dunărea de Jos și implicațiile care reies în urma evenimentelor politice petrecute în Pannonia pentru sfârșitul secolului VIII și începutul secolului IX și pentru înțelegerea acelei noțiuni de „*terra deserta et inhabitata*” din diploma andreană de la 1211. Spațiul intracarpatic este legat politic și militar atât de spațiul panonian prin râurile mari ale regiunii (Mureș, Someș) și prin văile cărora adesea populațiile miratoare și nomade au pătruns, cât și de Dunărea Inferioară prin valea râului Olt și valea Prahovei sau a celorlalte râuri care au izvoarele în Carpații Meridionali.

Valea Târnavei Mari este legată de Alba Iulia atât prin propriul curs est-vest având izvorul în munții Hășmașului din Carpații Orientali, cât și prin drumuri create de romani pentru a-și înlesni dominația politică asupra comunităților. Dacă luăm harta și coborâm dinspre amonte pe valea superioară a râului dăm de fostul castru roman de la Odorheiu Secuiesc unde s-au dezvoltat așezări până în secolul X; continuăm traseul văii Târnavei Mari și pentru secolele VIII-IX întâlnim comunități la Mugeni, Dejuțiu, Porumbenii Mari, Betești, Cristuru Secuiesc, Filiași, ca apoi să continuăm pe valea mijlocie a râului cu așezările de la Mureni, Archita, Vânători, Albești, Sighișoara, Bratei. Rămâne nelămurită valea inferioară a

---

⁴⁹¹ D. Băcuet-Crișan, *Așezările*, p. 29.

Târnavei Mari de la Copșa Mică la Blaj slabă în descoperiri de secole VIII-IX și din perioadele ulterioare.

2.2.2 Așezări de pe valea Târnavei Mari cu continuitate în locuire în perioadele avaro-slavă, bulgară și maghiară (secolele VII-XII)

După cum o să vedem cercetarea arheologică nu a lămurit situația așezărilor din secolele IX-XI deoarece majoritatea cercetărilor au rămas la faza de periegeză. Cercetările efectuate au arătat prin vestigiile arheologice existența unor comunități în perioada slavo-avară (VII-IX) la Eliseni, Filiaș. Nu e clar ce s-a întâmplat cu aceste comunități în perioada bulgară din a doua jumătate a secolului IX și prima jumătate a secolului X. Dacă sud-vestul Transilvaniei este controlat de bulgari și stau mărturie descoperirile de la Alba Iulia – *Stația de Salvare* și Blandiana – *La Brod*, pe valea mijlocie și superioară a Târnavei Mari nu putem spune că schimbarea are loc imediat. De aceea e posibil ca aceste situri să se întindă până după mijlocul secolului al IX-lea.

2.2.2.1 Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada avaro-slavă (a doua jumătate a secolului VII – prima jumătate a secolului IX)

În urma periegezelor au fost evidențiate pentru secolele VII-IX, adică perioada avaro-slavă, 36 de situri (vezi harta 10):

a) Situri de pe valea mijlocie a Târnavei Mari: 1. Bratei – *Așezarea nr. 2*; 2. Sighișoara – *Dealul Viilor*; 3. Hetiur - *La Podul Pipeanului*; 4. Seleuș – *În Tău*; 5. Criș – *Unghiul lui Schmiedt*; 6. Mălâncrav – *Valea Viilor*; 7. Criș – *Ciorănel*; 8. Stejăreni – *Poarta fâneței*; 9. Stejăreni – *Calea Strâmbă*; 10. Stejăreni – *În Ment*; 11. Șaeș – în Wosen; 12. Sighișoara – *Lângă Podmoale*; 13. Albești – *Valea Hotarului*; 14. Mureni – *Hull*; 15. Archita – *Grădina lui Schenker*; 16. Bunești; 17. Cloașterf; 18. Daia – *Hanfău*; 19. Saschiz – *Pârâul Elțug*; 20. Daia – *La lac*; 21. Șapartoc – *Pârâul Pietros*; 22. Sighișoara – *Saivane* 23. Sighișoara – *La Glimei*; 24. Sighișoara – *Valea Cânepii*; 25. Sighișoara – *Valea Dracului*; 26. Albești – *La Cetățea*; 36. Apold.

b) Valea superioară a Târnavei Mari: 27. Eliseni; 28. Filiaș – *Pământul Pădurii Mari*; 29. Cristuru Secuiesc; 30. Cristuru Secuiesc – *Timafalva*; 31. Goagiu; 32. Medișoru Mare; 33. Șimonești; 34. Oțeni; 35. Feliceni.

Dintre acestea au beneficiat de săpături sistematice siturile de la Bratei – *Așezarea nr. 2*, Sighișoara – *Dealul Viilor*, Albești – *Valea Hotarului*, Eliseni, Filiaș – *Pământul Pădurii Mari*, Cristuru Secuiesc, Feliceni.

a. Așezarea de la Bratei 2

Așezarea se întinde pe o suprafață de aproximativ 40 000 de mp, fiind pe malul stâng al Târnavei Mari, la circa 2,5 km est de satul actual. Situl a fost cercetat în urma a 18 campanii între 1963-1965 și în perioada 1973-1990⁴⁹².

În urma săpăturilor au fost identificate peste 400 de complexe din perioade diferite: secolele IV-V, VI-VII, secolul VIII și secolele XII-XIII. Din cele 400 de complexe, 107 aparțin secolelor IV-V, 37 de complexe în secolele VI-VII, 10 complexe în secolul VIII, 177 țin de secolele XII-XIII, iar la restul complexelor nu au fost publicate rapoartele⁴⁹³. La V. V. Vizauer o locuință este încadrată în secolele VIII-IX⁴⁹⁴, anume locuința 22 (21/1974). Aceasta are forma trapezoidală (4.20x4.3.45/3.80), adâncimea de -70-78 cm; orientarea locuinței este SSV-NNE; instalația de încălzire e vatră cu gardină fiind poziționată în mijlocul jumătății de nord-vest a locuinței⁴⁹⁵.

Lucrările agricole și exploatarea nisipului în zonă au distrus însă un număr mare de complexe. Din cele 22 de locuințe pe care V. V. Vizauer le-a analizat, trei țin de secolele VI-VII (L2, L6, L7), una de sec. VII (L10), cinci de secolele VII-VIII (L11, L12, L15, L20, L21), trei de secol VIII (L13, L18, L19) și doar una de secole VIII-IX (L22). Restul de nouă locuințe au o încadrare mai largă de secole VI-VIII (L1, L3, L4, L5, L8, L9, L14, L16, L17).

b. Situl de la Eliseni

Localitatea se află pe o vale al cărui râu este afluent de nord al Târnavei Mari. Situl de la Eliseni – *Ló Temető (Cimitirul calului)*⁴⁹⁶ se află pe un platou înconjurat de Valea Somos și Valea Fânațelor. Cercetarea sistematică a identificat 11 locuințe încadrate în secolele VI/VII-

---

⁴⁹² Adrian Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2009, p. 9.

⁴⁹³ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁹⁴ V. V. Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii (sec. VI/VII-IX/X) în Transilvania*, Cluj-Napoca, 2008, p. 193.

⁴⁹⁵ *Ibidem*, p. 192.

⁴⁹⁶ Gh. Baltag, *Așezări și tipuri de locuințe din bazinul Târnavei Mari între sec. III-X d. Hr.*, în *Revista Bistriței*, XVIII, 2004, p. 144, 173.

IX⁴⁹⁷. E. Benkő susține chiar o încadrare pentru mai multe dintre locuințe în secolele IX-XI/XII⁴⁹⁸. Nu s-au păstrat urmele stâlpilor de susținere a locuinței. Întrucât sunt păreri că această așezare se întinde până în secolul al IX sau poate chiar secolele IX-XI am ales să prezint repertoriul locuințelor cercetate în acest sit.

Repertoriul locuințelor din așezarea de la Eliseni⁴⁹⁹

- Locuința 1 (L1) = forma rectangulară: 3.30x2.70 m; cu axa lungă orientată pe direcția NE-SV; adâncime: 130 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord.
- Locuința 2 (L2) = deranjată de lucrările agricole; păstrate pietre de la cuptor și vatra arsă la roșu.
- Locuința 3 (L3) = forma ?; locuința a fost tăiată de o alta; lungimea laturii de nord: 3.70 m; de la cuptor s-au păstrat câteva pietre și vatra arsă la roșu.
- Locuința 3a (L3a) = forma pătrată: 3.20x3.20 m; adâncime: 45 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud. Obs.: taie latura de nord a L7.
- Locuința 4 (L4) = forma pătrată: 3.20x3.20 m; câteva pietre și vatra arsă la roșu indică prezența cuptorului în colțul de nord-vest.
- Locuința 5 (L5) = forma pătrat: 3.40x3.40 m; adâncime: 80 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 6 (L6) = deranjată de lucrările agricole; de la cuptor s-au păstrat câteva pietre.
- Locuința 7 (L7) = deranjată de lucrările agricole, dar s-a putut determina forma aproximativ pătrată: 4.00x3.80 m; cu axa lungă orientată pe direcția E-V; adâncime: 85 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar (s-au păstrat doar pietrele de pe latura estică și vatra arsă la roșu); poziția instalației: ?.

---

⁴⁹⁷ Z. Székely (1973), *Săpăturile*, p. 223; Idem, *Așezări din secolele VI-IX e.n. în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 6-7, 1974-1975, p. 58-59, 65-66; Idem (1988), *Așezări*, p. 183-188, E. Benkő, *A középkori Kerestúr-Szék régésztopográfiaja*, Budapest, 1992, p. 202-203; Gh. Baltag, *Așezări și locuințe*, p. 173;

⁴⁹⁸ E. Benkő, *A középkori Kerestúr-Szék régésztopográfiaja*, Budapest, 1992, p. 202-203.

⁴⁹⁹ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 208.

- Locuința 8 (L8) = deranjată de lucrările agricole, s-a putut determina forma pătrată: 3.20x3.20 m; adâncime: ?; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 9 (L9) = forma rectangulară: 5.00x4.00 m; adâncime: 75 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est.
- Locuința 10 (L10) = forma rectangulară: 5.00x5.50 m; cu axa lungă orientată pe direcția E-V; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura către sud. Obs.: suprapune o locuință Wietenberg.

c. Situl de la Filiaș

Localitatea Filiaș în prezent ține de orașul Cristuru Secuiesc, jud. Harghita. Situl a fost descoperit în punctul „Pământul Pădurii Mari” și a fost încadrat cronologic între sec. VII-IX. Cercetarea sistematică s-a desfășurat între anii 1961-1963 fiind descoperite vestigii arheologice ce țin de cultura Praga și cultura Ipotești-Cândești⁵⁰⁰. Săpăturile sistematice au fost efectuate de Z. Székely și I. Molnár, iar o perieghză a fost efectuată în 1987 de către E. Benkő, Viorica Crișan și C. Beldiman⁵⁰¹. Z. Székely a identificat 41 de bordeie pe care le-a datat în secolele VII-VIII, dar Benkő Elek extinde perioada până în secolul IX⁵⁰².

c.1. Repertoriul locuințelor din așezarea de la Filiaș⁵⁰³

Adâncimea locuințelor a fost calculată de la actualul nivel de călcare. Acestea sunt grupate sau risipite, iar în săpătura arheologică nu s-au observat urme de la pari sau stâlpi de susținere⁵⁰⁴.

- Locuința 1 (B1⁵⁰⁵) = formă pătrată 4x4m; adâncimea: 50 cm; instalația de încălzire: cuptor pietrar; poziția instalației: colțul nord-estic al locuinței; inventar: străpungător de os, un vârf de lance de fier, o placă de fier cu capătul încovoiat, placă de bronz perforată la mijloc și capete, ceramică.

---

⁵⁰⁰ RepArhHg 2000, p. 39, 104.

⁵⁰¹ *Ibidem*, p. 104.

⁵⁰² *Ibidem*.

⁵⁰³ Z. Székely (1975), *Așezări*, p. 36.

⁵⁰⁴ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 211.

⁵⁰⁵ B1 = bordeiul nr. 1..

- Locuința 2 (B2)= formă dreptunghiulară 4.25x3.75 m; adâncimea: 1 m; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: pe mijlocul peretelui vestic al locuinței. Fără inventar. Lângă L2 la 1 m de colțul vestic a fost identificată o vatră circulară podită cu lespezi de piatră.
- Locuința 3 (B3)= formă dreptunghiulară: 4.25x3.75 m; adâncimea: ?; axa lungă orientată est-vest; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-vest al locuinței; inventar: fragmente ceramice.
- Locuința 4 (B4)= formă aprox. pătrată: 2.75x2.65 m; adâncimea: 60 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est. Inventar: fragmente de vase și oase de animale.
- Locuința 5 (B5)= formă dreptunghiulară: 4x2.75 m; adâncimea: 45 cm; axa lungă orientată NV-SE; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul sud-vestic al locuinței. Inventar: fragmente ceramice.
- Locuința 6 (B6)= formă aprox. pătrată: 3.50x3.25 m; axa de 3.50 m este orientată NV-SE; adâncime: 1 m; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: mijlocul peretelui estic al locuinței. Inventar: fragmente de vase.
- Locuințe 7 (B7)= formă aprox. pătrată: 3.40x3 m; axa de 3.40 m este orientată N-S; adâncime: 40 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar deschis; poziția instalației: colțul sud-vestic al locuinței. Inventar: fragmente de vase.
- Locuința 8 (B8)= formă pătrată: 3.80x3.80; adâncime: 45 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-vest al locuinței. Inventar: fragmente de vase.
- Locuința 9 (B9)= forma: ?⁵⁰⁶; posibila adâncime: 25 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar. Inventar: fragmente de vase.
- Locuința 10 (B10)= forma: ?; posibila adâncime: 25 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar.
- Locuința 11 (B11)= forma: ?; posibila adâncime: 25 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar. Obs.: locuința era distrusă.

---

⁵⁰⁶ Cele două locuințe (L9 și L10) se aflau pe marginea pantei și au fost distruse de ruptura acesteia.

- Locuința 12 (B12)= forma pătrată: 2.60x2.60 m; adâncime: 57 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-est al locuinței. Inventar: fragmente de vase.
- Locuința 13 (B13)= forma ?; adâncime: 78 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: mijlocul peretelui de sud. Inventar: fragmente de vase lucrate cu mâna. Obs.: forma exactă a locuinței nu se cunoaște, aceasta suprapunând o locuință dacică.
- Locuința 14 (B14)= forma dreptunghiulară: 4.80x4.10 m; adâncime: 36 cm; axa lungă orientată est-vest; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: mijlocul peretelui de sud. Inventar: fragmente de vase lucrate cu mâna.
- Locuința 15 (B15)= forma pătrată: 4.40x4.40 cm; adâncime: 54 cm; instalația de încălzire: cuptor pietrar; poziția instalației: colțul de sud-est al locuinței. Inventar: străpungător de os, fragmente de vase.
- Locuința 16 (B16)= forma ?; adâncime: 0.25-0.35 m; instalația de încălzire: cuptor-pietrar. Fără inventar.
- Locuința 17 (B17)= forma ?; adâncime: 0.25-0.35 m; instalația de încălzire: cuptor-pietrar. Fără inventar.
- Locuința 19 (B19)= forma dreptunghiulară: 3.60x4.20 m; axa lungă orientată est-vest; adâncime: 70 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest. Inventar: fragmente de vase ceramice.
- Locuința 21 (B21)= forma: ?; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; inventar: fragmente ceramice și oase de animale.
- Locuința 23 (B23)= forma pătrată: 3.35x3.35; adâncime: 42 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest al locuinței. Inventar: fragmente ceramice, oase de animale, străpungător de os, apucătoarea unui vas mic de bronz.
- Locuința 24 (B24)= forma pătrată: 3.25x3.25; adâncime: 50 cm; instalație de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Fără inventar.
- Locuința 25 (B25)= forma dreptunghiulară: 4x4.50 m; axa lungă orientată E-V; adâncime: 25 cm. Inventar: fragmente ceramice.

- Locuința 26 (B26)= forma dreptunghiulară: 4x3.20 m; axa lungă orientată ?; adâncime 15 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest al locuinței. Inventar: fragmente ceramice.
- Locuința 27 (B27)= forma aprox. pătrată: 3.50x3.25 m; adâncime: 44 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Fără inventar.
- Locuința 28 (B28)= forma aprox. pătrată: 4.25x4 m; adâncime 24 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Inventar: fragmente ceramice, vârf de săgeată de fier cu trei aripioare.
- Locuința 29 (B29)= forma aprox. pătrată: 3.35x3 m; adâncime: 28 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-vest al locuinței. Fără inventar.
- Locuința 30 (B30)= forma dreptunghiulară: 4x3.35 m; axa lungă este orientată N-S; adâncime: 45 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest al locuinței. Inventar: străpungătoare de os, prâsnel de lot, fragmente de case la roată și lucrate cu mâna.
- Locuința 31 (B31)= forma dreptunghiulară: 4x3.50 m; adâncime: 42 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-vest al locuinței. Inventar: străpungătoare de os, fragmente de vase la roată și lucrate cu mâna.
- Locuința 32 (B32)= forma dreptunghiulară: 4x2.5 m; axa lungă este orientată NE-SV; adâncime: 46 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-est al locuinței. Inventar: fragmente de vase la roată și lucrate cu mâna.
- Locuința 33 (B33)= forma dreptunghiulară: 4.50x3.50 m; axa lungă e orientată NV-SE; adâncime: 65 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Inventar: străpungătoare de os, fragmente de vase la roată și lucrate cu mâna.
- Locuința 34 (B34)= forma pătrată: 4x4 m; adâncime: 52 cm; instalația de încălzire: vatră circulară cu gardină dintr-o lespede mare înconjurată cu pietre; poziția instalației: colțul de nord-vest al locuinței. Inventar: fragmente ceramice lucrate la roată sau cu mâna, decor de striuri. În afara bordeiului, lângă colțul din nord-vest a fost identificată o vatră cu gardină din lespezi de piatră.

- Locuința 35 (B35)= forma dreptunghiulară: 3x3.50 m; axa lungă e orientată N-S; adâncime: 35 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de sud-est al locuinței. Inventar: fragmente ceramice.
- Locuința 36 (B36)= forma dreptunghiulară: 3.75x3.50 m; axa lungă e orientată N-S; adâncime: 48 cm; fără instalație de încălzire interioară; în afara bordeiului, lângă peretele nordic, a fost identificată o vatră circulară cu gardină din lespezi de piatră. Inventar: fragmente ceramice lucrate la roată și cu mâna.
- Locuința 37 (B37)= forma dreptunghiulară: 3x2.5 m; axa lungă e orientată NV-SE; adâncime: 71 cm; instalația de încălzire 1: cuptor-pietrar; poziția instalației 1: colțul de nord-est al locuinței; instalația de încălzire 2: vatră circulară cu gardină din lespezi de piatră; poziția instalației 2: colțul de nord-est al locuinței, lângă cuptorul-pietrar. Inventar: fragmente de vase lucrate la roată sau mâna, două mărgelile de lut tubulare lungi de 4 și respectiv 3 cm.
- Locuința 38 (B38)= forma dreptunghiulară: 3.25x2.5 cm; axa lungă e orientată E-V; adâncime: 38 cm; instalația de încălzire 1: cuptor-pietrar; poziția instalației de încălzire 1: în colțul de nord-vest al locuinței; instalația de încălzire 2: cuptor-pietrar; poziția instalației 2: peretele din sudul locuinței. Inventar: fragmente ceramice lucrate la roată și cu mâna. Obs.: autorul săpăturii a notat descoperirea a B38a.
- Locuința 39 (B39)= forma dreptunghiulară: 3x3.50 m; adâncime: 45 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Inventar: fragmente ceramice lucrate la roată și cu mâna.
- Locuința 40 (B40)= forma aprox. pătrată 3.25x3.50 m; adâncime: 35 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: mijlocul bordeiului. Inventar: fragmente de vase lucrate la roată sau cu mâna.
- Locuința 41 (B41)= forma pătrată: 4x4 m; adâncime: 35 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est al locuinței. Inventar: fragmente ceramice lucrate cu mâna sau la roată.

c.2 Considerații generale asupra sitului de la Filiaș

La Filiaș așezarea se încadrează în considerațiile generale ale așezărilor din Transilvania pentru perioada VII-IX. Locuințele sunt adâncite, considerate bordeie de către autorul

săpăturilor⁵⁰⁷, fiind de formă dreptunghiulară cu lungimea pereților de cca. 3-4 m având instalații de încălzire de tip 2 Cosma⁵⁰⁸ și tip 3 Cosma⁵⁰⁹, adică cuptoare dreptunghiulare făcute din lespezi de piatră, așezate într-unul din colțuri, respectiv vatră circulară deschisă⁵¹⁰.

Inventarul săpăturilor de la Filiaș este format din arme, obiecte de uz casnic, podoabe (fibule digitate, inele de tâmplă), iar ceramica este de tip Praga⁵¹¹. Prima parte a acestei așezări pare să aibă influențele culturii Ipotești-Cândești⁵¹². Rămâne de văzut partea finală a acestei așezări. „Materialul săracăcios descoperit în aceste locuințe se referă numai cu aproximație la ocupațiile locuitorilor, care erau totuși preponderent agricole. În aceste așezări este atestată, prin vârfurile de săgeți triunghiulare, și prezența elementului avar. Ceramica descoperită relevă atât influență slavă cât și cea avară. De factură slavă sunt vasele lucrate cu mâna, având buza ușor răsfrântă, neornamentate, tăvile plate, care sunt mai rare, în timp ce vasele crestate sau decorate cu împunsături, uneori cu buza crestată, cănițele cu gât îngust atestă influență olăriei avară”⁵¹³.

d. Situl de la Cristuru Secuiesc

La Cristuru Secuiesc au fost identificate trei așezări. Două dintre ele au o datare largă între secolele VII-IX, situri aflate în punctele *Poala Bradului/ Fenyöälja* și *Valea Pârâului Cetății/ Valea Caldă*. Cea de-a treia așezare cercetată în centrul orașului a fost încadrată în secolele X-XI, dar pentru această perioadă informațiile sunt la nivel de raport de săpătură, datarea făcându-se pe baza ceramicii modelată cu roata înceată și a căldărilor de lut⁵¹⁴. Analogii sunt și la Avrămești.

d.1. Repertoriul locuințelor din așezarea de la Cristuru Secuiesc - *Poala Bradului/ Fenyöälja*

---

⁵⁰⁷ Z. Székely (1975), *Așezări*, p. 36.

⁵⁰⁸ C. Cosma, *Considerații*, p. 273.

⁵⁰⁹ *Ibidem*.

⁵¹⁰ RepArhHg 2000, p. 39, 104.

⁵¹¹ *Ibidem*, p. 104.

⁵¹² *Ibidem*.

⁵¹³ *Ibidem*, p. 39.

⁵¹⁴ RepArhHg 2000, p. 39.

Punctul cercetat se află pe o terasă a Târnavei Mari, la sud de oraș, pe un bot de deal delimitat de pâraiele Valea Cetății (Vårpataka) și Fântâna Sărată (Sóskutpataka) și orientat est-vest⁵¹⁵. Situl a fost încadrat între secolele VII-IX fiind cercetate 5 locuințe:

Locuința 1 (L1) = forma dreptunghiulară: 3.00x3.50 m; axa lungă e orientată E-V; adâncime: 71 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-estic.

Locuința 2 (L2) = forma pătrată: 2.80x2.80 m; adâncime: 70 cm; instalația de încălzire: vatră din pietre; poziția instalației: colțul nord-estic.

Locuința 3 (L3) = forma pătrată: 2.60x2.60 m; adâncime: 80 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul nord-vestic, cu gura spre est. Obs.: groapa locuinței tăia în partea de vest groapa lui L2.

Locuința 4 (L4) = forma dreptunghiulară: 3.00x3.25 m; adâncimea: 36 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul nord-estic, cu gura spre vest.

Locuința 5 (L5) = forma pătrată: 3.00x3.00 m; adâncimea: ?; instalația de încălzire: cuptorul-pietrar reiese din cele câteva pietre mici care s-au păstrat și fundul ars la roșu; poziția instalației: colțul de nord. Obs.: locuința fusese deranjată.

d.2. Repertoriul locuințelor din așezarea de la Cristuru Secuiesc - Valea Pârâului Cetății/ Valea Caldă

Cele 8 locuințe au fost cercetate pe o terasă a Târnavei Mari aflată la sud de oraș și mărginită la est de Valea Cetății⁵¹⁶. Terasa are două toponimii Valea Caldă în partea nordică și Poala Bradului la sud.

Locuința 1 (L1) = forma pătrată: 3.75x3.75 m; adâncime: 30 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-estic, cu gura spre sud⁵¹⁷.

Locuința 2 (L2) = forma pătrată: 3.25x3.25 m; adâncime: 76 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord, cu gura spre sud⁵¹⁸.

---

⁵¹⁵ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 204.

⁵¹⁶ *Ibidem*, p. 204-205.

⁵¹⁷ *Ibidem*, p. 205.

⁵¹⁸ *Ibidem*.

Locuința 3 (L3) = forma dreptunghiulară: 4.00x3.65 m; cu axa lungă orientată pe direcția est-vest; adâncime: 97 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-estic.

Locuința 4 (L4) = forma dreptunghiulară: 4.20x3.50 m; cu axa lungă orientată pe direcția nord-sud; adâncime: 70 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-estic, cu gura spre sud.

Locuința 5 (L5) = locuința a fost deranjată; forma ?; ; instalația de încălzire: s-au păstrat câteva pietre mici al unui cuptor-pietrar.

Locuința 6 (L6) = locuința a fost deranjată; forma ?; ; instalația de încălzire: s-au păstrat câteva pietre mici al unui cuptor-pietrar.

Locuința 7 (L7) = locuința a fost deranjată; forma ?; ; instalația de încălzire: s-au păstrat câteva pietre mici al unui cuptor-pietrar.

Locuința 8 (L8) = locuința a fost deranjată; forma ?; ; instalația de încălzire: s-au păstrat câteva pietre mici al unui cuptor-pietrar.

e. Situl de la Șimonești

Cercetările arheologice au avut loc în punctul *Sub stejari/ Csere alja* aflat pe terasa de pe malul drept al pârâului Bethlen care se varsă în valea Nicăului (Nyikó) afluent al Târnavei Mari. Săpăturile sistematice întreprinse între 1965-1968 de către Z. Székely și I. Molnár au dezvelit mai multe nivele de locuire de tip Wietenberg, din perioada dacică târzie, iar așezare medievală timpurie este încadrată fie în secolul VII-VIII⁵¹⁹, fie în secolele VII-IX⁵²⁰ sau VIII-IX⁵²¹. Au fost descoperite 28 de locuințe adâncite în sol, nu au fost observate urme de stâlpi la locuințe, instalațiile de încălzire sunt de tipul cuptor-pietrar. Din inventar ceramica este fie lucrată cu mâna fie la roata înceată⁵²². Cele lucrate cu mâna au un decor cu alveole pe buză (specifice sec. VII-VIII), iar vasele lucrate la roata înceată au un decor de benzi în val și caneluri distanțate (specifice sec. VIII-IX). Pe lângă ceramică au mai fost găsite cuțite de fier, unelte agricole, fusaiole.

e.1. Repertoriul locuințelor din așezarea de la Șimonești - *Sub stejari/ Csere alja*

---

⁵¹⁹ Gh. Baltag, *Așezări și tipuri*, p. 178.

⁵²⁰ Z. Székely (1973), *Săpăturile*, p. 221; RepArhHg 2000, p. 232.

⁵²¹ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 269.

⁵²² Gh. Baltag, *Așezări și tipuri*, p. 178.

Au fost cercetate 28 de locuințe, dar la doar 20 s-a determinat forma locuinței și un inventar arheologic, în timp ce restul de locuințe au fost determinate în funcție de nuanța diferită a pământului din umplutură, după prezența pietrelor și a fragmentelor ceramice. Distrugerea se datorea arăturii moderne efectuate cu plugul. Adâncimea este luată de la nivelul actual de călcare. În continuare prezint repertoriul cu 27 de locuințe, nu am informații cu privire la al 28-a locuință. Dintre acestea L24a a fost trecută ca anexă gospodărească. Sursa principală a repertoriului este volumul lui V. V. Vizauer⁵²³:

- Locuința 1 (L1/1965) = distrusă, fără inventar.
- Locuința 2 (L2/1965) = forma pătrată: 3.00x3.00 m; adâncime: 115 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 3 (L3/1966) = forma pătrată: 3.25x3.25 m; adâncime: 86 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest.
- Locuința 4 (L4/1966) = distrusă; identificată pe baza culorii negre a pământului din umplutură, depunerea de pietre și fragmentele ceramice.
- Locuința 5 (L5/1966) = forma pătrată: 4.25x4.25 m; colțurile rotunjite; adâncime: ?; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 6 (L6/1966) = distrusă; identificată după depunerea de pietre ale unui cuptor.
- Locuința 7 (L7/1966) = forma pătrată: 3.20x3.20 m; adâncime: 86 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 8 (L8/1966) = distrusă; identificată după pietre de la cuptor.
- Locuința 9 (L9/1967-1968) = forma dreptunghiulară: 3.25x3.50 m; orientarea: NE-SV; adâncime: ?; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de est, cu gura spre sud-vest. Obs.: colțul de sud-vest suprapus de L10.
- Locuința 10 (L10/1967-1968) = forma pătrată: ? m; adâncime: ? cm; orientare: NE-SV; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est.

---

⁵²³ V. V. Vizauer, *op. cit.*, p. 267-269.

- Locuința 11 (L11/1967-1968) = forma pătrată: 3.00x3.00 m; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud. Inventar: oase de animale, fragmente de vase.
- Locuința 12 (L12/1967-1968) = forma pătrată: 2.85x2.85 m; orientare: NE-SV; adâncime: 115 cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de est, cu gura spre sud-vest.
- Locuința 13 (L13/1967-1968) = forma pătrată: 3.00x3.00 m; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest, cu gura spre est. Obs.: suprapune o locuință din epoca bronzului.
- Locuința 14 (L14/1967-1968) = forma dreptunghiulară: 3.00x3.50 m; orientare: axa lungă E-V; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-vest, cu gura spre vest. Obs.: suprapune o locuință din epoca bronzului.
- Locuința 15 (L15/1967-1968) = forma dreptunghiulară: 3.50x3.75 m; orientare: ?; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud. Obs.: urme de incendiere existând un strat de cenușă și cărbune gros de 5-12 cm.
- Locuința 16 (L16/1967-1968) = distrusă de lucrările agricole.
- Locuința 17 (L17/1967-1968) = forma pătrată: 3.75x3.75 m; orientare: NE-SV; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 18 (L18/1967-1968) = forma dreptunghiulară: ? m; orientare: axa lungă E-V; adâncime: ? cm; instalația de încălzire 1: cuptor-pietrar; poziția instalației 1: colțul de nord-est; instalația de încălzire 2: cuptor-pietrar; poziția instalației 2: colțul de nord-vest.
- Locuința 19 (L19/1967-1968) = forma pătrată: 3.50x3.50 m; orientare: NE-SV; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de est.
- Locuința 20 (L20/1967-1968) = forma pătrată: ? m; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.

- Locuința 21 (L21/1967-1968) = forma rectangulară: 3.00x3.50 m; orientare: N-S; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 22 (L22/1967-1968) = forma rectangulară: 2.60x2.20 m; orientare: N-S; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud-vest. Obs.: locuința s-a aflat lângă colțul de vest al L21. Urme de incendiere fiind găsite cenușă și o grindă carbonizată.
- Locuința 23 (L23/1967-1968) = forma pătrată: 2.00x2.00 m; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: ?. Obs.: descoperită la sud de L21.
- Locuința 24 (L24/1967-1968) = forma rectangulară: 3.20x2.60 m; orientare: E-V; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre vest.
- Locuința 24a (L24a/1967-1968) = anexă gospodărească; pietre de la un cuptor descoperite lângă colțul de sud-vest al lui L24.
- Locuința 25 (L25/1967-1968) = forma rectangulară: ? m; orientare: N-S; adâncime: ? cm; instalația de încălzire: cuptor-pietrar; poziția instalației: colțul de nord-est, cu gura spre sud.
- Locuința 26 (L26/1967-1968) = distrusă de lucrările agricole.

f. Situl de la Albești⁵²⁴

Cercetarea arheologică de la Albești, jud. Mureș, punctul *La Cetașea/ Sub Cetășea* arată că acest platou aflat la poalele dealului „Cetășuie” a fost locuit în preistorie, în epoca migrațiilor și în evul mediu timpuriu, iar pe coama acestuia a funcționat în perioada dacică și medievală o fortificație. Situl conține vestigii arheologice din faza preistorică (Cultura Coțofeni, Cultura Sighișoara-Wietenberg, La Tène), din perioada migrațiilor (sec. VII-VIII/IX) și evul mediu timpuriu (sec. IX-XI)⁵²⁵. La aprox. 5 km nord de sit este așezarea de la Sighișoara – *Dealul Viilor*, care are ca perioadă finală sfârșitul secolului VIII - începutul secolului IX. Punctul arheologic de la Albești a fost cercetat sistematic în mai multe campanii

---

⁵²⁴ O variantă a acestui subcapitol a fost publicat în nr. 11 din 2018 al anuarului *Alt-Schaesburg*, Muzeul de istorie Sighișoara.

⁵²⁵ Gh. Baltag, *Așezare de la Albești*, p. 75.

în anii 1980-1981, 1987-1992, 1995-1998 de către Gheorghe Baltag și o cercetare preventivă în 2005-2006 de către Daniel Spânu⁵²⁶. Inventarul arheologic arată că ceramica medieval timpurie de secole VII-IX în majoritate este lucrată cu mâna și mai puțin la roata înceată sau rapidă, în timp ce, pentru secolele X-XI, ceramica este realizată doar la roata olarului înceată sau rapidă⁵²⁷. O analiză a acestora vom avea în rândurile următoare.

Semnalez că au mai fost descoperite podoabe de tip pandantiv de cerceș din bronz realizat prin turnare, corp fusiform, cu urechiușă de fixare într-un capăt și o îngroșare de patru mici protuberanțe (globule, muguri) și podoabe de tip cerceș de bronz și argint.

Situl din punctul *La Cetățea/Sub Cetățea* este alcătuit din două terase: cea nordică este numită „Terasa A” (menționată adesea și ca „Bază”)⁵²⁸ fiind cercetată sistematic de arheologul Gheorghe Baltag, iar cea sudică, numită „Terasa B”, a fost cercetată într-o campanie de sondaj în 1989 și o cercetare preventivă în 2005-2006. Cele două terase sunt separate de un torent (numit adesea și pârâul Cetățea) care se varsă în pârâul Șapartocului.

Geografic situl se află la poalele Dealului Cetățea (altitudine maximă 516 m) a cărui coamă închide platoul înspre sud. Înspre est platoul este limitat de Dealul Corciumba. Înspre vest platoul se termină în valea Șapartocului care are o curgere sud-nord, fiind afluent al râului Târnavă Mare. La vest de pârâu este dealul Mănăstirii. Dealul Cetățea îngustează accesul de pe valea Șapartocului fiind un punct de trecere. Platoul are deschiderea spre nord, iar în spre vest acces la pârâul Șapartoc. Un drum ce funcționa în evul mediu mergea către sud spre localitatea Șapartoc și de aici pe valea Șaeșului în localitățile Vulcan și Daia atestate în evul mediu (1231).

f.1. Locuințele din așezarea de la Albești – *La Cetățea* (sec. VII-IX)

Cu privire la faza timpurie, secolele VII-IX, locuințele sunt patrulete amenajate cu instalații de încălzire de tip cuptoare din piatră (cuptor-pietrar) sau sub formă de „cuburi” din lespezi de piatră, de obicei amenajate în colțul de nord al locuinței⁵²⁹. Pentru secolele VII-IX avem următoarele tipuri de locuințe:

---

⁵²⁶ Daniel Spânu, *Vestigii târzii La Tène de la Albești (MS) – „Sub Cetățea” – Terasa A: informații recuperate și semnificațiile lor*, în *Influențe, contacte și schimburi culturale între civilizațiile spațiului carpato-dunărean, din preistorie până în Antichitate*, Editor Dragoș Mândescu, Pitești, 2014, p. 106.

⁵²⁷ Gh. Baltag, *Așezarea de la Albești*, p. 75-77; Idem, *Sighișoara*, p. 203-223.

⁵²⁸ Daniel Spânu, *Vestigii târzii La Tène de la Albești (MS)*, p. 106.

⁵²⁹ Idem, *Așezarea de la Albești*, p. 76.

- Tipul 1 – locuință patrulateră; bordei: 0,60-0,80 m adâncime în sol; colțurile rotunjite; suprafața: 8-9 m²; instalația de încălzire: cuptor de piatră de mari dimensiuni (1.30 x 1.20 x 0,70 m); cuptorul așezat într-un colț; suprastructura: sprijinită pe tălpi de lemn în care au fost montate elementele verticale pentru susținerea acoperișului⁵³⁰.
- Tipul 2 – locuință patrulateră; bordei: 0,40 m adâncime în sol; colțuri ascuțite; suprafața: 9-10 m²; instalația de încălzire: cuptor de piatră de formă patrulateră de mari dimensiuni; cuptorul așezat într-unul din colțuri; suprastructura: pereți de bârne suprapuse orizontal sprijiniți la colțuri suplimentar prin stâlpi verticali⁵³¹.
- Tipul 3 – locuință patrulateră; bordei: 0.60-0,80 m adâncime în sol; suprafața: 16 m²; instalația de încălzire: cuptor de piatră de dimensiuni foarte mari (1,60 x 1,50 x 1,00 m); cuptorul așezat pe mijlocul laturii locuinței; suprastructura: sprijinită pe 4 stâlpi amplasați la colțuri⁵³².
- Tipul 4 – locuință dublă; încăperile sunt patrulate; bordei: 0,60-0,80 m adâncime; suprafața: 23 m²; instalația de încălzire: două cuptoare din piatră, câte unul pentru fiecare cameră; cuptoarele sunt instalate la colțuri⁵³³.

Până în prezent singurul sit arheologic încadrat între secolele IX-XI este cel de la Albești – *La Cetățea*. Situl prezintă vestigii arheologice din mai multe perioade: dacică, romană, post-romană, slavo-avară și din perioada următoare. Ultima fază este cea de secole XIII-XIV când cetățuia din vârful dealului cu același nume iese din uz nemaifiind folosită în secolele următoare. Informațiile cu privire la tipurile de locuințe nu sunt abundente întrucât o monografie a sitului nu a fost încă publicată. În continuare prezint ceea ce cunoaștem legat de așezările de secole VIII-IX și XI-XII.

g. Așezări din secolele VII-IX descoperite prin periegheze

În urma cercetărilor de teren/periegheze pentru secolele IX-XI au fost semnalate următoarele așezări:

- a) Pe valea superioară a Târnavei Mari: Cristuru Secuiesc – *Poala Bradului*, Cristuru Secuiesc – *Valea Pârâului Cetății*, Criș – *Valea Ciorănelului* – *Ciorănel*, Eliseni –

---

⁵³⁰ Idem, *Sighișoara*, p. 207.

⁵³¹ *Ibidem*.

⁵³² *Ibidem*, p. 207-208.

⁵³³ *Ibidem*, p. 208.

Pământul cu fânețuri, Filiaș – Pământul Pădurii Mari, Goagiu – Kerület, Medișoru Mare - Urcușul cimitirului, Șimonești – Panta de stejar, Șimonești - Sediul fostului CAP și împrejurimile, Timafalva - Csorgó-Șipot.

- b) Pe valea mijlocie a Târnavei Mari: Albești – Canton, Albești – În curtea școlii, Albești – Valea Hotarului, Apold – După Grădini, Archita – Grădina lui Schenker, Bunești – Fundătura lui Kraus, Cloașterf – La Glimee, Criș – Unghiul lui Schmidt, Criș – Fântâna de piatră – Ciorănel, Daia - Cânepiște, Daia – La lac, Hetiur – La Podul Pipeanului, Mălâncrav – Valea Viilor, Mureni – Hüll, Oțeni – Mihályfalva, Saschiz – Pârâul Etzung, Seleuș – În Tău, Sighișoara – str. Aurel Vlaicu – La Glimei, Sighișoara – La Grajduri – Saivane, Sighișoara – Lângă Podmoale, Sighișoara – Valea Cânepii, Sighișoara – Valea Dracului, Sighișoara – Dealul Viilor, Stejărenii – În Ment, Stejărenii – Calea Strâmtă, Stejărenii – Poarta Fâneței, Șaeș – În Wosen, Șapartoc - Pârâul Pietros.

Datarea acestor situri s-a făcut exclusiv pe baza fragmentelor de ceramică descoperite în periegeze în teren agricol. Observăm o concentrare a acestora în jurul a două centre: Sighișoara și Cristuru Secuiesc. Ambele au avut așezări romane și post-romane, iar drumul roman de la Alba Iulia spre Orodreiu Secuiesc traversează aceste localități de azi.

2.2.2.2 Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada bulgară și pre-maghiară (a doua jumătate a secolului IX –secolul XI)

a. Așezarea de la Albești – La Cetățea din secolele IX-X

Locuirea din secolele IX-X (sau secolele VIII-X) de la Albești – *La Cetățea* a fost pusă în evidență în urma cercetării a 12 complexe arheologice. Locuințele au forma patrulateră și sunt dotate cu sistem de încălzire de tip cuptor de piatră, dar și cu vetre cu gardină din pietre de râu⁵³⁴. Din inventarul arheologic se remarcă cele 9 vase reîntregite și expuse la Muzeul de Istorie din Sighișoara. Acestea țin de cultura Dridu, fiind parte a ceramicii Dridu A, care s-a răspândit și în sudul Transilvaniei. Cercetările arheologice au dezvelit următoarele tipuri de locuințe:

- Tipul 1 – locuință patrulateră; bordei: 0,50-0,60 m adâncime în sol; suprafața: 11 m²; colțurile ascuțite; instalație de încălzire: cuptor de piatră patrulater; cuptorul așezat în

---

⁵³⁴ *Ibidem*, p. 208-209.

colțul de vest; suprastructura: se sprijinea pe un cadru de tălpi de lemn; urme de lipitură de lut arsă⁵³⁵.

- Tipul 2 – locuință patrulateră; bordei: 0,50-0,60 m adâncime în sol; colțurile ascuțite; suprafața 9 m²; instalația de încălzire: cuptor de mici dimensiuni din lespezi de gresie așezate în formă de „potcoavă”; cuptorul amenajat într-un colț și iese ușor înafara locuinței; suprastructura: se sprijinea pe patru stâlpi⁵³⁶.
- Tipul 3 – locuință patrulateră; locuință de suprafață puțin adâncită: 0,30-0,40 m adâncime în sol; colțurile ascuțite; suprafața: 9 m²; instalația de încălzire: vatră cu gardină de pietre; vatra a fost așezată în colțul de nord; suprastructura: se sprijinea pe nouă stâlpi⁵³⁷.

b. Așezări din secolele IX-XI descoperite prin periegheze

În urma cercetărilor de teren, periegheze, pentru secolele IX-XI au fost semnalate următoarele așezări:

- a) Pe valea superioară a Târnavei Mari: Betești, Bunești – *Fundătura lui Kraus*, Cechești - *Râtul Preotului – Proprét*, Chedia Mare – *vatra satului*, Chedia Mare – *Verőfény*, Cristuru Secuiesc – *centrul orașului*, Timafalva - *Feneyő-Poala Bradului*, Timafalva – *Valea Caldă*.
- b) Pe valea mijlocie a Târnavei Mari: Albești – *Canton*, Archita – *Grădini*, Cloașterf – *La Glimee*, Daia – *Cânepiște*, Hetiur – *La Podul Pipeanului*, Saschiz – *Pârâul Etzung*, Sighișoara – *La Grajduri – Saivane*, Vânători – *Dealul Rotund*.

Cele două centre se mențin. Descoperirile sunt în jurul localităților de azi Sighișoara și Cristuru Secuiesc. Deși apar noi repere arheologice (spre ex. Cechești, Chedia Mare) observăm o continuitate în locuire a zonelor de locuire anterioare.

2.2.2.3. Așezări de pe valea Târnavei Mari din perioada înstăpânirii maghiare (secolele XI-XII)

Kurt Horedt propunea în 1958 cinci etape privind cucerirea Transilvaniei de către maghiari⁵³⁸. În jurul anului 900 are loc pătrunderea maghiară prin Porțile Meseșului în urma

---

⁵³⁵ Baltag 2000, p. 210.

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ *Ibidem*.

căreia valea Someșului este adus sub control maghiar. În jurul anului 1000 maghiarii controlează partea de vest a Transilvaniei cu rutele comerciale de-a lungul văilor Someșului Mic și a Mureșului Mijlociu și Inferior. Pătrunderea pe valea Târnavelor are loc până la sfârșitul secolului XI, în jurul anului 1100. Oltul este atins în jurul anului 1150 și la sfârșitul secolului XII regatul Ungariei avea frontiera pe linia Carpaților⁵³⁹.

a. Așezarea de la Albești – La Cetățea din secolele XI-XII

Locuințele din faza târzie, secolele XI-XII, au reieșit în urma cercetării a 15 complexe arheologice fiind dezvelite locuințe, anexe, gropi ritualice și gropi menajere⁵⁴⁰. Încadrarea cronologică s-a făcut pe baza materialului ceramic.

Locuința de secol XI se caracterizează prin forma sa patrulateră cu colțuri ascuțite; pare a fi o locuință de suprafață puțin adâncită: 0,30-0,40 m; suprafața pe care o ocupă este relativ mare de 16 m² fiind dotată cu un sistem de încălzire de tip vatră cu gardină de pietre și amplasată pe colțul de nord-vest; suprastructura se sprijinea pe pereți de bârne; se observă o intrare amenajată fiind pavată cu platformă de lespezi și aflată în colțul de nord-est⁵⁴¹.

Locuința de secol XII este patrulateră cu colțuri ascuțite, fiind de tip bordei adâncită la 0,40-0,50 m; suprafața pe care o ocupă este de 9 m²; sistemul de încălzire este de tipul cuptor de piatră amplasat pe colțul de sud-vest; suprastructura se sprijinea pe un cadru de bârne orizontale sprijinite de șapte stâlpi verticali; s-au descoperit fragmente de lut pentru izolare⁵⁴².

b. Așezări din secolele XI-XII descoperite prin periegheze

În urma cercetărilor de teren, periegheze, pentru secolele IX-XI au fost semnalate următoarele așezări:

- a) Pe valea superioară a Târnavei Mari: Avrămești – *Rât*, Cădaci Mare – *vatra satului*, Cobătești – *Grădina casei de piatră*, Cobătești – *Grădina bucătăriei*, Odorheiu Secuiesc – *Budvár*, Odorheiu Secuiesc – *în sudul Pieții Libertății*, Porumbenii Mari - *vatra satului*, nr. 347, Rugănești - *vatra satului* – *CAP*, Satul Cristur - *Strada Petőfi Sándor/ str. Biserici nr. 34*, Satul Cristur - *Strada Katustava nr. 4-13*, Satul Cristur - *strada Harghitei, nr. 70*.

---

⁵³⁸ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 113-130; Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frümittelalter*, Bonn, 1986, p. 153-169.

⁵³⁹ Al. Madgearu, *Expansiunea*, p. 197.

⁵⁴⁰ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 211.

⁵⁴¹ *Ibidem*.

⁵⁴² *Ibidem*.

b) Pe valea mijlocie a Târnavei Mari: Albești – *Canton*, Archita – *Grădini*, Criș – *Valea Ciorănelului* – *Ciorănel*, Criș - *Podul Bisericii* – *Ciorănel*, Mugeni – *Vízlok*, Sighișoara – *Dealul Viilor*, Vânători – *Dealul Rotund*.

Observații cu privire la perioada de integrare a bazinului Târnavei Mari în cadrul regatului maghiar se leagă de stabilirea secuilor ca păzitori de graniță și de constituirea proprietăților nobiliare. Secuții aveau un statut aparte bazat pe privilegiile nefiind supuși decât regelui. Bratei, Sighișoara, Saschiz au fost sate ale acestor comunități. Acum sunt create prisăcile Copșa Mare și Copșa Mică, iar pecenegii devin supuși ai regatului maghiar și joacă rolul de grăniceri ca și secuții. Așezare Beșa (azi Stejărenii) de lângă Sighișoara poartă mărturia prezenței lor. După mutare secuilor, pe parcursul secolului XII, pe valea superioară a Târnavei Mari, Cristuru Secuiesc și Odorheiu Secuiesc vor deveni centre administrative ale secuilor.

2.3 Fortificațiile timpurii

Studiul fortificațiilor beneficiază de importante articole și cărți⁵⁴³ dedicate motivelor apariției acestora, tipului de fortificare, a rolului jucat și a elementelor din care sunt compuse, deoarece ridicarea unor sisteme de apărare de tip așezare-fortificată, biserică-fortificată, prisacă, fortificații de pământ și lemn, fortificații de piatră ș.a. sunt criterii care arată puterea și afirmarea, prin organizare statală, a unei societăți ce se delimitează teritorial-politic printr-o *graniță* demarcată de obicei, în evul mediu, prin elemente naturale de forme de relief sau cursuri de apă, supravegheate de construcții cu rol defensiv⁵⁴⁴.

De asemenea termenii de *frontieră* și *hotar* sunt folosiți pentru stabilirea limitei unui teritoriu în care o autoritate, fie ea statală, nobiliară, comitatensă sau comunitară, își exercită atribuțiile asupra oamenilor, comunităților, bogățiilor naturale, în beneficiul propriu. Prin termenul *frontieră*, cancelaria maghiară arată teritoriul integrat politic și fortificat al regatului maghiar⁵⁴⁵, iar prin termenul de *graniță* teritoriul pe care regatul maghiar îl delimitează prin elemente naturale⁵⁴⁶, putând sau nu să fie integrat politic.

---

⁵⁴³ Petru Iambor, *Izvoarele istorice și terminologia privind așezările fortificate din sec. IX- XIII*, în *AMN*, 26-30/II, 1989-1993; Petru Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005; A. A. Rusu, *op. cit.*; I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*; P. Iambor (2013), *Așezări fortificate*.

⁵⁴⁴ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 22.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, p. 23-24.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, p. 22.

În Evul Mediu cursurile de apă sau înălțimile, drumurile sau pădurile au fost întotdeauna alese ca *hotare naturale* pentru delimitarea unor teritorii⁵⁴⁷. Frontiera se află pe linia imaginată delimitată de fortificații cu rol de puncte de trecere, apărate de comunități cu statut de grăniceri. De exemplu regii Ungariei aveau ca obiectiv crearea unei granițe pe culmile munților Carpați având ca obiectiv un control mai larg asupra drumurilor comerciale care mergeau spre Marea Neagră. Aducerea cavalerilor teutoni în Țara Bârsei avea ca scop ca aceștia să consolideze atât granița cât și frontiera regatului maghiar în direcția Mării Negre prin pasurile Rucăr-Bran și Oituz.

Transilvania a fost integrată în regatul Ungariei de-a lungul unei perioade de timp cuprinsă între 1001/1002 – 1224. Integrarea în sistemul politic maghiar s-a făcut în mai multe etape urmărindu-se la fiecare etapă căutarea unei granițe naturale care apoi să devină frontieră prin sisteme de fortificare de tip prisacă, apoi de ridicare de cetăți *comitantense* și regale. Aceste etape se pot urmări prin ridicarea de prisăci, care astăzi nu mai există, iar arheologic sunt dificil de demonstrat, dar studiind toponimia locală se poate crea acele linii de graniță.

Granițele regatului maghiar erau apărate de populații grănicere. Acest rol de-a lungul timpului l-au avut secuii, pecenegii, sașii și românii. De asemenea existau fortificații de graniță care controlau puncte importante și obligatorii de trecere. Aceste fortificații sunt numite în documentele medievale *indagines*, *gyepű*, *presaka*, iar traversarea acestor fortificații se făceau prin „porți” amintite în documente ca *porta*, *clusa*, *kapu*. Studiind toponimia ne putem crea o imagine de ansamblu asupra amplasării acestor puncte de fortificare.

Având în vedere toponimia și cursurile râurilor s-au stabilit 5 etape de ridicări de frontiere care pornesc dinspre vestul Transilvaniei spre sud-estul acesteia:

- 1) Linia Someșului Mic atinsă în jurul anului 900⁵⁴⁸ pe timpul ducelui Arpad după luptele cu Menumurut și creată o linie de prisăci arătate de hidronimul văii Căpușului (în magh. *Kapus patak*) și toponimele Căpușu Mare (Nagy Kapus), Căpușu Mic (Kiss Kapus) ș.a., linie de prisăci care pornește de pe cursul Arieșului continuă pe cel al Someșului Mic și al Someșului Mare până la Rodna⁵⁴⁹.

---

⁵⁴⁷ *Ibidem*.

⁵⁴⁸ K. Horedt, *Contribuții*, p. 113; Zeno Karl Pinter, Claudia Urduzia, *Cercetări arheologice în așezarea medievală de la Miercurea Băi-Cunța*, București, 2015, p. 69.

⁵⁴⁹ I. M. Țiplic, *Irganizarea defensivă*, p. 119.

- 2) Linia Mureșului atinsă în jurul anului 1000⁵⁵⁰ cu invazii dincolo de Poarta Meseșului, apariția grupului Cluj; linia de prisăci se întinde de la Munții Metaliferi urmează cursul mijlociu al Mureșului până în zona Ludușului⁵⁵¹.
- 3) Linia Târnavei Mari atinsă în jurul anului 1100⁵⁵² prin înaintarea prisăcilor apărute de secui și pecenegi; creată o linie de prisăci care urmează valea Târnavei Mari⁵⁵³.
- 4) Linia Oltului, în sudul Transilvaniei, este atinsă în jurul anului 1150⁵⁵⁴; are loc colonizarea săsească; de asemenea este atinsă linia Carpaților Orientali prin colonizarea secuiască și crearea scaunelor secuiești în sud-estul Transilvaniei⁵⁵⁵.
- 5) Linia Carpaților Meridionali, atinsă în jurul anului 1200⁵⁵⁶, iar sistemul prisăcilor este înlocuit cu cel cetățile de graniță⁵⁵⁷.

Genul de fortificație majoritară care s-a dezvoltat în spațiul intracarpatic transilvan în secolele IX-XI este cel evoluat din sistemul defensiv de tip slav, bazat pe așezări fortificate ridicate pe culmi de deal. Aceste fortificații sunt construite din val de pământ, cu șanț și palisadă de lemn. Această metodă de apărare o întâlnesc maghiarii la momentul pătrunderii în Transilvania. O dată cu primele etape de cucerire apare în Transilvania sistemul prisăcilor construite în linie de-a lungul unei frontiere cu puncte de trecere bine apărute. Aceste prisăci sunt specifice părții răsăritene a Europei, iar regalitatea maghiară a adoptat acest sistem pentru apărarea granițelor. Prisăcile fac parte din categoria fortificațiilor de pământ și lemn și sunt specifice perioadei IX-XI în Transilvania. Motivul pentru care lipsesc fortificațiile de piatră poate fi pusă pe seama lipsei meșteșugarilor specializați în astfel de construcții, dar așa cum lasă de înțeles acțiunea regelui Andrei al II-lea în 1224 împotriva teutonilor, lipsa unor astfel de construcții pare a fi și o politică de stat.

Fortificațiile de piatră apar în Transilvania începând cu secolul al XII-lea. Datorită politicii precaute a regalității maghiare dar și pe încrederea în sistemul cu prisăci și cetăți de graniță, fortificațiile de piatră nu au fost considerate necesare. În momentul când cavalerii teutoni au început să ridice în Țara Bârsei cetăți de piatră, regele Andrei al II-lea a reacționat

---

⁵⁵⁰ K. Horedt, *Contribuții*, p. 113; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁵¹ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 119.

⁵⁵² K. Horedt, *Contribuții*, p. 113; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁵³ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 119.

⁵⁵⁴ K. Horedt, *Contribuții*, p. 113; I. M. Țiplic, *Organizare defensivă*, p. 119; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁵⁵ Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frimittelalter*, Bonn, 1986, p. 159; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁵⁶ K. Horedt, *Contribuții*, p. 113; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

⁵⁵⁷ K. Horedt, *Siebenbürgen*, p. 159; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p. 69.

prompt considerând încălcate angajamentele luate la momentul colonizării în regiune și i-a alungat pe teutoni din spațiul pe care trebuiau să-l integreze în cadrul regatului printr-o intervenție în forță cu armata sa. Totul se schimbă după invazia mongolă când după prăpădul lăsat în urmă de asiatici și a amenințării cu alte invazii din partea acestora, regalitatea se orientează spre ridicare fortificațiilor de piatră, regii angevini acordă chiar scutiri de impozite pentru comunitățile ce ridicau ziduri de piatră⁵⁵⁸, astfel apar bisericile-fortificate, un specific al arealului german din sudul Transilvaniei.

Pentru spațiul transilvan fortificațiile medievale adesea au fost construite pe locuri unde în preistorie și perioada romană au mai existat fortificații. Datorită importanței strategice a acestor puncte, omul a căutat a se apăra în locul cel mai prielnic dat de natură. Fortificațiile preistorice erau din pământ și lemn cu șanț și val de apărare. Cele dacice și romane au elemente suplimentare prin întărirea zidurilor de apărare cu piatră. Cercetările arheologice au arătat că fortificațiile dacice conțineau locuințe și turnuri-locuințe, iar în perioada medievală au fost ridicate peste acestea alte fortificații, suprapunându-le.

A. A. Rusu spunea că „cetățile dacice au avut multe puncte comune cu cele medievale. Aveau împreună o suprafață relativ mică și erau mereu situate pe culmi foarte bine apărate natural. În plus, s-a afirmat, că dacii folosiseră “palate” și “turnuri-locuință” [... și] este, poate, mai mult decât o coincidență faptul că “palate” se găsesc în cetăți suprapuse de refolosiri medievale (Bănița, Bâta Doamnei), iar “turnuri-locuință” se află la Căpâlna, Divici și poate la Breaza, suprapuse (?) tot de construcții medievale. Din aceste motive, am fi dispuși să admitem doar o similitudine de concepte tactice universale, care a crescut procentul de refolosire al amplasamentelor de fortificații”⁵⁵⁹.

Puncte cu cetăți preistorice reamenajate în perioada medievală sunt la Andrid, Anieș, Arcalia, Ariușd, Batoș, Bodoc, Cuzdriara, Eremitu, Feldioara, Lipovița, posibil Florești, Râșnov, Tămășeni, Vârșag, Vurpăr – Sibiu⁵⁶⁰. Din perioada dacică avem refolosite cetățile de la Albești (jud. Mureș), Ardan, Ardeu, Bănița, Bixad, Breaza, Căpâlna, Ciceu-Ciuc, Cladova, Coronini, Cuciuș, Cugir, Deva, Divici, Ghindari, Hunedoara, Jigodin II, Marca, Merești,

---

⁵⁵⁸ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 131.

⁵⁵⁹ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 77.

⁵⁶⁰ *Ibidem*.

Odorhei, Piatra Craivii – Craiva, Piatra Roșie, Racu II (Pogányvár), Râșnov, Săcel, Șimleul Silvaniei, Șoimoș⁵⁶¹.

Bineînțeles că majoritatea acestor fortificații străvechi nu se mai găseau în picioare la momentul refolosirii lor în secolele IX-XI. Terenul plat care a rezultat în urma lucrărilor de aplatizare și a activității zilnice a comunităților străvechi era cel mai bun criteriu de a ridica o întăritură pe o înălțime în special. Ruinele unor cetăți au fost refolosite și s-a recurs la întregirea zidurilor (Căpâlna, Cugir, Piatra Roșie) sau a șanțurilor sau valurilor de pământ (Râșnov, Șimleul Silvaniei), „*cel mai des, nu construind pe ele, ci lângă ele*”⁵⁶².

Din perioada romană au rămas castrele (două de legiuni, altele de trupe auxiliare) și fortificații de pe *limes* de tip *burgus*-uri și *speculae* (turnuri de veghe)⁵⁶³. Castrele de la Apulum și Potaissa nu au fost reamenajate total ci doar parțial. La Apulum a fost refolosit partea de nord-vest al castrului, iar la Potaissa nu este clară situația medievală⁵⁶⁴. În castre de trupe auxiliare săpăturile arheologice arată refolosirea lor la Râșnov (jud. Brașov), Olteni (jud. Covasna), fortificația din pădurea Rika din comuna Vârghiș (jud. Covasna)⁵⁶⁵ ș.a.

În Transilvania avem cetăți semnalate arheologic, din perioada ante anului 1000 la Dăbâca (jud. Cluj), Morești (jud. Mureș), Șirioara (jud. Bistrița-Năsăud), Sânmiclăuș (jud. Alba), Cluj-Mănăstur (jud. Cluj), Moldovenești (jud. Cluj).

Prisăcile erau tipul de fortificație cel mai des folosite de regalitatea maghiară pentru apărarea granițelor regatului. Acestea sunt fortificații specifice Europei Răsăritene fiind o caracteristică a statelor slave fiind ridicate în special la graniță, în zone de trecere obligatorii, formând un sistem în linie de apărare și asigurau paza unor drumuri și pasuri⁵⁶⁶. Nu erau ridicate din piatră, ci se foloseau de mediul natural, zone de mlaștină, zone cu păduri îndesite unde voit era lăsat să crească copaci, arbuști pentru a crea o îndesire. Valul de apărare, șanțul și palisada puteau să facă parte din sistem. În aceste puncte fortificate erau așezate trupe militare grănicere formate din „*grupuri de țărani cu atribuțiuni militare, de apărare a graniței*”⁵⁶⁷ numiți în documente *speculatores, exploratores, sagittarius, örök, les, strazsa*⁵⁶⁸.

---

⁵⁶¹ *Ibidem.*

⁵⁶² *Ibidem.*

⁵⁶³ *Ibidem.*

⁵⁶⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁵⁶⁵ *Ibidem.*

⁵⁶⁶ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 218.

⁵⁶⁷ Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p.70.

⁵⁶⁸ D. N. Busuioc-von Hasselbach, *op. cit.* vol. II, p. 34.

Pentru Transilvania, principalii apărători ai acestor prisăci erau secuii⁵⁶⁹, dar și alte populații au jucat rolul de apărare a granițelor regatului: românii, pecenegii, cumanii, coloniștii germani.

Sistemul de linii cu prisăci este identificat pe valea Târnavei Mari prin două tipuri: Ia₂ și Ia₃ (după I. M. Țiplic). Acestea sunt echivalentul aceia ce F. Fodor a numit tipurile 4-5⁵⁷⁰. Tipul Ia₂ arată că râul Târnavă Mare a fost folosit ca demarcație, iar dealurile și pădurilor joacă rolul de elemente naturale de fortificare, fiind completat cu fortificații de supraveghere. Tipul Ia₃ este prezent pe aliniamentul Riko-Roșca unde avem valuri de pământ cu palisade continue cu populație de grăniceri, secui, în spatele acestora⁵⁷¹. Linia de prisăci este alcătuită din valuri continue, palisade și fortificații din pământ și lemn⁵⁷². Aceasta poate fi organizată din fortificații din pământ și lemn cu rolul de a supraveghea căile de acces în zonele montane⁵⁷³ sau prin utilizarea elementelor naturale (cursuri de apă, perdele de pădure sau vegetație) și ridicarea de fortificații de supraveghere⁵⁷⁴ sau prin elemente continue formate din valuri de pământ cu palisade „*ce se întind pe distanțe de mai multe zeci de km, în spatele cărora se așează populații de grăniceri și se construiesc fortificații de pământ și lemn*”⁵⁷⁵.

În bazinul Târnavei toponimii care arată prezența unor porți și a unor prisăci sunt localitățile Copșa Mică, Copșa Mare și Ghipeș. Un alt toponim este dealul Gyepes aflat la est de Turdeni (jud. Harghita) fiind trecut pe a doua și a treia ridicare militară a Imperiului Habsburgic. În Transilvania astfel de toponimii mai avem la Căpușul Mare și Căpușul Mic aflate la vest de Cluj-Napoca.

- Copșa Mică – în magh. Kiskapus, în germ. Kli-Kapus, în lat. Parva Kabaz, Kops minor. Prima menționare documentară este în anul 1402⁵⁷⁶.
- Copșa Mare – în magh. Nagykapus, în germ. Grizkopescj, în lat. Copus maiori, Choappus. Kolx. Prima menționare documentară este în anul 1283⁵⁷⁷.
- Ghipeș - în magh. Gyepes⁵⁷⁸, în lat. Gijpes. Prima menționare documentară 1566.

---

⁵⁶⁹ A. Ioniță, *Așezarea*, p. 50; Z. K. Pinter, Cl. Urduzia, *op. cit.*, p.70.

⁵⁷⁰ Ferenc Fodor, *Adatok a magyar gyepük földrajzához*, în HK, 37, 1936, p. 136-138.

⁵⁷¹ I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 219.

⁵⁷² *Ibidem*, p. 218.

⁵⁷³ Ferenc Fodor, *op. cit.*; I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 218.

⁵⁷⁴ F. Fodor, *op. cit.*, p. 138-141; I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 218-219.

⁵⁷⁵ F. Fodor, *op. cit.*, p. 141; I. M. Țiplic, *Organizarea defensivă*, p. 219.

⁵⁷⁶ UB vol. III, p. 289; E. Wegner, *op. cit.*, p. 374.

⁵⁷⁷ UB, vol. I, p. 144-145; E. Wegner, *op. cit.*, p. 374.

⁵⁷⁸ E. Wagner, *op. cit.*, p. 300.

Capitolul III. Rit și ritual funerar în bazinul Târnavei Mari

3.1 Rit și ritual funerar pe valea Târnavei Mari în perioada migrațiilor (secolele IV-IX)⁵⁷⁹

3.1.1 Rit și ritual specific perioadei gepide târzii

Pe valea Târnavei Mari între secolele IV-X este prezent păgânismul prin ritul incinerăției și al înmuțării cu depuneri de obiectele port, podoabă și ofrandă de animale, ca din secolele XI-XII o dată cu integrarea treptată a spațiului intracarpatic transilvan în cadrul regatului maghiar ritualul să devină unul creștin de rit apusean.

Perioada dintre 567-650 este o perioadă confuză cu privire la spațiul intracarpatic transilvan. Nu este clar când elita gepidă din acest spațiu a fost supusă avarilor. Cert e că la începutul secolului VII se observă o asimilare în ritualul funerar al necropolelor. Descoperirile de necropole din această perioadă se caracterizează prin „morminte dispuse în șiruri (Reihengräberfelder)”⁵⁸⁰ cunoscute sub numele de grupul Band-Vereșmort (sau Band-Noșlac).

Există opinii diferite cu privire la datarea acestui grup și atribuirea etnică. Kurt Horedt considera că acestea țin de prima jumătate a secolului al VII-lea fiind înmormântați germanici târzii, excluzându-i însă pe gepizi. Pe de altă parte Istvan Boná merge pe o încadrare cronologică între a doua jumătate a secolului VI – prima jumătate a secolului VII și sunt înmormântați gepizi din epoca avară⁵⁸¹. De curând, Radu Harhoiu merge pe același palier

---

⁵⁷⁹ O variantă a acestui subcapitol a fost publicat în anuarul *Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu* editat de Muzeul de Istorie din Sighișoara, nr. 10, 2017, p. 15-30.

⁵⁸⁰ Alpár Dobos, *The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 years of archaeological research*, în *Acta Arcaelgica Carpatica*, 44, 2009.

⁵⁸¹ Istvan Boná, *Gepiden in Siebenbürgen – Gepiden an der Theiß (Probleme der Forschungs-methode und Fundinterpretation)*, *ActaArchHung* 31, 1979, p. 37-50.

cronologic ca și Istvan Boná și consideră că mormintele cu oase de cai aparțin unor gepizi avarizați⁵⁸².

Ritul inhumației este reprezentat de mormintele de gepizi de la Bratei aflați sub dominație avară. Cimitirul nr. 3 de la Bratei aparține grupului arheologic Band-Vereșmort. Încadrarea cronologică a fost stabilită de către cercetătorii Radu Harhoiu și Ligia Bârză pentru sfârșitul secolului VI și începutul secolului VII. Ritualul este unul păgân, depuneri de obiecte personale: inele de deget, de păr, piepteni, fibule, ceramică.

Cimitirul nr. 3 de la Bratei a fost cercetat între anii 1965-1969 de către colectivul format din Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Ligia Bârză. Au fost identificate 298 de morminte, dar multe altele au fost distruse de cariera de nisip din zonă și de terasamentele ridicate pentru calea ferată și șoseaua națională⁵⁸³. Necropola este datată între a doua jumătate a secolului VI – prima jumătate a secolului VII și aparține unor gepizi aculturalizați⁵⁸⁴. Printre obiectele descoperite în morminte se numără și obiecte cu caracter creștin, dar și obiecte bizantine de import (cataramă, cercei)⁵⁸⁵. Radu Harhoiu consideră că aici avem două perioade de înmormântare. Partea vestică a cimitirului este mai timpurie, o comunitate aflată în subordinea avarilor. Aceste morminte se caracterizează prin prezența ceramicii lucrate la roată, a fibulelor digitate, a cataramelor ovale fără placă de fixare. În timp ce partea estică, unde predomină înmormântările cu oase de cal și avem ceramică lucrată cu mâna, piese de harnașament, cataramă simplă rectangulară, cercei în formă de spirală, aparține perioadei târzii a unor gepizi aculturalizați. Ca obiecte creștine au fost găsite două filacterii, cruce de purtat la gât, cataramă cu cruce, vas cu cruce. Autorii consideră că acești gepizi înmormântați cu obiectele mai sus menționate erau creștini⁵⁸⁶.

---

⁵⁸² Radu Harhoiu, *Quellenlage und Forschungsstand der Frühgeschichte Siebenbürgens im 6.-7. Jahrhundert*, Dacia NS 43-45, 1999-2001, p. 127; Idem, *Archäologische Kulturgruppen des 6.-7. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Forschungsgeschichtliche Überlegungen*, SlovArch 49, 2001, p. 143-144.

⁵⁸³ Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminar*, p. 198.

⁵⁸⁴ Ligia Bârză, Radu Harhoiu, *Gepiden als Nachbarn der Langobarden und das Gräberfeld von Bratei*, în J. Bemmman-M. Schmauder (Hrsg.): *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden-Awaren-Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. Bis 28. Februar 2008*, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11, Bonn, 2008, p. 513-578; Radu Harhoiu, *Where did all the Gepids Go? A sixth- to seventh-century cemetery in Bratei (Romania)*, în Fl. Curta (ed.), *Neglected Barbarians*, Studies in the early Middle Ages 32, Turnhout, 2010, p. 149-159; Idem, *Chronologische und archäologische Betrachtungen zum Gräberfeld 3 von Bratei*, în L. Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei (bearbeitet von R. Harhoiu)*, Archaeologica Romanica 4, 2010, Cluj-Napoca, p. 149-159; Alpár Dobos, *Notes on the weapons and weapon deposition from Cemetery 3 at Bratei (Sibiu County, Romania)*, Transylvanian Review, 24, 2, 2015, p. 210.

⁵⁸⁵ Alpár Dobos, *Notes on the*, p. 209; Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminar*, p. 199

⁵⁸⁶ Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminar*, p. 199.

Un alt lucru interesant la Cimitirul nr. 3 de la Bratei e că majoritatea mormintelor erau deja deranjate, din vechime. Se pare că lipsesc obiectele din aur, ceea ce ar semnala un jaf. Dar faptul că și în alte necropole de tip Band-Vereşmort existau morminte deranjate încă din vechime cel mai probabil este semnalată o profanare ritualică⁵⁸⁷.

3.1.2 Ritual specific avarilor în necropola de la Bratei

Nu e clar ce s-a întâmplat cu populația gepidă, dar din cercetările arheologice asupra necropolelor arheologii iau în calcul fenomene precum aculturația, avarizarea sau epurarea etnică. Cert e că o dată cu pătrunderea avarilor în Transilvania se observă un nou ritual: înmormântarea războinicului alături de calul său și cu panoplia de arme, ritual de tip nomad specific popoarelor războinice din stepa euro-asiatică.

Descoperirile care arată prezența avarilor în spațiul intracarpatic se concentrează pe valea mijlocie a Mureșului: Aiud, Câmpia Turzii, Gâmbaș, Teiuș ș.a. Mergând pe studiul comparativ Kurt Horedt a definit grupul cultural Gâmbaș, un grup specific mediului avar și care cuprinde toate descoperirile din spațiul intracarpatic transilvan cu caracteristici aparte precum înmormântarea războinicului cu panoplia de arme (vârfuri de săgeți, tolba, sabia lungă cu două tăișuri, securea, vârfuri de suliță), cu harnașamentul (scărițe de șa, zăbale, aplici), obiecte de port și podoabă și în special depunerea calului întreg alături de războinic. Grupul Gâmbaș este încadrat cronologic între a doua jumătate a secolului VII și secolul VIII.

Un astfel de mormânt avem și la Bratei în cimitirul nr. 2. Însă, din păcate, acesta a fost distrus de lucrările de la cariera de nisip. Totuși au fost recuperate oase umane și de cal, iar din inventar s-au păstrat accesorii vestimentare (trei mici limbi de curea din bronz, două aplici din bronz, toate turnate) și piese de harnașament (două scărițe de șa din fier, zăbală)⁵⁸⁸. Alături de mormântul acesta, într-o groapă lungă a fost descoperit scheletul unui cal, întreg, cu vas alături⁵⁸⁹. Cel mai probabil aici se afla o căpetenie avară care avea misiunea de a supraveghea depresiunea Brateiului înaintea închiderii acesteia în zona Copșa Mică.

---

⁵⁸⁷ Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminar*, p. 199; Alpár Dobos, *Gepizii din Transilvania în epoca avară timpurie din perspectiva arheologiei. Probleme legate de cercetarea cimitirelor cu morminte dispuse în șiruri paralele*, AMP, 35, p. 2013, p.249.

⁵⁸⁸ Călin Cosma, *Războinici în Transilvania din epoca avară. Catalogul expoziției*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 61-62.

⁵⁸⁹ Eugenia Zaharia, *Populația românească*, p. 62.

3.1.3 Necropole birituale din bazinul Târnavei Mari

Necropolele birituale apar în spațiul nord-dunărean începând cu secolul VII, marcând ceea ce putem numi etapa de slavizare a unui spațiu vast ce se întinde în Europa centrală și de sud-est. Pentru spațiul intracarpatic transilvan grupul cultural specific este grupul Mediaș ce se caracterizează prin preponderența incinerăției în detrimentul inhumației ca ritual funerar, fiind răspândit în părțile centrale, vestice și sudice ale spațiului intracarpatic transilvan. Biritualismul constă în faptul că mormintele de inhumație sunt intercalate printre cele de incinerăție și sunt contemporane⁵⁹⁰.

„Cimitirul nr. 2” de la Bratei este interesant și dintr-o altă perspectivă arheologică: prezența biritualismului (incinerăție și inhumație). Din punct de vedere arheologic situl se încadrează în ceea ce Kurt Horedt a numit grupul cultural Mediaș⁵⁹¹, după situl de la Mediaș din punctul *Dealul Furcilor*. Grupul se caracterizează prin prezența ambelor rituri. Descoperiri avem la Berghin, Boarta, Bratei, Ghirbom, Gușterița, Mediaș, Oca Sibiului, Mediaș⁵⁹², Păuca⁵⁹³ ș.a. Alte situri de necropole cu incinerăție nu arată clar prezența biritualismului din cauza cercetărilor incomplete sau a nepublicării acestora.

Biritualismul din cadrul grupului Mediaș constă în prezența mormintelor de inhumație printre mormintele de incinerăție. Procentajul este în favoarea celui din urmă. La Bratei în „Cimitirul nr. 2” din 244 de morminte, 34 sunt de inhumație și 210 de incinerăție⁵⁹⁴. Luând ca exemplu tot acest sit, în cadrul incinerăției avem trei aspecte: 1. Depunerea resturilor cinerare într-o urnă, iar urna îngropată; 2. Depunerea resturilor cinerare direct în groapa de înmormântare, fără urnă; 3. Depunerea resturilor cinerare atât în groapă cât și în urnă.

Grupul Mediaș a fost încadrat cronologic în linii mari între secolele VII-IX și atribuit populației slave. Astfel „Cimitirul nr. 2” de la Bratei a fost inclus între aceste repere. Dacă slavii erau cei care se incinerau, în privința inhumațiilor se ia în considerare practicarea acestui rit de către populația autohtonă, în sprijinul acestei afirmații venind și faptul că

---

⁵⁹⁰ I. M. Țiplic, George Tomegea, *Păuca. Necropola de incinerăție (secolele VIII-IX)*, Sibiu, 2016, p. 10-11.

⁵⁹¹ K. Horedt, *Die Brandgräberfelder der Mediașgruppe aus dem 7-9 Jh. in Siebenbürgen*, în *ZfA*, Berlin, 10, 1976, p. 39.; I. M. Țiplic, *Necropolele de tip Mediaș din Transilvania*, în *AMN*, 39, 40, 2, 2002-2003, p. 9-22.

⁵⁹² George Tomegea, *op. cit.*, p. 209.

⁵⁹³ Ioan Marian Țiplic, George Tomegea, *op. cit.*, 2016.

⁵⁹⁴ Eugenia Zaharia, *Populația românească*, p. 90.

înhumările sunt mai dese „spre latura de SE a cimitirului și a încă câtorva situate mai central”⁵⁹⁵.

În continuare aduc atenției cititorului siturile de la Bratei – *Nisipărie/La Zăvoi*, Boarta – *Pârâul Zăpodiei*, Mediaș – *Dealul Furcilor* din grupul arheologic Mediaș aflate în bazinul Târnavei Mari. În aceste situri au fost depuse și vase de ofrandă, care sunt subiect de discuție în capitoul următor cu privire la ceramica funerară. Ritualul depunerii de vase ceramice se va întâlni și în secolele IX-X în grupurile de țin de orizontul Alba Iulia. O legătură directă între aceste ritualuri pe bază etnică nu are supoziție, de-a lungul timpului descoperirile arheologice au arătat că practica era una răspândită (vezi înmormântările ce țin de grupul Sântana de Mureș spre exemplu). Vasele-ofrandă nu sunt create special pentru ritualul incineratie precum sunt vasele-urnă, de aceea vasele depuse ca ofrandă erau folosite și în mediul gospodăresc. O comparație a lor cu cele din secolele IX-XI pot arăta ce fel de evoluție culturală a avut loc în această regiune, cât de influent a devenit voievodatul de la Bălgrad din secolele IX-X aflat sub hegemonie bulgară și sub cultura balcano-dunăreană (din care face parte și cultura Dridu). Având atât de puține informații arheologice cu privire la secolele IX-X și X-XI (practic avem o singură săpătură sistematică – la Albești în punctul *Sub Cetățea*) e nevoie de o comparație cu alte regiuni din Transilvania pentru a avea o perspectivă istorică și arheologică asupra spațiului de pe valea Târnavei Mari.

a. Mediaș

Cercetarea arheologică de la Mediaș întreprinsă de Kurt Horedt a adus arheologiei românești dovada pătrunderii pe valea Târnavei Mari a unor grupuri importante de slavi care practicau ritualul incineratiei. Cercetările din punctul *Dealul Furcilor* și apoi din alte situri au dus la creionarea pe harta arheologică a unui grup cultural arheologic numit grupul Mediaș care exprimă prezența slavilor și a ritului incineratiei. Grupul Mediaș se caracterizează și printr-un alt aspect, pe lângă ritul incineratiei, în cadrul aceluiași necropole, s-a documentat prezența inhumatiilor, ce par a fi contemporane cu cele din incineratie, prin urmare grupul Mediaș este considerat ca fiind biritual. Inhumatiile sunt mult mai rar folosite de către comunitățile acestor necropole, dar sunt intercalate printre mormintele de incineratie. Însă așa cum semnalează George Tomegea⁵⁹⁶, nu toate necropolele atribuite acestui grup arată cu

---

⁵⁹⁵ *Ibidem*, p. 91.

⁵⁹⁶ George Tomegea, *op. cit.*, p. 209.

siguranță prezența inhumației. Din cauze obiective majoritatea siturilor nu au fost cercetate complet, iar din cele completate o parte nu au fost publicate monografic. Din cele aproximativ 21 de necropole cu incinerăție de tip slav specifică grupului Mediaș, opt au cu siguranță prezența biritualismului.

La Mediaș în punctul *Dealul Furcilor* avem o necropolă birituală unde predomină incinerăția și în care resturile cinerare sunt depuse direct în urnă. Din cele 17 morminte studiate 13 au depuneri de urne cu resturi cinerare. Mormintele de inhumație au avut scheletul așezat în decubit dorsal și o orientare aproximativă E-V. Acestea se intercalează printre mormintele de incinerăție, alternează și sunt așezate în același rând cu incinerățiile⁵⁹⁷.

Mormintele de incinerăție sunt dispuse pe două rânduri, orientate NV-SE, având 1-2 m distanța între ele⁵⁹⁸. Urnele au fost depuse în picioare și sunt deschise fără capac sau alt obiect de acoperământ⁵⁹⁹. Resturile cinerare au fost depuse în urne, dar de asemenea au fost împrăștiate în jurul urnei, probabil ce nu a mai intrat în vas⁶⁰⁰.

Din cele 3 morminte de inhumație defunctul din M4 era depus decubit dorsal, orientat NE-SV și era adult (40-50 de ani)⁶⁰¹. Din informațiile date de muncitori, acesta avea depus la picioare un vas posibil de ofrandă.

b. Bratei – Cimitirul nr. 2

Bratei este o localitatea din județul Mureș aflată la 7 km de orașul Mediaș pe malul stâng al Târnavei Mari, fiind traversată de drumul județean Mediaș-Sighișoara. În urma cercetărilor arheologice au fost identificate 2 așezări și 4 necropole/cimitire. Colectivul de cercetare a fost format din Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Emilia Bârză.

Cercetările au început în perioada 1959-1960 în punctul „La Zăvoi” la „Cimitirul nr. 1” pe malul stâng al Târnavei Mari. Pe aceeași terasă, la 1 km est de necropolă, a fost identificată „Așezarea nr. 1”, în preajma unui vechi meandru al Târnavei Mari. Nu departe de această așezare, la 300-400 m spre est, se află „Așezare nr. 2” unde a fost cercetat și „Cimitirul nr. 2”. Acest areal mai conține două necropole „Cimitirul nr. 3” și „Cimitirul nr. 4”. Ordinea

---

⁵⁹⁷ K. Horedt, *Un cimitir din sec. IX-X e.n. la Mediaș*, în *Studia Universitatis "Babeș-Bolyai"*, Seria Historica, fasc. 2, 1965, p. 10.

⁵⁹⁸ *Ibidem* p. 11.

⁵⁹⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁶⁰⁰ *Ibidem*.

⁶⁰¹ *Ibidem*, p. 9.

cronologică a acestor necropole nu trebuie luată după numerotarea făcută în momentul descoperirii lor.

Necropola nr. 2 de la Bratei (harta 5) este foarte interesantă din punct de vedere arheologic pentru că avem incinerare și inhumație, biritualism, dar avem și două morminte cu specific avar. Războinicii din khaganatul avar erau înmormântați cu panoplia de arme și cu piese de harnașament, iar adesea alături de războinic era depus calul. La Bratei avem două morminte unde avem depus cal, însă doar unul avea alături un războinic.

Mormintele de incinerare (în număr de 210) (tabel 4) prezintă unele caracteristici aparte nefiind un ritual uniform. Cercetătoarea Emilia Zaharia împarte în 5 categorii acest ritual în funcție de modul în care sunt depuse resturile funerare în groapă și în funcție de felul în care aceasta este amenajată. Resturile funerare depuse în groapa funerară conțin oasele calcinate, cărbune, cenușa și pe lângă acestea inventarul arheologic este alcătuit din urne, fragmente de vase de alt tip și obiecte de inventar. După Emilia Zaharia cele 5 categorii sunt următoarele⁶⁰²:

- 1) Morminte de incinerare cu resturile funerare depuse direct în groapă (66 de morminte). Gropile pot fi ovale (la 32 de morminte), rotunde (19) sau tip „groapă-pungă” (10).
- 2) Morminte de incinerare cu resturile funerare depuse în urnă și aceasta așezată într-o groapă (45 de morminte).
- 3) Morminte de incinerare cu resturi funerare depuse atât în groapă cât și în urnă (53 de morminte).
- 4) Morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse direct în groapă și cu fragmente ceramice sparte intenționat, ritualic (18).
- 5) Morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse atât în groapă cât și în urnă și fragmente ceramice sparte ritualic (16).

Mormintele de inhumație (în număr de 34) (tabel 5) sunt morminte de adulți și de copii. Mormintele de copii sunt 15 (din care unul, M242, de adolescent) și se află depuse printre mormintele de incinerare, iar la mormintele de adulți se observă „o grupare aproape în șir, în marginea dinspre sud și în regiunea de vest-nord-vest a cimitirului”⁶⁰³. Decedații au fost depuși pe decubit dorsal (pe spate), iar orientarea este predominantă N-S cu variații precum ENE-VSV (17 morminte), VNV-ESE (3 morminte), NNE-SSV (1 mormânt), NE-SV (1

---

⁶⁰² E. Zaharia, *Populația românească*, p. 15.

⁶⁰³ *Ibidem*, p. 56

mormânt); dar sunt și două morminte orientate E-V; la 10 morminte nu s-a putut determina orientarea. Obiecte de inventar: mărgelile, cercei, cuțite de fier, vase ceramice.

Ritualul mormintelor de înhumare prezintă anumite caracteristici. Spre exemplu în M214, mormânt de copil, deasupra mijlocului scheletului a fost găsit „un fund gros de la un vas mic folosit drept cățuie și în jurul căruia erau risipiți cărbuni”⁶⁰⁴. Tot în morminte de copii au fost găsite vase-ofrande depuse la picioare (M217, M121, M223, M224, M225, M236) și o altă observație e cu privire la M217 care e tăiat de un mormânt de incinerare (M121)⁶⁰⁵. Acest lucru ne arată că din punct de vedere cronologic mormintele de înhumare se încadrează în etapa a doua a necropolei specifică secolelor VIII-IX⁶⁰⁶. Asta nu înseamnă că trebuie considerat secolul VIII ca punct final al folosirii ritului incinerării, ambele rituri sunt contemporane. Alte morminte de incinerare tăiate de morminte de înhumare nu s-au mai descoperit.

Din păcate la Bratei **mormântul de avar cu cal** a fost distrus de lucrările nisipăriei, iar un al doilea mormânt avea doar calul depus, cu un vas alături (nu se știe exact ce conținea). Opinia cercetătoarei Eugeniei Zaharia e că „mormântul de cal se alătură mormântului de avar cu cal”⁶⁰⁷. Ambele morminte au fost descoperite în marginea răsăriteană a necropolei, chiar la ruptura carierei de nisip, mormântul de războinic avar cu cal fiind distrus. Tot ce s-a recuperat a fost din pământul decapat și curs pe panta nisipăriei. Din inventarul arheologic fac parte fragmente de oase de om și de cal, două zăbale cu psalii, două scărițe de șa, aplicații din bronz.

c. Boarta

Boarta este o localitate din județul Sibiu, aparține de comuna Șeica Mare și se află la aprox. 28 km vest de Mediaș. Localitatea se află pe valea Vișei, afluent al Târnavei Mari și linie de legătură între valea Târnavei Mari și zona saliferă a Ocnei Sibiului.

În punctul *Pârâul Zăpodiei* au fost cercetate 35 de morminte, din care 33 erau de incinerare (tabel 3) și 2 de înhumare (M5/1966, M21A/1968). Din păcate necropola a fost puternic afectată de lucrările agricole, multe urne fiind descoperite fragmentare și nu au putut fi reîntregite, iar resturile cinerare au fost și acestea împrăștiate. O analiză completă a mormintelor privind aspecte de tip de groapă, tip de depunere ș.a. au fost determinate cu

---

⁶⁰⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁶⁰⁵ *Ibidem*, p. 56-60

⁶⁰⁶ *Ibidem*, p. 90.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, p. 62.

difficultate. Toate mormintele cu resturi cinerare sunt de tip „incinerare în urnă”. Din cele 33 de morminte de incinerare s-a putut determina maturitatea defunctului la 20 dintre ele, ca șase morminte să fie de copil și unul de adolescent, doi adulți între 40-50 ani, trei adulți între 50-60 ani și doi adulți cu vârsta probabilă între 60-70 ani, iar la șase defuncți nu s-a putut determina vârsta ci doar maturitatea. Ca inventar cuțitul este cel mai des obiect depus, fiind descoperit în morminte cinerare de adulți (M1A, M8A, M18A) și într-unul de copil (M15A). Alte ofrande au fost descoperite de tipul fragmente de ceramică de la două vase diferite ca aspect de urnă în M7A și de tipul un inel de buclă din bronz a fost descoperit în M18A alături de fragmentul de lamă de cuțit. Dintre mormintele de inhumație unul era de adult (M5/1966) și celălalt de copil (M21A/1968). În mormântul de copil din M21A era depus la picioare un vas de ofrandă. Dintre mormintele de incinerare, două erau duble (M13A/1968, M22). Urnele sunt create special pentru înmormântare, erau lucrate cu mâna sau la roata înceată, iar ornamentarea constă în benzi simple sau în valuri.

3.2 Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind ritul și ritualul funerar din secolele IX-XI din bazinul Târnavei

Cercetările arheologice au arătat că văile Mureșului și a Someșelor au fost cele mai populate de comunitățile evului mediu timpuriu. Pe firul acestor văi comunitățile au dezvoltat relații strânse în interes economic. De asemenea fostele drumuri romane, care urmau în mare parte cursul acestor râuri, au fost refolosite de către populațiile post-romane și de cele de mai târziu ceea ce a dus la menținerea relațiilor comerciale între aceste comunități. Pe valea Târnavei Mari a existat un astfel de drum roman care lega Alba Iulia de castrul de graniță de la Odorheiu Secuiesc din estul provinciei Dacia Superior.

În privința ritulului și a ritualului observăm că începând cu secolul al IX-lea incinerare dispărea ca practică funerară devenind inhumația principalul ritual. Acesta este divers, iar în privința ofrandei depunerea vasului-ofrandă conturează două moduri de depunere specifice pentru două areale geografice în perioada dintre secolele IX-XI și care au influențat puternic și spațiul intracarpatic transilvan. Pentru secolele IX-XI avem următoarea situație cu privire la depunerea de vase-ofrandă:

- a. Vasul depus în zona picioarelor – situație specifică necropolelor situate la vest și nord de Dunăre⁶⁰⁸.
- b. Vasul depus în zona capului sau a umerilor – situație specifică necropolelor din nordul Câmpiei panonice și în bazinul Dunăre-Tisa⁶⁰⁹.

Cercetările arheologice realizate în necropole din secolele IX-X au arătat că la Alba Iulia – *Stația de Salvare* și Blandiana – *La Brod* depunerea de vase ceramice s-a făcut la majoritatea defuncțiilor în zona picioarelor, iar la Orăștie – *Dealul Pemilor X2* majoritatea vaselor sunt depuse în zona superioară a corpului defunctului la craniu sau la umeri. Situația pe necropole este în felul următor:

- *Stația de Salvare I* nu avem date exacte, dar din informațiile oferite de H. Ciugudean⁶¹⁰ sunt depuneri atât la nivelul craniului cât și la picioare.
- Blandiana–*La Brod* patru vase sunt așezate lângă cap, iar într-un mormânt un vas a fost depus lângă cap și altul la picioare.
- La Sebeș unul din morminte conținea două vase-borcan depuse lângă cap.
- *Izvorul Împăratului* conține vase ceramice depuse lângă craniu, bazin și picioare⁶¹¹.
- Alba Iulia - *Stația de Salvare II* - cel mai des sunt depuse în zona umărului, aproape de mâna stângă sau de pelvis; doar câteva cazuri au fost cu depunere lângă craniu sau picioare⁶¹².
- Orăștie-*Dealul Pemilor X2* - din cele 9 morminte cu vase ceramice, 8 au depuse vasul depus în partea superioară (3 în partea dreaptă a craniului, 3 în partea stângă a craniului, 1 partea stângă a pieptului, 1 partea stângă a umărului); doar 1 mormânt avea depus vasul în zona membrelor inferioare, la genunchi (M20)⁶¹³.
- Alba Iulia–*Str. Brândușei (Arhim. Iuliu Hossu)* - din cele 12 urne și 3 fragmente de urne au fost depuse pe partea dreaptă a craniului (5), pe partea dreaptă a bazinului (1), partea

---

⁶⁰⁸ Sarolta Tettamanti, *Temetkezési szokások a X – XI. sz.-ban a Kárpát-medencében*, în *Studia Comitatusia*, Szentendre, 3, 1975, p. 104; Ioan Marian Țiplic, Zeno Karl Pinter, *Necropola medieval timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2. 3. Campaniile arheologice din anii 2001-2004*, în *Brukenthal. Acta Musei*, II, 1, 2007, p. 161; Ioan Marian Țiplic, *Aspecte de ritual funerar în necropola medieval timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2*, în *Banatica*, 23, 2013, p. 230.

⁶⁰⁹ S. Tettamanti, *op. cit.*, p. 104; I. M. Țiplic, Z. K. Pinter, *op. cit.*, p. 161; I. M. Țiplic, *Aspecte de ritual ...*, p. 230.

⁶¹⁰ H. Ciugudean, *Pottery offerings*, p. 243-262.

⁶¹¹ C. Cosma, *Funerary pottery*, p. 161.

⁶¹² H. Ciugudean, *Pottery offerings*, p. 248.

⁶¹³ I. M. Țiplic, Z. K. Pinter, *op. cit.*, p. 154-159; I. M. Țiplic, *Aspecte de ritual*, p. 226; Dragotă *et alii*, *op. cit.*, p. 110.

stângă a bazinului (1), partea dreaptă a membrilor inferioare (3), partea stângă a membrilor inferioare (4), iar la fragmentele din M26 poziția nu e clară dar au fost găsite în partea superioară a scheletului⁶¹⁴.

- Iernut-*Biserică* - au fost săpate patru morminte din care unul conținea vas ceramic; acesta era de tip vas-borcan și așezat pe partea dreaptă a craniului.
- Cluj-Napoca-*str. Zapolya* – sunt trei morminte cu depunere de vase ceramic, din care unul de bărbat depus la bazin și la celelalte două morminte depuse la picioare dreapta, un mormânt fiind de copil și unul de femeie⁶¹⁵.
- Cluj-Napoca-*Str. Semenicolui* – două morminte de bărbați cu depuneri de vas ceramic unul la bazin și celălalt în zona pieptului⁶¹⁶.
- Cluj-Napoca-*Str. Plugarilor* – un mormânt cu depunere de vas ceramic în zona picioarelor pe dreapta⁶¹⁷.

Aurel Dragotă evidențiază faptul că „în spațiul Transilvaniei, vasele de ofrandă din prima jumătate a secolului al X-lea, se depuneau în exteriorul membrilor inferioare, pe partea dreaptă. De la mijlocul secolului al X-lea și mai ales din a doua jumătate, constatăm, în general, trei poziții distincte, predominând zona membrilor inferioare. La alte comunități din a doua jumătate a secolului al X-lea, vasul ceramic se așeza pe partea dreaptă a craniului. Foarte probabil că, aceste poziții de depunere sunt determinate și de elementul etnic, dar și de influențele exercitate de comunitățile din spațiul geografic apropiat”⁶¹⁸.

Până în prezent pe valea Târnavei Mari nu au fost semnalate necropole care să fie încadrate în perioada secolelor IX-X, adică de după dispariția khaganatului avar (în jurul anului 800) și integrarea spațiului intracarpatic în regatul maghiar (începând cu secolul XI) sau în perioada secolelor X-XI, când vorbim de perioada de după dispariția puterii bulgare și înlocuirea ei cu cea bizantină și cu pătrunderea triburilor maghiare în valea Someșelor. Grupul Mediaș nu depășește mijlocul secolului IX.

Pentru perioada secolului IX, când centrul de putere de la Alba Iulia intră sub dominație bulgară, valea Târnavei Mari era de interes secundar deoarece mine de sare și de aur aici nu existau, de aceea valea Târnavei Mari a intrat mai târziu sub hegemonia bulgarilor. Dacă luăm

---

⁶¹⁴ A. Dragotă, G. T. Rustoiu, *Offerings*, p. 229-242.

⁶¹⁵ C. Cosma, *Funerary pottery*, p. 40 (tabel 30).

⁶¹⁶ *Ibidem*.

⁶¹⁷ *Ibidem*.

⁶¹⁸ Dragotă *et alii*, *op. cit.*, p. 111.

pătrunderea maghiară de mai târziu în spațiul intracarpatic, stabilită la cinci etape, maghiarii pătrund pe valea Târnavei Mari în etapa a 3-a în jurul anului 1100, la o sută de ani după ce a fost ocupată valea Someșului și cursul mijlociu și inferior al Mureșului⁶¹⁹. Someșul și Mureșul erau folosite ca rute pentru transportarea sării pe apă. În privința pătrunderii maghiare dacă luăm obiectele de port și podoabă de tip Bjelo-Brdo acestea nu susțin prezența culturii arheologice maghiare pe valea Târnavei Mari decât din secolul XI. Extinderea regatului maghiar spre curbura Carpaților românești a devenit o prioritate atunci când regatul a devenit un stat apostolic jucând rolul de creștinare a populațiilor păgâne, anume cele pecenege și cumane. Bulgarii au vizat stabilirea unor centre de putere în zonele cu interes economic, în special unde erau mine de sare. Ocuparea unui spațiu precum cel dintre Târnavă Mare și Olt nu era o prioritate.

Nu putem exclude totuși un control nominal. Rămâne de văzut prin viitoare cercetări arheologice situația politică a regiunii și viața comunităților de aici. Din așezările de la Albești, Filiaș, Cristuru Secuiesc reiese că populațiile de aici suferă într-adevăr o schimbare culturală și economică. Ceramica începe să fie lucrată în majoritatea cazurilor la roată, formele sunt variate, pasta conține un degresant fin, arderea este uniformă și la temperaturi mari. Prin urmare în aceste așezări ceramica redevine un obiect în care se investește mai mult timp și atenția meșterului olar la detalii este mult mai accentuată.

Pe harta arheologică a necropolelor a spațiului intracarpatic transilvan, pentru secolele IX-XI, avem un gol arheologic pe valea Târnavei Mari. Nu au fost semnalate necropole cu depuneri de vase de ofrandă. Prin urmare putem pune o nouă dovadă în dreptul ipotezei că pătrunderea maghiară nu s-a realizat în secolele IX-X în această parte a Transilvaniei.

3.3 De la păgânism la creștinism. Descoperiri de morminte antropomorfe din secolele XI-XIII de pe valea Târnavei Mari

Pentru perioada secolelor XI-XIII în preajma Sighișoarei au fost descoperite cimitire cu rit și ritual creștin în punctele *Dealul Viilor*, *Biserica din Deal*, *Biserica Dominicană*. Ritul este catolic, iar înmormântările constau în depunerea defunctului în gropi simple (doar în giulgiu în secolul XII și în sicriu începând cu secolul XIII) și în gropi antropomorfe (e săpat

---

⁶¹⁹ Thomas Năgler, *Așezare sașilor în Transilvania și aportul lor la dezvoltarea societății feudale românești*, în *Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română*, vol. I, Editura Politică, București, 1976, p. 17.

conturul uman pe fundul gropii și depus defunctul – specific secolelor XI-XII). Groapa cu cistă nu a fost identificată în siturile de la Sighișoara.

Începând cu secolul XI regatul Ungariei duce o politică de expansiune în toate direcțiile, sprijiniți fiind de papă pentru aducerea „pe calea cea dreaptă” a necredincioșilor în sânul Bisericii de rit apusean. Până în jurul anului 1200 spațiul intracarpatic transilvan este cucerit, iar în sudul Transilvaniei sunt colonizați sașii, care aduc în acest spațiu înmormântările antropomorfe.

Mormintele antropomorfe sau mormintele cu nișă cefalică sau mormintele romanice (după stilul arhitectonic) sunt mormintele „săpate după conturul uman cu un spațiu destinat capului și bine individualizat”⁶²⁰. Este folosită și terminologia *morminte cu groapă antropomorfă* pentru a defini astfel de morminte. Majoritatea acestor morminte sunt de secole X-XII existând în perioada romanică a edificiilor bisericesti de aceea sunt numite și *morminte romanice*. Nișele sunt rectangulare, trapezoidale sau circulare fiind întâlnite atât în morminte ale unor „persoane din ierarhia laică și religioasă”, cât și la „persoanele obișnuite”⁶²¹.

A fost creată o tipologie: sarcofage din piatră sau lemn (sec. VI-XV), mormintele construite din dale de piatră sau cărămizi cu sau fără mortar (sec. X-XIV), morminte săpate în stâncă sau în sol pietros (rupestre) (sec. X-XII), morminte săpate în pământ (sec. X-XIII).

Pentru Transilvania, mormintele cu nișă sunt specifice mediului săsesc. Tradiția pare a fi merovingiană devenind un obicei în timpul carolingienilor și în perioada stilului romanic, fiind descoperite astfel de morminte în Franța, Germania, Elveția, Belgia, Olanda, Anglia, Danemarca, Suedia, Spania, Italia, Polonia, Ungaria, Bosnia-Herțegovina și România. Pentru România ritualul este specific sudului Transilvaniei unde îi avem pe coloniștii sași. Mormintele, majoritatea aparțin „celei de-a doua jumătăți a secolului al XII-lea”⁶²². Până în prezent, cercetările arheologice arată că pe parcursul secolului al XIII-lea „se renunță la gropile antropomorfe în necropolele sătești, înhumările făcându-se, cu sau fără sicriu, în gropi rectangulare”⁶²³. Că răspândirea a acestui ritual se datorează colonizării sau deplasării unor grupuri de germani, se observă și în urma lipsei de descoperiri de morminte antropomorfe în estul Germaniei, în Polonia și Ungaria, databile înainte de a doua jumătate a secolului al XII-

---

⁶²⁰ A. Ioniță, *Mormintele*, p. 215.

⁶²¹ *Ibidem*.

⁶²² *Ibidem*, p. 217.

⁶²³ *Ibidem*.

lea⁶²⁴. „Analogiile cu cimitirele din vestul Europei ne îndreptăţesc să credem că necropolele amintite au aparţinut primului val de colonişti germani veniţi în Transilvania după mijlocul veacului al XII-lea”⁶²⁵. Prin capitulariile din 786 şi 810/813 sunt abandonate cimitirele păgâne iar cimitirul creştin este organizat în jurul bisericii⁶²⁶. Din secolul IX capitulariile lui Theodulf precizează că episcopul, abaţii, preoţii şi laicii vrednici pot fi înmormântaţi în biserică. Sinodul din 895 reglementează prin canonul 25 înmormântarea în jurul bisericii dacă este posibil. În mormântarea cât mai aproape de biserică şi sub biserică arată statutul social al defunctului, diferenţele sociale observându-se în secolele XI-XIII prin această posibilitate, faţă de secolele anterioare când podoabele, armamentul, prezenţa scheletului de cal arătau statutul social al defunctului⁶²⁷.

Pe valea Târnavei Mari morminte antropomorfe au fost întâlnite în timpul cercetărilor arheologice de la Mediaş – *Biserica parohială luterană*. Aceste cercetări au avut loc în anii 1971-1972. Mormintele au fost datate în secolul al XII-lea pe baza inelelor de tâmplă de tip Bijelo-Brdo. Au fost identificate şi morminte cu groapa prevăzută cu nişă pentru cap, databile în secolul al XIII-lea⁶²⁸. La Moşna – *Biserica evanghelică* cercetările arheologice au avut loc în 1999 fiind descoperite morminte antropomorfe cu nişă cefalică într-un nivel de cultură lipsit de pigment de mortar, astfel mormintele au fost datate în secolele XII-XIII⁶²⁹, înainte de construcţiile la biserică din secolul XIV: „În prima fază de locuire medievală presupunem că a fost construită o biserică de dimensiuni mici, care trebuie să fi fost amplasată în jumătatea de E a incintei, ulterior suprapusă de aceasta. Pe latura de S a bisericii actuale au fost identificate morminte cu nişă cefalică, ce aparţin în esenţă secolului al XII-lea şi primei jumătăţi a veacului următor; aceluiaşi orizont îi aparţin însă şi alte morminte ale căror gropi nu au fost evidente, răspândite pe toată suprafaţa, dar cu o densitate scăzută”⁶³⁰.

La Sighişoara – *Dealul Viilor*, din cele 99 de morminte două au depunere de monedă, iar M28 are un tezaur de 37 de monede din care 35 emise de Bela III (1172-1196) şi doi denari anonimi⁶³¹. Cimitirul are 99 de morminte cu 106 schelete din care 30 au fost de *infans*

---

⁶²⁴ *Ibidem*, p. 218.

⁶²⁵ *Ibidem*.

⁶²⁶ R. Harhoiu, E. Gáll, *op. cit.*, p. 224.

⁶²⁷ *Ibidem*, p. 225-226.

⁶²⁸ *RepArhSibiu*, p. 134.

⁶²⁹ *RepArhSibiu*, p. 145; D. Marcu *et alii*, *Moşna*, p. 60.

⁶³⁰ D. Marcu *et alii*, *Moşna*, p. 60.

⁶³¹ Silviu Istrate Purece, Maria Crângaci Țiplic, *Prezenţa monedelor arpadiene în cimitirele din jurul bisericilor transilvănene*, în *Transilvania*, 2014, p. 24.

I, 5 *infans* II, 22 de adulți, iar restul scheletelor nu li s-a putut preciza cu exactitate vârsta⁶³². Din inventar inele de buclă cu capătul în formă de „S” (M83, M99). Gropile au dimensiunea corpului uman, au formă rectangulară, colțurile ușor rotunjite sau ovale. Au fost identificate și trei morminte cu nișă (M61, M170 și M173). Numărul gropilor în „formă de mumii”, adică cu nișă, ar putea fi mai mare deoarece o parte din necropolă a fost distrusă de drumul comunal (în apropiere se aflau M170 și M173), iar cercetarea nu a cuprins întreaga necropolă⁶³³. Orientarea mormintelor în cimitir este aproximativ V-E cu tendințe VSV-ENE și SV-NE în cazul a șase morminte orientarea fiind V-E. Deviațiile țin și de perioade din an în care au fost înmormântați dar și de priceperea celor care au condus ritual înmormântării. Din 106 de schelete, 56 au poziția brațelor așezate lângă corp, un procent de 88,63%. Mai sunt 99 de morminte și 106 schelete din cauza înmormântărilor duble: soț/soție, mamă/copil; sunt și înmormântări cu suprapuneri. Întretăierile parțiale ale mormintelor sunt „pricinuite de legile dispuse de Ladislau I (1077-1095) și Coloman Cărturarul (1095-1116), potrivit cărora defuncții trebuiau să fie înmormântați în jurul bisericilor, iar arealul consacrat al locului funerar nu permitea extinderea acestora”⁶³⁴. Cimitirul din *Dealul Viilor* conține și trei morminte (M30, M114, M117) cu pete de cărbune în zona capului cu analogii la Cluj-Napoca – *Str. Zapolyai* și Alba Iulia – *Str. Brândușei*⁶³⁵.

Lipsa inventarului funerar pentru mormintele din secolele XI-XII se datorează legilor emise de regii maghiari Ladislau I și Coloman Cărturarul prin care se simplifică ritualul funerar. Dispar depunerea pieselor de podoabă și de port, ofranda, resturi de cal, armament și harnașament, toate considerate ca ritual păgân. În *Dealul Viilor*, din 106 de schelete de sec. XII, 9 au inventar funerar (8,41%): tezaur cu monede Bela III (35,2 monede în M28B), denar anonim (M30, M76 ?, M85), monede neidentificate (M81A, M109), inele de buclă cu capătul în forma literei „S” (M83, M99), cataramă (M119C). Monedele sunt depuse în gură, pe stern și în mâini fiind considerate parte a ritualului, depuneri ca obol. „Austeritatea în inventar a celorlalte morminte demonstrează că nu mai putem presupune continuarea unor practici funerare păgâne în cazul comunității de la Sighișoara – Dealul Viilor”⁶³⁶. Nu se poate preciza

---

⁶³² Radu Harhoiu, Erwin Gáll, *Necropola din secolul XII de la Sighișoara-Dealul Viilor, punctul necropolă*. *Contribuții privind habitatul epocii medievale timpurii în Transilvania estică*, în *Analele Banatului, serie nouă, Arheologie. Istorie*, 22, 2014., p. 208-216.

⁶³³ *Ibidem*.

⁶³⁴ *Ibidem*, p. 216.

⁶³⁵ *Ibidem*.

⁶³⁶ *Ibidem*, p. 218.

poziția bisericii. Aceasta teoretic și conform normelor creștinești din secolele XI-XIII ar fi trebuit să fie centrală în cadrul cimitirului, dar „sunt și cazuri când biserica era plasată în zonele laterale ale cimitirului, de exemplu la Dăbâca - Incinta IV”⁶³⁷.

La Sighișoara – *Biserica Mănăstirii*. Cercetările, inedite, de tip sondaj, au avut loc în 2005. Au fost descoperite morminte cu nișă⁶³⁸.

La Sighișoara – *Biserica din Deal* cercetările au fost efectuate în perioada 1998-2000. „Numărul mormintelor cercetate a ajuns la 700, iar orizonturile și cronologia acestora rămân cele precizate anterior. Pe laturile de S și V ale bisericii au fost identificate mai multe morminte cu nișă cefalică”⁶³⁹. S-au observat trei etape în construcția bisericii: 1. Rotonda care acum e acoperită de cor și cripta actuală; 2. Bazilica. 3. Biserica actuală construită începând cu a doua jumătate a secolului XIV. În urma săpăturile efectuate au fost cercetate 86 de morminte. Acestea au fost încadrate în cinci grupe cronologice⁶⁴⁰:

- a) Mormânt cu nișă, fără pigment de mortar în umplutura gropii, este tăiat de fundațiile bazilicii și datează probabil din sec. XII-XIII.
- b) Mormânt cu groapa săpată în trepte dar cu sicriu din lemn și pigment de mortar în umplutura gropii, probabil sec. al XIII-lea.
- c) Morminte cu scrie din lemn, fără pigment de mortar în umplutura gropii; sunt tăiate de fundațiile bazilicii și datează tot din secolul al XIII-lea.
- d) Morminte având umplutura gropii din lut cu rar pigment de mortar, sec. XIV-XVI.
- e) Morminte cu umplutură afânată, secolele XVI-XVII.

Mormintele antropomorfe de pe valea Târnavei Mari se încadrează în cercetările arheologice din ale cimitire în special din sudul Transilvaniei. De aceea acestea au fost puse pe seama coloniștilor germani veniți în sudul Transilvaniei la jumătatea secolului al XII-lea. Nu trebuie exclus însă ca și comunități secuiești să practice acest ritual. Până în prezent au fost semnalate morminte antropomorfe la Alba Iulia – *Biserica catolică*, Drăușeni (săpăturile

---

⁶³⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁶³⁸ Angel Istrate, *Punct: Cetate, Biserica Mănăstirii, loc. Sighișoara*, jud. Mureș, în CCA 2005, COD RAN 114523.08 .

⁶³⁹ Angel Istrate, Daniela Veronica Marcu-Istrate, Ioan Feodor Pascu, *Punct: Biserica din Deal, loc. Sighișoara*, jud. Mureș, în CCA 2000, COD RAN 114523.06.

⁶⁴⁰ Daniela Marcu, Ioan Feodor Pascu, Bogdan Andrieșcu, *Sighișoara, jud. Mureș. Punct: Biserica Evanghelică (Biserica din Deal)*, în CCA campania 1998, București 1999.

din jurul actualei biserici fortificate⁶⁴¹, Feldioara (săpăturile au avut loc la Biserica evanghelică)⁶⁴², Orăștie⁶⁴³, Viscri în cimitirul din jurul bisericii⁶⁴⁴, Sibiu – *Piața Huet*⁶⁴⁵. În Sibiu sunt menționate de P. Beșliu morminte antropomorfe și la Biserica Azilului.

Secolele XI-XIV sunt dominate de înmormântări modeste, precum era obiceiul. Acest ritual arată prezența creștinismului în rândul comunității, existența modestiei în rândul defunctului și respectarea canoanelor bisericești, dar pentru a-și arăta puterea și prestigiul din timpul vieții defunctul caută să fie înmormântat în biserică sau cât mai aproape de aceasta⁶⁴⁶.

---

⁶⁴¹ Adrian Ioniță, *Mormintele cu gropi antropomorfe din Transilvania și relația lor cu primul val de colonizare germană*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, Maria Țiplic, București, 2005, p. 216-217.

⁶⁴² *Ibidem*, p. 216.

⁶⁴³ Zeno Karl Pinter, Gheorghe Petrov, Ioan Marian Țiplic, *Orăștie, jud. Hunedoara, C. Cetate, Cronica 1994, a XXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Cluj-Napoca, 11-14 mai 1995, p. 62-65.

⁶⁴⁴ S. Purece, M. Crângaci Țiplic, *op. cit.*, p. 25.

⁶⁴⁵ Daniela Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică*, Alba Iulia, 2007, p. 90.

⁶⁴⁶ R. Harhoiu, E. Gáll, *op. cit.*, p. 225.

Capitolul IV. Ceramica funerară și din așezări în bazinul Târnavei Mari

4.1 Ceramica din așezări

a. Ceramica din așezarea de la Filiaș (secolele VII-IX)

Așezarea de la Filiaș – *Pământul Pădurii Mari* conține fragmente specifice perioadei slavo-avare (secolul VII-VIII) și post-avare (secolul IX) (imag. 2, imag. 3). Dacă autorul săpăturii Zoltan Székely s-a oprit cu încadrarea la secolul VIII, atât Elek Benkő cât și Gheorghe Baltag consideră că există elemente de datare pentru secolul IX. Gheorghe Baltag ia în calcul vasul decorat cu impresiuni alungite cu analogii la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*⁶⁴⁷.

Repertoriu al ceramicii descoperite la Filiaș⁶⁴⁸

1. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibil; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brună; formă: umeri dezvoltati, buza răsfrântă; fără ornament; Dimensiuni: h= 29 cm; dg= 25 cm; df= 11 cm. Sub buză e găurit. Găsi în L1.
2. Vas-borcan= stare fragmentară – neîntregibil; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brună; ornament: decor cu alveole pe marginea buzei. Dimensiuni: h= 28 cm. Găsit în L1.
3. Vas-borcan= stare fragmentară – neîntregibil; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brună; ornament: decor cu alveole pe marginea buzei. Dimensiuni: ?. Găsit în L1.
4. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibil; tehnica: roata înceată; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brun-închis; ornament: decor cu striuri paralele pe umăr. Dimensiuni: h= 26 cm; dg= 14 cm; df= 10 cm. Găsit în L1.

---

⁶⁴⁷ Gh. Baltag, *Considerații generale*, p. 173.

⁶⁴⁸ Vezi la Z. Székely (1975), *Așezări*, p. 36-43

5. Vas-borcan= stare-fragmentară – întregibil; tehnica: roata; pasta: (bună) degresată cu nisip; culoarea: brun-închisă; buza tăiată; ornament: decor de benzi de linii paralele cu linii în val. Dimensiuni: h= 26cm; dg= 18 cm; df= 11 cm. Găsit în L1.
6. Vas-borcan= stare-fragmentară – întregibil; tehnica: roata; pasta: (bună) degresată cu nisip; culoarea cenușie-închis; buza răsfrântă. Dimensiuni: h= 27 cm; dg= 18 cm; df= 10 cm. Găsit în vatra de lângă L2.
7. Fragment de vas= tehnica: lucrat cu mâna; pasta: micro-prundiș; decor: benzi de linii orizontale. Găsit în vatra de lângă L2.
8. Fragment de vas= tehnica: lucrat la roata înceată; pasta: degresată cu cioburi pisate; culoarea: neagră; decor: striuri paralele. Găsit în vatra de lângă L2.
9. Fragment ceramic= buza răsfrântă; tehnica: roata înceată; decor: benzi din striuri paralele și linii ondulate pe umeri. Găsit în vatra de lângă L2.
10. Fragment de vas= tehnica: roata înceată; decor: striuri paralele. Găsit în L5.
11. Fragment de fund de vas= tehnica: roata; pasta: degresat cu micro-prundiș; desprins de pe talerul roții cu sfoara (prin urmare e lucrat la roata rapidă). Găsite în L7.
12. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; pasta: degresate cu micro-prundiș; cu buza răsfrântă; nu au decor. Găsite în L7.
13. Fragmente ceramice= decor cu benzi de linii în val pe umăr. Găsite în L7.
14. Fragment de vas= tehnica: lucrat cu mâna; decor: alveole pe buză. Găsite în L7.
15. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: micro-prundiș; buza îngroșată; fără decor. Găsite în L7.
16. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: micro-prundiș; buza tăiată drept; fără decor. Găsite în L7.
17. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: micro-prundiș; buza tăiată drept; decor: ornament de bandă cu striuri. Găsite în L7.
18. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: micro-prundiș; buza îngroșate; decor: ornament de bandă cu striuri. Găsite în L7.
19. Fragment de buză= decor cu alveole. Găsit în L8.
20. Vas-borcan= stare fragmentară – neîntregibil; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: micro-prundiș și cioburi pisate; buza răsfrântă; decor cu alveole pe buză. Găsit în L9.
21. Fragmente ceramice= tehnica: roata; decor: benzi de linii în val simple. Găsite în L12.
22. Fragmente ceramice= tehnica: roata; decor: benzi de linii în val simple alternând cu benzi de striuri. Găsite în L12.

23. Fragment de buză= tehnica: lucrată cu mâna; buza e răsfrântă și tăiată drept. Găsită în L14.
24. Fragment de vas= tehnica: lucrată cu mâna; decor cu linii incizate. Găsit în L14.
25. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibilă; tehnica: lucrată cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brun-închis; buza răsfrântă și are ca decor incizii verticale. Dimensiuni: h= 28.5 cm; df= 10 cm; dg= ? . Găsită în L15.
26. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibilă; tehnica: lucrată cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; culoarea: brun-închis; fără decor. Dimensiuni: ? . Găsită în L15.
27. Fragmente ceramice= tehnica: lucrată cu mâna; au buza răsfrântă; sunt fără decor. Găsite în L15.
28. Fragmente ceramice= tehnica: lucrată cu mâna; buza răsfrântă; decor cu alveole sau cu creștături. Găsite în L15.
29. Fragment de tigia= tehnica: lucrată cu mâna; pasta grosolană, arderea slabă. Găsită în L15.
30. Vas-borcan= stare fragmentară – neîntregibilă; tehnica: ?; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; decor: striuri distanțate pe umăr. Găsit în L15.
31. Fragment de buză de vas= tehnica: ?; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; buza dreaptă; decor de striuri paralele pe umăr. Găsit în L15.
32. Fragmente de vas= tehnica: roata înceată; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; decor: striuri paralele. Găsite în L15.
33. Fragmente de vas= tehnica: roata înceată; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; decor: linii în val intercalate între striuri paralele. Găsite în L15.
34. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; buza ușor răsfrântă. Găsite în L21.
35. Fragment de vas= tehnica: roata; buza îngroșată. Găsit în L21.
36. Fragment de vas= tehnica: ?; decor: alveole pe buză. Găsit în L21.
37. Fragment de vas= tehnica: roata înceată; decor: striuri paralele pe umeri. Găsit în L21.
38. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta compactă; decor: striuri și benzi de linii în val și orizontale. Găsite în L22.
39. Fragment de buză de vas= tehnica: lucrate cu mâna; pasta: degresată cu cioburi pisate și micro-prundiș; decor= alveole pe buză. Găsit în L23.
40. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; pasta: degresată cu cioburi pisate și micro-prundiș; buzele fără decor. Găsit în L23.

41. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibilă; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; decor: ?. Dimensiuni: h= 23 cm; dg= 22 cm. Găsit în L23.
42. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: zgrunțuroasă; buza îngroșată și răsfrântă; decor: benzi de striuri sau linii în val. Găsite în L23.
43. Fragment de vas= tehnica: lucrat cu mâna; decor cu alveole. Găsit în L25.
44. Fragmente ceramice= tehnica: roata; decor: striuri și linii în val. Găsite în L25.
45. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna. Găsite în L26.
46. Fragment ceramic= tehnica: roata; decor: linii în val. Găsit în L26.
47. Fragment ceramic= tehnica: roata; decor: linii în val. Găsit în L26.
48. Fragmente ceramice de buză de vas= decor cu alveole. Găsite în L30.
49. Fragment ceramic cu buză= tehnica: roata; buza răsfrântă și tăiată drept; decor de bandă de linii în val urmată de linii paralele. Găsită în L30.
50. Fragment ceramic= tehnica: ?; decor de striuri distanțate. Găsită în L30.
51. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; pasta: degresată cu micro-prundiș; decor cu caneluri. Găsite în L31.
52. Fragmente ceramice= tehnica: roata; pasta: compactă; decor cu caneluri. Găsite în L31.
53. Fragment ceramic= tehnica: roata; decor cu caneluri distanțate. Găsit în L32.
54. Fragment ceramic= tehnica: roata; decor cu linii în val. Găsit în L32.
55. Vase-borcan= tehnica: lucrate cu mâna; pasta grosolană degresată cu micro-prundiș; buza răsfrântă; decor alveolat. Găsită în L33.
56. Fragment ceramic= tehnica: lucrat cu mâna; pasta grosolană; buza lată și decorată cu bandă de linii în val. Găsită în L33.
57. Vas-borcan= tehnica: lucrat cu mâna; pasta: micro-prundiș; buza răsfrântă; dimensiuni: h= 22.5 cm. Găsit în L35.
58. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibil; tehnica: ?; pasta: ?; culoarea: ?; arderea: ?; corp zvelt; buza răsfrântă; decor pe buză cu alveole. Dimensiuni: h= 20 cm; dg= 13 cm; df= 10 cm. Găsit în L36.
59. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibil; tehnica: ?; pasta: compactă; culoarea: ?; arderea: ?; decor cu alveole pe buză și pe umăr. Dimensiuni: h= 19.2 cm; dg= 12.5 cm; df= 8.5 cm. Găsit în L36.
60. Vas-borcan= stare fragmentară – întregibil; tehnica: ?; pasta= degresată cu micro-prundiș; culoarea: ?; arderea: ?; corp zvelt; buza răsfrântă; decor cu alveole pe buză. Dimensiuni: h= 22.6 cm; dg= 13 cm; df= 9.5 cm. Găsit în L36.

61. Fragment de fund de vas= tăiat cu sfoara; tehnica= roata rapidă. Găsit în L36.
62. Fragment ceramic= decor cu o bandă de striuri urmată de o bandă de linii în val pe umăr. Găsit în L36.
63. Fragmente ceramice= decorate cu creștături pe buză. Găsite în L36.
64. Fragment ceramic= tehnica: roata încetă; decor de linii paralele și în val. Găsit în L36.
65. Fragment ceramic= tehnica: roata rapidă; pasta: cimentată; buza răsfrântă în afară, are un șanț în interior, iar marginea este tăiată drept. Găsit în L36.
66. Vas= tehnica: ?; pasta: compactă; buza răsfrântă; decor cu alveole pe buză, bandă de linii paralele urmată de o bandă de linii în val pe umăr. Găsit în L37.
67. Fragment ceramic cu fund de vas= tehnica: roata încetă; decor cu striuri și are o perforație. Găsit în L37.
68. Fragment ceramic= partea inferioară a unui vas; tehnica: roata rapidă; decor cu caneluri și coaste. Găsit în L37.
69. Fragment ceramic= tehnica: roata încetă; decor cu caneluri și coaste. Găsit în L37.
70. Fragmente ceramice= tehnica: lucrat cu mâna; pasta compactă. Găsite în L38.
71. Fragment ceramic= partea inferioară a unui vas; tehnica: roata încetă; decor cu caneluri și coaste. Găsit în L38.
72. Vas mic= tehnica: lucrat cu mâna; pasta degresată cu micro-prundiș; buza răsfrântă; h= 12.2 cm. Găsit în L39.
73. Fragment ceramic= tehnica: roata încetă; buza răsfrântă; decorat cu o bandă de linii în val urmată de o bandă cu linii incizate pe umăr. Găsit în L39.
74. Fragment ceramic= tehnica: la roată; decorat cu o bandă de linii incizate. Găsit în L39.
75. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; pasta compactă; decor cu benzi de striuri adânci. Găsite în L40.
76. Fragmente ceramice= tehnica: la roată; fragment de vas decorat cu linii în val. Găsite în L40.
77. Fragmente ceramice= tehnica: lucrate cu mâna; pasta degresată cu micro-prundiș. Găsite în L 41.
78. Fragmente ceramice= tehnica: la roată rapidă; pereți de vas fără decor. Găsite în L41.
79. Fragmente ceramice= tehnica: la roată rapidă; pereții de vas decorați cu alveole. Găsite în L41.
80. Fund de vas= tehnica: la roată rapidă; desprins cu sfoara de pe talerul roții. Găsit în L41.
81. Fragment ceramic cu buză= tehnica: la roată rapidă; buza îngroșată. Găsit în L41.

82. Fragment ceramic= tehnica: ?; pasta: degresată cu pietricele; pântecul bombat; buza răsfrântă și tăiată drept; decor de benzi de linii în val pe umeri. Găsit în L41.
83. Vas-borcan= întreg; tehnica: la roată; pasta: degresată cu nisip fin; arderea= oxidantă; culoarea: cenușie; umăr bine dezvoltat, gura largă, buza răsfrântă și tăiată drept; decorat pe tot corpul cu striuri. Dimensiuni: h= 28 cm; dg= 18.7 cm; df= 9.5 cm. In situ în apropiere de L40.
84. Vas-borcan= fragmentar; tehnica: lucrat cu mâna; pasta: ?; arderea: ?; culoarea: ?; buza răsfrântă în afară și îngroșată; decor de bandă de linii în val urmată de trei benzi de striuri adânci pe umăr. Dimensiuni: h= 24 cm. In situ în apropiere de L40.
85. Vas-borcan= fragmentar; tehnica: roata înceată; pasta bună; culoarea neagră; decor de striuri distanțate pe umăr. In situ în apropiere de L40.
86. Vas-borcan= fragmentar; tehnica: roata înceată; pasta compactă; buza răsfrântă în afară și tăiată drept; decor cu caneluri și coaste pe umăr. In situ în apropiere de L40.
87. Vas-borcan= fragmentar; tehnica: roata înceată; pasta degresată cu nisip fin; buza răsfrântă în afară și tăiată drept; decor de striuri distanțate pe umăr. In situ în apropiere de L40.
88. Fragment ceramic= decorat cu striuri. In situ în apropiere de L40.
89. Fragment ceramic= tehnica: roata rapidă; decor de bandă de linii în val urmată de o bandă cu linii incizate. In situ în apropiere de L40.

b. Ceramica din așezarea de la Albești – La Cetățea/Sub Cetățea

Cercetarea arheologică de la Albești – *La Cetățea/ Sub Cetățea* arată că acest platou aflat la poalele vârful de deal unde în perioada dacică și medievală a funcționat o fortificație. Geografic așezarea este așezată la poalele unui deal al cărui coamă înconjoară platoul înspre sud și est închizând accesul pe valea Șapartocului. Platoul are deschiderea spre nord, iar în spre vest acces la pârâul Șapartoc. Un drum ce funcționa în evul mediu mergea către sud spre localitatea Șapartoc și de aici pe valea Șaeșului în localitățile Vulcan și Daia atestate și în evul mediu. Locuirea pe acest platou este milenară fiind descoperite vestigiile arheologice de locuire din perioada bronzului în special cultura Wietenberg, vestigiile din perioada dacică, perioada La Tène, iar din perioada migrațiilor fragmentele ceramică sunt specifice perioadei migrațiilor din perioada slavă. Așezarea a fost cercetată de către Gheorghe Baltag. Dintre cele publicate de dânsul se poate concluzia următoarele:

b.1. Ceramica din așezarea de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea* specifică perioadei VII-IX este dominată de cea lucrată cu mâna și la roata înceată, dar a fost descoperită și ceramică lucrată la roata rapidă. Ceramica lucrată cu mâna și la roata înceată se încadrează în cea specifică mediului slavo-avar prezent pe valea principală a Târnavei Mari. Această constă și la Albești în prezența formelor bitronconice, a buzei rotunjite și uneori a unei șanțuiri pentru capac; decorul este prezent prin ornamente precum benzi de striuri orizontale asociate cu benzi de valuri pe umărul sau în partea superioară a vasului; un alt tip de decor este cel compus dintr-o bandă de striuri așezată între două benzi de valuri⁶⁴⁹. Pasta ceramică conține micro-prundiș, iar arderea este oxidantă dar de calitate inferioară. Aspectul vaselor este friabil, poros, sfărâmicios⁶⁵⁰.

b.2. Ceramica din așezarea de la Albești - *La Cetățea/Sub Cetățea* specifică perioadei VIII/IX-X (imag. 6-12) se caracterizează prin prezența unei ceramici semifine cu pasta omogenă, bine arsă, cu un decor format din serii de impresiuni alungite realizate cu pieptenul precum benzi de linii incizate orizontale continue sau benzi de linii întrerupte realizate cu furculița, dar și decor de tip „ghirlandă” realizat prin benzi de linii în valuri⁶⁵¹. Analogii sunt la Oșeni și Filiași din județul Harghita.

b.3. Ceramica din așezarea de la Albești - *La Cetățea/Sub Cetățea* specifică perioadei XI-XII este realizată la roata lentă și rapidă dintr-o pastă degresat cu nisip, arderea fiind oxidantă de bună calitate. Formele vaselor și decor par să continue în mod evolutiv modelele secolelor anterioare⁶⁵².

c. Studiu de caz. Repertoriu al ceramicii descoperite la Albești (secolele IX-XI)

Ceramica specifică perioadei secolelor VIII/IX-X și XI-XII din categoria **b2** și **b3** se caracterizează prin arderea oxidantă, iar vasele sunt lucrate la roata olarului, majoritatea sunt la roata înceată/ cu turație medie. Din ceramica colectată au fost reîntregite 9 vase expuse la muzeul de istorie din Sighișoara într-o expoziție permanentă. Aceste vase au următoarele caracteristici:

---

⁶⁴⁹ Gh. Baltag, *Sighișoara*, p. 212-213.

⁶⁵⁰ *Ibidem*, p. 213.

⁶⁵¹ *Ibidem*, p. 213-214.

⁶⁵² *Ibidem*, p. 214.

1. Vas-borcan (imag. 8, vasul 27) = stare fragmentară – restaurat; formă: ovooidală; tehnologia: roata medie; pasta: zgrunțuroasă; degresant: microprundiș; arderea: oxidantă; culoarea: cărămizie-negricioasă; buza: evazată spre exterior; dimensiuni: H= 13.2 cm; Dg= 9.7 cm; Df= 7.5 cm; grosimea perete: 0.5 cm; decor: de la bază până sub buză; tip ornament: 4 benzi orizontale de impresiuni alungite realizate cu pieptenele (decor cu furculița) cu 4 dinți pe pântec, deasupra pântecului, pe umeri; deasupra umerilor un rând simplu de impresiuni realizate cu unghia.
2. Vas-borcan (imag. 9, vasul 28) = stare-fragmentară – restaurat; formă: ; tehnologia: roata medie; pasta zgrunțuroasă; degresant: microprundiș; arderea: oxidantă; culoarea: cărămizie-negricioasă; buza: evazată; dimensiuni: H= 19.8 cm; Dg= 13 cm; Df= 7 cm; grosime perete: 0.5 cm; decor: de la bază până deasupra umerilor; tip ornament: sub pântec trei bande de linii drepte ușor incizate și o bandă de linii drepte ușor incizate suprapuse de o bandă de linii în val; pe pântec o bandă de linii drepte ușor incizate suprapuse de o bandă de linii în val; pe umeri două benzi de linii drepte suprapuse de benzi de linii în val; deasupra umerilor o bandă de linii drepte.
3. Vas-borcan (imag. 10, vasul 29) = stare fragmentară – restaurat; formă corp: sferic; tehnologia: roata medie; pasta: zgrunțuroasă; degresant: microprundiș; arderea oxidantă; culoarea: cărămizie-negricioasă; buza: dreaptă; dimensiuni: H= 16 cm, Dg= 12.5 cm, Df= 7.5 cm, grosime perete= 0.5 cm; decor: de la pântec până sub buză; tip ornament: sub pântec o linie în zigzag fără un anumit criteriu; două benzi de câte trei linii bine incizate aflate deasupra umerilor.
4. Vas-borcan (imag. 11, vasul 30) = stare fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: ovooidală; tehnologia: roata rapidă; pasta: fină; degresant: nisip fin; arderea: oxidantă; culoarea: roșiatică cu pete negricioase; buza: evazată; dimensiuni: H= 21 cm, Dg= 13.5 cm, Df= 8 cm, grosime perete: 0.5 cm; decor: de sub pântec până sub gât; tip ornament: benzi orizontale de impresiuni alungite realizate cu pieptenele (decor cu furculița) cu 4 dinți pe pântec, deasupra pântecului, pe umeri; deasupra umerilor sub gât un rând simplu de impresiuni realizate cu unghia.
5. Vas-borcan (imag. 12, vasul 31) = stare fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: ovooidală; tehnologia: roata rapidă; pasta: fină; degresant: nisip fin; arderea oxidantă; culoarea: roșiatică cu pete negricioase; buza: evazată; dimensiuni: H= 26.5, Dg= 19.5 cm, Df= 11.5 cm, grosime perete: 0.5 cm; decor: de la baza vasului până sub buză; tip ornament: în partea inferioară 4 benzi de linii drepte și o bandă de linii drepte suprapusă

de o bandă de linii în val; pe pântec grup de linii incizate suprapuse de o bandă în val; deasupra pântecului grup de linii incizate suprapuse de o bandă în val; pe umeri grup de linii incizate suprapuse de o bandă de linii în val; deasupra umerilor o bandă de linii drepte.

6. Vas-borcan (imag. 13, vasul nr. 32) = stare fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: ovoidală; tehnologia: roata medie; pasta: zgrunțuroasă; degresant: microprundiș; arderea: oxidantă; culoarea: roșiatică cu pete negricioase; buza: evazată; dimensiuni: H= 23.3 cm, Dg= 14 cm, Df= 9.5 cm; grosime perete: 0.5 cm; decor: de la baza vasului până deasupra umerilor; tip ornament: de la baza vasului până la nivelul umerilor linii drepte simple bine incizate și distanțate între ele; deasupra umerilor două rânduri de linii în val simple distanțate între ele.
7. Vas-borcan (imag. 14, vasul nr. 33) = stare-fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: ovoidală; tehnologia: roata rapidă; pasta: fină; degresant: nisip fin; arderea: oxidantă; culoarea: roșiatică; buza: evazată; dimensiuni: H= 21.3 cm; Dg= 19 cm; Df= 9.2 cm; grosime perete: 0.5 cm; decor: de la pântec până sub buză; tip ornament: 3 benzi orizontale de impresiuni alungite realizate cu pieptenele (decor cu furculița) cu 3 dinți pe pântec și deasupra pântecului; pe umeri o bandă în val. Observație: are două găuri care perforază vasul sub buză de unde se prindea cu sfoară.
8. Vas-borcan (imag. 15, vasul 34) = stare-fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: sferică; tehnologia: roata medie; pasta: zgrunțuroasă; degresant: nisip și mica; arderea: oxidantă; culoarea: roșiatică; buza: evazată și rotunjită; dimensiuni: H= 16.5 cm, Dg= 16 cm, Df= 8.5 cm, grosimea perete: 0.5 cm; decor: de sub pântec până la umeri; tip ornament: linii bine incizate simple și distanțate între ele.
9. Vas-borcan (imag. 16, vasul 35) = stare fragmentară – întregibil, restaurat; forma corp: conică; tehnologia: roata medie; pasta: fină; degresant: nisip și mica; arderea: oxidantă; culoarea: cărămizie-negricioasă; buza: evazată; dimensiuni: H= 23 cm, Dg= 14 cm, Df= 8.5 cm, grosime perete: 0.5 cm; decor: de sub pântec până deasupra umerilor; tip ornament: linii bine incizate simple și distanțate între ele.

Fragmente ceramice

1. Buză de vas cu fragment de perete (imag. 17, fragmentul 66) = nr. complex: SII Gr.1, anul 1989; dimensiunile maxime ale fragmentului: 8.5x7 cm; tehnologia: roata medie; pasta: aspră la pipăit; degresant: nisip+microprundiș; arderea: oxidantă; culoarea pe exterior: cărămizie-cenușie fumurie cu pete negre; culoarea pe interior: cenușie-negricioasă; buza:

evazată; grosimea peretelui: 0.4-0.6 cm; decor ornamental: dungii de linii oblige în bandă cu o bandă de linii în valuri în partea superioară care supranume liniile orizontale; culoarea miezului: cenușiu-negricios. Obs.: fragmentele 66 și 67 sunt din același vas, se completează.

2. Buză de vas cu fragment de perete (imag. 18 frag. 67) = nr. complex: SII Gr.1, anul 1989; dimensiunile maxime ale fragmentului: 6x6 cm; tehnologia: roata medie; pasta: aspră la pipăit; degresant: nisip+microprundiș; arderea: oxidantă; culoarea pe exterior: cărămizie-cenușie fumurie cu pete negre (sunt urme de ardere secundară); culoarea pe interior: cenușie-negricioasă; buza: evazată, tip bordură; grosimea peretelui: 0.4-0.6 cm; decorul ornamental: bandă de 4 linii orizontală distanțată de o altă bandă de linii orizontală (de 8-9 linii); între cele două linii o bandă de linii în val; culoarea miezului: cenușiu-negricios. Obs.: fragmentele 66 și 67 sunt din același vas, se completează.
3. Buză de vas cu fragment de perete (imag. 19 frag. nr. 68) = nr. complex: SII Gr. 1, anul 1989; dimensiunile maxime ale fragmentului: 6.6x9 cm; tehnologia: roata medie; pasta: aspră la pipăit; degresant: nisip și microprundiș; arderea oxidantă; culoarea pe exterior: cărămizie cu pete cenușii-fumurii; culoarea pe interior: cenușie-negricioasă; buza: evazată spre exterior, tăiată drept tip bordură; grosimea peretelui: 0.4-0.5 cm; decorul ornamental: sub buză, ușor ștearsă, este o bandă de 5 linii orizontale distanțată la 1 cm de o altă bandă cu 7 linii orizontale, distanțată la 1 cm de o altă bandă de 10 linii orizontale; ornamentul conține și o bandă de 3-4 linii în valuri, foarte ștearsă, aflată între benzile cu 7 și 10 linii. Miezul are culoarea cenușiu-negricioasă cu bandă milimetrică de culoare cărămizie spre exterior dată de arderea peretelui. Obs.: fragmentele 66 și 104 sunt din același vas, se completează.
4. Buză de vas cu fragment de perete (imag. 20 frag. 70) = nr. complex SII, Gr. 1, 1989. Dimensiunile maxime ale fragmentului: 4x4.5 cm; din buza s-a păstrat un fragment mai lat de 6 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta este aspră la pipăit, iar ca degresant se observă nisipul și microprundiș. Arderea este oxidantă. Culoarea peretelui exterior este cărămizie fumurie, iar culoare pe interior este cenușie-negricioasă. Buza este evazată spre exterior creând un unghi aproape drept dând impresiunea unei jumătăți de „T” și este tăiată în tip bordură. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decorul ornamental este realizat cu „furculița” și constă în impresiuni în pastă de 0.5-0.6 cm lungime, aflate în grup de câte 4 la distanță de 0.3-0.4 cm; decorul pornește imediat de sub buză. Miezul are culoarea cenușiu-negricios.

5. Buză de vas cu fragment de perete (imag. 21 frag. 72) = nr. complex SII Gr. 1, 1989. Dimensiunile maxime ale peretelui: 5.3x5.5 cm. Tehnologia: roata medie. Pasta este aspră la pipăit, puțin zgrunțuroasă, fiind folosit ca degresant macroprundișul. Arderea este oxidantă. Culoarea peretelui exterior este cărămie cu pete negricioase, iar celui interior cărămiziu-roșiatic. Buza e evazată înspre exterior, fiind curbată în formă de jumătate de „Y”. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decor constă într-o linie orizontală. Culoarea miezului este brun-cenușie încadrată de dungi cărămizii.
6. Fund de vas cu fragment de perete (imag. 25 frag. 73) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile maxime ale fragmentului sunt 6.5x5.5 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este zgrunțuroasă datorită folosirii macroprundișului. Arderea e oxidantă. Culoarea peretelui exterior este cărămie cu pete negricioase și cărămie-roșiatică pe peretele interior. S-a păstrat doar o mică parte din fundul vasului (dimensiuni 2.5x6.5 cm). Acesta este evazat cu unghi deschis. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm, iar grosimea fundului este de 0.5-0.6 cm. Pe fragmentul de perete nu se vede nici un decor. Culoare miezului este cenușiu-negricios, iar spre interior dar și spre exterior se vede dunga de culoare cărămie. Obs.: fragmentele 73 și 105 sunt din același vas, se completează.
7. Fund de vas cu fragment de perete (imag. 26 frag. 74) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile maxime ale fragmentului sunt de 4.5x5 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este zgrunțuroasă având ca degresant macroprundiș. Arderea este oxidantă, culoarea cărămie-cenușie pe exterior, cărămiziu pe interiorul peretelui. Fundul are dimensiuni de 2x6.7 cm. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm, iar fundul are grosimea de 0.5-0.6 cm. Decor nu are. Fundul este în unghi deschis. Culoarea miezului este cărămiziu-cenușiu.
8. Fund de vas cu fragment de perete (imag. 27 frag. 75) = nr. complex S5, 1989, terasa B, cimitirul dacic. Dimensiunile maxime: 3.5x4.5 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este aspră la pipăit, cu degresant de macroprundiș. Arderea este oxidantă, iar culoarea este cărămie-cenușie pe exterior cu urme de ardere secundară, iar pe interior este negricioasă. Dimensiunile fundului sunt de 3.5x6 cm, iar deschiderea unghiulară nu este puternică. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm, iar pentru fund 0.6 cm. Decor nu are. Miezul are culoarea negricioasă și se vede dunga de culoare cărămie spre exterior.
9. Fund de vas cu fragment de perete (imag. 28 frag. 76) = nr. complex SII Gr. 1, 1989. Dimensiunile maxime: 4.5x5.5 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este zgrunțuroasă, iar ca degresant este macroprundișul. Arderea este oxidantă. Culoarea este

- cărămizie-cenușie în exterior cu urme ardere secundară pe exterior și cenușie-negricioasă în interior. Din fund s-a păstrat puțin: 1.6x4.5 cm. Grosimea peretelui este de 0.7-0.8 cm, iar a peretelui fundului tot de 0.7-0.8 cm. Decor nu are. Miezul are aceeași culoare ca și pereții, adică cărămizie spre partea exterioară și cenușie-negricioasă spre partea interioară.
10. Fund de vas cu fragment de perete (imag. 29 frag. 78) = nr. complex ?. Dimensiunile fragmentului: 6x9 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este aspră la pipăit, ca degresant fiind folosit microprundișul. Arderea este oxidantă. Culoarea gălbui-cenușie fumurie pe exterior și cenușie-negricioasă pe interior. Fundul este fragmentar: 2.5x5.5 cm. Grosimea peretelui este de 0.7-0.8 cm. Grosimea fundului este de 1.2-1.3 cm. Decor nu are. Miezul este de culoare cenușie-negricioasă cu o dungă gălbui-cenușie spre exterior.
11. Perete de vas (imag. 30 frag. 79) = nr. complex SII, Gr. 1. Dimensiunile fragmentului: 7.5x4.4 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este aspră la pipăit fiind folosit nisip și microprundiș ca degresant. Arderea oxidantă. Culoarea este cărămizie cu pete cenușii pe exterior (urme de ardere secundară); pe interior culoarea este cenușie-negricioasă. Decor format din striuri consecutive de linii orizontale trasate pe tot fragmentul de vas. Miezul este de culoare cenușie, iar spre exterior se vede dunga milimetrică cărămizie.
12. Perete de vas (imag. 31 frag. 80) = nr. complex SIII, carourile 4-5, 1987. Dimensiunile fragmentului: 5.3x3.2 cm. Tehnologia folosită este roata medie. Pasta este aspră la pipăit având ca degresant nisip și microprundiș. Arderea este reducătoare. Culoarea e cenușie-negricioasă atât pe interior cât și pe exterior. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decorul are un ornament constând într-o bandă de trei linii în valuri din care se vede doar un val și jumătate. Miezul are culoarea pereților, cenușiu-negricios.
13. Perete de vas (imag. 32 frag. 81) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile fragmentului: 5.3x4.8 cm. Tehnologia este roata înceată. Pasta este aspră spre zgrunțuroasă, degresantul fiind macroprundiș. Arderea este oxidantă. Culoarea pe exterior și pe interior e cenușie-negricioasă cu pată cărămizie datorită expunerii diferite la temperaturile cuptorului. Peretele este curbat, cu decor și vede microprundișul. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm. Decor constă într-un ornament de linii drepte orizontale distanțate (aprox. 0.5-0.6 cm). Miezul este cenușiu-negricios și cu dungă cărămizie în zona unde pereții au acea pată.
14. Perete de vas (imag. 33 frag. 82) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile fragmentului sunt de 5x6 cm. Tehnologia folosită, roata medie. Pasta e aspră. Degresantul folosit e

macroprundiș. Arderea oxidantă. Am considerat că fragmentul conține partea de mijloc al vasului din care făcea parte și am împărțit fragmentul în două: partea inferioară și partea superioară. Culoarea pe exterior și pe interior e cenușie-negricioasă cu pată cărămizie datorită expunerii diferite la temperaturile cuptorului. Fragmentul de perete are formă curbata. Grosimea peretelui este de 0.5 cm. Decor are un ornament format din linii orizontale incizate aflate în partea inferioară a fragmentului. Miezu este cenușiu-negricios și se vede dunga cărămizie unde e cazul.

15. Perete de vas (imag. 34 frag. 83) = nr. complex ?. Dimensiunile fragmentului: 4.2x3.5 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta e aspră, degresantul constă în nisip și macroprundiș. Arderea e oxidantă. Culoarea cărămizie cu pete fumurii pe exterior, cenușie-negricioasă pe interior. Fragmentul are formă curbata. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm. Decor are un ornament format din incizii de linii orizontale slab vizibile și trasate pe tot fragmentul cu o bandă de patru linii în val, la fel incizate și slab vizibile, aflate în colțul fragmentului. Miezu are culoarea cenușie cu dunga cărămizie spre exterior.
16. Perete de vas (imag. 35 frag. 84) = nr. complex SIII B2, 1987. Dimensiunile fragmentului: 8.2x3.2 cm. Tehnologia roata medie. Pasta este aspră, degresantul folosit este nisip și macroprundiș. Arderea este oxidantă. Culoarea este cărămizie la exterior și cenușie-cărămizie pe interior cu pete negricioase. Fragmentul este lat și curbat. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decor constă într-un ornament de linii incizate, adâncite, late de 1-2 mm și distanțate (aprox. 2 cm). Pe fragment se văd două astfel de linii. Miezu are culoarea roșiatică-cărămizie. Miezu are culoarea cărămizie-roșiatică. Obs.: fragmentele 84 și 85 sunt din același vas, se completează.
17. Perete de vas (imag. 36 frag. 85) = nr. complex SIII B2, 1987. Dimensiunile fragmentului sunt de 7x3 și 5cm. Tehnologia este roata medie. Pasta este aspră, degresantul nisip și macroprundiș. Arderea oxidantă. Culoarea este cărămizie la exterior și cenușie-cărămizie pe interior cu pete negricioase. Fragmentul are forma curbata. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decorul constă într-un ornament de linii incizate, adâncite, late de până într-un milimetru și distanțate (aprox. 1-2 cm). Pe fragment se văd trei astfel de linii. Miezu are culoarea cărămizie-roșiatică. Obs.: fragmentele 84 și 85 sunt din același vas, se completează.
18. Perete de vas (imag. 37 frag. 86) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile fragmentului: 5.2x5.5 cm. Tehnologia: roata medie. Pasta aspră. Degresant: macroprundiș. Arderea oxidantă. Culoarea pe exterior și pe interior e cenușie-negricioasă cu pată cărămizie

datorită expunerii diferite la temperaturile cuptorului. Fragmentul are forma curbată. Grosimea peretelui este de 0.4 cm. Decorul constă în incizii de linii orizontale, distanțate (0.4-0.6 cm). Miezu este cenușiu-negricios cu o dungă cărămizie unde e cazul.

19. Buză de vas (imag. 22 frag. 87) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile buzii de vas: lată de 3.5 cm, grosimea de 0.7 cm, lungimea de 3 cm. Buza este lucrată la roata medie. Pasta este aspră, degresantul folosit macroprundișul. Arderea reducătoare. Culoarea cenușie-negricioasă cu urme de ardere secundară la exterior și gălbui-cenușie la interior cu o pată de ardere secundară. Buza este evazată în exterior (formă de „ghilimele”), fiind curbată și tăiată într-o bordură. Grosimea peretelui este de 0.4-0.5 cm. Decor nu are. Miezu este cenușiu-negricios.
20. Buză de vas (imag. 23 frag. 88) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile buzi de vas : 4.2x3 cm. Tehnologia: roata medie. Pasta: semi-fină. Degresant: nisip și microprundiș. Arderea: oxidantă. Culoarea: gălbuie-cenușie atât la interior cât și la exterior. Buza este în formă de „S” deschis terminată într-o bordură (grosime 0.5 cm). Grosimea peretelui este de 0.4 cm. Decor cu ornament format din caneluri de linii drepte orizontale, aflate imediat sub buză. Miezu este jumătate cenușiu și jumătate gălbui-cenușiu.
21. Buză de vas (imag. 24 frag. 89) = nr. complex SII Gr. 1, 1989. Dimensiunile fragmentului: 2.9x3.8 cm. Tehnologia: roata medie. Pasta: fină. Degresant: nisip și microprundiș. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-gălbuie atât la interior cât și la exterior. Buza este în formă de „S” deschis terminată într-o bordură. Grosimea peretelui este de 0.5 cm. Decor nu are. Miezu este de culoare gălbui-cenușiu.
22. Perete de vas (imag. 37 frag. 90) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile fragmentului 4.7x6 cm. Tehnologia roata medie. Pasta: aspră. Degresant: macroprundiș. Arderea: oxidantă, neuniformă. Culoarea: cărămizie cu pată negricioasă la exterior datorită expunerii la temperaturi diferite în cuptor, în interior cărămizie-cenușie și cu pată cărămizie. Grosimea peretelui: 0.5 cm. Decor nu are. Miezu este de culoare cenușie-cărămizie; se vede dunga cărămizie de la peretele exterior. Obs.: fragmentele 90 și 91 sunt din același vas, se completează.
23. Perete de vas (imag. 38 frag. 91) = nr. complex SI B1, 1989. Dimensiunile fragmentului: 5x6.5 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta aspră. Degresant: macroprundiș. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie cu pată negricioasă la exterior datorită expunerii la temperaturi diferite în cuptor, cărămizie și cărămizie-cenușie spre partea care se unește cu frag. 90. Fragmentul de perete pare a fi din partea superioară a vasului. Grosimea

peretelui: 0.4 cm. Decor nu are. Miezu este cenușiu, dar se vede și dunga cărămizie a peretelui, iar în zona cenușiu-negricioasă a peretelui, miezul are culoare de cenușiu-negricios. Obs.: fragmentele 90 și 91 sunt din același vas, se completează.

24. Perete de vas (imag. 39 frag. 92) = nr. complex SIII B1, 1989, terasa A, adâncime -0.10-0.20 m. Dimensiunile fragmentului: 6.5x4.5 cm. Tehnologia este roata medie. Pasta semifină, fiind degresată cu macroprundiș, urme de mica. Arderea reducătoare. Culoarea: neagră-cenușie pe exterior și cărămiziu închis pe interior. Peretele este puțin curbat. Grosimea peretelui este de 0.6-0.7 cm. Decor nu are. Miezu este de culoare negricioasă și se vede și dunga milimetrică de culoare cărămizie a peretelui interior.
25. Perete de vas (nr. 94) = nr. complex 1989 SIB1. Dimensiunile fragmentului: 3.5/7x4.5 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș, urme de mica. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-negricioasă în exterior; cărămizie în interior. Peretele ușor curbat. Grosimea 0.7-0.8 cm. Decorul: caneluri ușor adâncie realizate neuniform (distanța între ele nu este constantă). Miezu: cărămiziu.
26. Perete de vas (nr. 96) = nr. complex SIB1, adâncime: 0.4-0.6 cm. Dimensiuni: 5x3.8 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș, urme de mica. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-negricioasă în exterior, negricioasă pe interior. Peretele: ușor curbat. Grosimea peretelui: 0.5 cm. Decor: caneluri ușor adâncite realizate neuniform. Miezu: cărămiziu.
27. Perete de vas (nr. 97) = nr. complex SIB1. Dimensiuni: 4x2 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș, urme de mica. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-negricioasă în exterior, negricioasă pe interior. Peretele: ușor curbat. Grosimea peretelui: 0.5 cm. Decor: caneluri ușor adâncite realizate neuniform. Miezu: cărămiziu.
28. Perete de vas (nr. 98) = nr. complex 1989 SIB1. Dimensiuni: 5x4 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș, urme de mica. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-cenușie pe exterior și interior. Peretele: drept. Grosimea: 0.5-0.6 cm. Decor: caneluri late ușor adâncite. Miezu: cărămiziu.
29. Perete de vas (nr. 99) = nr. complex 1989 SIB1. Dimensiuni: 3.5x3.2 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș, urme de mica. Arderea: oxidantă. Culoarea: cărămizie-cenușie atât pe interior cât și pe exterior. Peretele: drept. Grosimea: 0.5-0.6 cm. Decor: caneluri late ușor adâncite. Miezu: negricios., se văd dungile cărămizii.

30. Buză de vas (nr. 100) = nr. complex. SIB1. Dimensiuni: 3.5x3.3 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș. Arderea: oxidantă. Culoarea: gălbuie-cenușie atât la interior cât și la exterior. Buza: rotundă; formă de „ghilimele”. Grosimea peretelui: 0.7-0.8 cm. Decor: nu are. Miezu: cenușiu-negricios.
31. Buză de vas (nr. 101) = nr. complex 1987 SIII carourile 4-5. Dimensiuni: 3x2.8 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș. Arderea: semi-oxidantă. Culoarea: negricioasă-cenușie. Buza: evazată, formă de ghilimele. Grosime perete: 0.5 cm. Decor: nu are. Miezu: negricios-cenușiu.
32. Perete de vas (nr. 102) = nr. complex SII Gr. 1. Dimensiuni: 5.2x3 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: microprundiș. Arderea: semi-oxidantă. Culoarea: cărămizie-cenușie pe exterior și negricios pe interior. Perete: curbat. Grosime perete: 0.4-0.5 cm. Decor: bandă de linii drepte care încadrează o bandă de linii în val alături de o altă bandă de linii de drepte. Miezu: negricios.
33. Perete de vas (nr. 103) = nr. complex: 1989 SII Gr.1. Dimensiuni: 3.5/5.5x6 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: zgrunțuroasă. Degresant: microprundiș. Arderea: oxidantă. Culoarea: gălbuie-cenușie cu pată pe exterior, iar pe interior o nuanță gălbui-cenușie cu o zonă cărămizie. Perete: ușor curbat. Grosime perete: 0.8 cm. Decor? Canelură urmată de o bandă de trei linii ușor vălurită. Miezu: la fel ca pereții.
34. Buză de vas (nr. 104) = nr. complex SII Gr. 1. Dimensiuni: 1.5/3x3.5 cm. Tehnologia: roata înceată. Pasta: semifină. Degresant: nisip+microprundiș. Arderea: semi-oxidantă. Culoarea: cărămizie cu pete cenușii-fumurii la exterior și cenușie-negricioasă la interior. Peretele: drept. Grosimea perete: 0.6-0.7 cm. Buza: evazată. Decor: imedia de sub buză, pe gât, bandă de 4-5 linii orizontale. Miezu: cenușie-negricioasă la interior. Se vede dunga cărămizie spre exterior. Obs.: fragmentele 104 și 68 sunt din același vas, se completează.
35. Fund de vas (nr. 105) = nr. complex SIB1. Dimensiuni: 2.5x6 cm. Pasta: zgrunțuroasă. Degresant: macroprundiș. Tehnologia: roata înceată. Arderea: oxidantă. Culoarea: culoarea cărămizie cu pete negricioase la exterior și cărămizie-roșiatică la interior. Fundul e o bucată din 73. Grosimea: 0.4-0.5 cm. Decor: nu are. Miezu: cenușiu-negricios încadrat de dungi de culoare cărămizie. Obs.: fragmentele 105 și 73 sunt din același vas, se completează.

4.2 Ceramica funerară

Ceramica-ofrandă din necropole de tip Mediaș

Aduc în discuție acele vase care nu servesc ca și „casă” în simbolistica ritualică a trecerii în lumea de dincolo a defunctului, adică nu sunt urne de incinerare. Sunt acele vase care au fost depuse lângă defunct și care au servit ca ofrandă pentru ca cel decedat să aibă ofranda pentru lumea de dincolo. Astfel de vase-ofrandă au fost descoperite pe valea Târnavei Mari în urma cercetărilor arheologice care au avut loc în necropola nr. 2 Bratei – *Nisipărie* (Cimitirul nr. 2) și în necropola de la Boarta – *Pârâul Zăpodiei/Șoivan*. La Mediaș – *Dealul Furcilor* este semnalat un mormânt de inhumație cu o posibilă depunere de vas ofrandă la picioarele defunctului (M4) însă mai multe informații nu sunt.

Cimitirul nr. 2 de la Bratei – *Nisipărie* a fost cercetat în perioada 1964-1967 unde au fost dezvelite 210 morminte de incinerare și 34 de morminte de inhumație. Cimitirul nr. 2 de la Bratei este foarte interesantă din punct de vedere arheologic pentru că avem biritualism, adică incinerare și inhumație, dar avem și două morminte cu specificul nomazilor avari.

Mormintele de incinerare (în număr de 210) prezintă unele caracteristici aparte nefiind un ritual uniform. Resturile funerare depuse în groapa funerară conțin oasele calcinate, cărbune, cenușă. Inventarul arheologic este alcătuit din urne în care erau depuse în majoritatea cazurilor resturile cinerare (nu fac obiectul discuției aici), fragmente de vase-ofrandă și obiecte de inventar. Cercetătoarea Emilia Zaharia împarte în 5 tipuri ritualul de trecere a defunctului, în funcție de modul în care sunt depuse resturilor funerare în groapă și în funcție de felul în care aceasta este amenajată.

Tipul I: morminte de incinerare cu resturile funerare depuse direct în groapă (66 de morminte)⁶⁵³. Gropile sunt ovale (la 32 de morminte), rotunde (19) sau tip „groapă-pungă” (10)⁶⁵⁴. Mormintele sunt fără depuneri de vase-ofrandă.

Tipul II: morminte de incinerare cu resturile funerare depuse în urnă și aceasta așezată într-o groapă (45 de morminte)⁶⁵⁵. Mormintele sunt fără depuneri de vase-ofrandă.

Tipul III: morminte de incinerare cu resturi funerare depuse atât în groapă cât și în urnă (53 de morminte)⁶⁵⁶. Mormintele sunt fără depuneri de vase-ofrandă.

---

⁶⁵³ E. Zaharia, *Populația românească.*, p. 15.

⁶⁵⁴ *Ibidem*.

⁶⁵⁵ *Ibidem*, p. 15.

Tipul IV: morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse direct în groapă și cu fragmente ceramice sparte intenționat, ritualic (18)⁶⁵⁷.

Tipul V: morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse atât în groapă cât și în urnă și fragmente ceramice sparte ritualic (16)⁶⁵⁸.

Tipul IV și tipul V prezintă depuneri de ceramică spartă ritualic în groapă fără ca această să aibă rolul de urnă. Aceste vase-ofrandă sunt de mici dimensiuni, arse secundar și decorate cu striuri fine și mai rar cu benzi în val⁶⁵⁹. În comparație ceramica-ofrandă descoperită în mormintele de înmormântare sunt întregi, fără urme de ardere secundară și sunt de mici dimensiuni⁶⁶⁰.

După Eugenia Zaharia la Tipul IV ar fi 18 morminte care conțin depuneri de fragmente ceramice ce constituiau vase-ofrandă, dar doar în 3 morminte e clar că fragmentele ceramice au jucat acest rol, în timp ce în celelalte morminte fragmentele sunt în număr mic adesea aduse cu resturile cinerare și ale rugului, iar în unele cazuri avem doar 1-2 fragmente. În privința celor trei morminte vasele-ofrandă sunt sparte ritualic și împrăștiate în groapa funerară. Multe dintre fragmente erau arse secundar. La patru dintre cazuri fragmentele ceramice au fost arse pe rug. Descrierea vaselor-ofrandă și a unor fragmente depuse cu acest rol⁶⁶¹:

- M4 – Două vase-ofrandă sparte ritualic. Fragmentele au fost reconstituite. Astfel, unul dintre vase, aflat în partea de NNE a gropii avea formă clasică, înalt, cu umeri; marginea îndoită, cu prag exterior în jurul gâtului, șanțuire lată interioară, buza ușor lățită; lucrat la roata înceată; decor cu striuri orizontale continuu; dimensiuni: h = 16 cm; dg= 9 cm; df= 6.6 cm. Fără urnă de incinerare, resturile cinerare erau depuse direct în groapă. Fragmentele erau depuse în groapă, dar nu pe fundul acesteia. Al doilea vas are formă clasică, înalt, cu umeri; marginea mică, arcuită, buza rotunjită; lucrat la roata înceată; decor cu striuri fine, orizontale, continuu; dimensiuni: h= 12 cm; dg aprox.: 8.4 cm; df aprox.: 6.6 cm. Din ambele vase lipsesc fragmente.
- M8 – S-au păstrat câteva fragmente; pe unul dintre fragmente apare un decor cu striuri.
- M25 – S-au păstrat câteva fragmente; pare a fi un vas mic; urme de ardere secundară.

---

⁶⁵⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁵⁷ *Ibidem*.

⁶⁵⁸ *Ibidem*.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, p. 62.

⁶⁶⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁶⁶¹ *Ibidem*, p. 46-47.

- M44 – Menționate fragmente ceramice.
- M45 – Fragmente ceramice fără decor.
- M49 – Un fragment mic ceramic.
- M79 – Fundul unui vas mic.
- M88 – Fragment ceramic.
- M94 – fragment de margine de vas, lucrat cu mâna, ars secundar, găsit printre oasele calcinate.
- M98 – trei fragmente ceramice, aflate printre cărbuni.
- M115 – fragmente ceramice risipite, cu decor cu striuri rare, late și adânci, arse secundar.
- M116 - două fragmente ceramice găsite printre oase și cărbuni.
- M120 – Vas-ofrandă spart ritualic; fragmente depuse grămadă; margine îndoită, buza tăiată; lucrat la roata înceată; culoarea castanie; decor: în partea inferioară fără decor, în timp ce pe de sub margine până la umăr erau impresiuni oblice făcute cu dinții pieptenului, iar pe umăr avea striuri orizontale.
- M128 – un fragment ceramic aflat pe gura gropii.
- M154 – câteva fragmente ceramice pe gura gropii.
- M165 – S-au păstrat câteva fragmente; acestea erau arse secundar; pe umăr avea un decor de striuri fine.
- M203 – S-au păstrat câteva fragmente ceramice găsite risipite; decor cu caneluri distanțate.
- M210 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, spart ritualic; formă scundă, umerii bine dezvoltati; marginea mică, îndoită, cu șanțuire exterioară, buza tăiată oblic și ușor lățită; lucrat la roata înceată; urme de ardere secundară; decor cu striuri rare și adâncite în partea superioară; dimensiuni: h= 12 cm; dg= 9.6 cm; df= 5.5 cm. Fragmentele erau depuse pe gura gropii.

Din tipul V morminte de incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă de fragmente ceramice sunt 16 morminte: M3, M38, M51, M57, M65, M99, M101, M106, M125, M144, M152, M176, M177, M180-181, M195, M199. Fragmente de vase-ofrandă aparțin în toate cazurile unor vase de mici dimensiuni, care au fost arse secundar; se găsesc depuse de obicei pe gura gropii, dar sunt cazuri cu depuneri în groapă sau și în groapă și pe gura gropii; în

M144 vasul-ofrandă, întreg, a fost depus pe fundul gropii. Descierea vaselor-ofrandă și a unor fragmente depuse cu acest rol⁶⁶²:

- M3 – vas-ofrandă de mici dimensiuni, spart ritualic; decorat cu striuri fine orizontale; fragmente din acest vas au fost găsite în groapă, începând de la gură până la fund. Vasul a fost spart în fragmente încă din timpul înmormântării. Mormântul de incinerare conținea două urne de incinerare.
- M38 – vas-ofrandă de mici dimensiuni, spart ritualic; formă bitronconică; marginea lată, îndoită, cu buza ușor rotunjită; decor de caneluri distanțate; urme de ardere secundară – pete cenușii deschise și cărămizii. Dimensiuni: h = 13.5 cm; Dg= 10.2 cm; Df = 7.5 cm. Fragmentele de vas erau depuse pe gura gropii. Mormântul de incinerare avea o urnă de incinerare.
- M51 – vas-ofrandă de mici dimensiuni, spart ritualic; formă ovală; marginea mică și foarte puțin îndoită; lucrat la roata înceată; urme de ardere secundară; decorul era format din striuri fine incizate aflate pe umăr. Dimensiuni: h= 12.5 cm; dg= 7.3 cm; df= 4.5 cm. Fragmentele erau depuse pe groapă. Mormântul de incinerare conținea două urne.
- M57 – vas-ofrandă de mici dimensiuni în stare fragmentară; avea marginea lată, îndoită și ușor albiată (scobită) în interior; buza este rotunjită; lucrată la roata înceată; urme de ardere secundară. Vasul a fost găsit în groapă. Mormântul de incinerare avea depusă o urnă de incinerare.
- M65 – două vase-ofrandă; un vas de dimensiuni mari, fără urme de ardere secundară și din care s-au păstrat fragmente din fund și perete; al doilea vas era de dimensiuni mici cu urme de ardere secundară și din care s-au păstrat fragmente din fund și umăr, fiind decorat cu linii simple în val și bandă de striuri fine. Vasele au fost găsite în groapa mormântului de incinerare care avea depusă o urnă de incinerare.
- M99 – vas-ofrandă de dimensiuni mici. Mormânt de incinerare cu o urnă de incinerare din care a fost depusă încă de la înmormântare doar fundul peste care au fost depuse oasele calcinate și acoperite cu un fragment mare din pântecul unui vas – posibil din același vas ca și fundul.
- M101 – fragmente de la un vas-ofrandă.
- M106 – fragmente de la un vas-ofrandă.
- M125 – fragmente de la un vas-ofrandă cu urme de ardere secundară.

---

⁶⁶² *Ibidem*, p. 51-56.

- M144 – vas-ofrandă de dimensiuni mici spart ritualic; marginea mică, îndoită și buza rotunjită; umăr dezvoltat, gura largă; fundul mic și înalt cu inel împrejur; decor de linii incizate distanțat; lucrată la roata înceată; urme de ardere secundară – vas castaniu cu pete negricioase; dimensiuni: h= 6.3 cm; dg= 1.1 cm; df= 6 cm. Vasul era așezat direct pe fundul gropii. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.
- M152 – Vas-ofrandă de dimensiuni mici spart ritualic; marginea mică îndoită, buza fațetată; lucrat la roata înceată; are urme de ardere secundară; decor cu șase linii în val cu bucele mici și înalte întins până spre fund; dimensiuni: h= 11 cm; dg= 7.3 cm; df= 6.2 cm. Fragmente de vas erau depuse pe fundul gropii peste o grămadă de cărbuni cu oase calcinate. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.
- M176 – Vas-ofrandă spart ritualic; vasul avea urme e ardere secundară. Fragmentele de vas erau depuse pe gura gropii. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.
- M177 – Vas-ofrandă de dimensiuni mici spart ritualic: vasul avea umărul dezvoltat; marginea mică, arcuită, buza rotunjită. Vasul a fost depus peste groapă, în centru. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.
- M180-181 – Vas-ofrandă din care a fost depus doar fundul. Acoperea gura gropii. Mormânt dublu de incinerație.
- M195 – Vas-ofrandă de dimensiuni mici spart ritualic; avea formă bitronconică; marginea arcuită, ușoară șanțuire interioară, buza rotunjită; decor cu două benzi înguste de linii în val urmate de benzi înguste de striuri orizontale aflate pe umăr; lucrat la roata înceată; pasta degresată cu nisip; urme de ardere secundară; dimensiuni aprox.: h= 12-13 cm; dg= 6-6.5 cm. Fragmentele erau depuse pe gura gropii și în groapă. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.
- M199 – vas-ofrandă de dimensiuni mici spart ritualic; formă ovală, umărul mic; marginea mică îndoită, buza tăiată oblic; fără decor; lucrat la roata înceată, urme de ardere secundară, Dimensiuni: h= 15.7 cm; dg= 9.4 cm; df= 7.8 cm. Fragmentele erau depuse pe gura gropii. Mormântul de incinerație avea depusă o urnă de incinerație.

Mormintele de inhumație sunt alcătuite din morminte de adulți și de copii. Mormintele de copii sunt 15 la număr (din care unul, M242 e de adolescent) și se află depuse printre mormintele de incinerație. La mormintele de adulți se observă „o grupare aproape în șir, în

marginea dinspre sud și în regiunea de vest-nord-vest a cimitirului”⁶⁶³. Decedații au fost depuși pe decubit dorsal (pe spate), iar orientarea este predominantă N-S cu variații precum ENE-VSV (17 morminte), VNV-ESE (3 morminte), NNE-SSV (1 mormânt), NE-SV (1 mormânt); dar sunt și două morminte orientate E-V; la 10 morminte nu s-a putut determina orientarea; obiecte de inventar: mărgelile, cercei, cuțite de fier, vase ceramice⁶⁶⁴.

Ritualul mormintelor de inhumație prezintă anumite caracteristici în privința vaselor sparte ritualic și care fac obiectul discuției de aici. Spre exemplu în M214, un mormânt de copil, deasupra mijlocului scheletului a fost găsit „un fund gros de la un vas mic folosit drept cătușe și în jurul căruia erau risipiți cărbuni”⁶⁶⁵. Tot în morminte de copii au fost găsite alte vase-ofrande depuse la picioare (M217, M121, M223, M224, M225, M236)⁶⁶⁶.

Dintre cele 34 de morminte de inhumație menționate de Eugenia Zaharia, vase de ofrandă au fost descoperite în 7 morminte: M223, M224, M225, M226, M236, M238, M239. Vasele erau de mici dimensiuni erau depuse fie la picioarele defunctului, în poziție drept, pe fundul gropii (M223, M236), fie la picioarele defunctului, în poziție culcat pe fundul gropii (M224) sau lângă capul defunctului, în poziție culcat (M225) sau drept, pe fund (M238); în M226 a fost găsit doar un fragment ceramic; pentru M239 nu se cunoaște poziția vasului din cauza scheletului complet putrezit. Fragmente ceramice s-au mai descoperit în groapa lui M241. Mormintele de inhumație n-au tăiat mormintele de incinerație. Unele conțin pe lângă fragmentele de vase ceramice cărbune sau oase calcinate ținând de un ritual specific celor care l-au înmormântat⁶⁶⁷. Repertoriul vaselor- ofrandă este următorul⁶⁶⁸:

- M223 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, întreg; forma scundă, marginea îndoită, buza îngroșată, decor de caneluri largi; dimensiuni: h= 10.5 cm; dg= 7.5 cm; df= 6 cm. Mormânt de inhumație de copil. Vasul era depus drept, la picioare.
- M224 – Vas-ofrandă de dimensiuni mari, întreg; forma ovală; marginea mică, îndoită oblic, buza tăiată; decor de striuri orizontale până spre fund; lucrat la roata înceată; culoarea negricioasă cu pete cărămizii; dimensiuni: h= 14.1 cm; dg aprox.= 11.2x9.7 cm

---

⁶⁶³ *Ibidem.*

⁶⁶⁴ *Ibidem*, p. 56-57.

⁶⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶⁶ *Ibidem*, p. 56-60

⁶⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁶⁸ *Ibidem*, p. 57-59.

(vasul era turtit de presiunea pământului dându-i gurii forma ovală); $df= 5.6$ cm. Mormânt de inhumăție de copil. Vasul era depus la cap, culcat, cu gura spre NNV.

- M225 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, aproape întreg (fără buză); forma ovală; gura spartă din vechime; lucrat la roată; pasta conține pietricele; pereții groși; arderea slabă; decor de cinci benzi înguste de linii în val; dimensiuni: $h= 13$ cm; $dg= ?$; $df= 5.7$ cm. Mormânt de inhumăție de copil. Vasul era așezat la cap, culcat, cu gura spre N.
- M236 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, întreg; forma ovală; umerii bine dezvoltati; gura largă; marginea arcuită, buza îngroșată și rotunjită; lucrat la roata înceată; ardere bună; culoarea castanie, cu pete deschise; decor pe două registre cu câte 2-3 caneluri, bastoane verticale care se petrec, impresiuni cu dinții pieptenului; dimensiuni: $h= 12.4$ cm; $dg= 8.8$ cm; $df= 6$ cm. Mormânt de inhumăție de copil. Vasul așezat la picioare, drept.
- M238 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, fragmentar; forma ovală; marginea lipsește din vechime; lucrat la roata înceată; arderea slabă; culoarea pământenie cu pete roșcate; urme de ardere secundară; decor cu striuri fine orizontale, care se răresc spre fund; dimensiuni: ?. Mormânt de inhumăție de copil. Vasul așezat la picioare, drept.
- M239 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni, întreg; formă ovală; gât îngust; buza rotunjită; decor cu linii în val; lucrat la roata înceată; dimensiuni: $h= 15$ cm; $dg= 8.9$ cm; $df= 6$ cm. Scheletul nu s-a păstrat. Posibil depunere votivă. Vasul așezat culcat cu gura spre NNV.

La necropola 2 de la Bratei au fost descoperite două morminte cu cai. Dintr-un mormânt deranjat de lucrările efectuate la cariera de nisip au fost recuperate atât oase umane și de cal cât și două zăbale cu psalii, două scărițe de șa, aplice de bronz. Celălalt mormânt cu cal nu era așezat lângă unul uman și conținea un vas mic depus în dreptul omoplaților anteriori, culcat cu gura spre sud-vest⁶⁶⁹.

- Vas-ofrandă de mici dimensiuni, întreg; umerii rotunzi; margine mică, îndoită, buza rotunjită; lucrată la roata înceată; pasta bună, fără nisip; arderea puternică; culoarea castaniu-negru cu pete mari cărămizii; decor cu trei linii în val mic pe umăr; dimensiuni: $h= 11.5$ cm; $dg= 7.4$ cm; $df= 5.6$ cm.

La **Boarta** – *Pârâul Zăpodiei* au fost cercetate 35 de morminte, din care 33 erau de incinerăție și 2 de inhumăție (M5/1966, M21A/1968). Dintre mormintele de inhumăție unul

---

⁶⁶⁹ *Ibidem*, p. 62.

era de adult (M5/1966) și celălalt de copil (M21A/1968). Dintre mormintele de incinerare, două erau duble (M13A/1968, M22).

În mormântul de înmormântare de copil (M21A/1968) era deasupra picioarelor un vas de ofrandă. Mormântul conținea un schelet de copil și era orientat V-E. Oasele s-au păstrat în stare bună. La picioarele copilului era deasupra un vas piriform, lucrat cu mâna, pasta grosieră, culoarea neagră⁶⁷⁰. Vasul pare a fi de ofrandă. Din inventarul mormântului mai avem și un inel mic de buclă din bronz. Față de vasele din M7A de incinerare acesta are o formă diferită fiind diferit de urne care sunt create special pentru înmormântare. Urnele erau lucrate cu mâna sau la roata înceată, iar ornamentarea constă în benzi simple sau în valuri.

- M21A/1968 – Vas-ofrandă de mici dimensiuni; forma piriformă; lucrat cu mâna; pasta grosieră; culoarea neagră; dimensiuni probabile⁶⁷¹: h= 13 cm; dg= 8cm; df= 7 cm; grosimea pereților= 5 mm⁶⁷².

În mormântul de incinerare M7A/1968 de la Boarta pe lângă urna deasupra au fost descoperite și alte fragmente ceramice ce nu țineau de urnă, iar urme de cenușă sau oase calcinate nu conțineau. Mormântul e de incinerare, cu urnă găsită în stare fragmentară și nereconstituibilă. Din urnă s-au păstrat partea de fund și de gură; buza era ușor evazată spre exterior; fragmentele erau lucrate cu mâna din pastă grosieră, degresant micro-prundiș, culoarea roșiatică, ornament cu benzi de linii orizontale⁶⁷³. În groapa urnei s-au descoperit fragmente ceramice ce țin de alte două vase⁶⁷⁴. Fragmentele de la cele două vase-ofrandă au fost descoperite în groapa urnei.

- M7A/1968 – Două vase-ofrandă. Primul vas era lucrat cu mâna; urme de ardere secundară; culoarea roșiatică; fără ornament; pasta degresată cu nisip. Al doilea vas-ofrandă era lucrat la roata înceată; culoarea roșiatică; decor de benzi de linii orizontale.

---

⁶⁷⁰ Sever Dumitrașcu, George Togan, *Cimitirul de la Boarta – „Pârâul Zăpozii – Șoivan”*, în *Studii și Comunicări. Arheologie-istorie*, Sibiu, 18, 1974, p. 99-100.

⁶⁷¹ Autorii articolului și săpăturii menționează că: „Vasul se aseamănă cu urna mormântului 2A, în ce privește mărimea, forma, pasta și culoarea”. Sever Dumitrașcu, George Togan, *op. cit.*, p. 100.

⁶⁷² *Ibidem*, p. 96.

⁶⁷³ *Ibidem*, p. 96-97.

⁶⁷⁴ *Ibidem*.

Concluzii

Tipurile de aşezări din spaţiul intracarpatic şi de pe valea Târnavei Mari se încadrează în liniile generale ale celorlalte spaţii geografice. Alegerea locului pentru ridicarea aşezării urmează criterii de supravieţuire, socio-conomice şi politico-militare. Un prim criteriu sunt sursele de apă curate, limpezi, în linii generale izvorul sunt unul dintre criteriile de bază, urmată apoi de sursele de apă pentru irigarea ogoarelor şi cea necesară animalelor. Un alt criteriu e amenajarea aşezării pe malurile apelor având în vedere terasele neindubile ale acestora. Din rândul criteriilor politico-militare vorbim de supravieţuirea individului şi apoi a comunităţii. În momentele de schimbări de ordin politico-militare datorate unor acţiuni militare cu consecinţe asupra unor regiuni întinse, de schimbări ale elitei conducătoare şi a populaţiei care conduce, comunităţile sunt determinate la acţiuni de supravieţuire şi după caz putem vedea o contopire a vechii elite în rândul celei noi, a subjugării şi subordonării populaţiei locale faţă de elementul cuceritor sau a refugierii acesteia pe văile secundare ale principalelor râuri, dar aflate nu foarte departe de principalele căi de comunicaţie. De-a lungul secolului VII, apoi a secolului IX şi a secolului XI au loc schimburi de putere în rândul elitelor ce afectează şi bazinul târnavei Mari. În secolul VII avarii devin forţa dominatoare în dauna gepizilor, iar aceştia din urmă fie se vor contopi în masa populaţiei subjugate de către avari fie după caz este asimilată în noua elită. La fel se întâmplă şi în celelalte momente istorie. În secolul IX bulgarii i-au locul avarilor ca elită conducătoare, iar în secolul XI regatul maghiar duce o politică de integrare a teritoriilor intracarpatică până la Carpaţi. Aceste schimburi ale elitei politico-militare a dus la apariţia unor aşezări care conţin elemente naturale de apărare fiind ridicate pe dealuri dominante sau promontorii, pe grinduri înalte sau dune de nisip înconjurată de mlaştini, în puncte apărate natural prin pante abrupte. În final, în momentul consolidării statului, vorbim în special de regatul maghiar, aşezările vor avea un rol preponderent economic unele cu caracter preponderent agricol, altele ce privesc creşterea animalelor, de prelucrare a metalelor sau de exploatare a minelor de sare.

În urma cercetărilor arheologice s-a constatat că în spaţiul intracarpatic transilvan existau în funcţie de numărul de locuinţe cel puţin patru categorii de aşezări. După Gh. Baltag avem aşezări mici cu 8-10 locuinţe, aşezări mijlocii cu 10-20 de locuinţe, aşezări mari cu 20-40 de locuinţe, aşezări foarte mari cu peste 40 de locuinţe. În bazinul Târnavei Mari avem aşezări mari şi foarte mari la Bratei şi Sighişoara ambele cu continuitate în locuire în perioada

secolelor IV-IX. Așezări mici și mijlocii sunt la Albești, Filiaș, Cristuru Secuiesc. Acestea au o încadrare atât în secolele post-romane cât și în perioada avară și pre-maghiară a secolelor VII-IX și respectiv IX-XI. Gh. Baltag vorbește și de ordonarea spațială a locuințelor distingându-se astfel patru tipuri de așezări fiind vorba de locuințe dispersate, ordonate în cercuri sau semicercuri, concentrate în cuiburi, ordonate după rețea stradală. Față de zona panonică în Transilvania lipsesc așezările de „iurtă” și cele care au săpate șanțuri în jurul lor, iar pentru secolele VII-IX la Bratei 2, Sighișoara și Filiaș așezările au locuințele dispersate. La Bezid, Cernat, Comana de Jos, Lazuri, Lăpușel, Popoeni/Cuceu, chiar și la Filiaș, așezări încadrate cronologic în secolele VIII-IX, avem locuințele în cuiburi ceea ce arată un mod de organizare pe criterii social-economice și familiale. Așezarea de la Filiaș pare să prezinte atât o grupare a locuințelor pe „cuiburi” cât și un început de organizare în șiruri cu o rețea stradală. Așezări cu acest specific a mai observat la așezările de la Biharia, Cristuru Secuiesc, Elsieni, Iernut, Poian, Simonești. Așezări cu locuințe ordonate în șiruri cu un început de structură stradală este observat la Albești – *La Cetățea* pentru nivelul care ține de secolul al IX-lea unde un grup de 6-7 locuințe sunt înșirate pe două rânduri.

Locuințele de tip bordeie au pereții săpați în pământ la o adâncime de peste 1 m. Locuințele semi-adâncite au pereții săpați în pământ între 0,30-0,80 m. Locuința de suprafață este cel mai dificil de urmărit arheologic, aceasta prezentând slabe urme arheologice.

Instalații de foc sunt un element caracteristic locuințelor din așezări din secolele VII-X. Călin Cosma propune șapte variante de astfel de instalații, două tipuri de cuptoare-pietrar cu formă rotundă sau dreptunghiulară, de vatră simplă, vatră portativă, de două variante de cuptoare săpate și cuptorul de pâine. Pentru secolele VII-VIII la Albești, ca și la Sighișoara – Dealul Viilor, sit aflat la o distanță relativ mică față de Albești-*La Cetățea* (aprox. 5 km pe malul drept al Târnavei Mari) instalațiile de foc erau constituite din cuptoare de piatră ce aveau la bază formă de potcoavă. Pentru secolele IX-X în locuințele de la Albești predomină instalația de foc sub formă de cub, caracteristică culturii Dridu. La Albești pentru faza secolelor XI-XII sistemul de încălzire predominant e constituit din vetre simple ale căror urme s-a păstrat în pământul vitrificat de formă ovală, care aveau o gardină de piatră.

Pe valea Târnavei Mari avem **definite trei microzone** care ne oferă o perspectivă asupra evoluției comunităților de după retragerea administrației romane. Una dintre acestea este **microzona Bratei** unde avem două așezări („Așezarea 1” și „Așezarea 2”) cu vestigii și alte elemente de încadrare și datare arheologice care arată că încă din secolul IV comunitățile își desfășurau existența într-un mediu prielnic și liniștit. Așezarea nr. 1 de la Bratei prezintă

trei faze de locuire numerotate de autorii cercetării cu *a*, *b* și *c*. Faza *a* este încadrată în secolul IV, faza *b* între secolele V-VI, iar faza *c* între secolele VI-VII. Așezarea nr. 1 se încheie undeva la începutul secolului VII, probabil pătrunderea slavă pune capăt existenței acestor comunități. Așezarea nr. 2 prezintă două faze încadrate între secolele VI-VII și VII-VIII.

Microzona Sighișoara unde avem săpăturile din punctul *Dealul Viilor* și în care au fost observate trei faze de locuire. O primă fază este specifică perioadei secolelor III-IV, o a doua fază specifică secolelor V-VI și a treia fază secolele VII-IX. În această microzonă intră și situl de la Albești din punctul *Sub Cetățea/La Cetățea* tot cu trei faze de locuire, dar mai târziu și anume o fază datată în secolele VII-VIII, o a doua fază între secolele IX-X și o alta între secolele X-XI.

O altă **microzonă** se conturează în jurul **Cristurului Secuiesc** unde atât la Cristur cât și la Filiaș avem cercetate așezări cu mai multe faze de locuire. Așezarea de la Filiaș din punctul *Pământul Pădurii Mari* are două faze, una încadrate în secolele VI-VII și o a doua între secolele VII-IX.

Aceste microzone sunt pe culoarul format de valea Târnavei Mari, râu care face legătura între estul și vestul regiunii dând acces comunităților aflate pe această arteră la zăcămintele de sare din vestul regiunii de la Ocna Sibiului, Ocna Mureșului, Turda, Sic, Dej, dar și la marea mină de sare de la Praid aflată în partea de est a Transilvaniei. Din timpul romanilor exista un drum roman care urmărea firul Târnavei Mari. O altă observație ar fi că în zona Bratei a existat cel mai probabil un castru roman la Mediaș, în zona Sighișoara un castru în punctul *Podmoale*, iar la Cristur de asemenea a existat un castru roman. Această arteră se încheie în partea de est cu castrul de graniță de la Odorheiu Secuiesc, iar Târnavă Mare în partea de vest se unește cu Târnavă Mică și se varsă în râul Mureș unind castrul de la Odorhei cu centrul de la Apulum/Alba Iulia.

Situl de la Sighișoara din punctul „Dealul Viilor” nu are însă și un nivel de locuire specific perioadei noastre de cercetare, finalul așezării fiind dat de către autorii săpăturilor Gheorghe Baltag și Radu Harhoiu sfârșitul secolului VIII, iar după unii ar putea atinge și prima jumătate a secolului al IX-lea. Dar este un sit important pentru microzona Sighișoara aici fiind descoperite două cuptoare de ars ceramică fapt ce arată că aici se producea ceramică ce putea fi ajunge și în comerț.

În punctul Dealul Viilor a fost cercetată o „Așezare” în 1976-1996 și o „Necropolă” în perioada 1989-2005 (cercetările întrerupte în perioada 1997-1999). Deși punctul „Așezare” are mai multe nivele de locuire nu a fost semnalat un nivel pentru secolele IX-XI. Primul strat

cu depunere culturală aflat peste stratul format dintr-o argilă galbenă neatinsă de activitatea omului este preistoric din epoca bronzului (cultura Noua) și epoca fierului (Hallstatt A-B). Al doilea strat ține de perioada post-romană de secole III-IV. Al treilea strat conține urme arheologice din perioada migrațiilor din secolele VII-VIII/IX. Un al patrulea strat conține obiecte și alte materiale arheologice specifice secolului XII.

Pe valea superioară a Târnavei Mari avem așezări specifice secolelor VII-IX din siturile de la Filiaș- *Pământul Pădurii Mari*, Cristuru Secuiesc - *Poala Bradului/ Fenyöalja* și Cristuru Secuiesc - *Valea Pârâului Cetății/ Valea Caldă* care aveau locuințe cu o formă patrulateră (pătrată, rectangulară sau dreptunghiulară). Majoritatea sunt adâncite, în medie, între 35-60 cm, altele între 60-80 cm. Instalațiile de încălzire sunt fie cuptoare-pietrar fie vatre cu gardină, poziția lor în cadrul locuinței diferă, un anume model nu se distinge. Coborând pe valea mijlocie a Târnavei Mari, la Sighișoara – *Dealul Viilor* așezarea are locuințe care se încadrează în trei tipuri având formă patrulateră, cu adâncimi ce variaa între 60-80 cm și 80-110 cm, instalații de încălzire de tip cuptor-pietrar sau vatră simplă cu gardină. La Albești – *Sub Cetățea/ La Cetățea* formele locuințelor sunt patrulate, adâncimi care la majoritatea se încadrează între 60-80 cm, iar instalațiile de încălzire sunt cuptor-pietrar sau vatră cu gardină.

Pe baza cercetărilor arheologice de la Albești, Gheorghe Baltag consideră că pe văile secundare ale Târnavei Mari era o populație care coexista cu comunitățile de pe valea principală a Târnavei Mari. Elementele acestor comunități de pe văile secundare țin de o cultură arheologică aparte numită de Gheorghe Baltag „cultura plaiurilor transilvane”. Locuitorii acestei așezări sunt veniți din zona Munților Harghitei sau din zona munților Perșani - așa cum consideră Gh. Baltag- așezați temporar pe platoul de la *Cetățuie*. Cronologic așezarea de la Albești are mai multe nivele de locuire, iar un nivel a fost încadrat în perioada secolelor IX-X fiind ulterioară grupului Mediaș (secolele VII-IX) și contemporană cu grupul Blandiana A din perioada bulgară a microzonei Alba Iulia. Din punctul de vedere a lui Gheorghe Baltag locuitorii din așezarea de la Albești sunt o populație diferită de populația grupului Mediaș, reprezentanta slavilor și de populația grupului de la Blandiana (bulgari, slavi). La Albești ar fi strămoșii acelor valahi menționați în diploma andreană din 1224, care și-au dus existat în zonele submontane. Neavând mai multe obiecte arheologice culturale la dispoziție și doar pe baza tipului ceramic e dificil de susținut această ipoteză, însă tipul ceramic face parte din ceea ce numim Dridu A.

Această cultură a comunităților aflate în zone deluroase cu altitudini de peste 400 m are la bază teoria „retragerii la munte” pe care a dezvoltat-o C. C. Giurescu. Retragerea spre

munte și stabilirea acestor comunități în zone submontane sau pe văile secundare ale principalelor râuri Mureș, Olt, Târnave, Someșuri este explicația pe care merg o parte dintre cercetători pentru a explica dispariția unor elemente culturale semnificative de pe văile acestor râuri.

Cu privire la teoria plaiurilor pe care Gheorghe Baltag o aduce în discuție prin cercetarea de la așezarea de la Albești răspunsurile cercetătorilor sunt rezervate. Din păcate zona de la sud de Târnave până la valea Hârtibaciului, zonă pe care se bazează teoria lui Gh. Baltag beneficiază de o singură cercetare arheologică sistematică, cea de la Albești. Ioan Marian Țiplic consideră că o singură cercetare nu poate să demonstreze existența unei populații proto-române în spațiul dintre Târnava Mare și Hârtibaciu, iar formele ceramice de la Albești au unele similitudini cu ceramica slavă din grupul Mediaș și cu ceramica șampilată germanică târzie (gepidă). În același timp Ioan Marian Țiplic nu exclude complet teoria și poate cercetările viitoare vor aduce mai multe lămuriri.

O altă teoria ce explică dispariția diverselor forme culturale înainte de secolul IX este teoria „pânzelor suprapuse de populație” introdusă de P. P. Panaitescu care spunea că „poporul român este continuarea romanității orientale, el s-a format pe un spațiu întins, șes, deluros și muntos, a cărui axă este Dunărea”. Într-un final populația romanică și cea slavă, „două pânze de populație” s-au întrepătruns în cursul secolelor VII-X. Această teorie e explicația pe care o dă P. P. Panaitescu pentru asimilarea slavilor în masa autohtonă la nord de Dunăre și slavizarea populației la sud de Dunăre. Slavii se așează în spațiul carpato-dunăreano-pontic pe parcursul secolului VI, iar în Transilvania pe parcursul secolului VII după dispariția regatului gepid (567) și subordonarea aristocrației gepide în cadrul khaganatului avar. Spațiul românesc de astăzi nu a fost slavizat datorită evenimentelor din anul 602, când un război civil în cadrul Imperiului romano-bizantin a rezultat cu detronarea împăratului Mauricius de către Phocas. S-a creat o breșă în limesul dunărean rămas fără supravegherea Constantinopolului, breșă care duce la căderea limesului și pătrunderea masivă a slavilor și avarilor în spațiul balcanic.

Teoria „pânzelor suprapuse de populație” consideră că așezarea slavilor în fostă provincie Dacia a reprezentat o pânză de populație care s-a suprapus peste elementul autohton. Ambele populații conviețuiesc fără să se elimine etnic. Din punct de vedere cultural arheologia ne arată că elementul slav predomină peste cel autohton, chiar dacă la prima

vedere pare inferior și mă refer aici la meșteșugul ceramicii; la slavi ceramica este lucrată cu mâna și la roata înceată, cu o ardere neuniformă.

Cercetările arheologice de pe valea Târnavei Mari arată că aceasta a fost în continuare locuită după abandonarea provinciei de către Imperiul roman. Pe valea mijlocie s-a dezvoltat o comunitate purtătoare a unei culturi cu puternice influențe romane, o cultură post-romană numită adesea de către cercetători „cultura Bratei 1”, contemporană cu „cultura Sântana de Mureș” prezentă în special pe valea superioară a Târnavei Mari. Microzonele Bratei și Sighișoara au intrat treptat sub influența popoarelor migratoare ca gepizii și apoi avarii, ambele semnalate arheologic. Pe valea superioară a Târnavei Mari gepizii și avarii nu sunt prezenți arheologic.

La Albești săpăturile din perioada 1987-1997 au scos la iveală 45 de complexe arheologice specifice secolelor VII-VIII, alte 12 complexe databile în secolele IX-X și 15 complexe specifice perioadei XI-XII. Pentru secolele VII-VIII au fost observate două grupări de locuințe în formă de elipsă pe care Gh. Baltag le consideră două sate aproximativ din aceeași perioadă fără a fi însă obligatoriu contemporane. Primul „sat” ar avea 20 de locuințe și anexe a cărei formă elipsoidală este cuprinsă între aprox. 40 m pe axa mare și aprox. 25 m pe axa mică. Al doilea „sat” cu 15 locuințe și anexe ar avea o formă elipsoidală cuprinsă între aprox. 45 m pe axa mare și 35 m pe axa mică. O locuință de dimensiuni mai mari era poziționată către spațiul central rezervat.

În așezarea de la Albești – *La Cetățea* locuințele sunt patrulate, adâncite în sol și fiecare cu câte cuptor-pietrar ca instalație de încălzire. În general, așezările cercetate până acum ne arată că locuințele erau patrulate (formă pătrată sau rectangulară), cu instalații de încălzire în interiorul locuinței de tip cuptor-pietrar la majoritatea dintre acestea sau cu vatră, multe cu gardină. Pentru secolele VII-IX este un tipar aproximativ identic la majoritatea locuințelor din așezările de pe valea Târnavei Mari. Din inventarul arheologic ceramica este cel mai des întâlnit obiect și adesea sunt atribuite slavilor și slavo-românilor.

Abandonarea și revenirea în așezări se datorează unor factori economici și militari. Schimbările de hegemonie politică duc în primă fază la intervenții brutale ale învingătorilor, lucru ce se observă și la *Dealul Viilor* în Sighișoara unde adesea s-a observat că locuințele au un nivel de lemn carbonizat. Factorii economici se leagă de practicarea agriculturii și creșterea animalelor domestice. Pentru secolele VIII-X când agricultura este una rudimentară, adesea satele se mută, roiesc, de pe un loc pe altul, în cadrul unei subunități geografice, uneori în cadrul aceleiași microzone, pentru obținerea de noi pământuri arabile. Această explicație

aduce lămuriri asupra așezării de la Albești care în nivelul de locuire de secole VII-VIII sunt urmele a două sate aflate la mică distanță unele de altele și care nu sunt contemporane, dar prin elementele de inventar se observă că țin de aceeași perioadă (secolele VII-VIII).

Descrierea materialului ceramic de la Albești – *Sub Cetățea/La Cetățea* urmărește 9 vase întregite și care acum sunt expuse la Muzeul de Istorie din Sighișoara și fragmente de vase ceramice specifice perioadei secolelor IX-X. Datele tehnice asupra celor 9 vase ceramice urmează o clasificare pe care o întâlnim la Călin Cosma.

1) În funcție de înălțimea vaselor (H, h):

a) $H < 15$ cm – vasul 27 care are o înălțime de aproximativ 13.2 cm,

b) $H = 15-20$ cm – vasul 29 (h= 16 cm), vasul 34 (h=16.5 cm), vasul 28 (h=19.8 cm)

c) $H = 20-25$ cm – vasul 30 (h= 21 cm), vasul 33 (h= 21.3 cm), vasul 35 (h= 23 cm), vasul 32 (h=23.3 cm).

d) $H > 25$ cm – vasul 31 (26.5 cm).

2) În funcție de diametrul gurii (Dg):

a) $Dg < 10$ cm: vasul 27 (9.7 cm).

b) $Dg = 10-15$ cm: vasul 29 (Dg = 12.5 cm), vasul 28 (Dg = 13 cm), vasul 30 (Dg = 13.5 cm), vasul 35 (Dg = 14 cm), vasul 32 (Dg = 14 cm).

c) $Dg = 15-20$ cm: vasul 34 (Dg = 16 cm), vasul 33 (Dg = 19 cm), vasul 31 (Dg = 19.5 cm).

3) În funcție de diametrul fundului (Df):

a) $Df < 10$ cm: vasul 27 (Df = 7.5 cm), vasul 29 (Df = 7.5 cm), vasul 28 (Df = 7 cm), vasul 34 (Df = 8.5 cm), vasul 30 (Df = 8 cm), vasul 33 (Df = 9.2 cm), vasul 35 (Df = 8.5 cm), vasul 32 (Df = 9.5 cm).

b) $Df = 10-15$ cm: vasul 31 (Df = 11.5 cm).

Cele 9 vase sunt lucrate la roata olarului cu turație medie/ roata înceată. Toate vasele au fost supuse unei arderi oxidante. Vasele 33 și 34 au o nuanță roșiatică pronunțată a pereților exteriori. La celelalte vase nuanța coloră este afectată de expunerea neuniformă la temperatura cuptorului și culoarea roșiatică devine cărămizie-negricioasă (vasele 27, 28, 29, 30, 35) sau roșiatică cu pete negricioase (vasele 31 și 32). Pasta a avut ca și degresant

microprundiș în cinci cazuri (vasele 27, 28, 29, 30, 32) de aici aspectul mai aspru spre zgrunțuros al pereților acestor vase. În cazul folosirii ca degresant a nisipului fin (vasele 31, 33) aspectul vaselor este fin. Două vase (34 și 35) au ca degresant nisip și mica, aspectul pereților fiind între unul fin și zgrunțuros.

În privința decorului avem următoarele tipuri ornamente:

- a. De la baza vasului până sub buză (vezi imaginea 12, vasul 31).
- b. De la baza vasului până deasupra umerilor (vezi imag. 9 vasul 28 și imag. 13 vasul 32).
- c. Din partea inferioară până sub buză (vezi imag. vasul 27)
- d. De la pântec până sub buză (vezi imag. 10 vasul 29 și imag. 14 vasul 33).
- e. De la pântec până la umeri (vezi imag. 15 vasul 34)
- f. De sub pântec până sub gât (vezi imag. 11 vasul 30).
- g. De sub pântec până deasupra umerilor (vezi imag. 16 vasul 35).

Fragmentele de vase ceramice au ca degresant nisip+microprundiș și nisip+macroprundiș. Folosesc termenul de nisip+microprundiș pentru fragmentele care sunt degresate cu nisip și în care se văd boabe de nisip între 0,2 și 0,4 mm și cu pereții cu un aspect aspru la pipăit. Fragmentele cu degresant nisip+macroprundiș sunt vasele care conțin boabe de nisip între 0,4 și 0,6 mm sau mai mari, având pereții cu un aspect aspru spre zgrunțuros.

Fragmentele cu un aspect de **nisip+microprundiș** sunt fragmentele de perete și buză (66+67⁶⁷⁵, 68+104, 70, 88, 89, 100, 101), de fund de vas (78) și perete de vas (79, 80, 83, 94, 96, 97, 98, 99, 102, 103). Din această cauză pereții exteriori ai fragmentelor sunt așprii la pipăit spre zgrunțuros. Grosimea pereților acestor fragmente e între 0.4-0.6 cm.

Culoarea fragmentelor de buză cu degresant nisip+microprundiș este cărămizie-cenușiu fumurie cu pete negre la exterior și cenușie-negricioasă la interior ca și miezul (66+67), cărămizie cu pete cenușii-fumurii la exterior și cenușie-negricioasă la interior ca și miezul (68+104), cărămizie fumurie la exterior și cenușie-negricioasă pe interior ca și miezul (70), gălbuie-cenușie atât la interior cât și la exterior (88, 89, 100), iar miezul diferit cu o nuanță cenușie încadrată de o nuanță gălbuie-cenușie (88), cu miez gălbui-cenușiu (89) și miez

---

⁶⁷⁵ Numerotare 66+67 arată că fragmentele sunt din același vas și se completează. Prin urmare au aceleași caracteristici. Aceste fragmente au fost recuperate separat din depozitul de la muzeu și mai târziu am observat că ele fac parte din același vas. De asemenea au fost numerotate separat de autorul săpăturii.

cenușiu cu dungă gălbui-cenușii pe margini (100), cenușie atât la pereții interiori și exteriori cât și în miezul fragmentului (101).

Fragmentul de fund are culoarea exterioară gălbuie-cenușie fumurie, iar cea interioară cenușie-negricioasă, iar miezul are culoare cenușie-negricioasă cu o dungă gălbui-cenușie spre exterior (78).

Pereții de vase au culoarea cărămizie cu pete cenușii fumurii pe exterior și cenușie-negricioasă pe interior cu miezul cenușiu cu dunga cărămizie spre exterior (79, 83), cenușie atât pereții cât și miezul (80), cărămizie-negricioasă pe exterior și cărămizie-cenușie pe interior, iar miezul cărămiziu (94, 96, 97), cărămizie-cenușie atât pereții cât și miezul (98, 99), cărămizie-cenușie pe exterior și negricios pe interior ca și miezul (102) și gălbuie-cenușie cu pată pe exterior, iar pe interior o nuanță gălbui-cenușie cu o zonă cărămizie (103).

Culorile de bază ale pereților externi sunt cărămizie (roșu deschis), gălbuie (galben spăla) și cenușie (un gri șters). Cel mai probabil nuanțele sunt date de două situații: expunerea la temperaturi inegale în cuptorul de ardere și o ardere secundară, petele negricioase în special, din timpul gătirii. Existența unor nuanțe colore diferite, în cele mai multe cazuri negricios-cărămiziu, care se văd și în miezul vasului sunt cele care arată că în timpul arderii vasul a fost supus unui mediu necontrolat (66-67, 68-104, 70, 79, 83, 103). Culoarea miezului, în majoritatea cazurilor, nu este aceeași cu cea a peretelui exterior, iar în alte cazuri nu are aceeași culoare nici cu pereții interiori sau exteriori. Prin urmare arderea nu este uniformă, vasele nefiind expuse la temperaturi constante și egale.

Decorul pe fragmentele de buză cu degresant microprundiș este constituit în principal din linii orizontale. Fragmentele cu buză sunt alcătuite atât din marginea vasului cu buza cât și ceea ce numim gât și umeri la vase, acolo unde e cazul, și perete din partea superioară a vasului.

- Bandă de 6 linii inviziate orizontale distanțată de o altă bandă de 6 linii, ambele încadrând o bandă de 4 linii în val. (fragmentele 66-67).
- De sub buză, ușor ștersă, o bandă de 5 linii orizontale incizate distanțată la 1 cm de o altă bandă cu 7 linii orizontale, distanțată la rândul ei la 1 cm de o altă bandă de 10 linii orizontale; aceste benzi încadrează benzi 2-3 linii în valuri, foarte ștersă (68).
- Decor realizat cu „furculița” și constă în impresiuni în pastă de 0.5-0.6 cm lungime, aflate în grup de câte 3-4 la distanță de 0.3-0.4 cm; decorul pornește imediat de sub buză (70).

- Caneluri de linii drepte orizontale, aflate imediat sub buză (88).
- Fără decor (87).

Fragmentele cu funduri de vase din pastă cu nisip+micropundiș sunt fără decor (77, 78). Aceste funduri au și fragmente din ceea ce este baza sau peretele din partea inferioară a vaselor.

Fragmente de perete de vase cu pasta degresată cu nisip+microprundiș. Aceste fragmente sunt bucăți din vase și conțin partea de mijloc și partea superioară a vaselor.

- Striuri consecutive de linii orizontale trasate pe tot fragmentul de vas (79).
- Bandă de trei linii în valuri din care se vede doar un val și jumătate (80).
- Linii incizate, adâncite, late de 1-2 mm și distanțate (aprox. 2 cm) (84).
- Linii incizate, adâncite, late de până într-un milimetru și distanțate (aprox. 1-2 cm) (85).

Fragmentele cu degresant de **nisip+macroprundiș** sunt fragmente de perete și buză (72, 87), de fund de vas (73+105, 74, 75, 76) și de perete de vas (81, 82, 84+85, 86, 90+91, 92). Din această cauză pereții exteriori ai fragmentelor sunt aspru-zgrunțuroși la pipăit, dar și la vedere (se văd bine boabele de nisip mai mari de 0.4 cm). Grosimea pereților variază între 0.4-0.6 cm.

Culoarea fragmentelor de buză cu degresant nisip+macroprundiș este cărămizie cu pete negricioase la exterior și cărămizie-roșiatică la interior, iar miezul brun-cenușiu încadrat de dungi cărămizii (72) și cenușie-negricioasă cu urme de ardere secundară la exterior și gălbui-cenușie cu pată de ardere secundară la interior, iar miezul este cenușiu-negricios (87).

Fragmentele de fund au culoarea cărămizie cu pete negricioase la exterior și cărămizie-roșiatică la interior, cu miezul cenușiu-negricios încadrat de dungi de culoare cărămizie (73+105), cărămizie-cenușie fumurie la exterior (74, 75, 76), dar cu interiorul cărămiziu și miezul cărămiziu-cenușiu (74), negricios și miezul la fel negricios dar cu dunga cărămizie spre exterior (75) și cenușiu-negricios pe interior, cu miezul în două culori în funcție de culoarea pereților exteriori și interiori, adică cărămizie spre exterior și cenușiu-negricios spre interior (76).

Pereții de vase au pe exterior și pe interior culoarea cenușie-negricioasă cu pată cărămizie datorită expunerii diferite la temperaturile cuptorului, cu miezul cenușiu-negricios

și cărămiziu unde este pata (81, 82, 86), culoarea cărămizie la exterior, cenușie-cărămizie la interior și miezul cărămiziu-roșiatic (84+85), cărămizie cu pată negricioasă la exterior datorită expunerii la temperaturi diferite în cuptor (90+91), în interior cărămizie-cenușie și cu pată cărămizie (90) cărămizie și cărămizie-cenușie spre partea care se unește cu frag. 90 (pentru 91) și miezul cărămiziu-cenușiu cu dunga cărămizie unde e cazul (90+91), negricioasă în exterior și cărămizie în interior, cu miezul negricios și dungă cărămizie spre interior (92).

Culorile de bază ale pereților externi sunt cărămizie, gălbuie și cenușie. Ca și la fragmentele cu microprundiș, nunațele sunt date de expunerea la temperaturi diferite în cuptorul de olar și la o ardere secundară în special din timpul gătirii. Petele sunt cele care arată că în timpul arderii vasul a fost supus unui mediu necontrolat (72, 73, 81, 82, 86, 90+91). Culoarea miezului, în majoritatea cazurilor, nu este aceeași cu cea a peretelui exterior, iar în alte cazuri nu are aceeași culoare nici cu pereții interiori sau exteriori. Prin urmare arderea nu este uniformă, vasele nefiind expuse la temperaturi constante și egale.

Decorul pe fragmentele cu buză. Aceste fragmente sunt alcătuite atât din marginea vasului cu buza cât și din ceea ce numim gât și umeri la vase, acolo unde e cazul, și perețele din partea superioară a vasului.

- O linie orizontală (72).
- Fără decor (87).

Pereții care s-au păstrat alături de fundurile de vase din pastă cu nisip+macroprundiș sunt fără decor (73, 74, 75, 76). Aceste funduri au și fragmente din ceea ce este baza sau perețele din partea inferioară a vaselor.

Decorul fragmentelor de perete de vase cu pasta degresată cu nisip+macroprundiș este alcătuit în principal din linii incizate orizontale, drepte și distanțate. Aceste fragmente sunt bucăți din vase și conțin partea mijlocie și partea superioară a vaselor.

- Linii incizate orizontale, drepte și distanțate (aprox. 0.5-0.6 cm) (81).
- Linii incizate orizontale, drepte și distanțate aflate în partea inferioară a fragmentului (82).
- Linii incizate orizontale, adâncite, late de 1-2 mm și distanțate (aprox. 2 cm) (84+85).
- Linii incizate orizontale, drepte și distanțate (0.4-0.6 cm) (86).
- Fără decor (90+91, 92).

Între cele două categorii nu există diferențe înafară de materialul degresant. Nisipul este materialul folosit în toate cazurile și diferențele de mărime al boabelor este legat probabil de iscusința olarului care a cernut mai mult sau mai puțin nisipul. Arheologic, ceramica de la Albești – *Sub Cetățea/ La Cetățea* încadrată în secolele IX-X aparține culturii Dridu în special prima parte a acesteia (Dridu A), deoarece lipsesc acele vase specifice fazei a doua (Dridu B), anume vasele cu pasta fină, cenușie, decor de linii lustruite și mai puțin linii incizate.

Pătrunderea slavilor în spațiul carpato-danubiano are loc în secolele VI-VII și prin amestecul cu grupurile romanice alcătuiesc din punct de vedere arheologic cultura Ipotești-Cândești. Nu s-a întâmplat același lucru și la sud de Dunăre. Aici, slavii, după căderea limesului în 602, au pătruns în număr mare și probabil și pe fondul retragerii masive a populației romanice la sud de Balcani, slavii au devenit majoritari în spațiul dintre munții Balcani și Dunăre impunându-și cel puțin limba. Numărul mare al slavilor explică și de ce protobulgarii au fost slavizați.

Eugenia Zaharia considera că perioada arhaică slavă face referire la o cultură materială „primitivă” având o ceramică cu o ardere slabă, vasele de tip borcan au forme simple adesea lipsind porțiunea dintre corp și buză (gâtul), decorul este relativ simplist sau lipsește. Această perioadă arhaică slavă este prezentă în secolele VI-VII, ca din momentul contactului cu o populație care cunoaște tehnica roții olarului și în momentul în care intră în contact cu civilizația romano-bizantine, cultura materială slavă să se îmbogățească și putem să vorbim de o perioadă slavă evoluată.

Perioada evoluată sau dezvoltată a culturii materiale slave începe cu adoptarea roții olarului. Decorul și forma vaselor încep să varieze având asemănători cu cele ale vaselor romano-bizantine. Vasele au gâtul dezvoltat, iar linia în val, benzile de linii orizontale, verticale sau în val fac parte din decorul vaselor. Aceasta se întinde până la începutul secolului al IX-lea.

Primul țarat bulgar și Imperiul bizantin s-au aflat în coliziune de-a lungul secolelor IX-X. Bizantinii luptau ca și în secolele anterioare pe două fronturi, cel balcanic și cel anatolian. Primul front a fost neglijat și s-a coroborat cu invazia avarilor (582), slavilor (602) și a apoi a bulgarilor (680). Frontul anatolian a devenit primordial. De aceea concesiile cu bulgarii au fost mari și prin tratate bizantinii au cedat teritoriile ocupate până acum. Liniștirea frontului anatolian a readus atenția Constantinopolului asupra Balcanilor, iar sub domnia lui

Leon al VI-lea și a țarului Simeon se reiau ostilitățile care se vor încheia sub Vasile al II-lea în anul 1018 când Bulgaria este subjucată.

Ioan Tzimisces în 971 ocupă și anexează întreaga Bulgarie de nord-est, iar sub Vasile al II-lea și partea de nord-vest devine provincie bizantină. Sunt organizate două teme bizantine: Paristrion (Paradunavon) și Bulgaria. Prima temă cuprindea regiunea dintre Balcani, Dunăre și Marea Neagră recucerită de Ioan Tzimisces în 971, iar a doua temă cuprindea teritoriul pe care-l stăpânise ultimul țar, Simeon. Restabilirea puterii bizantine la Dunăre se putea face doar prin refacerea cetăților și fortificarea orașelor de pe malul drept și stâng al Dunării și instalarea unui strateg la Dorostolon-Dristra. Refacerea cetăților bizantine din a doua jumătate a secolului al X-lea a fost făcută peste ruinele vechilor cetăți din secolul al VI-lea. Cercetările arheologice arată acest fapt la Dinogetia, Axiopolis, Capidava, Noviodunum, Păcuiul lui Soare, Basarabi.

Prin urmare, punctul cheie dintre dominația bulgară și cea bizantină la nordul Dunării o reprezintă domnia lui Ioan Tzimisces (969-976) când bizantinii recâștigă teren și treptat ajung din nou la Dunăre. Înfrângerea definitivă a bulgarilor e în timpul lui Vasile al II-lea zis și Bulgarohtonul. Din punct de vedere istoric bulgarii controlau hegemonic teritoriul nord-dunărean pornind dinspre Câmpia Pannoniei după înfrângerea avarilor. Pannonia era împărțită între Imperiul francilor la vest, bulgari la sud-est, iar în nord își face apariția Statul Moravian.

Descoperirile de la Blandiana și Alba Iulia din secolele IX-X arată că bulgarii controlau ruta comercială a drumului sării pe valea Mureșului până la vărsarea în Tisa. Dan Gh. Teodor punând pe hartă descoperirile de tip Dridu arată că etapa proto-Dridu (sec. VII/VIII-IX) se întindea într-un areal geografic ce cuprinde ceea ce azi e Muntenia, Oltenia, toată Moldova, jumătatea de sud a Republicii Moldova, sud-estul și întreaga jumătate de sud a spațiului intracarpatic transilvan, o parte din estul Banatului și Dobrogea. Descoperirile de la Poian și Cernat din sud-estul Transilvaniei arată în preajma munților Ciuc, a existat o enclavă bulgară, purtătoare a unei ceramici de tip Dridu B. Acestul în partea de sud-est a spațiului intracarpatic transilvan e făcea prin pasurile Oituz și Tabla Buții. Această regiune se afla în secolele IX-X sub control bulgar, iar drumul prin cele două pasuri și ocelele de sare din Prahova erau supravegheate de cetatea de la Slon. Dacă sud-vestul cât și sud-estul Transilvaniei se aflau sub control bulgar prin colerare considerăm că și bazinul Târnavei Mari era parte a acestei hegemonii bulgare, chiar dacă doar tranzital. Ceramica Dridu A este prezentă în situl de la Albești în așezarea din nivelul secolelor IX-X. Ceramica nu pare a fi un produs local, ea

pătrunzând prin comerț în această regiune, deoarece nu sunt dovezi că în așezarea de la Albești se „fabrică” ceramică cu caracteristicile celor 9 vase expuse la Muzeul de Istorie din Sighișoara deoarece nu au fost descoperite cuptoare de ars ceramică.

Pe teritoriul Bulgariei analogii sunt în partea de sud-est, înspre vest până la râul Isker, iar în sud nu sunt depășiți munții Balcani. Descoperiri răzlețe sunt și în preajma Vidinului și a Belgradului în Serbia. În nord-vestul Transilvaniei și în Maramureș sunt de asemenea urme arheologice cu astfel de vestigii. Etapa clasică a culturii Dridu se află în regiunile Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei, sudul Moldovei, Dobrogea și nord-estul Bulgariei (secolele X-XI). Prezența ceramicii de factură bizantină în nord-vestul Transilvaniei și în Maramureș se datorează cel mai probabil influenței venite dinspre statul Moravia Mare aflat sub influența culturii bizantine datorită misionarilor Chiril și Metodiu chemați de prințul Ratislav (862).

În nord-vestul României de azi, în depresiunea Silvaniei, avem o regiunea cercetată de Ioan Stanciu, Călin Cosma, Dan Băcuceț-Crișan. Săpăturile arheologice din depresiunea Silvaniei cât și din marea parte a zonei de vest arată prezența unor tipuri de vase precum oala, tăvița, țestul, strachina, castronul, ulciorul, carafa, vasul amforoidal, cupa, paharul, vasul cu capac, opaițul, vas cu gât canelat, căldarea de lut. Dintre acestea reies în evidență vasele amforoidale, fiind descoperite în nouă puncte arheologice: Nușfalău – *Țigoiul lui Benedekt*, Bobota – *Pe vale*, Sânnicolau de Beiuș – *Dealul Bisericii*, Biharea – *Grădina SA-Baraj*, Biharea – *Lutărie I*, Biharea – *Cetatea de pământ-incintă*. *Zona de sud-vest*, Biharea – *Zona cetății de pământ*, Sântandrei, Cefa – *La Pădure*. Aceste vase sunt lucrate la roata rapidă fapt constatat prin prezența pe interior a unor coaste/caneluri/inele impregnate în pasta vasului. Decorul este variat: caneluri și inele pe umărul vasului, incizii de bandă de linii drepte foarte fin trasate (Nușfalău), striuri rare adâncite (Biharea – *Grădina SA-Baraj*), incizie cu o linie în val sub care au fost trasate linii simple drepte (Sântandrei), impresiuni/crestături realizate cu unghiua sau cu un instrument ascuțit în zona gâtului și în zona pântecului cu benzi paralele de linii drepte trasate orizontal (Cefa). Pasta are în compoziție ca și degresant nisip cu pietricele (micro- sau macro- prundiș) și mica, nisip fin și paiete de mică. Au fost descoperite de asemenea și vase cu o pastă compactă și degresată cu nisip, aspră la pipăit. Culoarea la majoritatea vaselor este gălbui-cărămizie. Se admite că vasele amforoidale au fost destinate în exclusivitate păstrării și vehiculării lichidelor. În privința datării toate aceste vase amforoidale din vestul și nord-vestul României sunt încadrate între secolele VII/VIII-XIII: așezarea de la Nușfalău este cuprinsă între ultimele decenii ale secolului VII – prima jumătatea a secolului

VIII, cea de la Bobota între secolul VIII – începutul secolului IX, siturile de la Biharea sunt încadrate între secolele IX/X-XI, situl de la Sântandrei între secolele X-XI, situl de la Sănnicolau de Beiuș în secole XI-XII, iar cel de la Cefa (*La Pădure*) în secolele XI-XIII.

Vasele amforoidale sunt considerate vase de import specifice mediului balcano-dunărean, adică civilizației bizantine. Dacă la Blandiana – *La Brod* prezența acestor vase se leagă de stăpânirea bulgară, fie ea și nominală, în privința celor din depresiunea Silvaniei problema originii acestora încă nu a fost lămurită. La începutul secolului IX „ringul” avar, capitala khaganatului avar, aflat undeva între Dunăre și Tisa, este cucerit de franci iar khaganatul avar dispare. Partea de vest intră sub hegemonie francă, în nordul Pannoniei apare Moravia Mare, iar sud-estul intră sub hegemonie bulgară. Pătrunderea vaselor amforoidale în spațiul de vest al actualei României se datorează tot dominației bulgare de pe Mureșul inferior, dar în același timp Moravia Mare intră sub influență culturală bizantină prin venirea lui Chiril și Metodiu. În Transilvania moravienii au fost identificați prin Grupul Ciumbrud, care conține descoperiri moraviene și a fost încadrat cronologic în secolul al IX-lea. Grupul este format din două situri Ciumbrud și Orăștie aflate prima pe valea mijlocie a Mureșului aproape de Aiud, iar cealaltă pe valea inferioară a Mureșului aproape de Deva. Ambele se află pe drumul comercial al sării care se îndreaptă pe valea Mureșului spre Pannonia. Prezența slavilor vestici este semnalată și mai devreme prin descoperirile din tumulii de la Nușfalău și Someșeni încadrate cronologic între secolele VIII-IX. Astfel aceste vase amforoidale din depresiunea Silvaniei au o posibilă origine moraviană, venită dinspre lumea slavilor vestici aflați sub influența culturală bizantină din timpul lui Chiril și Metodiu.

Inventarele arheologice sunt izvoarele folosite de arheologi pentru a crea situații istorice în cadrul unor comunități care nu au lăsat urme scrise și pe care nu le putem identifica etnic. Anumite obiecte care nu fac parte din inventarul colectiv al acestor comunități arată arheologului că a apărut un element nou în mediul cultural local.

Din întreg inventarul arheologic, ceramica nu are o valoare materială pentru individ, dar pusă în context istoric aceasta devine o valoare științifică. O parte din caracteristicile acestor vase oferă informații prețioase. Un vas ceramic este studiat după tip, formă, utilitate, tehnica de prelucrare a pasteii, degresantul folosit în pastă, arderea, culoarea, ornamentul, decorul.

Ca tip, vasele ceramice sunt mai multe feluri: vas-borcan, strachină, urcior, amforete etc. Vasele-borcan sunt cel mai des întâlnite în această perioadă având dimensiuni și ornamente variate.

Siturile arheologice în special cele de așezări abundă în material ceramic. De aceea interesul arheologilor pentru acest material a crescut de-a lungul deceniilor. Fără o analiză chimică a ceramicii, mai ales cu C14, ceramica luată individual nu este un reper cronologic sigur. Vasele rezultate în urma prelucrării și finalității sunt „operele” unor meșteșugari, a unor experți. Acest meșteșug poate fi în același timp și ușor și dificil de realizat. Când materialul este prelucrat simplu, de mână, fără folosirea unei roți a olarului, nu necesită o experiență moștenită și învățată, adică să fi ucenicul unui meșter. Însă folosirea roții olarului presupune o mai mare atenție la detalii. Prelucrare și finalitatea are etape bine conturate, fiind nevoie de un materialul lutos bun, iar dacă are nevoie de degresant să știi cantitatea și materialul pe care trebuie să-l folosești, apoi cuptorul în care e ars are nevoie de o supraveghere și o fluctuație a căldurii inexistentă, temperatura trebuie să fie constantă, fapt pe care doar prin experiență o poți obține.

Ceramica lucrată cu mâna este folosită de toate comunitățile și în toate timpurile. Modelarea lutului presupune doar îndemnare și viziune, putând fi realizat și de omul care are ca domeniu principal de lucru munca pe câmp sau creșterea animalelor. Nu are nevoie de cuptoare specializate, lutul modelat putând fi lăsat la uscat și apoi ars în vatră. Rezultatul într-adevăr nu e o ceramică de calitate și vasul realizat nu ține în timp, fiind de calitate proastă, dar rezolvă necesitățile de moment.

Folosirea ceramicii pentru determinarea limitelor cronologice a sitului se poate face datorită punerii în legătură cu alte obiecte arheologice descoperite în sit și pe complexe precum obiecte de port și podoabă, de harnașament și armament, monede. Față de ceramică aceste obiecte sunt purtătoare a unor modele culturale ale unor populații cu tendințe hegemonice, iar în momentul în care comunitățile locale intră în subordinea unei astfel de populații, ea acceptă și modelul cultural promovat de noua putere militară și politică, motivul fiind integrarea în mediul social al noilor veniți pentru a obține privilegii.

Datorită marilor migrații din secolele III-IX aproape fiecare regiune a Europei a cunoscut schimbări de modele culturale. Spațiul nostru, intracarpatic transilvan, face parte din acest val de migrații. Analogiile acestor obiecte descoperite în Transilvania cu medii în care se poate preciza sigur că populația purtătoare a dezvoltat un model cultural duce la crearea unor repere cronologice. Ceramica găsită în complexe arheologice cu astfel de obiecte a devenit un reper cronologic. Datorită faptului că migratorii, adesea, se foloseau de populația autohtonă în ceea ce privește meșteșugul ceramicii, și nu numai, apariția unor modele

ceramice diferite de cele ale autohtonilor creează un reper cronologic. De exemplu spațiul transilvan de la sfârșitul secolului III creează o ceramică provincial romană din pastă fină, arderea oxidantă, culoarea cenușie. Pătrunderea goșilor la sfârșitul secolului IV nu provoacă un schimbare în tehnica modelării, dar începând cu secolul V când la nord de Dunăre noua putere, cea a hunilor, rupe legăturile acestor comunități cu lumea romană apare regresul ceramicii. Ceramica cenușie provincial-romană, lucrată la roata rapidă, devine tot mai rară, dominând cea lucrată la roata înceată și ceramica lucrată cu mâna. Pătrunderea gepizilor de în spațiul intracarpatic transilvan a lăsat pe lângă obiectele de port și podoabă, piese de armament și harnașament, și o ceramică caracteristică modelată la roata rapidă și decorată cu ștampile. Regresul ceramicii lucrată la roată se vede cel mai bine pe timpul khaganatului avar când spațiul transilvan, aflat la periferia puterii centrale din Pannonia, este invadat de slavi purtători ai unei tehnici de modelare a ceramicii cu mână sau la roata rapidă și ornamentare cu incizii cu linii orizontale sau în val. Studiind acest detalii arheologul poate crea repere cronologice.

Dacă ceramica locală este de calitate ea supraviețuiește, dacă nu, involuează (cum se întâmplă în secolul VII în spațiul Transilvaniei când ceramica lucrată cu mâna predomină în detrimentul celei lucrate cu roata). E interesant cum apropierea de o societate promotoare modelării ceramicii la roata rapidă și cu ardere oxidantă, anume cea romană și apoi bizantină, creează și în mediile barbare o emulație. Apoi aceleași regiuni barbare, cu aceleași tipuri de comunități, suferă o regresie în meșteșug în momentul în care apare un „zid” între ei și romano-bizantini. Prin urmare o societate barbară nu poate să lase moștenire meșteșugul ceramicii la roata rapidă fără să existe un schimb comercial direct cu societatea care folosește în mod constant ceramica lucrată în tehnica roții rapide.

Materialul ceramic a devenit *obiect referință* în datarea complexelor arheologice, la crearea unor repere cultural-arheologice și la atribuirea acestora unei **posibile etnii** rezultând o hartă arheologică a unor comunități. Acestea prin emigrare produc *șocuri culturale* în zonele unde emigrează. În același timp, contactul cultural realizat prin schimburi comerciale sau prin subordonare, influențează comunitățile alogene, purtătoare ale unor culturi diferite, producând un mixt cultural.

Vasele și fragmentele ceramice sunt cel mai des material arheologic descoperit în săpăturile arheologice, se conservă bine și prin modul de prelucrare, decor și utilitate pot deveni repere ale unor orizonturi cultural-arheologice și la crearea unor repere cronologice.

În evul mediu, ca și în zilele de azi, ceramica era folosită în gospodărie în viața de zi cu zi. Față de ceramica din gospodărie, cea descoperită în morminte are un rol diferit, ea face parte din procesul ritualic.

Pentru a analiza ceramica trebuie avut în vedere pasta, prin compoziția lutului, felul degresantului, cantitatea acestuia, tratarea suprafeței și aspectul rezultat. Apoi analizat tipul de ardere urmărind procedeul, adică să se observe dacă arderea e oxidantă, reductantă/reducătoare, apoi gradul de ardere în care să constanți dacă arderea e uniformă sau cu pete sau din cauza variațiilor termice o parte a vasului prezintă o culoare diferită și de asemenea la fragmentele de ceramică cum arată miezul față de pereții exteriori și interiori; în urma arderii rezultă o anumită culoare pe suprafața interioară și exterioară a vasului; o ultimă observație e dacă sunt urme de ardere secundară. În privința decorului trebuie stabilit modul și maniera execuției (dacă e incizie simplă, incizie canelată, canelură prin modelare), ce instrumente de lucru au fost necesare pentru realizarea acestuia și bineînțeles explicarea și identificarea motivelor ornamentale. Alte observații tehnice ce mai pot fi avute în vedere e dacă există o netezire ulterioară a vasului, eventuale reparații sau reutilizări.

Având în vedere aceste criterii în ceea ce urmează prezint câteva repere și concluzii cu privire la ceramica din Transilvania. Ceramica din secolele IX-XI se caracterizează printr-o evoluție rezultată în urma reutilizării sau reintroducerii a roții olarului, în special cea cu turație rapidă. Este o revenire a acestei tehnici în spațiul intracarpatic după ce începând cu pătrunderea slavă din secolul VII aceasta dispare sau este foarte rar folosită. Se pare că tehnica roții rapide este strâns legată de contactul cu civilizația romană, romano-bizantină și apoi bizantină, prin urmare prin contactul direct cu civilizația de la Dunărea de Jos.

Utilizarea ceramicii în mediul gospodăresc pare a fi o urmare a evoluției tehnologice. Până la perfecționarea ceramicii prin tehnica de modelare și ardere, aceasta a fost folosită în gospodărie doar ca recipient de servire a hranei și nu de a găti în ea hrană pe foc.

Funcționalitatea unui vas nu poate fi stabilită doar după aspect, acesta putând fi întrebuințată în mai multe situații. Ceramica apare ca o necesitate pentru a stoca și transporta hrana înlocuind temporar groapa de provizii. De asemenea ceramica era folosită în comerț când cantitatea de produse depășește necesarul grupului, surplusul era folosit în schimburi, ca troc de exemplu. Pentru aceasta ceramica trebuia să fie de o calitate superioară.

Observațiile etnografice făcute de cercetători pe comunități indigene din Africa, Asia de Sud-Est, Oceania arată că ceramica lucrată cu mâna era un meșteșug al femeilor transmis din generație în generație pe cale feminină. Legăturile matrimoniale realizate între diferite grupuri umane poate fi un reper, după comerț, al modului în care ceramica cu aceleași caracteristici putea să ajungă în zone diferite. Tot în urma acestor observații, ceramica lucrată la roată era prelucrată de către bărbați.

Din punct de vedere morfologic la orice vas ceramic avem următoarele componente principale: orificiul, corpul vasului și fundul vasului. Orificiul este acea parte a vasului pentru se introduce lichidul sau masa solidă. Arheologul este interesat în special la această parte a vasului de buza acesteia. Buza poate fi dreaptă, evazată sau încolăcită. Poate avea șanț pentru capac. Buza poate fi ornamentată cu motive diverse. Dacă un vas are buza dreaptă aceasta pornește direct din corp fără să se observe „gâtul” vasului, în schimb la vasele cu buza evazată, olarul subțiază corpul vasului înainte de a crea buza dându-i un aspect de „gât”.

Corpul vasului, în funcție de tipul de vas și utilitatea acestuia, acesta poate suferi mici modificări, adăugiri pentru a-i îndeplini rostul. Prin urmare putem vorbi și de alte componente care alcătuiesc corpul vasului. Vasele-borcan sunt cele mai frecvente fiind folosite ca recipiente pentru materiale solide sau lichide. Dacă luăm vasele-borcan, acestea pot fi împărțit în două secțiuni: partea superioară și partea inferioară. În partea superioară, în funcție de utilitatea acestuia, un vas mai poate avea gât, umăr și toartă/toarte. De asemenea dacă luăm pântecul vasului, unde întâlnim diametrul maxim, acesta poate fi bombat sau oval.

Baza vasului este cea de la care pornește olarul când modelează vasul. Încă de la început fundul vasului are dată mărimea pe care o dorește olarul. În majoritatea cazurilor fundul este drept. Ce urmărește arheologul este modul de desprindere al acestuia de pe roata olarului care poate da indicii cu privire la tehnica roții. Desprinderea fundului unui vas cu ajutorul unei sfori sau spatule arată că vasul a fost lucrat în tehnica roții rapide, pe când un vas cu fundul drept fără astfel de urme îi confirmă cercetătorului tehnica roții cu turație medie. De asemenea prezența mărcii de olar pe fundul vasului este un indiciu al tehnicii roții cu turație medie.

După forma corpului întâlnim vase care au diferite forme geometrice: sferică, elipsoidală, ovală, cilindrică, conică, hiperboloidală, care pot deveni criterii de clasificare a acestor vase. Însă când urmărim forma corpului vaselor avem în vedere și utilitatea acestuia ceea ce duce la o clasificare mai mult utilitară decât după forma geometrică. Avem astfel diferite vase-borcan, ulcioare, vase amforoidale, străchini, ploști, cazane, căni ș.a.

Vasul-borcan simplu are o formă ovală cu diametrul maxim mai sus de mijlocul înălțimii vasului. În crearea unor clasificări se iau în considerare dimensiuni ale vasului (diametrul maxim, diametrul buzei, diametrul fundului, înălțimea vasului); apoi tipul de buză (dacă e evazată sau dreaptă). În clasificare făcută de Kurt Horedt în 1951 observăm diferite tipuri de vase-borcan standard existente de-a lungul secolelor:

- În secolul VII vasele-borcan au buza scurtă și puțin răsfrântă, corpul bombat sau zvelt, dimensiunile sunt reduse ($h \leq 15$ cm).
- În secolele IX-X (vasele de la Blandiana): buza se mărește, corpul are o înfățișare conică cu umerii bine conturați, vasul este mai voluminos, înălțimile cresc. Sunt prezente și vase cenușii globulare (Sebeș).
- În secolul XI vasele buzele au un profil conturat, lărgindu-se la marginea buzei sau devin mai colțuroase.
- În secolul XII buzele au un profil bine conturat, poartă pe partea de jos o nervură. Gâtul se evidențiază formând cu buza o parte separată față de corpul vaselor. Lățimea se accentuează vasele devenind mult mai voluminoase.

Vasul-borcan de dimensiuni mici apare adesea pe lângă vasul-borcan simplu, dar în afară de dimensiunile reduse are aceleași caracteristici ca și la formele mari⁶⁷⁶. Adesea sunt depuse în morminte alături de alte vase ca ofrandă pentru cel decedat. Spre exemplu astfel de vase au fost descoperite la Sânbenedic, Mihail, Blandiana, Cluj, Călnic.

Vase-borcan cu formă globulară, descoperite la Alba Iulia – *Stația de Salvare I*, Alba Iulia – *Str. Brândușei* și Blandiana – *La Brod*, au similitudini și în regiunea nord-pontică fiind aduse probabil de populațiile nomade așezate la Dunărea Inferioară: bulgarii și alte triburi subordonate. Sunt întâlnite de la Volga Mijlocie la Dunărea Inferioară. Vasele globulare au gâtul scurt, buza ușor trasă în exterior și culoarea cenușie, pot avea două mânere mici și decor lustruit. La *Stația de Salvare I* apar în asociere cu alte vase de slabă calitate. La Blandiana – *La Brod* a fost identificat un vas-globular în mormântul M4 având gât scurt, buza îngroșată și asociat cu un vas-borcan.

Vasul-borcan cu gât canelat are gâtul parte ca separată față de corp și se termină de obicei într-o buză dreaptă. Prin urmare canelura nu este un decor, cum este spre exemplu la

---

⁶⁷⁶ *Ibidem*, p. 212.

multe dintre vasele de tip borcan, ci are un rol pe care aceste vase trebuie să-l îndeplinească în utilitatea lor cu ajutorul acestora. Părerile privind utilitatea acestor vase este că aceste caneluri de pe gâtul vasului erau făcute pentru ca textilca care acoperea vasul să poată și fixată și legată cu o sfoară sau șnur. În studiul lui Takács Miklós vasele cu gât cilindric fac parte din tipul vase cu gât cilindric.

Strachina are corpul sferic, dar o sferă căruia îi lipsește partea superioară unde vasului i-a fost creat orificiul cu un diametru ce adesea reprezintă diametrul maxim al acestuia. Față de o farfurie, strachina este mai adâncă. De asemenea există străchinile cu corp sferic cu diametrul maxim aflat la jumătatea inferioară a vasului, precum cel de la Bandu. Cea de la Căpușul Mare amintește de cele de la Bandu. Alte avem la străchini sunt de la Moldovenești, Morești, Rădești și Alba Iulia.

Vasele sferice au fost descoperite în număr redus la Band, Blandiana, Tg. Secuiesc. Sunt datate în perioada timpurie (secolele VII-VIII).

Plosca de lut este un vas cu un corp sferic bombat, care n-are toartă și se termină într-un gât îngust și alungit.

Cazanele de lut au corpul cilindric-bitronconic, cu un fund sferic rotunjit. Buza lor este îngroșată în interior și perforată în două locuri prin câte o pereche de găuri. În Transilvania au fost descoperite fragmente la Ciugud, Lechința, Sebeș.

Ulcioarele-amforoidale (amforetele) sunt de tradiție romano-bizantină având o largă răspândire în secolele IX-X pe teritoriul României, între Dunăre și Balcani și în unele regiuni ale Moraviei. În România s-au descoperit astfel de vase în Transilvania, Oltenia, Muntenia și Dobrogea. La Sultana și la Obârșia avem exemple de astfel de vase. Amforetele sunt martorele culturii bizantine și a răspândirii acesteia în teritorii și regiuni îndepărtate, chiar dacă pentru anumite perioade istorice exponenții acestei culturi au fost bulgarii sau grupurile de populații subordonate acestora. La Alba Iulia – *Stația de Salvare I* amforetele sunt de culoare gălbuie sau cenușie, unele decorate cu linii lustruite sau simboluri incizate pe umeri sau pe corp. La Blandiana – *La Brod* în cele opt morminte cercetate în trei dintre ele avem depuneri de ulcior-amforoidal de culoare gălbuie, decor lustruit, iar la două dintre vase sunt trecute mărci de olar pe fundul vaselor.

Recipientele pentru hrană solidă/lichidă sunt folosite pentru prepararea și păstrarea alimentelor, pentru servitul mesei. Astfel de vase sunt vasele-borcan, străchini, vase-castron.

Recipientele pentru băut/servit lichide sunt folosite pentru servit lichide, pentru băut sau pentru transportul lichidelor. Aici se încadrează cana, ceașca, carafa, ulcioarele. Recipientele pentru transport/servit lichide sunt considerate vase pentru transportul lichidelor și depozitare. Pentru transportul lichidelor sunt folosite adesea ulcioarele amforoidale. Sunt și alte tipuri de vase folosite cu altă utilitate precum recipientele pentru stocarea proviziilor și vorbim aici de vase de provizii, recipiente utilizate la iluminat precum opaițele⁶⁷⁷. Și recipiente pentru cărat lichide precum găleata.

Vasele-borcan, vasele-strachină și vasele-castron pot fi subclasificate în 5 categorii în funcție de aspectul tehnologic și utilitatea secundară. Astfel avem vase cu sau fără toarte și vase ale căror formă corporală diferă în dimensiuni. Vasele-borcan sunt întâlnite cel mai des în mormintele de secole IX-X, au aspect și dimensiuni variate. Se pot observa patru tipuri de vase-borcan în funcție de aspectul tehnologic și utilitate secundară: fără toarte, cu toarte, globulare și cu corpul drept.

După clasificarea lui Călin Cosma, măsurând înălțimea vaselor de la gură la fund, **vasele-borcan** au dimensiuni variate care se pot încadra în trei categorii:

- Vase mici cu $h=5-10$ cm. La Albești- *Sub Cetățea/La Cetățea* nu avem un astfel de vas.
- Vase cu dimensiuni medii având $h=10-15$ cm. La Albești-*Sub Cetățea/La Cetățea* nu avem vasul 27 cu $h=13.2$ cm.
- Vase mari cu $h=16-20$ cm. La Albești-*Sub Cetățea/La Cetățea* avem vasele 28 ($h= 19.8$ cm), 29 (cu $h=16$ cm), 34 ($h=16.5$ cm).
- Și putem adăuga vase cu $h= 20-25$ cm. La Albești-*Sub Cetățea/La Cetățea* avem vasele 30 ($h= 21$ cm), 32 ($h= 23.3$ cm), 33 ($h= 21.3$ cm), 35 ($h= 23$ cm).
- Cu $h>25$ cm. La Albești-*Sub Cetățea/La Cetățea* avem vasul 32 ($h= 26.5$ cm).

Spațiul intracarpatic transilvan cunoaște tehnica roții olarului în special datorită prezenței romane prin crearea provinciei Dacia. După retragerea aureliană săpăturile arheologice arată prezența unei ceramici lucrate la roată, dar și a uneia lucrate cu mâna. Dar o dată cu pătrunderea slavă în secolul VII ceramica lucrată cu mâna predomină.

---

⁶⁷⁷ *Ibidem.*

Ceramica lucrată cu mâna se diferențiază de restul prin forma vasului care prezintă pereți drepecți, buza dreaptă, iar în interior se văd urmele modelării prin impresiuni ale degetelor olarului. Degresantul folosit pentru această ceramică este în special vorba de macroprundiș, iar arderea este slabă, de cele mai multe ori reducătoare.

O ceramică lucrată cu mâna în secolele VII-XI este de slabă calitate, fiind poroasă, cu pereții groși și cu pasta zgrunțuroasă, fiind aspră la pipăit. Culoarea vaselor este neagră sau cu nuanțe de negru rezultate în urma unui cuptor cu arderea reducătoare.

Motivele ornamentale nu sunt însă diferite de cele din secolele IX-XI unde predomină ceramica lucrată la roată. Întâlnim linii orizontale sau în valuri, benzi de linii orizontale sau în valuri, combinații de linii orizontale cu linii în valuri ș.a.

Nu putem spune că ceramica lucrată cu mâna este specifică doar anumitor perioade, dar în secolele VII-VIII este adesea majoritară în siturile arheologice. Regresul tehnologic se datorează pătrunderii slavilor, dar această populație cunoștea tehnica roții olarului, însă probabil datorită migrațiilor masive din perioada menționată s-a pierdut printre comunități meșteșugul roții olarului și a arderii acesteia. Pentru roata olarului degresantul este important mai ales pentru crearea pereților subțiri și arderea ceramicii în cuptoare specializate pentru arderea oxidantă.

Roata olarului combină două principii fizice, cel al pivotării și cel al mișcării rotative, cu forța centrifuga pentru a crea o rotație continuă la o turație rapidă. Mișcarea rotativă este rezultatul pivotării, care prin definiție a pivota înseamnă a se roti în jurul unui ax perpendicular pe un plan tangent, comun celor două corpuri în punctul de contact. Alături de forța centrifugă, rezultanta pivotării și a mișcării rotative, aceste principii fizice creează pentru modelarea vasului la roata olarului factori critici și anume viteza roții, impulsul și stabilitatea (lipsa oscilațiilor).

Roata olarului poate fi pusă în rotație prin două sisteme: cel al rotației susținute cu piciorul olarului (roata cu turație rapidă) și cel al rotației susținute prin folosirea unui baston (roata cu turație medie/ roata încetă). Roata olarului acționată cu piciorul (numită și roata compusă sau roata cu turație rapidă) presupune un sistem compus din două roți, una la nivel superior, alta la nivel inferior, unite printr-un ax vertical și fixat în rulmenți pentru a evita oscilațiile. Olarul stă așezat pe un suport alăturat sistemului, manevrează pe roata superioară lutul și cu piciorul pune în funcțiune roata inferioară (roata motrică) care prin ax

produce rotația roții superioare (roata de modelare). Roata motrică este de dimensiuni mult mai mari decât roata de modelare. Datorită dimensiunii mari în momentul „lovirii” cu piciorul a roții motrice aceasta înmagazinează energie pe care o eliberează într-o mișcare rotativă și menține mișcarea fără ca roata de modelare să piardă din viteză. Roata compusă este greu de transportat fiind un sistem folosit de olari în ateliere de producție mare.

Roata olarului acționată cu un baston (roata simplă sau roata înceată) nu are o roată motrică și se bazează pe forța centrifugală rezultată în urma unor mișcări de revoluție acționate de olar sau asistentul acestuia cu forța musculară a mâinilor. Sistemul roții simple ni-l putem imagina ca o roată de car (butuc, spițe, obezi și șina), doar că pentru roata simplă avem în loc de butuc o axă centrală care sprijină pământul dar și pe care se află roata de modelare. Aceasta este legată de partea circulară exterioară prin spițe. Rolul spițelor și a părții circulare este de a da roții forța necesară de rotație. Parte circulară este destul de mare ca să mențină viteza critică pentru modelare. Pe ea pot fi găuri unde să se bage bastonul pentru a-i da forța de mișcare. Rotația se poate realiza în acest mod sau bastonul poate fi introdus și între spițe punând în mișcare roata cu tot cu ax. Roata de modelare se află în mișcare odată cu axul într-o mișcare de revoluție, dar aparatul se rotește pentru scurt timp, aproximativ 5 minute la mișcări de revoluții de 30-40 minute de realizat de olar. Olarul stă lângă roată aplecându-se spre axul central liber să se folosească de ambele mâini pentru modelare. Pentru ca rotația să se reia fie își întrerupe munca la vas olarul fie este ajutat de un asistent. Cu cât roata este mai mare în dimensiuni cu atât forța centrifugă durează mai mult. De asemenea, față de roata compusă aceasta poate fi transportată mult mai ușor.

Vasele depuse în necropolele secolelor IX-XI sunt prelucrate la roata olarului cu turație medie/înceată și la roata cu turație rapidă. Ceramica modelată la roata înceată/medie este manevrată cu o mână în timp ce cu cealaltă mână se pune în viteză roata, prin urmare viteza nu e maximă și constantă. Ceramica modelată la roata rapidă prezintă nervuri/caneluri orizontale rezultate în urma imprimării degetelor în timpul modelării vasului; roata este manevrată cu piciorul, dând posibilitatea lucrului cu ambele mâini într-un ritm gradual și constant.

Modelarea la roata lentă, așa cum s-a observat la olarii de la Deda, se face prin suluri de lut. Mai întâi e presărată cu nisip roata-suport pentru a se evita lipirea vasului de roată, apoi o bucată din lutul frământat este așezată pe roata suport și se începe modelarea fundului vasului. Marginile erau ridicate și adăugate suluri de lut în timp ce roata era rotită lent cu mâna stângă

pentru ca lipirea și omogenizarea pereților să fie executată constant, ca spre final cu cuțitul de lemn sau cu cârpa de cânepă pereții să fie neteziți și adăugat decor cu motive ornamentale liniare realizate cu cuțit din lemn sau în alte cazuri realizate decoruri cu unghia. Pentru realizarea buzei, așa cum s-a văzut într-o altă locație la Novi Pazar în Serbia, marginea de sus a vasului era trasă spre exterior, evazată, cu ajutorul unei bucăți de pânză.

Pentru vasele cu turație rapidă o caracteristică este urma lăsată de sfoara cu care a fost desprins vasul de pe roata olarului. La Deda s-au făcut observații etnografice asupra olarilor care foloseau roata cu turație medie, deci roata înceată. Unelte de lucru ale olarilor erau dispozitivul pivotant, lopățica sau cuțitul de lemn, cârpa din cânepă. Dispozitivul pivotant era compus din postament, pivot, trei discuri și patru fuștei. Postamentul era alcătuit dintr-o buturugă înjumătățită, avea baza plană, iar pivotul era fixat pe această bază și de care erau prinse discurile. Acestea aveau la margini cei patru fuștei, de fapt patru bețe, fixate pe discuri și de care se foloseau olarii pentru a roti dispozitivul. Indicatorii folosiți de Adrian Ioniță pentru stabilirea tehnicii folosite de olari în realizarea vaselor sunt următorii:

- Prezența semnelor în relief (mărci, ștampile) pe fundurile de vase ceramice este un indiciu pentru prelucrarea vaselor la roata înceată.
- Tot pe funduri de vase ceramice se pot observa urmele desprinderii vasului de pe talerul roții olarului cu un șnur indică tehnica roții rapide. Marca de olar, precum și urmele sfirii cu care a fost desprins de pe roată vasul, arată că acesta a fost prelucrat la roata cu turație medie/roata înceată: „la roata de picior din cauza turației rapide vasele se lipesc mult mai tare de taler, fiind desprinse cu ajutorul unei spatule, sau cel mai frecvent cu un fir subțire ale cărui urme de regulă se păstrează imprimare pe fundul vaselor chiar și după ardere. Din acest motiv, chiar și în absența specificației tipului roții, existența unui semn ori marcă de olar pe fundul vaselor indică utilizarea roții încete sau de mână”⁶⁷⁸. Dacă vasul a fost desprins cu o sfoară de pe roata olarului, urmele acesteia apar pe suprafața exterioară a fundului vasului sub forma unor semicercuri dese paralele.
- Simetria vasului: grosimea pereților unui vas – pereții subțiri, de regulă, indică utilizarea roții rapide.

---

⁶⁷⁸ A. Ioniță, *Așezarea*, p. 69.

- Urmele degetelor olarului numite „coaste, orizontale pe interiorul vasului indică tehnica roții rapide.
- Asimetria vasului, pereții mai groși, absența urmelor pe orizontală datorate degetelor olarului, prezența urmelor degetelor olarului pe verticală sau netezirea ulterioară a vasului cu ajutorul unei spatule de lemn, constituie indicatori ai utilizării roții încete.

Roata cu turație medie sau roata lentă se generalizează în secolele IX-X în acest spațiu. Este moștenită de la romani și se răspândește în arealul slav.

Un proces importante și major în realizarea vasului ceramic este **arderea**. După ce vasul a prelucrat din lut acesta este pus la uscare, iar în timpul uscării apa este eliminată în proporție de 8-15%, ca apoi, în timpul arderii, să fie eliminată și restul apei. Arderea presupune transformarea lutului în ceramică ceea ce îi dă vasului o rezistență mecanică, porozitate redusă, impermeabilitate și duritate. O altă consecință a arderii e culoarea vasului care e dată de tipul de ardere: într-o atmosferă oxidantă vasul va avea culoarea deschisă, într-o atmosferă reductantă/reducătoare culoarea va fi închisă.

O ardere bună presupune folosirea unor cuptoare de ardere a ceramicii pentru a menține o temperatură constantă. Arderea într-o o vatră deschisă unde vasele sunt acoperite cu material inflamabil de obicei vegetație are ca și consecințe o ardere neuniformă la o temperatură de 450/500⁰C – 650/700⁰ C. Temperatura maximă la care se poate ajunge la o ardere deschisă este de 750-800⁰ C.

Arderea reducătoare se realizează prin limitarea prezenței oxigenului în cuptore simple cu o cameră sau cu camera de ardere dispusă orizontal. În urma arderii reducătoare se obține ceramica neagră. Pentru secolele IX-XI, vasele cu ardere reducătoare au culoarea cenușie cu diferite nuanțe: cenușiu închis spre negru, cenușiu deschis, cenușie-maronie, cenușie-albăstruie, cenușie-castanie. Limitarea oxigenului din cuptor pentru realizarea arderii reducătoare se face prin obturarea deschiderilor, iar pentru obținerea unei ceramici cu o culoare uniformă la arderea educătoare nu trebuie ca oxigenul să pătrundă în incinta camerei unde vasele sunt supuse arderii. Experimentul lui Dan Anghel a arătat că într-adevăr ceramica devine uniform neagră, dar în cadrul aceluiași lot de vase au apărut nuanțe deschise de brun și gri datorită expunerii la temperaturi scăzute, aflându-se în cadrul experimentului în partea opusă vetrei, în timp ce vasele aflate lângă vatră au suferit o ardere cu caracteristici oxidante fiind expuse la temperaturi mai ridicate decât celelalte vase dar arsă neuniform.

Călin Cosma introduce în literatura de specialitate termenul de „ardere semi-oxidată”. O ceramică cu arderea semi-oxidantă este realizată la roata cu turație medie/roata încetă. Conform lui Călin Cosma arderea este neomogenă și se observă la majoritatea vaselor din necropole de secole IX-XI. Această neomogenitate poate rezulta, precum am văzut, din expunerea vaselor la temperaturi mai ridicate sau mai scăzute în cuptor. Vasele realizate tehnic la roata cu turație rapidă/roata rapidă au o ardere bună dar a suferit iregularități dând diferite nuanțe.

Arderea oxidantă se realizează în prezența oxigenului în cuptor, rezultând culoarea roșie în majoritatea cazurilor. Pentru o ardere oxidantă cuptorul este o instalație evoluată, iar meșterul olar trebuie să mențină un control strict al arderii. Rezultatele optime sunt obținute odată cu perfecționarea cuptorului cu dispunere verticală. Pentru arderea oxidantă culoarea de ardere este omogenă, cu ardere de calitate bună. Culoarea principală este roșie cu nuanțe de roșu-galben. Culoarea roșie devine în jurul valorii de 700⁰.

În timpul arderii oxidante, dacă temperatura nu se menține la 1000⁰C, arderea poate fi incompletă/neomogenă, adică exteriorul vasului este de culoare roșie, dar miezul de culoare închisă brună sau neagră. Aceasta se întâmplă din cauza menținerii insuficiente la temperatura constantă și necesară oxidării complete, dar și grosimea pereților poate îngreuna oxidarea. Arderea incompletă/neomogenă este cazul la majoritatea fragmentelor de la *Albești-Sub Cetățea/ La Cetățea* specifice secolelor IX-X. Mizeul este de altă culoare față de pereții fragmentelor, în profil observându-se adesea dunga milimetrică în culoarea pereților.

Experimentul lui Dan Anghel a arătat că o grosime de 7 mm a pereților vasului supus la 1000⁰ și mai puțin de 30 minute rezultă un miez negru. Pentru ca arderea să fie completă e necesară o temperatură de 1000⁰ și un interval de timp între 30 min și 1h. De asemenea alți factori pot da vasului oxidat un miez de culoare neagră: cuptoare slab aerate, încărcări și suprapuneri de vase.

Arderea oxidantă era efectuată în centre meșteșugărești care urmăreau calitatea vaselor. Lászlo Keve arăta în lucrarea sa de doctorat că meșterii olari de la Deda foloseau la începutul secolului XX arderea reducătoare realizată în cuptoare semi-sferoidale, pe când cei din Novi Pazar, din Servia, aveau vetre deschise pentru arderea ceramicii, în gropi adâncite până la 50 cm și largi de 1.2-1.4 m. Vasele erau așezate pe lemn de fag și apoi acoperite cu alte lemne, se dădea foc, se urmărea ca vasele să fie întoarse pentru ca arderea să fie uniformă folosind o

bară de metal și după o oră-două vasele erau scoase. Și în cazul de la Deda și în cel din Serbia vasele au fost apoi scufundate într-o covată cu terci.

În studierea ceramicii ne referim la pastă ca la rezultanta finală a amestecului folosit de olar pentru realizarea vasului (lutul cu degresanții). Observațiile cercetătorilor asupra pastei se axează două direcții: dacă arderea este omogenă/neomogenă și tipul de degresant.

Principalul ingredient al pastei este **lutul** (argilă și degresanți), care prin definiție este deja un amestec fiind o rocă sedimentară, galbenă sau cafenie, formată din amestec de argilă și nisip fin, friabilă în stare uscată și plastică în stare umedă, folosită în olărie, în construcții și în sculptură. Lutul poate fi găsit în stare naturală, iar pasta din care se modelează vasul este rezultanta amestecului realizat de olar cu un degresant. **Argila** este formată din aluminiu și siliciu, elemente chimice care se află în litosfera/ crusta pământului. Aceasta conține minerale formați din elemente chimice și compuși acestora.

Depozitul de argilă, în funcție de locul materialului descompus față de roca mamă, poate fi primar, atunci când depozitul se află în imediata vecinătate a rocii-mamă, și secundar, atunci când distanța dintre depozitul de argilă și roca-mamă este măsurabilă.

Chimic, argila este rezultanta descompunerii rocilor silicate care conțin siliciu și aluminiu. Adesea argila conține importante cantități de fier, metale alcaline (litiu, sodiu, potasiu, rubidiu, cesiu, franciu) și metale alcalino-pământoase (bariliu, magneziu, calciu, stronțiu, bariu, radium).

Un alt ingredient important este **degresantul**: nisipul, prundișul, mica, cioburi pisate, cochilii pisate, pleava, ocru ș.a. Degresantul are rolul de a împiedica crăparea/fisurarea vasului care în momentul uscării sau arderii elimină apa. Frământarea acestor ingrediente are rolul de a da vasului modelat **rezistență** la uscare și ardere. Frământarea se face prin amestecarea argilei cu degresant și cu apă. Apa învește la nivel molecular particulele fine ale lutului (argila amestecată cu degresant), iar în momentul uscării și arderii, apa se evaporă. Cu cât degresantul este mai dens cu atât particulele de apă sunt mai rare, lutul are un caracter plastic maleabil și rezistent.

Datorită **plasticității** pasta poate fi modelată prin prelucrare fără a se rupe și își menține forma dată de olar. Plasticitatea este o proprietate unică a argilelor care combină proprietatea solizilor cu fluiditatea lichidelor. O argilă devine plastică când este combinată cu apă și își pierde plasticitatea când se evaporă apa.

Ceramica lucrată cu mâna este modelată prin patru procedee:

- tehnica colăceilor (colombin); colăceii sunt niște suluri din pastă rulați între mâini sau între mâini și o suprafață, așezați apoi în spirală, uneori pe un suport; se realizează astfel baza vasului; se continuă cu pereții vasului realizați tot prin suluri lipiți în continuarea bazei vasului într-o creștere verticală. Pereții formați din suluri sunt apoi nivelăți cu un obiect dându-i forma dorită vasului. Dimensiunile vaselor pot fi mici și mari.
- modelarea unui bulgăre de lut în mână; tehnica este simplă, într-o mână și bulgărele de lut și cu cealaltă mână modelezi vasul; se începe cu baza acestuia formând apoi pereții. Dimensiunile vaselor sunt mici.
- folosirea unei matrici; bulgărele de lut este depus într-o matrice și modelat; matricea poate fi adâncă pentru a executa tot vasul sau doar pentru a crea baza acesteia. Vasul este de dimensiuni mici și medii.
- presarea lutului pe un suport; acesta nu are forma unei matrici, dar tehnica este asemănătoare, olarul se folosește de suport prin presarea bulgărului de lut și apoi modelează.
- presarea și nivelarea bulgărului de lut cu o unealtă formând interiorul vasului și înălțarea vasului.

După modelare urmează uscarea vasului pentru a elimina o parte din apă. Aceasta se face la umbră și nu la soare pentru ca apa să nu se evapore brusc ci treptat, gradat. Astfel pereții vasului nu crapă. În timpul procesului de uscare este eliminată apă între 8% și 15 %, având ca și consecință secundară scăderea în volum a vasului. Uscarea nu se face în condiții de îngheț și caniculă, prin urmare condițiile optime sunt în sezonul de primăvară-vară și vară-toamnă.

Degresanții folosiți pentru pasta vaselor de secole IX-XI din necropole sunt bucăți de pulbere, nisip fin și aspru, mica și prundiș. Când este descrisă pasta vasului se folosește de obicei termenul de „nisip cu mici sau mari pietricele” sau de micro- și macro- prundiș, astfel încât micro-prundiș este nisipul cu pietricele de până la 2 mm în diametru, iar macro-prundiș este nisipul cu pietricele între 2-4 mm în diametru. Pentru vasele din secolele IX-XI pasta este compactă și degresată cu nisip fin, prundiș, nisip și mica, micro și macro-prundiș.

În funcție de tehnică și compoziția pastei, vasele funerare din secolele IX-XI prezintă diferite caracteristici generale, cu câteva excepții între ele. Pasta lucrată la roata cu turație

medie și arderea semi-oxidantă este compactă și degresată cu nisip fin, micro- și macro-prundiș, mica, rezultând un vas, în majoritatea cazurilor, cu corpul simetric și pereții subțiri. Pasta prelucrată la turație rapidă și la o ardere constantă este compactă și degresată cu nisip fin și micro-prundiș, mica, rezultând un vas simetric cu pereții subțiri. În cazul arderii oxidante, la turație medie, pasta este compactă, degresată cu nisip fin (dar nu în toate cazurile), vasele sunt simetrice cu pereții subțiri. La turație rapidă pasta trebuie să fie de calitate foarte bună, compactă, degresată cu nisip fin, micro-prundiș și mica, vasele sunt simetrice și pereții subțiri.

Analiza vasului cu privire la pastă constă și în determinarea aspectului acesteia: grosieră, fină, aspră, zgrunțuroasă.

Ceramica secolelor IX-XI din spațiul transilvan au ca **decor** linii simple drepte sau în valuri, benzi de linii, caneluri simple, benzi de caneluri etc. Acestea sunt incizate sau canelate în diferite părți ale corpului vasului. Astfel putem observa decor pe umerii vasului, în partea superioară, în partea inferioară sau pe tot corpul vasului. La Albești- *Sub Cetățea/La Cetățea* decor se află: a) de la baza vasului până sub buză; b) de la baza vasului până deasupra umerilor; c) din partea inferioară până sub buză; d) de la pântec până sub buză; e) de la pântec până sub umeri; f) de sub pântec până deasupra umerilor. Dintre elemente de decor avem decorul „cu furculița” (vezi vasele 27 și 33), linii orizontale drepte peste care s-au trasat benzi de linii în valuri, intercalări de benzi de linii în valuri printre benzi de linii drepte ș.a.

După modelare și înainte de uscare olarul poate recurge la elemente de decor, care conține diferite tehnici și modele ornamentale. De asemenea tratarea suprafeței vasului da o mai mare impermeabilitate pentru ca vasul să poată fi folosit la depozitat, gătit sau transport hrană. Lustruirea pereților unui vas atât pe interior cât și pe exterior este o metodă de tratare a suprafeței vasului cu rolul de a reduce porozitatea. Ustensilele folosite pentru lustruit sunt simple precum pietre de râu cu suprafața netedă, alte roci, unelte din os sau din lemn tare. Slipul este un strat subțire de lut având o calitate superioară și este aplicat pe suprafața vasului pentru ameliorarea culorii și a texturii vasului. Existența slipului se poate observa la descoperirea vasului datorită exfolierii. Angobarea presupune aplicarea pe suprafața vasului a unui strat fin de argilă rezultată prin decantare, adică purificată, fără impurități. Scopul este acela de a acoperi anumite defecte sau de a-i da o altă culoare vasului.

Marca de olar este semnul cu care meșterii olari marcau vasele, redade în relief sau incizate, indiferent de scopul utilizării lor. Acesta apare pe vase lucrate la roata cu turație

înceată/medie, prin urmare este un indiciu pentru arheologic privind tehnica de prelucrare. La o astfel de turație vasele pot fi desprinse de pe talerul pe care sunt imprimate aceste semne și rămân înscrise în pasta crudă pe fundul vaselor.

Vasele lucrate la roata rapidă se lipsesc de talerul roții olarului ceea ce îl determină pe olar să facă desprinderea cu ajutorul unei sfori cu care taie practic fundul vasului sau cu alte obiecte precum spatula sau cuțitul de lemn cu ajutorul cărora desprind fundul vasului de pe taler.

Mărcile de olar erau realizate în relief (ștampilare) sau incizate, mai rar o combinație a acestor tehnici. Cercetătorii exclud varianta ca aceste mărci să fie aplicate ulterior manufacturării vasului și desprinderii de pe taler. S-a observat de asemenea că pe fundul vaselor de secole VIII-X, în special slave, apar imprimate urmele axului roții olarului. Mărcile de olar înlocuiesc aceste urme și s-a considerat că folosirea acestor mărci joacă și rolul de mascare a acestei imperfecțiuni a vasului ceramic.

Mărcile de olar devin din ce în ce mai rare pe parcursul secolului XIII, ca apoi să dispară, deoarece se generalizează tehnica modelării la roata rapidă. Mărcile de olar apar în schimb la toate tipurile de ardere, atât oxidantă, complet și incomplet, cât și inoxidantă. Majoritatea vaselor sunt de tip borcan, urmate apoi de amforete și cupe. Înălțimea vasului nu este un criteriu pentru a avea sau nu marcă.

În Transilvania nu s-au găsit vase de secole VII-VIII cu mărci de olar, acestea apar începând cu secolele VIII-IX, perioada de maximă utilizare fiind în secolele X-XIII. Pentru ceramica funerară din secolele IX-XI din Transilvania avem cinci tipuri de mărci, anume cerc, roata cu „spițe”, rozetă, cruce, patrulater, în timp ce pentru ceramica din așezări mărcile de olar sunt mult mai variate precum cerc, cruce, raze, roată cu „spițe”, rozetă, patrulater, semne alfabetiforme și alte semne cu formă nedeterminată.

Pe valea Târnavei Mari, descoperirile de cuptoare (La Sighișoara – *Dealul Viilor* și la Bratei – *Nisipărie*) arată prezența unor centre meșteșugări. Însă ambele sunt datate la extremele perioadei de cercetare a lucrării de față: cuptorul din Sighișoara în secolul al VIII-lea, iar cel de la Bratei în secolul al XII-lea. Nu departe de situl de la Sighișoara, la 5 km distanță, avem punctul arheologic de la Albești, *La Cetățea*, unde a fost descoperită o așezare (secolele IX-XI). Însă nu este cunoscută prezența unor vase cu mărci.

La Sighișoara, jud. Mureș - *Dealul Viilor*, în așezare, au fost descoperite două vase cu mărci de tip cruce simplă și cruce înscrisă-n cerc. La Bratei, jud. Sibiu - *Așezarea nr. 2*, întâlnim vase-borcan cu marcă de tip cerc, tip cruce cu brațe lungi și drepte, cu brațe scurte, tip cruce bufurcată, două cu cruce gamată, dar și alte vase cu tipuri precum cruce cu 4/6/7/8 raze, roată cu 4 spițe, rozeta, dar și simboluri de tip alfabet.

Pe valea superioară la Medișorul Mare, jud. Harghita – *Locul grădinilor*, avem de asemenea vase cu mărci de olar de tip roată cu opt spițe, iar la Mugeni, jud. Harghita – *Vizlak* un vas cu marcă de tip cerc și un altul cu roată cu patru spițe.

În necropola de la Bratei – *Cimitirul nr. 2* a fost descoperit un vas cu roată cu 4 spițe, cerc cu 3 raze, iar în necropola de la Mediaș – *Dealul Furcilor* vase cu tip cerc cu 3 raze, tip cruce. Ambele situri țin de grupul Mediaș (secolele VII-IX/X).

Vasele cu marcă sunt lucrate la roata cu turație lentă/medie. Cercetătorii din regiunile slave (Cehia, Ucraina, Rusia) consideră că vasele cu astfel de semne erau făcute la comandă, având o valoare simbolică. Cercul cu cruce este un semn foarte răspândit în Europa Centrală și de Est. Cercetătorul rus B. A. Rybakov a stat de vorbă cu meșterii olari de lângă Moscova întrebându-i de ce pe unele vase au incizat semnul crucii. Răspunsul a fost că așa doreau clienții, femeile fiind superstițioase credeau că oala cu acest semn va rezista mai mult și vor putea găti mai mult.

Condiționalitatea mărcii la cererea clientului este un răspuns la existența acestor semne și totul datorită superstiției și a valorii spirituale. De aceea anumite vase cu anumite semne de olar pot fi găsite și în morminte: cercul cu cruce folosit pentru rezistență și protecție, cercul cu cheie pentru eternitate, iar cercul înscris în cerc este un semn al vieții veșnice.

Marca de olar, cel puțin pentru secolele IX-XII nu arată statutul de libertin în rândul olarilor. Este epoca feudalismului prin urmare și acești meșteri erau vasali unui nobil. Documente slave arată că la începutul secolului XI acești olari țineau de o curte nobiliară sau de o biserică. Dar într-o comunitate, aflată pe o proprietate feudală, fie ea regală, nobiliară sau clericală, existau și produse confecționate pentru comunitate sau pentru o microzonă, unde un grup de comunități aflate în vecinătate unele de altele făceau schimburi de produse. Producătorii erau locali, nu puteau confecționa mai mult decât era necesar și supraviețuiau într-o economie izolată, prin urmare și producția olarilor era redusă. Acest sistem presupune

că meșterul olar nu avea olăritul ca ocupație de bază, el producea la comandă, clienții săi erau sătenii sau cei din satele apropiate, în restul timpului ocupându-se de gospodărie.

Apariția orașelor și a asociațiilor este o nouă etapă și în producția de meșteșuguri. Apar asociațiile, concurența fiind cu alte centre urbane. Trebuie avut în vedere și existența centrelor meșteșugărești urbane care pot avea un altfel de statut. În timp mărcile de olar pot deveni branduri. Marca de olar dintr-un mediu urban putea să exprime calitatea produsului și a meșterului olar.

În final, semnificația mărcii de olar pe funduri de vase a parcurs trei etape:

- Semne protectoare sau religioase – specifice secolelor II-IX. Vasele care au astfel de semne sunt rare și se găsesc majoritatea în necropole.
- Însemne comerciale – specifice secolelor X- sfârșit de XII. Este perioada de apogeu, acestea fiind găsite în marea lor majoritate în așezări. Au un rol comercial bine definit.
- Blazon sau însemne nobiliare – sfârșit de secol XII/început de secol XIII – secolele XIV/XV. Mărcile devin mult mai rare, iar fenomenul se restrânge în areale cu cetăți feudale.

Referitor la centrele meșteșugărești de pe valea Târnavei Mari avem următoarea situație cronologică cu descoperiri de vase cu marcă: secolele VIII-IX (Bratei – *Așezarea nr.2*, *Cimitirul nr.2*, Sighișoara - *Dealul Viilor*), secolele XI-XII (Mugeni – *Vizlak*), secolele XII-XIII (Merișorul Mare – *Locul grădinilor*). Singurul cuptor descoperit în perioada VIII-XIII de pe valea Târnavei Mari, până acum, este cel de la Sighișoara – *Dealul Viilor* punct *Necropolă*. Dată fiind încadrarea cuptorului în secolul VIII nu putem vorbi de un centru meșteșugăresc la Sighișoara și pentru următoarele secole. Până la viitoare descoperiri putem spune că în secolul VIII se producea ceramică pentru comunitatea locală și dacă luăm în considerare celelalte păreri probabil pentru întreaga microzonă. Însă la Albești nu au fost semnalate vase cu marcă de olar și nici în alte puncte din Sighișoara sau din preajma Sighișoarei. Bratei se află la aproximativ 32 km de Sighișoara, iar Mediașul la aproximativ 40 km.

Pentru secolele VIII-IX în microzona Mediaș-Bratei, dată fiind și natura descoperirilor de tip Mediaș, putem vorbi de un centru meșteșugăresc al slavilor. Un alt centru ar fi la Sighișoara, dar pentru secolul VIII. Rămâne de văzut în urma cercetărilor arheologice viitoare dacă se poate vorbi de un centru meșteșugăresc și pentru așezarea din secolul XII. PE valea superioară, cercetările arheologice nu ne confirmă un centru meșteșugăresc în zona Odorhei, dar descoperirile de la Mugeni și Merișorul Mare nu exclud acest fapt. Pe valea

Târnavei Mari exista un drum roman de categoria II care lega castrul de la Odorhei cu centrul de la Alba Iulia. Acesta trecea prin Sighișoara, unde exista un castru de trupe auxiliare de tip *alae* și prin microzona Mediaș, aici avem la Micăsasa un centru meșteșugăresc roman. Pe harta iosefină se confirmă acest drum, prin urmare putem presupune existența unui drum comercial pe această arteră în perioada medievală timpurie.

Nu toate vasele cu semne de mărci de olar din Transilvania sunt produsul unor meșteri locali, avem cazuri care arată prezența comerțului. Ca exemplu sunt amforetele de la Blandiana – *La Brod* și Alba Iulia – *Stația de Salvare*, vase ce sunt considerate de export. Mărcile sunt de tip cruce și cu raze. Acestea sunt depuse în morminte și încadrate cronologic în secolele IX-X. Însă aceste vase nu au fost create special pentru înmormântare ci au fost vase gospodărești.

Practica șampilării vaselor cu semne în relief vine din lumea romană și romano-bizantină fiind preluată de lumea slavo-dunăreană și răspândită în arealul slav. Așa se explică de ce în Transilvania avem astfel de vase începând cu secolele VIII-IX. După dispariția khaganatului avar la sfârșitul secolului VIII, sudul Transilvaniei intră în sfera de influență bulgară, purtătoare a civilizației bizantine. Drumurile comerciale fac legătura cu Dunărea de Jos, iar importurile se înmulțesc. Noi comunități pătrund în regiune aducând fenomene spirituale diferite față de cea existentă în Transilvania. Arheologic, incinerarea dispare în secolul IX, predominând inhumarea care devine singurul ritual.

Repertoriu arheologic

Repertoriu arheologic cu așezări din secolele IX-XI din bazinul Târnavei Mari

Repertoriul evidențiază așezările cercetate doar în bazinul Târnavei Mari. Majoritatea siturilor sunt descoperite prin perieghetză/cercetare de suprafață. Punctele cercetate sistematic sunt cele de la Albești – *La Cetățea/ Sub Cetățea*, Sighișoara – *Dealul Viilor*, Bratei – *La Zăvoi/Nisipărie*, Filiaș – *Pământul Păduii Mari*. Așezările sunt deschise aflate pe malul Târnavei Mari privind așezările de la Sighișoara, Filiaș, Cristuru Secuiesc, Bratei, sau în preajma unor râuri/pâraie/văi secundare care se varsă în râul colector Târnavă Mare.

1) Albești, com. Albești, jud. Mureș.

- a. Punctul: *La Cetățea/Sub Cetățea*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-XI.
- c. Tip cercetare: de verificare, sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1980-1992.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Obs.: identificate și alte nivele de locuire anterioare acestei perioade: Coțofeni, Wietenberg, La Téne, sec. VII-VIII.
  - Pentru secolele IX-X au fost identificate locuințe patrulete; instalații de încălzire sunt cuptoare din piatră, sub formă de „cuburi”, din lespezi de piatră, amenajate în colțul de nord al locuinței⁶⁷⁹. Ceramica este lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă omogenă; arderea oxidantă; culoare: roșcată, brun-cenușie; decor: fie impresiuni alungite formând benzi orizontale întrerupte⁶⁸⁰, fie combinații între benzi orizontale întrerupte și benzi de striuri verticale sau benzi orizontale neîntrerupte și benzi în valuri „în ghirlandă”⁶⁸¹.
  - Gropi menajere.
- h. Bibliografie: Gh. Baltag 1994, în *Revista Bistriței*, nr. VIII, p. 75-77; RepArhMs 1995, p. 42; Baltag 2000, p. 214.

2) Albești, com. Albești, jud. Mureș.

---

⁶⁷⁹ Baltag 1994, p. 76 (RB 8).

⁶⁸⁰ Baltag 1994, p. 76 (RB 8).

⁶⁸¹ Baltag 1994, p. 76 (RB 8).

- a. Punctul: *La Cetățea/Sub Cetățea*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: de verificare, sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1980-1992.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Obs.: identificate și alte nivele de locuire anterioare acestei perioade: Coțofeni, Wietenberg, La Têne, sec. VII-VIII, sec. IX-X.
  - Pentru secolele XI-XII: locuințele sunt de mari dimensiuni, construite din bârne suprapuse. Instalațiile de încălzire sunt de tipul vetre simple (crustă de pământ vitrificată de formă ovală, gardină de pietre de dimensiuni reduse)⁶⁸². Intrări amenajate din lespezi de gresie. Ceramica: analogii cu cea descoperită la Sarasău. „Lipsește ceramica cenușie-fină cu decor lustruit și ceramica roză fină cu același decor prezente în cultura Dridu (n.n. ce ține de ceramica Dridu B)”⁶⁸³. Aceste vase fac parte din arealul cultural al ceramicii Dridu A. „Vasele din ceramică brun-cenușie au profile care amintesc de vasele de provizii romane sau de oalele romane fără gât, cu buza aplatizată, lățită interior și exterior”⁶⁸⁴.
  - Gropi menajere.
- h. Bibliografie: Gh. Baltag 1994, în *Revista Bistriței*, nr. VIII, p. 75-77; RepArhMs 1995, p. 42; Baltag 2000, p. 214.

3) Albești, jud. Mureș

- a. Punctul: *Canton (La pod)*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice lucrate la roata lentă/înceată, de culoare brun-roșcată, pastă dură, aspră, ornament cu caneluri late, distanțate.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 43.

4) Albești, com. Albești, jud. Mureș

- a. Punctul: *În curtea școlii*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-XI.
- c. Tip cercetare: sistematice.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1978-1980.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: 25 de locuințe, fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 43.

⁶⁸² Baltag 1994, p. 76 (RB 8).

⁶⁸³ Baltag 1994, p. 77 (RB 8).

⁶⁸⁴ Baltag 1994, p. 76 (RB 8).

5) Albești, com. Albești, jud. Mureș

- a. Punctul: „*Valea Hotarului*” („*La Pod*”).
- b. Încadrarea cronologică: VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 177.

6) Apold, com. Apold, jud. Mureș

- a. Punctul: *După Grădini*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 47.

7) Archita, com. Vânători, jud. Mureș

- a. Punctul: *Grădina lui Schenker*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 172.

8) Archita, comuna Vânători, jud. Mureș

- a. Punctul: *Grădini*
- b. Încadrarea cronologică: IX-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice lucrate la roată, de culoare brun-gălbuie, brun-roșcată, ardere incompletă, decor în benzi în val incizate orizontal.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 274.

9) Archita, com. Vânători, jud. Mureș

- a. Punctul: *Magazie*

- b. Încadrarea cronologică: IX-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice de culoare cenușie-negricioasă, lucrată la roată, ardere bună, fără ornament, pasta fină.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 274.

10) Avrămești, com. Avrămești , jud. Harghita

- a. Punctul: *Rât – Rét*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 71-72.

11) Betești, com. Mugeni, jud. Harghita

- a. Punctul: ?.
- b. Încadrarea cronologică: sec. X-XI.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 156.

12) Bunești, com. Bunești , jud. Brașov

- a. Punctul: *Fundătura lui Kraus*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX și IX-X
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 173.

13) Cădaciu Mare, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *vatra satului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.

- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 218.

14) Cechești, com. Avrămești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Râtul Preotului - Proprét*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, bucăți de lipitură, pietre arse.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 75.

15) Chedia Mare, com. Simonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *vatra satului*
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-XI.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, bucăți de lipitură.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 220.

16) Chedia Mare, com. Simonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Verőfény*
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 221.

17) Chedia Mare, com. Simonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Verőfény*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 221.

18) Cloașterf, com. Saschiz , jud. Mureș

- a. Punctul: *La Glimee*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX și IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice specifice perioadei VII-IX și ceramică nisipoasă, lucrată la roata lentă specifică sec. VIII-IX.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 207; Baltag 2000, p. 173.

19) Cobătești, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Grădina casei de piatră*
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 222.

20) Cobătești, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Grădina bucătăriei*
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 222.

21) Cristuru Secuiesc, oraș, jud. Harghita

- a. Punctul: *Poala Bradului/ Fenyőalja*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1965-1969.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: dezvelite 5 bordeie cu vatră-pietrar.
- h. Bibliografie: Székely 1970, p. 312; Székely 1988, p. 178-181; RepArhHg 2000, p. 118; Baltag 2004, p. 172; Vizauer 2008, p. 204.

22) Cristuru Secuiesc, oraș , jud. Harghita

- a. Punctul: *Valea Pârâului Cetății*

- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1967-1970.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: dezvelite 8 bordeie cu vatră-pietrar. Inventar: valvă de tipar pentru turnat bijuterii; ceramică făcută la roată și cu mâna.
- h. Bibliografie: Székely 1973, p. 222; RepArhHg 2000, p. 39.

23) Cristuru Secuiesc, oraș , jud. Harghita

- a. Punctul: *centrul orașului*
- b. Încadrarea cronologică: sec. X-XI.
- c. Tip cercetare: sondaje.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: ceramică modelată cu roata înceată și căldări de lut.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 39.

24) Criș, comuna Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Valea Ciorănelului - Ciorănel.*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice:
  - Ceramica cu mâna: fără decor, brun-roșcată, pasta grosolană, neomogenă, arsă incomplet.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 116.

25) Criș, com. Daneș , jud. Mureș

- a. Punctul: *Unghiul lui Schmidt.*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 173.

26) Criș, com. Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Fântâna de piatră - Ciorănel.*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.

- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 116.

27) Criș, comuna Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Valea Ciorănelului - Ciorănel*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice:
  - Ceramică lucrată la roată din pastă omogenă, decor variat cu linii în val, benzi în val, caneluri distanțate etc.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 116.

28) Criș, com. Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Podul Bisericii - Ciorănel*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 116.

29) Daia, com. Apold, jud. Mureș

- a. Punctul: *Cânepiște (Hanfau)*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 48.

30) Daia, com. Apold, jud. Mureș

- a. Punctul: *La Lac*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?

- g. Observații arheologice: fragmente ceramice de culoare cenușie-brună, la roata lentă/ înceată sau cu mâna, ornament cu benzi de striuri, uneori asociate cu benzi în val.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 48.

31) Daia, com. Daneș , jud. Mureș

- a. Punctul: *Hanfau (Cânepiște)*
- b. Încadrarea cronologică: sec. X-XI
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 174.

32) Eliseni, com. Secuieni, jud. Harghita

- a. Punctul: *Pământul cu fânețuri/ Szénásföld-eleje/ Cimitirul Lod*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică, periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1970-1971, 1988 (săp. sistematică), 1974-1987 (?) (periegheză).
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Punctul conține mai multe nivele de locuire din epoca bronzului, epoca fierului, sec. VI-VII, VII-VIII, VIII-IX, XI-XII.
  - Dezvelite 4 bordeie cu vatră pietrar.
  - Inventar: vase și fragmente de case făcute cu mâna și la roata înceată; unelte de uz casnic; cuțite din fier; prășnele de lut.
- h. Bibliografie: Székely 1973, p. 223; RepArhHg 2000, p. 208-209.

33) Filiaș, oraș Cristuru Secuiesc , jud. Harghita

- a. Punctul: *Pământul Pădurii Mari*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1961-1963.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: 41 de bordeie cu ceramică modelată la roata înceată, căldări de lut. Descoperite arme, obiecte de uz casnic, fibule digitate, inele de tâmplă.
- h. Bibliografie: Székely 1970, p. 311-312; Benkő 1992; Lazăr 1995, p. 42; Baltag 1994, p. 76-77; Baltag 2000, p. 214.

34) Goagiu, com. Avrămești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Kerület.*
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.

- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, pietre arse, lipitură.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 78.

35) Hetiur, oraș Sighișoara, jud. Mureș

- a. Punctul: *La Podul Pipeanului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1996-1998.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Pentru secolele VII-IX: fragmente ceramice lucrate cu mâna, pasta rudimentară, degresant cioburi pisate, decor cu alveole sau creștături pe muchia buzei.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 174.

36) Hetiur, oraș Sighișoara, jud. Mureș

- a. Punctul: *La Podul Pipeanului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1996-1998.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Pentru secolele IX-X: fragmente ceramice lucrate la roată, pasta dură, omogenă, degresant nisip, culoarea gălbui-roșcată.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 174.

37) Mălâncrav, com. Laslea, jud. Sibiu

- a. Punctul: *Valea Viilor*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 174.

38) Medișoru Mare, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Urcușul cimitirului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.

- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, fragmente de râșnițe, chirpici, pietre de vetre de foc.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 224.

39) Mugeni, com. Mugeni, jud. Harghita

- a. Punctul: *Vízlok*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XIII.
- c. Tip cercetare: sistematică⁶⁸⁵.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 156.

40) Mureni, com. Vânători, jud. Mureș

- a. Punctul: *Hüll*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 174.

41) Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Budvár*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 168-169.

42) Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *în sudul Pieții Libertății*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: săpătură de salvare.
- d. Tip sit: așezare.

---

⁶⁸⁵ Trebuie căutat raportul săpăturii sistematice.

- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 170.

43) Oțeni, com. Feliceni, jud. Harghita

- a. Punctul: *Mihályfalva*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX (?).
- c. Tip cercetare: sondaj.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1962-1963.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: cercetate 5 locuințe adâncite cu dimensiuni în medie de 600x400 cm, probabil cu plan rectangular. Din inventar fac parte fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Ferenczi, Ferenczi 1967, p. 57; Vizauer 2008, p. 239.

44) Porumbenii Mari, com. Mugeni, jud. Harghita

- a. Punctul: *vatra satului, nr. 347*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: sondaj.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 162.

45) Rugănești, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *vatra satului - CAP*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 230.

46) Saschiz, com. Saschiz, jud. Mureș

- a. Punctul: *Pârâul Etzung*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1959.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: ceramică gălbuie din pastă nisipoasă, omogenă, lucrată la roată lentă cu decor în striuri, valuri, benzi în val etc..
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 207; Baltag 2000, p. 174.

47) Saschiz, com. Saschiz, jud. Mureș

- a. Punctul: *Pârâul Etzung*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1959.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: ceramică gălbuie din pastă nisipoasă, omogenă, lucrată la roată lentă cu decor în striuri, valuri, benzi în val etc..
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 207; Baltag 2000, p. 174.

48) Satul Cristur, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Strada Petőfi Sándor/ str. Biserici nr. 34*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Groapă menajeră, cuptor în aer liber, locuință adâncită.
  - Material: fragmente ceramice, cuțite din fier, piteni, vârful unei seceri din fier.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 112.

49) Satul Cristur, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Strada Katustava nr. 4-13*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: săpătură de salvare.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice:
  - Locuință adâncită în pământ cu fragmente ceramice.
  - Material: inel de tâmplă din argint cu un capăt în formă de „S”, cuțit de fier, cataramă de fier, trei piese din os, fragmente de os.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 112-113.

50) Satul Cristur, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: strada Harghitei, nr. 70.
- b. Încadrarea cronologică: sec. XI-XII.
- c. Tip cercetare: sondaj.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?

- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, groapă menajeră.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 113.

51) Seleuș, com. Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *În Tău*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 117; Baltag 2000, p. 175.

52) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Aurel Vlaicu - La Glimei*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 175.

53) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *La Grajduri-Saivane*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX, IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 175.

54) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Lângă Podmoale*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 175.

55) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Valea Cânepii*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 175.

56) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Valea Dracului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: Baltag 2000, p. 176.

57) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Dealul Viilor*.
  - b. Încadrarea cronologică: VII-VIII/IX, XI-XII.
  - c. Tip cercetare: sistematice.
  - d. Tip sit: așezarea.
  - e. Perioada de cercetare: 1976-1994, 1980-1992, 1980-1986, 1994.
  - f. Orizont cultural: ?.
  - g. Observații arheologice: punctul „Dealul Viilor” se întinde pe mai multe secole fiind cercetate o așezare, dar și o necropolă.
- Perioada secolelor III-IV: fragmente ceramice lucrate la roată sau cu mâna; ceramica lucrată la roată este fină, roșie sau cenușie, cu angobă; tipuri: castron în formă bitronconică, cu fund inelar; pahar sau cupă tronconică, cu picior înalt, oală fără toartă; ceramica lucrată cu mâna reproduce tipuri de vase asemănătoare cu cel lucrate la roată sau tipuri ceramice de tip cățuia dacică, ceașcă și oala fără toartă dacică⁶⁸⁶.
  - Perioada secolelor IV-VI: cercetate trei locuințe de tip bordeie. Ceramica este de culoare cenușie, cu pasta fină, lucrată la roata rapidă sau lucrată cu mâna. Tipuri: oala fără toartă, castroane, străchini, căni, vase de provizii. Decor: benzi în val, striuri orizontale, decor cu roțița, cu ștampile cu cruce în relief, cu alveole. Pasta cenușie-zgrunțuroasă are ca decor banda în striuri, caneluri late, benzi în val orizontale, uneori asociate cu striuri sau nervuri.
  - Perioada secolelor VI-VII: cercetate 9 locuințe de tip bordeie. Ceramica de sec. VI-VII este gălbuie și gălbuie-roșcată, arderea incompletă, pasta din calitate slabă, poroasă (degrasați nisip cu bobul mare, cioburi pisate), lucrată la roata rapidă, dar și cu mâna. Decor: alveole, crestături pe buza vaselor, cruci incizate pe corp, benzi în val.

---

⁶⁸⁶ RepArhMs 1995, p. 232.

- Perioada secolelor VII-VIII/IX: cercetate 5 locuințe de tip bordeie. Ceramica: lucrată la roata lentă, pastă nisipoasă, brun-negricioasă, brun-roșcată; tipuri: oale fără toartă cu pereți groși, umeri ascuțiți și buza evazată. Decor: alveole, creștături pe buza vaselor, cruci incizate pe corp, benzi în val.
  - Perioada secolelor XI-XII: Ceramica sec. XI-XII: lucrată la roata lentă, culoare brun-roșcată. Decor: alveole, creștături pe buza vaselor, cruci incizate pe corp, benzi în val.
  - Instalații de foc au fost descoperite în toate perioadele. Tipuri: cuptoare pietrar, cuptoare de pâine, vetre.
  - Gropi menajere în fiecare perioadă istorică.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 232; Baltag 2000, p. 201; Harhoiu-Baltag 2006.

58) Stejărenii, comuna Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *În Ment*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 117-118; Baltag 2000, p. 176.

59) Stejărenii, comuna Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Calea Strâmtă*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 117-118; Baltag 2000, p. 176.

60) Stejărenii, comuna Daneș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Haltsken (Poarta Fânaței)*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 117-118; Baltag 2000, p. 176.

61) Saeș, com. Apold, jud. Mureș

- a. Punctul: *În Wosen*.

- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 117-118; Baltag 2000, p. 176.

62) Șapartoc, com. Albești, jud. Mureș

- a. Punctul: *Pârâul Pietros* - lângă podul de lemn la 100 m sud de biserica catolică.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 45; Baltag 2000, p. 176.

63) Șimonești, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Csere-alja/ Panta de stejar*.
- b. Regiunea de habitat a sitului: Târnava Mare - Cristuru Secuiesc.
- c. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- d. Tip cercetare: sistematică.
- e. Tip sit: așezare.
- f. Perioada de cercetare: 1965-1968.
- g. Orizont cultural: ?
- h. Observații arheologice: cercetate 26 de bordeie; ceramică lucrată cu mâna și la roată.
- i. Bibliografie: Székely 1973, p. 221; RepArhHg 2000, p. 232.

64) Șimonești, com. Șimonești, jud. Harghita

- a. Punctul: *Sediul fostului CAP și împrejurimile*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-X (?).
- c. Tip cercetare: donație.
- d. Tip sit: posibil o așezare.
- e. Perioada de cercetare: 1961.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: descoperit din întâmplare un vas întreg.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 233.

65) Timafalva, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Csorgó-Șipot*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.

- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice, fusaiole, cute.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 115.

66) Timafalva, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Feneyő-Poala Bradului*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 118.

67) Timafalva, oraș Cristuru Secuiesc, jud. Harghita

- a. Punctul: *Valea Caldă*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. IX-X.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice.
- h. Bibliografie: RepArhHg 2000, p. 118-119.

68) Vânători, comună, jud. Mureș

- a. Punctul: *Dealul Rotund*.
- b. Încadrarea cronologică: IX-XII.
- c. Tip cercetare: periegheză.
- d. Tip sit: așezare.
- e. Perioada de cercetare: ?.
- f. Orizont cultural: ?.
- g. Observații arheologice: fragmente ceramice lucrate la roată, culoarea negricioasă, decor din caneluri înguste, orizontale.
- h. Bibliografie: RepArhMs 1995, p. 273.

Repertoriul siturilor funerare de tip Mediaș din bazinul Târnavei Mari

1) Boarta, com. Șeica Mare, jud. Sibiu

- a. Punctul: *Pârâul Zăpodiei - Șoivani*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII - IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: necropolă.

- e. Perioada de cercetare: 1965-1968.
- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Biritualism, 33 de morminte de incinerare și 2 de inhumație.
  - Urnele decorate cu linii drepte orizontale și linii în val.
  - Inventar: lame de cuțit, inele de buclă.
- h. Bibliografie: Dumitrașcu-Togan 1974, p. 93-109; Țiplic 2002-2003, p. 9-22.

2) Bratei, com. Bratei, jud. Sibiu

- a. Punctul: Cimitirul nr. 2, La Zăvoi (Nisipărie).
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII - IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: necropolă.
- e. Perioada de cercetare: 1964-1967.
- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Situl de la Bratei conține patru necropole și două așezări.
- h. Bibliografie: Zaharia 1977; Țiplic 2002-2003, p. 9-22.

3) Mediaș, oraș, jud. Sibiu

- a. Punctul: *Dealul Furcilor*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII-IX.
- c. Tip cercetare: săpătură de salvare.
- d. Tip sit: necropolă.
- e. Perioada de cercetare: 1960.
- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Biritualism, 14 morminte de incinerare, 3 de inhumație.
  - Mormintele de inhumație sunt intercalate între cele de incinerare.
  - Orientarea mormintelor de inhumație este E-V.
  - Urnele decorate cu linii orizontale și linii în val.
  - Inventar: vârfuri de săgeți, cuțite.
- h. Bibliografie: Horedt 1965, p. 7-25; RepArhSb 2003, p. 134; Țiplic 2002-2003, p. 9-22.

4) Ocna Sibiului, oraș, jud. Sibiu

- a. Punctul: *Lab*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VII - IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: necropolă.
- e. Perioada de cercetare: 1961-1965.

- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Biritualism, 120 morminte de incinerare și 15 de înhumare.
  - Mormintele de înhumare sunt orientate E-V.
  - Urnele sunt în număr de 160 fiind modelate cu mâna (1,2 %, 2 vase) dar și la roată, atât cea lentă (65% din vase) cât și roata rapidă (33,8%). Urnele sunt decorate cu caneluri simple sau în benzi de linii drepte sau în val, striuri și benzi în val.
  - Descoperite și 6 vase ceramice de tip vas-borcan care erau depuse cu ofrandă în mormintele de înhumare.
  - Inventar: cataramă, cercei de bronz, amnare, mărgelă, obiecte os.
- h. Bibliografie: RepArhSb 2003; Țiplic 2002-2003, p. 9-22; Protase 2005.

5) Sighișoara, oraș, jud. Mureș

- a. Punctul: *Dealul Viilor*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: necropolă.
- e. Perioada de cercetare: 1976-1994, 1980-1992, 1980-1986, 1994.
- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Biritualism, 13 morminte de incinerare, 1 mormânt de înhumare.
- h. Bibliografie: Țiplic 2002-2003, p. 9-22.

6) Târnava (fostă Proștea), comună, jud. Sibiu

- a. Punctul: *Palamor*.
- b. Încadrarea cronologică: sec. VIII-IX.
- c. Tip cercetare: sistematică.
- d. Tip sit: necropolă.
- e. Perioada de cercetare: 1974.
- f. Orizont cultural: grupul Mediaș.
- g. Observații arheologice:
  - Biritualism, 31 morminte de incinerare, 5 morminte de înhumare.
- h. Bibliografie: Țiplic 2002-2003, p. 9-22.

Lista figurilor

Tabele

Tabelul 1: Necropole cu ambele situri atribuite grupului Mediaș.

Tabelul 2: Morminte cu ritul incinerăției atribuite grupului Mediaș.

Tabelul 3: Inventarul mormintelor de incinerăție de la Boarta – *Pârâul Zăpozii*.

Tabelul 4: Inventarul mormintelor de incinerăție din „Cimitirul nr. 2” de la Bratei.

Tabelul 5: Inventarul mormintelor de inhumăție de la Bratei – *Cimitirul nr. 2*.

Tabelul 6: Cronologia siturilor din grupul Mediaș.

Hărți

Harta 1: Mediul geografic.

Harta 2: Podișul Hârtibaciului ca subunitate și diviziunile sale.

Harta 3: Fostul drum roman și așezările de secole IV-VII din bazinul Târnavei Mari.

Harta 4: Situri cu necropole din „Orizontul Alba Iulia”.

Harta 5: Necropole și așezări de la Bratei.

Harta 6: Situl de la Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*.

Harta 7: Planul cercetărilor de pe terasa A – Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*.

Harta 8: Drumul de pe valea Târnavei Mari după harta iosefină.

Harta 9. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor VII-IX

Harta 10. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor IX-XI

Harta 11. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor XI-XII

Schițe, desene, imagini

Imaginea 1: Tipologia vaselor: străchini, vase-borcan, vase-borcan de dimensiuni mici, cazan de lut, ploști de lut.

Imaginea 2: Reconstituiri de locuințe.

Imaginea 3: Reconstituire de tipuri de instalații de încălzire.

Imaginea 4: Tipuri de cuptoare de piatră specifice siturilor din nord-vestul României.

Ceramica

Imaginea 1: Ceramica de la Eliseni (sec. VII-IX).

Imaginea 2: Ceramica de la Filiaș – *Pământul Pădurii Mari*.

Imaginea 3: Ceramica de la Filiaș – *Pământul Pădurii Mari*.

Imaginea 4: Vase ceramice de la Simonești (sec. VII-IX).

Imaginea 5: Vase ceramice de la Cristuru Secuiesc (sec. VII-IX).

Imaginea 6: Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Elemente de decor de pe ceramica brun-roșcată, roata înceată (sec. IX-X).

Imaginea 7: Albești - *La Cetățea/Sub Cetățea*. Elemente de decor de pe ceramica roșcată semifină (sec. IX-X).

Imaginea 8: Vase ceramice de la *La Cetățea/Sub Cetățea* (sec. IX-X).

Imaginea 9: Vase ceramice de la *La Cetățea/Sub Cetățea* (sec. IX-X).

Imaginea 10: Vase ceramice de la *La Cetățea/Sub Cetățea* (sec. IX-X).

Imaginea 11: Vase ceramice de la *La Cetățea/Sub Cetățea* (sec. IX-X).

Imaginea 12: Vase ceramice de la *La Cetățea/Sub Cetățea* (sec. IX-X).

Bibliografie

Abrevieri ale Instituțiilor Statului Român

MCDR – Muzeul Civilizației Daco-Romane din Deva

MNUAI – Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Abrevieri privind literatura de specialitate

<i>ArchÉrt</i>	Archaeologiai Értesítő
<i>BCSŞ</i>	Buletinul Cercurilor Științifice Studentești
<i>CCA</i>	Cronica Cercetărilor Arheologice
<i>Corviniana</i>	Acta Musei Corviniensis, Hunedoara
<i>DolgCluj</i>	Dolgozatok – Travaux. Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem – és Régiségtárából, Cluj
<i>Erasmus</i>	Revistă a Societății de Studii Istorice Erasmus, București
<i>HK</i>	Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, 1936
<i>MCA</i>	Materiale și Cercetări Arheologice, București
<i>MDA2</i>	Micul dicționar academic, ediția a II-a
<i>PA</i>	Patrimonim Apulense, Alba Iulia
<i>PZ</i>	Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
<i>RepArhAlba</i>	Repertoriul Arheologic al județului Alba, 1995
<i>RepArhCluj</i>	Repertoriu Arheologic al județului Cluj, 1992
<i>RepArhHarghita</i>	Repertoriu Arheologic al Județului Harghita, 2000
<i>RMMMIA</i>	Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorie și de artă

<i>SCIV(A)</i>	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)
<i>SympThrac</i>	Symposia Thracologica, Miercurea-Ciuc
<i>TD</i>	Thraco-Dacica, București
UB II	Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, II

Izvoare editate

Anonymus

Gesta Hungarorum, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, volumul I, Ed. G. Popa Lisseanu, București, 1934.

Rogierius

Rogierius, *Cântecul de jale (Carmen miserabile)*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, volumul V, Ed. G. Popa Lisseanu, București, 1935.

DIR C, I

Documente privind Istoria Românilor veacul XI, XII și XIII C. Transilvania, vol. I (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951.

Repertorii

RepArhHg – Repertoriul arheologic al județului Harghita, 2000.

RepArhMs – Repertoriul arheologic al județului Mureș, 1995.

RepArhSb – Repertoriul arheologic al județului Sibiu, 2003.

Lucrări de specialitate

Aldea-Ciugudean 1981 - I. Aldea, H. Ciugudean, *Noi descoperiri feudal-timpurii la Blandiana (jud. Alba)*, în *Apulum*, 19, 1981.

Anghel Gh. 1972 - Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972.

Anghel-Ciugudean 1987 - Gheorghe Anghel, Horia Ciugudean, *Cimitirul feudal timpuriu de la Blandiana (jud. Alba)*, în *Apulum*, 24, 1987.

Anghel D. 1998 - Dan Anghel, *Aspecte generale ale tehnologiei prelucrării ceramicii*, în *BCȘS*, 4, 1998.

Anghel D. 2000 - Dan Anghel, *Influența condițiilor de ardere asupra ceramicii*, în *BCȘS*, 6, 2000.

Anghel D. 2011 - Dan Anghel, *Experimente de ardere a ceramicii în cuptoare de tip arhaic*, în *Revista Terra Sebus*, 3, 2011.

Anton 2015 - Daniel-Călin Anton, *Ethnische und chronologische Verhältnisse im Gräberfeld Nr. 3 von Brateiu, Siebenbürgen*, în *Dacia N.S.*, LIX, 2015.

Bakó 1969 - G. Bakó, *Despre structura socială a populației din epoca feudală timpurie de la Moldovenești*, în *SCIV*, 20, 2, 1969.

Baltag 1982 - Gheorghe Baltag, *Locuințe, ateliere și instalații de foc din secolele IV-VIII în așezarea de la Sighișoara – Dealul Viilor*, în *RMMMIA*, 1982.

Baltag 1994 - Gheorghe Baltag, *Așezarea de la Albești-Sighișoara. Elemente inedite de cultură materială din sec. IX-X*, în *Revista Bistriței*, 8, 1994, p. 75-79.

Baltag 2000a - Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. XIII*”, ed. Oscar Print, București, 2000.

Baltag 2000b - Gheorghe Baltag, *Considerații generale privind așezarea de la Sighișoara-Albești. Noi elemente inedite în cultura materială din sec. VIII-X d. Hr.*, în *Marisia*, 16, 2000, p. 169-186.

Baltag 2004 - Gheorghe Baltag, *Așezări și tipuri de locuințe din bazinul Târnavei Mari între sec. III-X d. Hr.*, în *Revista Bistriței*, 18, 2004, p. 139-193.

Barbu 1980 – M. Barbu, *Săpăturile de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979*, în *Ziridava*, XII, 1980, p. 151-163.

Barbu, Zdroba 1978 – M. Barbu, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Arad-Vladimirescu. Campania 1977*, în *Ziridava*, X, 1978, p. 101-121.

Barbu, Zdroba 1979a – M. Barbu, M. Zdroba, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu*, în *MCA*, XIII, 1979, p. 291-296.

Barbu, Zdroba 1979b – M. Barbu, M. Zdroba, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1978*, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 181-193.

Basa 1970 - Beniamin Basa, *Șantierul Simeria*, în *MCA*, IX, 1970.

Bărbulescu 2008 - Mihai Bărbulescu, *Mormântul princiar germanic de la Turda*, Cluj-Napoca, 2008.

Băcuet-Crișan 2000a – Dan Băcuet-Crișan, *Contribuții arheologice la repertoriul arheologic al județului Sălaj. Descoperiri de suprafață din secolele VII-XIII d.Hr.*, în *AMP*, 23, 1, 2000.

Băcuet-Crișan 2000b – Dan Băcuet-Crișan, *Săpături arheologice de salvare la Panic, punctual La Blocuri (jud. Sălaj)*, în *Marisia*, XXVI, 2000, p. 147-168.

Băcuet-Crișan 2000-2004 – Dan Băcuet-Crișan, *Elemente de habitat medieval timpuriu în nord-vestul României. Locuințe și anexe din secolele VII-IX descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, în *Studii și Comunicări. Satu Mare*, 17-21, 1, 2000-2004.

Băcuet-Crișan 2002a - Dan Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Nușfalău-„Țigoiul lui Benedek”*, în *CCA*, 2002, p. 218-219.

Băcuet-Crișan 2002b – Dan Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Zalău-Palvar, jud. Sălaj*, în *CCA*, București, 2002, p. 238-339.

Băcuet-Crișan 2006 – Dan Băcuet-Crișan. *Așezările medievale timpurii de la Popeni-Pe Pogor și Cuceu-Valea Bochii (județul Sălaj)*, Zalău, 2006.

Băcuet-Crișan 2007 - Dan Băcuet-Crișan, *Așezările din secolele VII-I de pe cursul superior și mijlociu al râurilor Barcău și Casna*, Editura Mega, 2007.

Băcuet-Crișan 2009 - Dan Băcuet-Crișan, *Vasele amforoidale medievale timpurii din Vestul și Nord-Vestul României*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 13, 2009.

Băcuet-Crișan 2011 - Dan Băcuet-Crișan, *Morminte de incinerare medievale timpurii descoperite la Zalău „Dealul Lupului/ Farcaș Domb” (jud. Sălaj)*, în *Crisia*, 41, 2011.

Băcuet-Crișan 2013 - Dan Băcuet-Crișan, *Contribuții la studierea ceramicii medievale timpurii din depresiunea Silvaniei. Vasele cu gât canelat*, în *AMP*, 35, 2013.

Băcuet-Crișan 2017 - Dan Băcuet-Crișan, *Despre cuptorul de olar din perioada medievală timpurie descoperit la Sighișoara „Dealul Viilor” – sector Necropolă (jud. Mureș). Observații privind tehnica de modelare a ceramicii și cronologia. Comparații cu olăria medievală timpurie modelată la roata rapidă din spațiul nord-vestic al României, în Orbis Mediaevalis, I, 2017.*

Băcuet-Crișan-D. Băcuet Crișan 2003 - Sanda Băcuet-Crișan, Dan Băcuet-Crișan, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Zalău. Descoperiri neo-eneolitice și medievale timpurii, Zalău, 2003.*

Băcuet-Crișan-S. Băcuet-Crișan 2000a - Dan Băcuet-Crișan, Sanda Băcuet-Crișan, *Două locuințe prefeudale descoperite în județul Sălaj, în AMP, XXIII, 2000, vol. I, p. 499-501.*

Băcuet-Crișan-S. Băcuet-Crișan 2000b – Dan Băcuet-Crișan, Sanda Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Cuceu-Jibou, jud. Sălaj, în CCA, 2000, p. 78.*

Băcuet-Crișan-Sana 2005 - Dan Băcuet-Crișan, D. Sana, *Contribuții privind habitatul medieval timpuriu din nord-vestul României. Cercetările din așezarea de la Bobota-„Pe vale/Iertaș” (jud. Sălaj), în Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani, Alba Iulia, 2005, p. 491-514.*

Bârzu 1973 - Ligia Bârzu, *Continuitatea populației autohtone din Transilvania în sec. IV-V. Cimitirul numărul 1 de la Bratei, București, 1973.*

Bârzu 1994-1995 - Ligia Bârzu, *La station n°1 de la Bratei, dép. de Sibiu (IVe-VIIe siècles), în Dacia N.S., 38-39, 1994-1995.*

Bârzu 2010 - Ligia Bârzu, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei (bearbeitet von R. Harhoiu), Archaeologia Romanica 4, Cluj-Napoca, 2010.*

Bârzu-Harhoiu 2008 - Ligia Bârzu, Radu Harhoiu, *Gepiden als Nachbarn der Langobarden und das Gräberfeld von Bratei, în J. Bemann, M. Schmauder (eds.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden–Awaren–Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11, Bonn, 2008, p. 513-578.*

Bejan 1981 – A. Bejan, *Aspecte ale organizării economice, sociale și politice de pe teritoriul Banatului în secolele VIII-IX e.n., în Studii de istorie a Banatului, VI-VII (1978-1979), 1981, p. 3-13.*

Bejan 1985-1986 – A. Bejan, *Contribuții arheologice la cunoașterea așezărilor rurale românești, databile în secolele VIII-IX, din sud-vestul României*, în AMN, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 223-238.

Bejan 1986 – A. Bejan, *Contribuții la cunoașterea culturii material din sud-vestul României în sec. VIII-IX. Așezarea de la Remetea Mare-Gomila lui Pițuț*, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 259-269.

Bejan 1995a – A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995.

Bejan 1995b – A. Bejan, *Dovezi privind prelucrarea metalelor la REmetea Mare (jud. Timiș) în secolele VIII-X*, în AMN, 32, 1, 1995, p. 775-783.

Bejan-Grec 1999 – A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1999, p. 102-103.

Bejan-Grec 2001 – A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1999, p. 222-224.

Bejan-Grec 2002 – A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1999, p. 282-284.

Bejan-Grec 2003 – A. Bejan, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1999, p. 271-273.

Bejan-Măruia 2005 – A. Beja, L. Măruia, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2005, p. 327-329.

Bejan-Măruia-Grec 2004 – A. Bejan, L. Măruia, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 2004, p. 294-296.

Bejan-Tănase 2001 – A. Bejan, D. Tănase, *Șantierul arheologic Dudeștii Vechi-Movila lui Dragomir, jud. Timiș*, în CCA, 2001, p. 79-80.

Bejan et alii 1996 – A. Bejan, P. Iambor, Șt. Matei, M. Grec, *Șantierul arheologic Sânnicolaul Mare-Seliște, jud. Timiș*, în CCA, București, 1996, p. 106-107.

Bejinariu, Băcuet-Crișan 2003 – I. Bejinariu, D. Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Marca-Primăria Nouă, jud. Sălaj*, în CCA, București, 2007, p. 223-224.

Bencze 1992 - Bencze Zoltán, *Cserépbográcsok a hadtörténeti múzeum udvarán folytatott ásatásból*, în *Budapest Régiségei*, 29, 1992.

- Benkő 1992** - Elek Benkő, *A középkori Kerestur-Szek regesztitopografiája*, Budapest 1992.
- Blăjan 1980** - Mihai Blăjan, *Descoperirile arheologice de la Alba Iulia, dovezi incontestabile ale continuității românilor în Transilvania*, în *Poarta Inimii*, Alba Iulia, 1980.
- Blăjan 2002** - Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.113*, în *CCA*, 36, 2002.
- Blăjan 2006** - Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.13*, în *CCA* 40, 2006.
- Blăjan 2007** - Mihai Blăjan, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 10266.13. Campania 2006. Autorizație de cercetare sistematică nr. 5/2006*, în *CCA XLI*, 2007, p. 54-57.
- Blăjan-Popa 1983** - M. Blăjan, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *MCA*, XV, 1983.
- Blăjan-Oproriu-Popa 1990** - Mihai Blăjan, T. Oprriu, D. Popa, *Orientation of the graves in the early medieval cemetery (IIth Century), in Alba Iulia. Archaeometry in Romania*, în *2nd Romanian conference on the application of physics methods in archaeology*, Cluj Napoca, 1989.
- Blăjan-Stoicovici-Botezatu 1990-1993** - M. Blăjan, E. Stoicovici, D. Botezatu, *Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia – Str. Vânătorilor (1979-1980). Studiu metalografic, numismatic și etnologic*, în *Apulum*, 27-30, 1990-1993.
- Bulzan 1998** – S. bulzan, *Șantierul arheologic Oradea-Salca-Ghețarie, jud. Bihor*, în *CCA 1997*, București, 1998, p. 48.
- Bulzan-Băcueț-Crișan 1999** – S. Bulzan, D. Băcueț-Crișan, *O locuință medievală timpurie descoperită la Oradea-Salca, punctul Ghețarie*, în *Crisia*, XXXIX, 1999, p. 33-43.
- Busuioc-von Hasselbach 2000** - D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, vol. I-II, Cluj-Napoca.
- Boná 1979** - Istvan Boná, *Gepiden in Siebenbürgen – Gepiden an der Theiß (Probleme der Forschungs-methode und Fundinterpretation)*, *ActaArchHung* 31, 1979.
- Chevalier, Gheerbrant 2009** - Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Polirom, 2009.

Ciobanu 2004 - Radu Ciobanu, *Alba Iulia (jud. Alba). Punct: Dealul Furcilor. Cod sit: 1026.03*, în *CCA* 38, 2003.

Ciugudean 1996 - H. Ciugudean, *Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie și arheologie Catalogul expoziției*, Alba Iulia, 1996.

Ciugudean 2007 - Horia Ciugudean, *Pottery offerings in the early middle age cemetery of Alba Iulia – „Stația de Salvare”*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007.

Ciugudean-Dragotă 2001a - H. Ciugudean, Aurel Dragotă, *Pâclișa, mun. Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „La Izvoare”*. Cod sit: 1062.01., în *CCA* 35, 2001.

Ciugudean-Dragotă 2001b - H. Ciugudean, A. Dragotă, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Pâclișa: descoperiri hallstattiene și medievale timpurii (Campania din anul 2000)*, în *Apulum*, 38/1, 2001.

Ciugudean-Dragotă 2002 - Horia Ciugudean, Aurel Dragotă, *Catalogul expoziției Civilizația medievală timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar (secolele IX-XI)*, Alba Iulia, 2002.

Ciugudean-Pinter-Rustoiu 2006 - Horia Ciugudean, Zeno K. Pinter, Gabriel T. Rustoiu, *Habitat-religie-etnicitate: descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006.

Comșa 1972 - M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în secolele V-IX*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 210.

Cosma 1996 - Călin Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X*, în *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, p. 261-277.

Cosma 2002a – Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII- d.h.*, Cluj-Napoca, 2002.

Cosma 2002b – Călin Cosma, *Die Keramik des 8.-10. Jh. n. Chr. aus dem Norden und Nordwestern Rumäniens*, în *Interregionale und Kulturelle Beziehungen im Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. – 1. Jahrtausend n. Chr.)*, (Herausgeber: Aurel Rustoiu und Adrian Ursuțiu), Cluj-Napoca, 2002, p. 297-389.

Cosma 2011 - Călin Cosma, *Funerary pottery in Transilvania of the 7th-10th centuries*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.

Cosma 2013 - Călin Cosma, *Războinici în Transilvania din epoca avară. Catalogul expoziției*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013.

Cosma 2017 - Călin Cosma, *Războinici avari în Transilvania*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.

Crișan 1987 – Ioan Crișan, *Descoperiri arheologice în hotarul localității Cefa (jud Bihor)*, în *Crisia*, XVII, 1987, p. 19-35.

Crișan 1993 – Ioan Crișan, *Săpăturile arheologice de la Cefa – La Pădure, județul Bihor, din anul 1992*, în *Crisia*, XXIII, 1993, p. 9-35.

Crișan 1994 – Ioan Crișan, *Săpăturile arheologice din anul 1993 de pe șantierul Cefa-La Pădure, județul Bihor*, în *Crisia*, XXIV, 1994, p. 23-42.

Crișan 1995 - Ioan Crișan, *Complexe gospodărești descoperite în anul 1994 în așezarea Cefa – La Pădure, jud. Bihor*, în *Crisia*, XV, 1995, p. 37-64.

Crișan 2006 – Ioan Crișan, *Așezări rurale medievale din Crișana (secolele X-XIII)*, Oradea, 2006.

Crișan 2007 – Ioan Crișan, *Cronologia începuturilor așezărilor medievale din județul Bihor și repartiția lor geografică pe baza descoperirilor arheologice*, *Crisia*, 37, 2007.

Crișan-Stanciu-Sfrengeu 2004 – I. Crișan, S. Stanciu, F. Sfrengeu, *Șantierul arheologic Cefa – La Pădure, jud. Bihor*, în *Cronica cercetărilor din România. Campania 2001*, (Buziaș) București, 2002.

Crișan et Alii 2005 – I. Crișan, D. Marta, A. Lakatos, S. Romát, E. Szabó, A. Hágó, *Șantierul arheologic Margine – Poini (Sinica), jud. Bihor*, în *CCA 2004*, București, 2005, p. 222-223.

Cursaru-Herlea 2016 - Simona Maria Cursaru-Herlea, *Ceramica medievală de la Capidava (secolele IX-XI)*, Sibiu, 2016.

Černohorský 1953 - K. Černohorský, *Keramika a feudalismus II. Diskuse k studii akademika Jaroslava Böhma „K otázce o vzniku feudalismu v českých zemích“*, *Český lid* 40, 21, 1953.

Dankanits-Ferenczi 1959 - A. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud*, în *MCA*, VI, 1959.

Diaconu 1959 - Petre Diaconu, *Săpăturile de la Păcuiul lui Soare*, în MCA, VI, 1959, p. 652-665

Diaconu 1992 - Petre Diaconu, *Din nou despre originea practicării mărcilor de olar*, în Pontica, 25, 1992.

Doboş 2009 - Alpár Doboş, *The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 Years of Archaeological Research*, în Acta Archaeologica Carpathica, XLIV, 2009.

Doboş 2013 - Alpár Doboş, *Gepizii din Transilvania în epoca avară timpurie din perspectiva arheologiei. Probleme legate de cercetarea cimitirelor cu morminte dispuse în şiruri paralele*, AMP, 35, p. 2013.

Doboş 2014 - Alpár Doboş, *Plunder or Ritual? The Phenomenon of Grave Reopening in the Row-Grave Cemeteries from Transylvania (6th-7th Centuries)*, în Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, 18/II, 2014.

Doboş 2015 - Alpár Dobos, *Notes on the weapons and weapon deposition from Cemetery 3 at Bratei (Sibiu County, Romania)*, Transylvanian Review, 24, 2, 2015.

Dragotă 2005 - Aurel Dragotă, *Aspecte funerare la Alba Iulia în secolele X-XI*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis, XII, București, Editura Economică, 2005.

Dragotă 2006 - Aurel Dragotă, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și în Europa centrală și de sud-est (sec. IX-XI p. Chr.)*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2006.

Dragotă 2014a - Aurel Dragotă, *Eggs as Offerings in Tenth-Eleventh Century Necropolises*, în *Ziridava*, 28, 2014.

Dragotă 2014b - Aurel Dragotă, *Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014.

Dragotă 2016 - Aurel Dragotă, *Egg offering in the cemetery from Izvorul Împăratului, Alba Iulia (10th- 11th centuries)*, în *Arhin* 2016.

Dragotă-Brânda 1999 - Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Unele observații asupra unei piese de podoabă medieval timpurie*, în *Corviniana*, V, 1999.

Dragotă-Brânda 2000 - Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Alba Iulia-Str. Arhim. Iuliu Hossu*, în *CCA*, 34, 2000.

Dragotă-Brânda 2001 - Aurel Dragotă, Sever D. Brânda, *Necropola medieval-timpurie de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei). Săpăturile de salvare din anul 1999*, în *Apulum*, 38/1, 2001.

Dragotă-Rustoiu 2007 - Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, *Offerings of ceramic vessels from the early medieval cemetery at Alba Iulia – Brândușei Street*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Editor Călin Cosma, Editura Mega, 2007.

Dragotă-Țiplic 2000 - Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Scurt istoric al cercetărilor necropolelor din Transilvania (secolele IX-XI)*, în *Corviniana*, VI, 2000.

Dragotă-Rustoiu-Drâmbărean 2011 - Aurel Dragotă, Gabriel-Tiberiu Rustoiu, Matei Drâmbărean (coordonatori), *Valori ale patrimoniului românesc. Podoabe și accesorii vestimentare din secolele X-XI*, Editura Altip, Alba Iulia, 2011.

Dragotă-Rustoiu-Pinter-Țiplic-Drâmbărean 2009 - Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, Ioan Marian Țiplic, Matei Drâmbărean, *Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)*, în *PA*, IX, 2009.

Dragotă et alii 2002a - A. Dragotă, A. Nițoi, I. Băbuț, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloș, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ștefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Str. Arhimandrit Iuliu Hosuu (fostă Brândușei). Cod sit: 1026.09.*, în *CCA* 36, 2002, p. 34.

Dragotă et alii 2002b - A. Dragotă, A. Nițoi, I. Băbuț, A. Bădescu, D. Berariu, C. Cioancă, R. Crăciun, V. Deleanu, R. Gheorghiu, I. Lascu, D. Miloș, N. Neag, C. Nicoară, R. Ota, C. Păun, C. Soare, V. Ștefu, D. Trif, C. M. Urian, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: „La Izvoare”*. *Cod sit: 1062.01.*, în *CCA*, 36, 2002.

Dragotă et alii 2002c - A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Necropola medieval timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (secolul al XI-lea)*, în *PA*, II, 2002.

Dragotă et alii 2002d - A. Dragotă, C. M. Urian, V. Deleanu, A. Nițoi, I. Băbuț, C. Cioancă, D. S. Brânda, *Săpături de salvare în cimitirul de la Alba Iulia – Str. Arhimandrit Iuliu Hossu (fostă Brândușei)*, în PA, II, 2002.

Dragotă et alii 2003a - Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuț, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu, *Archaeological researches in Alba Iulia – „Spitalul Veterinar” and „Canton C.F.R.” (1961-1962)*, în *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației Românești în contextul european*, 2003.

Dragotă et alii 2003b - Aurel Dragotă, Cristinel Plantos, Dan Sever Brânda, Gabriel T. Rustoiu, *Alba Iulia. Jud. Alba (Apulum). Punct: Complex Comercial SC Profi Rom Food SRL Timișoara. Cod sit: 1026.07*, în CCA, 37, 2003.

Dragotă et alii 2004 - Aurel Dragotă, C. M. Urian, I. Băbuț, A. S. Niculescu, A. P. Costea, M. Breazu, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Spitalul veterinar și Canton C.F.R. (1961-1962)*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, III, Sibiu, 2004.

Dragotă et alii 2005a - A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Alba Iulia-Str. Brândușei. Cod sit: 1026.09. Teren: Bodea Ioan*, în CCA, 39, 2005.

Dragotă et alii 2005b - A. Dragotă, M. Crișan, G. T. Rustoiu, C. Cordoș, A. Kudler, V. Deleanu, C. M. Urian, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia-Str. Brândușei (III)*, în *Apulum*, 42, 2005.

Dragotă et alii 2009 - Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Matei Drâmbărean, Valetin Deleanu, Silviu Oța, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia – Str. Brândușei. Cercetări arheologice din anii 1997-2008*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.

Dragotă et alii 2010 - Aurel Dragotă, Gabriel T. Rustoiu, Zeno K. Pinter, Matei Drâmbărean, *Consideration on the Necropolis from Gâmbaș (Xth Century)*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, VII, Sibiu, 2010.

Dragotă et alii. 2013 - Aurel Dragotă et alii, *Punct: Pâclișa – La Izvoare. Cod sit: 1062.01*, în CCA, 2013.

Drăganu 1928 - Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928.

Drâmbărean et alii 1998a - M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, *Alba Iulia – str. Brândușei*, în CCA, 33, 1998.

Drâmbărean et alii 1998b - M. Drâmbărean, N. Rodean, A. Gligor, V. Moga, D. Anghel, *O nouă necropolă medieval timpurie descoperită la Alba Iulia*, în *Apulum*, 35, 1998.

Dudaș 1970 – Fl. Dudaș, *Repertoriul arheologic al Țării Zarandului în lumina ultimelor descoperiri*, în *Revista Muzeelor*, VII/4, 1970, p. 355-358.

Dumitrașcu 1972 – S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în depresiunea Holodului (II). Săpături arheologice la Tinca-Râpa (jud. Bihor)*, în *Lucrări științifice-Istorie-Științe sociale-PEdagogie*, Oradea, 1972, p. 49-69.

Dumitrașcu 1978a – S. Dumitrașcu, *Ceramica românească descoperită în Crișana (sec. VIII-XI)*, în *Crisia*, VIII, 1978, p. 51-111.

Dumitrașcu 1978b – S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din sec. V-VI e.n. de la Biharea*, în *Ziridava*, X, 1978, p. 81-100.

Dumitrașcu 1979a – S. Dumitrașcu, *Note privind colecția arheologică a Liceului „Emanuil Gojdu” din Oradea. Contribuția profesorului T. L. Roșu la cunoașterea și salvarea patrimoniului arheologic orădea*, în *Crisia*, IX, 1979, p. 807-822.

Dumitrașcu 1979b – S. Dumitrașcu, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharia*, în *MCA*, XIII, 1979, p. 297-307.

Dumitrașcu 1980 - S. Dumitrașcu, *Observații privind originea și evoluția ceramicii negrezgrunțuroase din Crișana*, în *Comunicări și referate. Al 13-lea Sipozion Internațional de Ceramică*, Sibiu-Păltiniș, 1980, p. 175-179.

Dumitrașcu 1981 – S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din anul 1979 de la Biharia, datând din secolele VI-X*, în *Sargeția*, XV, 1981, p. 71-81.

Dumitrașcu 1983 – S. Dumitrașcu, *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Biharea*, în *MCA*, 1983, p. 367-374.

Dumitrașcu 1985 – S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice di valea Crișului Negru și semnificația lor istorică*, în *Crisia*, XV, p. 53-60.

Dumitrașcu 1986a – S. Dumitrașcu, *Repertoriul descoperirilor arheologice de pe Crișul Repede*, în *Crisia*, XVI, 1986, p. 687-714.

Dumitrașcu 1986b – S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice de la Biharia*, în *MCA*, XVI, 1986, p. 194-201.

- Dumitrașcu 1994** - S. Dumitrașcu, *Biharea I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Universitatea din Oradea, Seria Isotrie, II, Oradea, 1994, p. 243-244.
- Dumitrașcu 2007** – S. Dumitrașcu, *Scrieri arheologice privind istoria Daciei Apusene*, Oradea, 2007.
- Dumitrașcu-Borcea 1974** – S. Dumitrașcu, L. Borcea, *Sondajul arheologic din iulie 1973 în cetatea de la Biharea*, în *Crisia*, IV, 1974, p. 57-64.
- Dumitrașcu-Crișan 1988** – S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramic descoperite la Sânnicolaul Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 41-119.
- Dumitrașcu-Crișan 1990** – S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Descoperiri și cercetări arheologice din anul 1988 de la Sânnicolaul Român, jud. Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, p. 97-127.
- Dumitrașcu-Sfrengeu 2003** – S. Dumitrașcu, F. Sfrengeu, *Șantierul arheologic Biharia-Cetatea de pământ, jud. Bihor*, în *CCA 2002*, București, 2003, p. 53-54.
- Dumitrașcu-Togan 1974** - Sever Dumitrașcu, George Togan, *Cimitirul de la Boarta – „Pârâul Zăpozii – Șoivan”*, în *Studii și Comunicări. Arheologie-istorie*, Sibiu, 18, 1974.
- Fehér 1953** - G. Fehér, *Zalavári ásatások (1951-1952)*, în *ArchÉrt*, 80, 1953, p. 31-52.
- Fehér 1954** - G. Fehér, *Les Fouilles de Zalavár (1951-1953). Rapport préliminaire*, *ActaArchHung*, 1954, p. 201-265.
- Ferenczi 1933** - Ferenczi Sándor, *A székelyszerzsi honfoglaláskori sír*, în *Székelység*, 3, nr. 11-12, 1933.
- Fiedler 1994** - Uwe Fiedler, *Zur Datierung de Siedlungen der Awaren und Ungarn nach der Landnahme. Ein Beitrag zur Zuordnung der Siedlung von Eperjes*, în *ZfA*, 28, 1994.
- Gr. Florescu-R. Florescu 1959** - Gr. Florescu, R. Florescu, *Săpăturile arheologice de la Capidava*, în *MCA*, VI, 1959, p. 615-627
- Fodor F 1936**- Ferenc Fodor, *Adatok a magyar gyepük földrajzához*, în *HK*, 37, 1936.
- Fodor 1985** - Fodor István, *Honfoglalás kori bordázott nyakú edényeink származásáról*, în *Folia Archaeologica*, 36, 1985.
- Fodorean 2006** - Florin Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2006.

Fodorean 2014 - Florin Fodorean, *Pannonia, Dacia și Moesia în izvoarele geografice antice*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014.

Frățilă 2002 - Vasile Frățilă, *Studii de toponimie și dialectologie*, 2002.

Frățilă 2011 - Vasile Frățilă, *Studii de toponimie*, 2011.

Gáll 2000 - Erwin Gáll, *Stadiul săpăturilor și publicațiilor despre bazinul transilvan în secolul X, în Erasmus*, 11, 2000.

Gáll 2010 - Erwin Gáll, *An analysis of the cemeteries from the 10th and 11th centuries in Brândușei street, Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg). New theories on the migration of people in Transylvania in the 10th-11th centuries*, în *Între stepă și imperiu* (editori Andrei Măgureanu-Erwin Gáll), București, 2010.

Gáll 2013 - Erwin Gáll, *Churchyards in the Transylvanian basin from the 11th to the first half of the 13th centuries. On the beginning of institutionalized Christianity*, în *Marisia*, 33, 2013.

Gáll 2014-2015 - Erwin Gáll, *Habitatul est-transilvănean în secolele XII-XIII. Evoluțiile microzonei Sighișoara și a sitului Dealul Viilor într-un peisaj de graniță*, *Marisia*, 34-35, 2014-2015.

Giesler 1981 - J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelor-Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. Und 11. Kahrhunderts im Karpatenbecken*, în *PZ*, 56, 1, 1981.

Giurescu 1966 - C. C. Giurescu, *Înțelesul toponimicului Parâng. Date despre agricultura românească în Carpați în evul mediu*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1966.

Glodariu-Costea-Ciupea 1980 - I. Glodariu, Fl Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, Brașov, 1980.

Greco 1992 - Florina Greco, *Bazinul Hârtibaciului. Elemente de morfohidrografie*, Editura Academiei Române, București, 1992.

Hampel 1896 – J. Hampel, *A Honfoglalási kor hazai emlékei*, Budapest, 1896.

Hampel 1905 - J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I-III, Budapest, 1905.

Hampel 1907 – J. Hampel, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*, Budapest, 1907.

Harhoiu 1999-2001 - Radu Harhoiu, *Quellenlage und Forschungsstand der Frühgeschichte Siebenbürgens im 6.–7. Jahrhundert*, Dacia N.S. 43–45, 1999-2001, p. 97–158.

Harhoiu 2001 - Radu Harhoiu, *Archäologische Kulturgruppen des 6.-7. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Forschungsgeschichtliche Überlegungen*, SlovArch 49, 2001.

Harhoiu 2004-2005 - Radu Harhoiu, *Allgemeine Betrachtungen zum Bestattungssittenbild Siebenbürgens im 4. und bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts*, Dacia N.S. 48–49, p. 283–334.

Harhoiu 2010 - Radu Harhoiu, *Chorologische und chronologische Betrachtungen zum Gräberfeld 3 von Bratei*, în Ligia Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei (bearbeitet von R. Harhoiu)*, Archaeologia Romanica 4, Cluj-Napoca, p.149–159.

Harhoiu 2010b - Radu Harhoiu, *Where did all the Gepids Go? A sixth- to seventh-century cemetery in Bratei (Romania)*, în Fl. Curta (ed.), *Neglected Barbarians*, Studies in the early Middle Ages 32, Turnhout, 2010

Harhoiu-Baltag 2006 - Radu Harhoiu, Gheorghe Baltag, *Sighișoara „Dealul Viilor”*. Monografie arheologică, Editura Accent, Bistrița - Cluj-Napoca, 2006.

Harhoiu-Gáll 2014 - Radu Harhoiu, Erwin Gáll, *Necropola din secolul XII de la Sighișoara-Dealul Viilor, punctul „necropolă”*. Contribuții privind habitatul epocii medievale timpurii în Transilvania estică, în *Analele Banatului, serie nouă, Arheologie. Istorie*, 22, 2014.

Harhoiu-Spânu-Gall 2011 - Radu Harhoiu, Daniel Spânu, Erwin Gáll, *Barbari la Dunăre*, Cluj-Napoca, 2011.

Harhoiu et alii 2006 - Harhoiu et alii, *Punct: Dealul Viilor, necropolă. Cod sit: 114523.04*, în CCA, 2006.

Herepey 1895 - K. Herepey, *A gombási népvándorlásokorú sirokról*, în *ArchÉrt*, 15, 1985.

Heitel 1985 - R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1971) (I)*, în *SCIVA*, 36, 3, 1985.

Heitel 1986 - R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977.) II. Piese de metal*, în *SCIVA*, 37, 1986.

Heitel 1987 - R. R. Heitel, *Arheologia etapelor de pătrundere a maghiarilor în Transilvania intracarpatică*, în *SympThrac*, V, 1987.

- Heitel 1994-1995** - R. R. Heitel, *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, în *Dacia N. S.*, 38-39, 1994-1995.
- Herold 2006** - H. Herold, *Frühmittelalterliche Keramik von Fundstellen in Nordost- und Südwest-Ungarn*, în *Opuscula Hungarica*, 7, Budapesta, 2006.
- Holl 1956** - Imre Holl, *Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszeréhez*, în *BudRég*, 17, 1956.
- Horedt 1941-1943** - Kurt Horedt, *Funde der Völkerwanderungszeit aus Siebenbürgen*, în *AISC*, 1941-1943.
- Horedt 1951** - Kurt Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, 2, 1951.
- Horedt 1954** - Kurt Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad – Alba Iulia*, în *SCIV V*, 3-4, 1954.
- Horedt 1955** - Kurt Horedt, *Ținutul hunedorean în secolul IV-XII. Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956.
- Horedt 1956** - Kurt Horedt, *Ținutul Hunedorean în secolele IV-XII. Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956.
- Horedt 1958a** - Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.
- Horedt 1958b** - Kurt Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bukarest, 1958.
- Horedt 1965** - Kurt Horedt, *Un cimitir din sec. IX-X e. n. la Mediaș*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. *Series Historia*, fasc. 2, 1965, p. 7-25.
- Horedt 1966** - Kurt Horedt, *Die ansiedlung von Blandiana, rayon Orăștie, am ausgang des ersten Jahrtausends u. Z*, în *Dacia N.S.*, X, 1966.
- Horedt 1976** - K. Horedt, *Die Brandgräberfelder der Mediașgruppe aus dem 7-9 Jh. in Siebenbürgen*, în *ZfA*, Berlin, 10, 1976.
- Horedt 1979** - Kurt Horedt, *Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.
- Horedt 1982** - Kurt Horedt, *Siebenbürgen in Spätromischer Zeit*, București, 1982.

Horedt 1986 - Kurt Horedt, *Siebenbürgen im Frümittelalter*, Bonn, 1986.

Höllrigl 1930 - József Höllrigl, *Árpádkori keramikánk. I. Fenékbélyeges edények.*, în AE, 1930.

Iambor 1985-1986 - Petru Iambor, *Vase cu gât canelat descoperite în așezări feudale timpurii din Transilvania*, în AMN 22-23, 1985-1986.

Iambor 1989-1993 - Petru Iambor, *Izvoarele istorice și terminologia privind așezările fortificate din sec. IX- XIII*, în AMN, 26-30/II, 1989-1993.

Iambor 2005 - Petru Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.

Iambor 2013 (reeditare) - Petru Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, ediția a II-a, 2013.

Iercoșan 1986-1987 – N. Iercoșan, *Noi descoperiri în zona Carei*, în *StComSatuMare*, VII-VIII, 1986-1987, p. 139-158.

Iercoșan 1992-1993 – N. Iercoșan, *Săpăturile arheologice din județul Satu Mare (1971-1990)*, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, IX-X, 1992-1993, p. 77-90.

Ilie 1958 - Mircea Ilie, *Podișul Transilvaniei*, Editura Științifică, București, 1958.

Ioniță 2005 - Adrian Ioniță, *Mormintele cu gropi antropomorfe din Transilvania și relația lor cu primul val de colonizare germană*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord.: Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, Maria Țiplic, București, 2005.

Ioniță 2005b - Adrian Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI-XIII*, Editura Academiei Române, București, 2005.

Ioniță 2009 - Adrian Ioniță, *Așezarea din secolele XII-XIII de la Bratei*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2009.

Ioniță 2010 - Adrian Ioniță, *Grupuri de colonizări reflectate arheologic în Transilvania secolului al XII-lea*, în *Între stepă și Imperiu* (Ed. A. Măgureanu, E. Gáll), București, 2010.

Jordan 1963 - Iorgu Jordan, *Toponimia românească*, București, 1963.

Istrate 2005 - Angel Istrate, Punct: Cetate, Biserica Mănăstirii, loc. Sighișoara, jud. Mureș, în CCA 2005, COD RAN 114523.08.

Istrate- Marcu-Istrate- Pascu - Angel Istrate, Daniela Veronica Marcu-Istrate, Ioan Feodor Pascu, Punct: Biserica din Deal, loc. Sighișoara, jud. Mureș, în CCA 2000, COD RAN 114523.06.

Jósika 1914 - Aladár Jósika, *Árpádkori sírok Várfalván*, în *DolgCluj*, V, 1, 1914.

József 1944 - Novák József, *Koraárpádkori leletek Gyulafehérvárról – Alba Iulia*, în *KözlCluj*, IV, 1-2, 1944.

Katalin 2015 - Gergely Katalin, *Erődítés Zalavár-Várszigeten régi ásatások-új eredmények*, în *Archaeologiai Értesítő*, 140, 2015, p.115-148.

Katalin 2016 - Gergely Katalin, *Kora középkori kerámia Zalavár-Vársziget déli részéről (A Fehér Géza ásatásaiból [1951-1954] származó leletanyag revíziója)*, în „*A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni*” *Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában, A Magyar Nemzeti Múzeumban 2013. január 9–11. között rendezett konferencia előadásai*, *Opuscula Hungarica IX*, Budapest, 2016, p. 29-44;

Katalin 2016 - Gergely Katalin, *Erődítéskutatás Zalavár-Várszigeten – kerámia és keltezés*, în *Hadak Útján. Népvándorlás Kor Fiatal Kutatóinak XXIII. Konferenciakötete*, Veszprém, 2016;

Katalin 2016 - Gergely Katalin, *Die Überreste des Karolingerzeitlichen Herrenhofes und der Befestigung in Mosaburg/Zalavár aufgrund der Ausgrabungen von Géza Fehér und Ágnes Cs. Sós (1951–1966)*, în *Antaeus*, 34, 2016.

Keve 2013 - László Keve, *Valea Mureșului superior în secolele X-XIII*, Teză de doctorat, Sibiu 2013.

Kisch 1929 - Gustav Kisch, *Siebenbürgen in Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929.

Kovács 1942 - István Kovács, *A koloszvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető*, în *KözlCluj*, II, 1, 1942.

Kövári 1911 - Ernő Kövári, *Árpádkori sírok Vajdahunyadon (Sépultures de l'époque d'Árpád a Vajdahunyadon)*, în *DolgCluj*, II, 1911, p. 312-315.

Kristó 2004 - Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004.

Kvassay 1982 - J. Kvassay, *Kerámia X-XI. századi sírokban. Bölcsészdoktori disszertáció*, Kézirat, Budapest, 1982.

Kvassay 1984 - J. Kvassay, *Keramikbeigaben in den Gräbern des 10. Und 11. Jahrhunderts im Karpatenkechen*, în *Interaktion der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert*, Symposium Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983, editor P. Šalkovský, Nitra, 1984.

Lazin 1975 – Gh. Lazin, *Cercetări arheologice în sudul județului Satu Mare (zona Tășnad)*. I., în *Studii și comunicări. Satu Mare*, 5-6, 1981-1982, p. 69-81.

Lazin 1981-1982 – Gh. Lazin, *Două piese din metal din secolele VIII-IX descoperite în localitatea Lazuri, jud. Satu Mare*, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, V-VI, 1981-1982, p. 137-141.

Lazin-Hep 1990 – Gh. Lazin, M. Hep, *Așezări și descoperiri din secolele V-IX e.n. în județul Satu Mare*, în *Symphosia Thracologica*, 8, 1990, p. 79-86.

Madgearu 2001 - Alexandru Madgearu, *Români în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001.

Madgearu 2005 - Alexandru Madgearu, *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction*, Cluj-Napoca, 2005.

Madgearu 2008 - Alexandru Madgearu, *Cultura Dridu și evoluția poziției României în lagărul socialist*, în *Analele ANTIM. Revistă de istorie*, 8, 2008.

Madgearu 2019 - Alexandru Madgearu, *Expansiunea maghiară în Transilvania*, Cetatea de Scaun, 2019.

Marcu Istrate 2007 - Daniela Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică*, Alba Iulia, 2007.

Marcu Istrate 2009 - Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romani-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2009.

Marcu Istrate-Istrate 2003 - Daniela Marcu-Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, Jud. Alba. Punct: Str. Mihai Viteazul, nr. 21 (Palatul Episcopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.08*, în *CCA*, 37, 2003.

Marcu Istrate-Istrate 2005 - Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică „Sf. Mihai”*. Cod sit: 1026.07, în *CCA*, 2005.

Marcu Istrate-Istrate 2005 - Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Morminte cu nișă cefalică descoperite la Alba Iulia (sec. XII-XIII). Contribuții privind istoria oaspeților occidentali în Transilvania, în Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord.: Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, Maria Țiplic, București, 2005.

Marcu et alii 2000 - Daniela Marcu, Cosmin C. Rusu, Szöcs Péter, Iosefina Postăvaru, Adriana Câmpean, *Moșna, com. Moșna, jud. Sibiu, Punct: Biserica evanghelică și cetatea țărănească. Cod sit: 145113.03, CCA 2000.*

Marcu Istrate-Istrate-Simina-Rusu Bolindeț 2001 - Daniela Marcu Istrate, Anghel Istrate, Marcel Simina, Viorica Rusu-Bolindeț, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Catedrala romano-catolică și Palatul episcopal. Cod sit: 1026.11, în CCA, 2001.*

Marcu Istrate-Istrate-Simina 2002 - Daniela Marcu-Istrate, Anghel Istrate, Nicolae Marcel Simina, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Palatul episcopal. Cod sit: 1026.12, în CCA, 2002.*

Marcu Istrate-Istrate-Tănase 2004 - Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică). Cod sit: 1026.08, în CCA, 2004.*

Marcu Istrate-Istrate-Tănase-Levente 2004 - Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Daniela Tănase, Szöcs Péter Levente, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazu nr. 21 (Palatul Arhiepiscopiei Romano-Catolice). Cod sit: 1026.09, în CCA, 2004.*

Marcu-Pascu-Andrieșcu 1999 - Daniela Marcu, Ioan Feodor Pascu, Bogdan Andrieșcu, Sighișoara, jud. Mureș. Punct: Biserica Evanghelică (Biserica din Deal), în CCA campania 1998, București 1999.

Mare 1997 – M. Mare, *Tipuri de locuințe din Banat între sec. IV-IX d. Hr., în Analele Banatului*, V, 1997, p. 113-138.

Matei 1979 - Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări aparținând secolelor IV-IX e.n. pe teritoriul județului Sălaj*, în AMP, III, 1979, p. 487.

Matei 1980a – Al. V. Matei, *Așezarea dacilor liberi de la Panic, com. Hereclean, jud. Sălaj*, în MCA, 14, 1980, p. 240-242.

Matei 1980b – Al. V. Matei, *Repertoriul așezărilor aparținând dacilor liberi (sec. II-IV e.n.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, în AMP, IV, 1980, p. 229-243.

Matei 1993 – Al. V. Matei, *Așezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj*, în MCA, 17, 1993, p. 325-327.

Matei et alii 2004 – Al. V. Matei, H. Pop, M. Andraș, D. Băcuet-Crișan, *Șantierul arheologic Zalău-Dealul Lupului, jud. Sălaj*, în CCA , București, 2004, p. 375-378.

Mărghitan 1985 – L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. III, Timișoara, 1985.

Merva 2014 - Szabina Merva, *The analysis of pottery from 10th-11th century graves in the Carpathian basin. Technological and typo-chronological studies*, în *Avars, bulgars and magyars on the middle and lower Danube*, editori Lyudmila Doncheva-Petkova – Csilla Balogh – Attila Türk, 2014.

Mesterházy 1975 - Mesterházy Károly, *Honfoglalás kori kerámiánk keleti kapcsolatai*, în Folia Archaeologica, XXVI, 1975.

Mihăescu 1966 - V. Mihăescu, *Dealurile și câmpiile României*, Editura Științifică, București, 1966.

Mitrea 1980 - I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 55-191.

Muntean 1998 - M. Muntean, *Studiul antropologic al scheletelor provenite din necropola medievală timpurie de la Simeria Veche (Jud. Hunedoara)*, în AnB, VI, 1998.

Nagy 1913 - Géza Nagy, *Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál*, în *ArchÉrt*, 33, 1913.

Nägler 1976 - Thomas Nägler, *Așezare sașilor în Transilvania și aportul lor la dezvoltarea societății feudale românești*, în *Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română*, vol. I, Editura Politică, București, 1976, p. 17

Necrasov-Botezatu 1977 - Olga Necrasov, Dan Botezatu, *Studiul antropologic al unor schelete provenite din cimitirul nr. 2 de la Bratei*, în Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.

Nestor 1958 - Ion Nestor, *Contributions archéologiques au problème de Proto Romain. La civilisation de Dridu*, în *Dacia NS*, II, 1958, p. 371-382.

Nestor 1964 - Ion Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 1964.

Nestor-Zaharia 1959a - Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Sondajele de la Dridu*, în MCA, V, 1959, p. 147-553.

Nestor-Zaharia 1959b - Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VI, 1959, p. 594-603.

Nestor-Zaharia 1960 - Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VII, 1960, p. 561-569.

Nestor-Zaharia 1962 - Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în MCA, VIII, 1962, p. 662-663.

Nestor-Zaharia 1973 - Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *Raport preliminary despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu (1959-1972)*, în MCA, 10, 1973.

Németi 1981-1982 – I. Németi, *Descoperiri arheologice în hotarul oraşului Carei (jud. Satu Mare)*, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, VI, 1981-1982.

Németi 1992-1993 - I. Németi, *Repertoriul arheologic al localității Ghenci (com. Căuaș, jud. Satu Mare)*, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, IX-X, 1992-1993, p. 57-75.

Németi 1999 – I. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, București, 1999.

Németi-Sălceanu 1996 – I. Németi, I. Sălceanu, *Carei, jud. Satu Mare*, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 26.

Niedermaier 2012 - Paul Niedermeier, *Habitatul medieval în Transilvania*, București, 2011.

Panait 1963 - P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi 1960. Sectorul Alba*, în *Cercetări de Arheologice în București*, I, 1963.

Panaiteșcu 1969 - P. P. Panaiteșcu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969.

Paraschiv-Talmațchi 2006 - Cristina Paraschiv-Talmațchi, *Mărci de olar (secolele VII-XVI). Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, Editura SCRIPTORIUM, București, 2006.

Paraschiv Talmațchi-Stănică 2005-2006 - Cristina Paraschiv-Talmațchi, Aurel Stănică, *Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) – jud. Tulcea*, în *Peuce*, S.N., III-IV, 2005-2006.

Paródi 1959 - Nándor Paródi, *Technikai vizsgálatok népvándorláskori és Árpád-kori edényeken*, în *RégFüz*, vol. I, 12, 1959.

Paródi 1963 - Nándor Paródi, *Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI-XVII. Század)*, în AE, vol. 90, II, 1963.

Pascu 1972 - Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1971.

Pădureanu 1979 – E. D. Pădureanu, *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Arad-Vladimirescu*, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 145-180.

Pădureanu 1985 – E. D. Pădureanu, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureșului Inferior și a Crișului Alb*, în *Crisia*, XV, 1985, p. 27-51.

Pinter 1998 - Zeno Karl Pinter, *Piese de armament și echipament militar de proveniență carolingiană din valea Mureșului*, în *SCIVA*, 49, 2, 1988.

Pinter 1999 - Zeno Karl Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Editura Banatica, Reșița, 1999.

Pinter-Boroffka 1999 - Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Neue mittelalterliche Gräber der Ciumbrudgruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/Dealul Pemilor X8. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Rahden, 1999.

Pinter-Boroffka 2001 - Z. K. Pinter, N. G. O. Boroffka, *Necropola de tip Ciumbrud de la Orăștie „Dealul Pemilor”, punct X8*, în *Apulum*, 28/1, 2001.

Pinter-Dragotă-Țiplic 2006 - Zeno Karl Pinter, Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Piese de podoabă și vestimentație la grupurile etnice din Transilvania*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006.

Pinter-Urduzia 2015 - Zeno Karl Pinter, Claudia Urduzia, *Cercetări arheologice în așezarea medievală de la Miercurea Băi-Cunța*, București, 2015.

Pinter-Petrov-Țiplic - Zeno Karl Pinter, Gheorghe Petrov, Ioan Marian Țiplic, *Orăștie, jud. Hunedoara, C. Cetate, Cronica 1994, a XXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Cluj- Napoca, 11-14 mai 1995, p. 62-65.

Pop Gr 2012 - Grigor P. Pop, *Depresiunea Transilvaniei*, ediția a II-a, Presa Universitară Clujeană, 2012.

Popa R 1988 - Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

Popescu 1963 - Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din R.P.R. în anul 1962*, în *SCIV*, 14, nr. 2, 1963.

Popescu 1964 - Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963*, în SCIV, 15, nr. 4, 1964.

Popescu 1967 – Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1966*, în SCIV, 18, 3, 1967, p. 521-538.

Popescu 1968a – D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, în SCIV, 19, 4, 1968.

Popescu 1968b – D. Popescu, *Les Fouilles Archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1967*, în Dacia, XII, 1968, p. 421-443.

Protase 2005 - Dumitru Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului (sec. VIII-IX)*, București-Sibiu, 2005.

Purece-Crângaci Țiplic 2014 - Silviu Istrate Purece, Maria Crângaci Țiplic, *Prezența monedelor arpadiene în cimitirele din jurul bisericilor transilvănene*, în Transilvania, 2014.

Rădulescu 1996 – Al. Rădulescu, *Șantierul arheologic Gătaia-Valea Begului, jud. Timiș*, în CCA, București, 1996, p. 45.

Rice 2015 - Prudence M. Rice, *Pottery Analysis: A Sourcebook, 2nd ed.*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015.

Roska 1913 - Márton Roska, *Árpádkori temető Vajdahunyadon*, în DolgCluj, IV, 1, 1913.

Roska 1914 - Márton Roska, *Árpádkori temető Várfalván*, în DolgCluj, V, 1, 1914.

Roska 1944 - Márton Roska, *A gyulafehérvári [Alba Iulia, Alsófehér M.] viking bronzkardokvég kardkoptató*, în KözCluj 4, 1944.

Rustoiu 2005 - Gabriel T. Rustoiu, *Habitatul în Transilvania în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea*, în *Relații interetnice în Transilvania (sec. VI-XIII)*, editori Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic, Sibiu, 2005.

Rustoiu et alii 2009 - Gabriel T. Rustoiu, Aurel Dragotă, Silviu Oța, Matei Drâmbărean, Valentin Deleanu, *Monedele arpadiene descoperite în cimitirul de la Alba Iulia-Str. Brândușei*, în *Sașii și concetățenii lor ardeleni/Die Sachsen und ihre nachbarn Siebenbürgen. Studia in Honorem Thomas Nögler*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.

Rusu A A 2005 - Adrian Andrei RUSU, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005.

Rusu M 1971 – M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania (sec. VI-X)*, în *Apulum*, IX, 1971.

Rusu M 1975 - M. Rusu, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th-11th centuries*, în *Relations Between Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Bukarest, 1975.

Rusu M 1979 - M. Rusu, *Castrul roman Apulum și cetatea feudală Alba Iulia Alba Iulia*, în *AIIA*, XXII, 1979.

Rusu 1980 - M. Rusu, *Bodenständige und Wandervölker im Gebiet Rumäniens (3.-9. Jahrhundert)*, în *AMN*, 17, 1980, p. 148.

Sâmpetru 1992 - M. Sâmpetru, *Vestul României în secolele IV-X e.n.*, în *TD*, XIII, 1-2, 1992.

Simonyi 2005 - E. Simonyi, *Adatok a 10-13. Századi kerámiakészítéshez Északkelet-Magyarországról. – Data on Pottery from the 10th- 13th Century on Nord-East Hungary*, în *HOMÉ*, 44, 2005.

Sorocovschi 1996 - Victor Sorocovschi, *Podișul Târnavelor. Studiu hidrografic*, Cluj-Napoca, 1996.

Sós 1973 - Ágnes Cs. Sós, *Die Slawische bevölkerung westungarns im 9. Jahrhundert*, 1973.

Sós 1984 - Ágnes Cs. Sós, *Zalavár – Kövecses Ausgrabungen 1976-1978*, 1984.

Sós-Bökönyi 1963 - Ágnes Cs. Sós, Sándor Bökönyi, *Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár*, Budapesta, 1963.

Spânu 2014 - Daniel Spânu, *Vestigii târzii La Tène de la Albești (Ms) – „Sub Cetățea” – terasa A: informații recuperate și semnificația lor*, în *Influențe, contacte și schimburi culturale între civilizațiile spațiului carpato-dunărean, din Preistorie până în Antichitate*, Pitești, 2014.

Spânu-Gáll 2016 - Daniel Spânu, Erwin Gáll, *Cuptorul de olar din secolul al VIII-lea p. Chr. de la Sighișoara – Dealul Viilor*, MCA (serie nouă), XII, 2016.

Spinei 1985 - V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XII. Români și turanici*, Iași, 1985.

Spinei 1999 – Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, 1999.

Stanciu 1994a – Ioan Stanciu, *Așezara prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (Cercetările arheologice din anii 1992, 1993)*, în *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, p. 267-322.

Stanciu 1994b – Ioan Stanciu, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1994, p. 36.

Stanciu 1996a – Ioan Stanciu, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1996, p. 71-72.

Stanciu 1996b – Ioan Stanciu, *Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare*, în *Studii și Comunicări. Satu Mare*, XIII, 1996, p. 71-91.

Stanciu 1998-1999 - Ioan Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri – „Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor 6-7 în zona Tisei Superioare*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, 15-16, 1998-1999, p. 115-258.

Stanciu 2000 - Ioan Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000.

Stanciu 2002 - Ioan Stanciu, *Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V-VII P. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României*, în *Ephemeris NApocensis*, XII, 2002.

Stanciu 2003 – Ioan Stanciu, *Descoperiri medievale timpurii din județele Satu Mare și Maramureș. Date noi, observații și opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României*, în *Marmația*, 7, 1, 2003, p. 249-316.

Stanciu 2011 - Ioan Stanciu, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V-sec. VII timpuriu)*, Editura Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.

Stanciu, Matei 1994 – I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramic prefeudală din Transilvania*, în *AMP*, 18, 1994, p. 135-163.

Stanciu, Lazin, Marta 1999 – I. Stanciu, Gh. Lazin, I. Marta, *Șantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, București, 1999, p. 63-64.

Stanciu et alii 1998 – I. Stanciu, Gh. Lazin, R. Gindele, L. Marta, S. Pop, *Şantierul arheologic Lazuri-Lubi tag, jud. Satu Mare*, în CCA, Bucureşti, 1998, p. 37-40.

Stoia 1978 – A. Stoia, *Les Fouilles Archéologiques en Roumanie (1977)*, în Dacia N.S., XXII, 1978, p. 348-362.

Székely 1945 - Zoltan Székely, *Sepsiszentgyörgy története a népvándorlaskortól a középkor végéig*, Sfântu-Gheorghe, 1945.

Székely 1970 - Zoltan Székely, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe(1959-1966)*, în MCA, 9, 1970, p. 311-312.

Székely 1971 - Zoltan Székely, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în aşezările din sec. VIIVIII-IX e.n. de la Filiaş şi Poian*, în Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, II, 1971, p. 144-156, Bucureşti, 1971.

Székely 1971b - Zoltan Székely, *Unele probleme ale cercetării epocii feudale timpurii în sud-estul Transilvaniei (sec. X-XIII)*, în Aluta, 3, 1971, p. 141-165.

Székely 1973 - Zoltan Székely, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe (1967-1970)*, în MCA, 1973, p. 219-224.

Székely 1974-1975 - Zoltan Székely, *Aşezări din secolele VI-IX e.n. în sud-estul Transilvaniei*, în Aluta, 6-7, 1974-1975.

Székely 1975 - Zoltan Székely, *Aşezări din sec. VI-IX e. n. în sud-estul Transilvaniei*, în Aluta, 6-7, 1975, p. 35-49.

Székely 1988 - Zoltan Székely, *Aşezări din secolele VII-VIII în Bazinul Superior al Târnavei Mari*, în SCIVA, 39/2, 1988.

Szigeti-Szilágyi 2013 - J. Szigeti, V. Szilágyi, *A Halimba-Cseres 10–12.századi temető kerámiaanyaga. – Ceramic assemblage of the 10–12th century cemetery at Halimba-Cseres*, în *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. Születésnapjára*, Editori Révész L.–Wolf M., Szeged, 2013.

Szilágyi 2014 - Magdolna Szilágyi, *On the road: the history and archaeology of medieval communication networks in east-central Europe*, Budapest, 2014.

Szőke 1955 - Szőke Béla, *Cserépbográcsaink kérdéséhez*, în AE, 82, 1955.

Szőke 2002 - Béla Miklós Szőke, *Mosaburg/Zalavár*, în *Központok a Zala menté. A göcseji Múzeum állandó kiállítása. Katalógus*, Zalaegerszeg, 2002, p. 65-86.

Szőke 2007 - Béla Miklós Szőke, *New findings of the excavations in Mosaburg/Zalavár (Western Hungary)*, în *Post-roman towns, trade and settlement in Europe and Byzantium, vol. I*, editat de Joachim Henning, 2007, p. 411-428.

Szőke 2018 - Béla Miklós Szőke, *Über die siedlungsgeschichtlichen Phasen von Mosaburg/Zalavár in der Karolingerzeit*, în *Archäologische Forschungen in Niederösterreich*, Edition Donau-Universität Krems, 2018, p. 192-201.

Ştefan et alii 1959 - Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Chişvasi-Comşa, B. Mitrea, *Săpăturile de la Garvăn*, în *MCA*, VI, 1959, p. 628-651.

Takács 1986 - Takács Miklós, *Die Arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken*, Budapest, 1986.

Takács 1993 - Takács Miklós, *A Kisalföldi, árpád-kori cserépbográcsok pontosab időrendje (egy kísérlet a leletanyag rendszerezésére)*, în *HOMÉ*, 30, 1993.

Takács 1996 - Takács Miklós, *Formshatz und Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der kleinen Tiefebene*, în *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae*, 48, 1996.

Takács 2012 - Takács Miklós, *A Kárpát-medence 10-11 századi cserépedény -lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól - másodszer -*, în A. Liska, I. Szatmári (Eds.), *Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi települések a Kárpát-medencében és környékén. Tempora Obscura 3*, Békéscsaba 2012 p. 413-414

Teodor 1973 - Dan Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice. Muzeul de Istorie al Moldovei*, Iași, 1973.

Teodor 1978 - Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.

Teodor 1980 - Dan Gh. Teodor 1980, *Unele considerații privind încheierea procesului de formare a poporului roman*, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 139-159.

Tettamanti 1975 - Sarolta Tettamanti, *Temetkezési szokások a X – XI. sz.-ban a Kárpát-medencében*, în *Studia Comitatus*, Szentendre, 3, 1975, p. 104.

Tomegea 2011 - George Tomegea, *Accesorii vestimentare și podoabe în necropolele birituale din Transilvania (sec. VII-IX)*, în *Analele Banatului*, XIX, 2011.

Tudorie 2013 - Anamaria Tudorie, *Aspecte tehnologice ale ceramicii Starčevo-Criș din Transilvania*, Sibiu, 2013.

Țiplic 2002-2003 - Ioan Marian Țiplic, *Necropolele de tip Mediaș din Transilvania*, în AMN, 39-40, II, 2002-2003.

Țiplic 2004 - I. M. Țiplic, *Contribuția pecenegilor, secuilor și a sașilor la constituirea frontiere de sud a Transilvaniei (sec. XI-XIII)*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, I, 2004, p. 69.

Țiplic 2005a - Ioan Marian Țiplic, *Necropolele medievale timpurii din Transilvania (sfârșitul sec. IX- prima jumătate a sec. XII)*, în *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori (Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M. E. Țiplic), București, 2005.

Țiplic 2005b - Ioan Marian Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Institutul european, 2005.

Țiplic 2006a - Ioan Marian Țiplic, *Transylvania in the early middle ages (7th-13th C.)*, Bibliotheca Septemcastrensis, 2006.

Țiplic 2006b - Ioan Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu (secolele X-XIV)*, Editura Militară, București, 2006.

Țiplic 2013 - Ioan Marian Țiplic, *Aspecte de ritual funerar în necropola medievală timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2*, în *Banatica*, 23, 2013.

Țiplic 2018 - Ioan Marian Țiplic, *Local, regional sau etnic în inventarul funerar*, în *Revista Transilvania*, 1, 2018, p. 1-11.

Țiplic-Pinter 2007 - Ioan Marian Țiplic, Zeno Karl Pinter, *Necropola medievală timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2. 3. Campaniile arheologice din anii 2001-2004*, în *Brukenenthal. Acta Musei*, II, 1, 2007.

Țiplic-Tomegea 2016 - Ioan Marian Țiplic, George Tomegea, *Păuca. Necropola de incinerare (secolele VIII-IX). Catalog de expoziție*, Sibiu, 2016.

Velter 2002 - Ana Maria Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic secolele V-XII*, Editura Paideia, București, 2002.

Vizauer 2008 - Valentin Victor Vizauer, *Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec. VI/VII-IX-X)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008.

Zaharia 1967 - Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului roman*, București, 1967.

Zaharia 1977 - Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.

Zaharia 1994-1995 - Eugenia Zaharia, *La station n° 2 de la Bratei, dép. de Sibiu (VIe-VIIIe siècles)*, în *Dacia N.S.*, 38-39, 1994-1995.

Wegner 1977 - Ernst Wegner, *Historisch-statistisches ortnasmenbuch für Siebenbürgen*, Köln-Wien, 1977.

Wolf 1992 - Maria Wolf, *Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról. – Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung der Erdburg von Borsod (1987-1990)*, în *JAMÉ*, 30-32, 1992.

Wolf 2003 - Maria Wolf, *Adatok 10. Századi edénművességünkhöz. A borsodi leletek tanúságai. – Informationen tu unserer Töpferkunst des 10. Jahrhunderts die Lehre der Funde in Borsod*, în *HOMÉ*, 40, 2003.

Wolf 2006 - Maria Wolf, *Adatok a X. századi magyarság kerámiaművességéhez. – Data on Pottery Workmanship of Hungarians in tje 10th Century*, în *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében*, editori Holló Sz. A, Szulovszky J, Budapest-Veszprém, 2006.

Anexe

Tabele

Nr. crt.	Situl	Punct sit	Incinerare	Înhumație	Inventar arheologic							
					Ceramică	Podoabe	Port	Cuțite	Vârfuri de săgeți	Amnare	Rășnițe	Monede
1.	Berghin (jud. Alba)	<i>În Peri/ Zăcătoare</i>	360 ?	X	X	X	X	X		X	X	X
2.	Boarta (jud. Sibiu)	<i>Șoivani</i>	33	2	X	X		X				
3.	Bratei (jud. Sibiu)	<i>Cimitirul nr. 2</i>	210	34	X							
4.	Ghirbom (jud. Alba)	<i>Gruul Fierului</i>	11	9	X		X					
5.	Gușterița (cartier Sibiu, jud. Sibiu)	<i>Fântâna rece</i>	79	1								
6.	Mediaș (jud. Sibiu)	<i>Dealul Furcilor</i>	14	3				X	X			
7.	Ocna Sibiului (jud. Sibiu)	<i>Lab</i>	118	18								
8.	Păuca (jud. Sibiu)	<i>Biserica Ungurească</i>	X	?								
9.	Târnava (Proștea, jud. Sibiu)	<i>Palamor</i>	31	5								

Tabel 1. Necropole cu ambele rituri atribuite grupului Mediaș (după Tomegea 2011).

Nr. crt.	Situl	Punct sit	Incinerare	Înhumație	Inventar arheologic							
					Ceramică	Podoabe	Port	Cuțite	Vârfuri de săgeți	Amnare	Rășnițe	Monede
1.	Alba Iulia (jud. Alba)	<i>Stația de Salvare</i>	4	X	X							
2.	Bistrița (jud. Bistrița-Năsăud)	?	X	?	X							
3.	Dăbâca (jud. Cluj)	?	X		X							
4.	Dorolțu (jud. Cluj)	<i>Dâmbu Mic</i>	2		X							
5.	Pișcolț (jud. Satu Mare)	<i>Nisipărie</i>	7									
6.	Porumbenii Mici (jud. Harghita)	<i>Galath</i>	?	?								
7.	Sighișoara (jud. Mureș)	<i>Dealul Viilor</i>	13	1								
8.	Soporu de Câmpie (jud. Cluj)	<i>Poderei</i>	13/14									
9.	Soporu de Câmpie	<i>Răzoare-Sânișoara</i>	2									
10.	Șeica Mică (jud. Sibiu)	?	1									
11.	Toarcla (jud. Brașov)	?										
12.	Turdaș (jud. Alba)	<i>Valea Clociță</i>	18?					X	X			
13.	Uioara de Sus (jud. Alba)	<i>La Pârloage</i>	42									

Tabel 2. Morminte cu ritul incinerăției atribuite grupului Mediaș (după Tomegea, 2011)

Boarta – inventarul mormintelor de incinerare ⁶⁸⁷				
Nr. crt.	Nr. mormânt	Adult/copil	Tip mormânt	Obiecte de inventar arheologic
1.	M1/1966	Copil/	Incinerare în urnă	-
2.	M2/1966	Adult	Incinerare în urnă	-
3.	M3/1966	Adult	Incinerare în urnă	-
4.	M4/1966	Copil	Incinerare în urnă	-
5.	M6/1965	?	Incinerare în urnă	-
6.	M7/1965	?	Incinerare în urnă	-
7.	M1A/1968	Adult	Incinerare în urnă	Fragment de lamă de cuțit.
8.	M2A/1968	?	Incinerare în urnă	-
9.	M3A/1968	?	Incinerare în urnă	-
10.	M4A/1968	Adult (?)	Incinerare în urnă	-
11.	M5A/1968	?	Incinerare în urnă	-
12.	M6A/1968	?	Incinerare în urnă	-
13.	M7A/1968	?	Incinerare în urnă	Fragmente de ceramică de la alte două vase.
14.	M8A/1978	Adult	Incinerare în urnă	Lamă de cuțit de fier.
15.	M9A/1968	Adult	Incinerare în urnă	-
16.	M10A/1968	?	Incinerare în urnă	-
17.	M11A/1968	?	Incinerare în urnă	-
18.	M12A/1968	?	Incinerare în urnă	-
19.	M13A/1968a	Adult	Incinerare în urnă	Depunere dublă. Urna1.
	M13A/1968b	Copil	Incinerare în urnă	Urna2
20.	M14A/1968	Adolescent	Incinerare în urnă	-
21.	M15A/1968	Copil	Incinerare în urnă	Lamă de cuțit de fier.
22.	M16A/1968	Copil	Incinerare în urnă	-
23.	M17A/1968	Adult	Incinerare în urnă	-
24.	M18A/1968	Adult	Incinerare în urnă	fragment de inel de buclă din bronz, fragment de cuțit de fier
25.	M19A/1968	Adult	Incinerare în urnă	-
26.	M20A/1968	?	Incinerare în urnă	-
27.	M22A/1968a	?	Incinerare în urnă	Depunere dublă. Urna1.
	M22A/1968b	?	Incinerare în urnă	Urna2
28.	M23A/1968	Adult	Incinerare în urnă	-
29.	M24A/1968	Adult	Incinerare în urnă	-
30.	M25A/1968	Copil	Incinerare în urnă	-
31.	M26A/1968	Adult	Incinerare în urnă	Lamă de cuțit.
32.	M27A/1968	?	Incinerare în urnă	?
33.	M28A/1968	?	Incinerare în urnă	?

Tabel 3. Inventarul mormintelor de incinerare de la Boarta – Pârâul Zăpozii

⁶⁸⁷ Dumitrașcu-Togan 1974, p. 93-109.

Bratei - inventarul mormintelor de incineratie⁶⁸⁸				
Nr. crt.	Nr. mormânt	Adult/copil	Tip mormânt	Obiecte de inventar arheologic
1.	M104	Adult/ b	Incineratie în groapă	Fragment din os cu decor cu cerculețe, printre oasele calcinate.
2.	M105	Adult/ f	Incineratie în urnă.	Cuțit de fier.
3.	M106	Copil	Incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă ceramică.	Cuțit din fier.
4.	M109	Adult/ f	Incineratie în groapă și în urnă.	-
5.	M110	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă.	-
6.	M112	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
7.	M113	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
8.	M117	Adult/ b	Incineratie în groapă	Vârf de cuțit, în punga de oase.
9.	M118	?	Incineratie în groapă	Cuțit de fier, pe gura gropii.
10.	M122	Adult/ f	Incineratie în urnă.	Bucătică de fier.
11.	M123	copil	Incineratie în urnă.	Spin de cataramă de fier.
12.	M124	Adult/ f	Incineratie în groapă și în urnă.	Cuțit din fier. Printre oasele calcinate.
13.	M128	Adult/ ?	Incineratie în groapă cu ofrandă ceramică.	-
14.	M130	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Cuțit de fier.
15.	M131	Adult/ b	Incineratie în groapă	-
16.	M133	copil	Incineratie în urnă.	Vârf de cuțit de fier
17.	M134	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	Două fragmente de fier.
18.	M136	copil	Incineratie în urnă.	Cuțit de fier.
19.	M137	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
20.	M141	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă.	-
21.	M144	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă ceramică.	-
22.	M150	Adult/ ?	Incineratie în groapă	Fragmente de amnar, sub grămada de oase.
23.	M153	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	-
24.	M160	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
25.	M166	Adult/ ?	Incineratie în groapă	Inel din sârmă de fier cu capetele toarse.
26.	M167	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
27.	M168	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
28.	M169	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Două bucățele de fier.
29.	M170	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Cuțit din fier.
30.	M171	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Amnar.
31.	M173	Adult/ f	Incineratie în urnă.	-
32.	M174	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă.	-
33.	M175	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
34.	M176	Adult/ f	Incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă ceramică.	Cuțit din fier.
35.	M177	Copil	Incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă ceramică.	Clopoțel din fier; cuțit din fier; două verigi rotunde de cercei din sârmă de bronz; mârgea de sticlă albă-gălbuie, transparentă.
36.	M178	?	Incineratie în urnă.	Cataramă rectangulară din bandă lată de fier.
37.	M179	Copil	Incineratie în urnă.	-
38.	M180	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă	Groapă cu două urne. Fără inventar de
39.	M181	Adult/ ?	cu ofrandă ceramică.	
40.	M182	Copil	Incineratie în groapă	Aplique avarice turnate din bronz, tehnica „a jour”; fragmente torsionate din bronz; mârgea din sticlă albastră.

⁶⁸⁸ Eugenia Zaharia, *op. cit.*.

Bratei - inventarul mormintelor de incineratie⁶⁸⁸				
Nr. crt.	Nr. mormant	Adult/copil	Tip mormant	Obiecte de inventar arheologic
41.	M183	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
42.	M185	copil	Incineratie în groapă	-
43.	M186	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
44.	M187	Adult/ b	Incineratie în groapă	Cuțit din fier.
45.	M188	Adult/ ?	Incineratie în groapă	-
46.	M189	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă.	Două mărgelile de sticlă fragmentare.
47.	M190	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
48.	M191	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Doi cercei de argint; fragmente din câteva verigi de sârmă foarte subțire de bronz; pandantiv.
49.	M192	copil	Incineratie în groapă și în urnă.	-
50.	M194	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	-
51.	M195	copil	Incineratie în groapă și în urnă cu ofrandă ceramică.	Posibil fragment dintr-o cataramă rectangulară.; fragment dintr-un ac de fier.
52.	M196	Adult/ ?	Incineratie în groapă	Granulă din bronz.
53.	M197	Adult/ ?	Incineratie în groapă	Teacă din fier, fragmentară.
54.	M198	Adult/ b	Incineratie în groapă	Cuțit din fier. Din grămada de oase calcinate.
55.	M199	copil		
56.	M200	Adult/ ?	Incineratie în groapă și în urnă.	-
57.	M201	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	-
58.	M202	copil	Incineratie în urnă.	Tijă de fier de la o săgeată.
59.	M204	copil	Incineratie în groapă și în urnă.	-
60.	M205	Adult/ b	Incineratie în groapă și în urnă.	-
61.	M206	Adult/ ?	Incineratie în urnă.	Mâner de cuțit din fier.
62.	M207	Adult/ ?	Incineratie în groapă	Fragment dintr-un obiect de fier.
63.	M209	copil	Incineratie în urnă.	Mărgelile topite din sticlă albă-verzuie, transparentă; mărgelile lungi cu secțiune trilobată.
64.	M210	copil	Incineratie în groapă cu ofrandă ceramică.	32 de mărgelile de sticlă aurite; două verigi de cercei de bronz; fragment dintr-o cataramă de fier.
65.	Groapa d	copil	?	?

Tabel 4. Inventarul mormintelor de incineratie din „Cimitirul nr. 2” de la Bratei

Nr. crt.	Număr mormânt	Adult/ copil	Orient area	Bratei - inventar morminte inhumatie „Cimitirul nr. 2”							
				Mărgele	Inele	Cercei	Cuțit	Cataramă	Fusatoile	Butoni din fier	Vas ceramic
1.	M211	Copil/ 4 ani	ENE-VSV	X		X					
2.	M212	Copil/ 4 ani	ENE-VSV	X			X	X			
3.	M213	Adult/ f	ENE-VSV						X		
4.	M214	Copil/ 2 ani	VSV-ENE	X		X					
5.	M215	Copil/ 1 an	NNE-SSV			X					
6.	M216	Copil/ 8 ani	ENE-VSV								
7.	M217	?	?							X	
8.	M218	Adult/ b	?				X				
9.	M219	?	?		X						
10.	M220	Adult/f	VSV-ENE	X		X					
11.	M221	Copil/ 7 ani	ENE-VSV			X					
12.	M222	Adult/ ?	ENE-VSV								
13.	M223	Copil/ ?	ENE-VSV								X
14.	M224	Copil/ 3 ani	ENE-VSV	X		X					X
15.	M225	?	?	X							X
16.	M226	Adult/ b⁶⁸⁹ (40 ani)	ENE-VSV					X			X
17.	M227	Adult/ f (40-45 ani)	ENE-VSV								
18.	M228	Adult/f (40 ani)	VSV-ENE	X		X					
19.	M229	Copil/ ?	?			X					
20.	M230	?	?			X					
21.	M231	Copil/ ?	?								
22.	M232	?	?								
23.	M233	Adult/f (40-45 ani)	NNE-SSV	X		X					
24.	M234	Adult/ b (35-40 ani)	ENE-VSV								
25.	M235	?	?	X		X					
26.	M236	Copil/ ?	ENE-VSV	X		X					X
27.	M237	Adult/f (30-35 ani)⁶⁹⁰	ENE-VSV	X		X					

⁶⁸⁹ Necrasov-Botezatu 1977, p. 122-123 (îngroșat cu negru - determinat prin studiu antropologic).

Nr. crt.	Număr mormânt	Adult/ copil	Orient area	Bratei - inventar morminte inhumatie „Cimitirul nr. 2”							
				Mărgele	Inele	Cercei	Cuțit	Cataramă	Fusaiole	Butoni din fier	Vas ceramic
28.	M238	Copil/ ?	E-V			X					X
29.	M239	Copil/ ?	?								X
30.	M240	?	?			X					
31.	M241	Adult/f	ENE-VSV	X			X				
32.	M242	adolescent	ENE-VSV			X	X				
33.	M243	Copil/ ?	ENE-VSV								
34.	M244	Adult/ f	E-V	X		X					

Tabel 5. Inventarul mormintelor de inhumatie de la Bratei – „Cimitirul nr. 2”

Cemeteries with pottery	Chronology			Cemeteries without pottery
	600–700	700–800	800–900	
Cremation				Cremation
				Doroțu (r. I.B.3)
				Pișcolt (r. I.B.5)
Porumbenii Mici (r. I.A. 8)				Zalău (r. I.B.12)
Turdaș (r. I.A.11)				Jucu de Sus (r. I.B.4)
				Uioara de Jos (r. I.B.11)
Alba Iulia (r. I.A.1)				Bistrița (r. I.B.1)
				Dăbâca (r. I.B.2)
				Soporu de Câmpie (r. I.B.7)
				Soporu de Câmpie (r. I.B.8)
				Șeica Mică (r. I.B.9)
			Toarcala (r. I.B.10)	
Biritual				Biritual
Tîrnava (r. I.A.10)				
Sighișoara (r. I.A.9)				
Bratei (r. I.A.4)				
Berghin (r. I.A.2)				
Boarta (r. I.A.3)				
Ghîrbom (r. I.A.5)				
Ocna Sibiului (r. I.A.7)				Sibiu/Gușterița (r. I.B.6)
Mediaș (r. I.A.6)				

Tabel 6. Cronologia siturilor din grupul Mediaș (după Cosma 2011)

⁶⁹⁰ Necrasov-Botezatu 1977, p. 123 (sexul nu a putut fi determinat prin studiu antropologic, ci doar vârsta; pe seama inventarului arheologic presupun că a fost femeie).

Localități care arată prezența pecenegilor în Transilvania						
Nr. crt.	Nume vechi al localității	Numele azi al localității	Județul	În maghiară	În germană	În latină
1.	Beșa	Stejăreni	Mureș	Bese, Besse	Peschenderf	Villa Besse, Peschdorp, Pezendorp
2.	Beșimbac	Olteț	Brașov	Bessimbák, Besimbák	Bessembrich	Bezenbach
3.	Beșeneu	Pădureni	Covasna	Sepsibessenő, Besenyő	-	Beseczed, Besenzd
4.	Beșineu	Secășel	Alba	Székásbesenyő, Besenyő	-	Bezenew
5.	Beșineu	Viișoara	Bistrița-Năsăud	Bes(s)nyő	Heenderf, Hendraf	Villa Paganica, Besenew
6.	Beșineu	Valea Izvoarelor	Mureș			

Tabel 7. Localități care arată prezența pecenegilor în Transilvania

Dimensiuni și clasificarea vaselor întregibile de la Albești – <i>Sub Cetățea/ La cetățea</i>								
Nr. crt.	Nr. vas	H	Dg	Df	Felul pastei	Degresant	Arderea	Culoarea
1.	27	13,2 cm	9,7 cm	7,5 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
2.	29	16 cm	12,5 cm	7,5 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
3.	34	16,5 cm	16 cm	8,5 cm	zgrunțuroasă	nisip și mica	oxidantă	roșiatică
4.	28	19,8 cm	13 cm	7 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
5.	30	21 cm	13,5 cm	8 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
6.	33	21,3 cm	19 cm	9,2 cm	fină	nisip fin	oxidantă	roșiatică
7.	35	23 cm	14 cm	8,5 cm	fină	nisip și mica	oxidantă	cărămizie-negricioasă
8.	32	23,3 cm	14 cm	9,5 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	roșiatică cu pete negricioase
9.	31	26,5 cm	19,5 cm	11,5 cm	fină	6 nisip fin	oxidantă	roșiatică cu pete negricioase

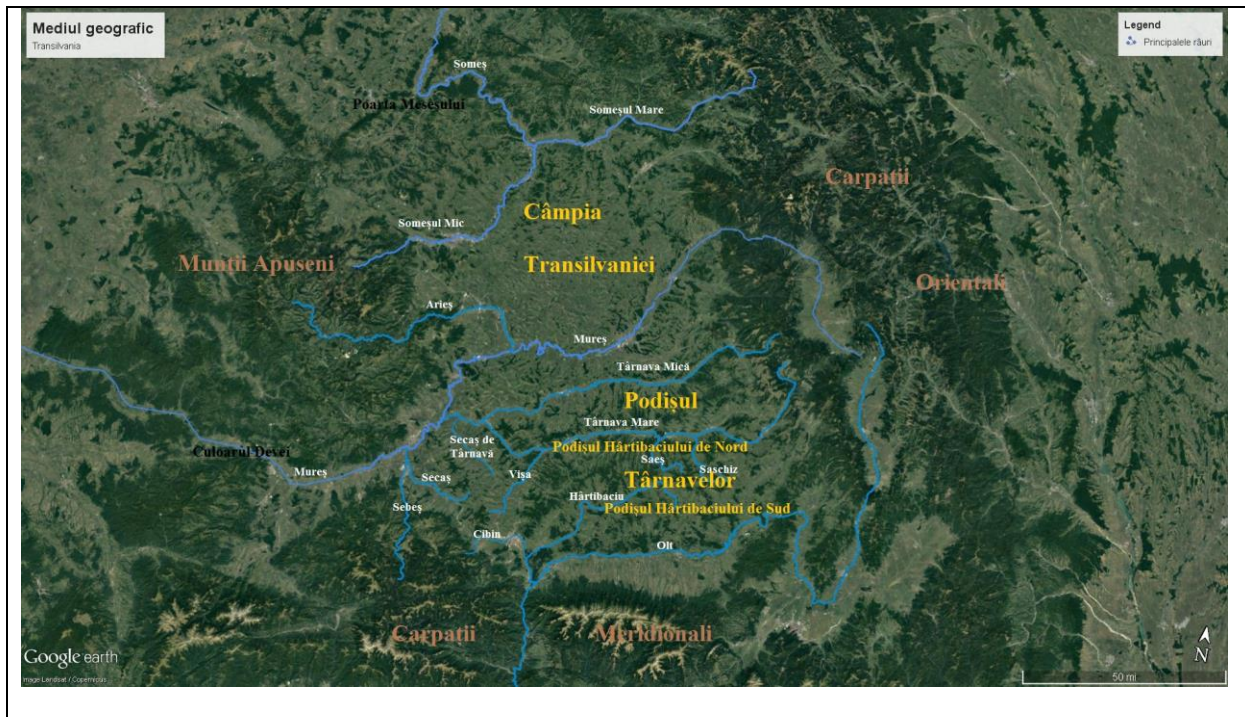
Tabelul 8. Dimensiuni și clasificarea vaselor întregibile de la Albești – *Sub Cetățea/ La cetățea*

Date tehnice privind fragmentele de vase din secolele IX-XI de la Albești – <i>Sub Cetățea/ La cetățea</i>								
Nr. crt.	Nr. vas	H	Dg	Df	Felul pastei	Degresant	Arderea	Culoarea
1.	66.	13,2 cm	9,7 cm	7,5 cm	aspră	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
2.	67.	16 cm	12,5 cm	7,5 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-

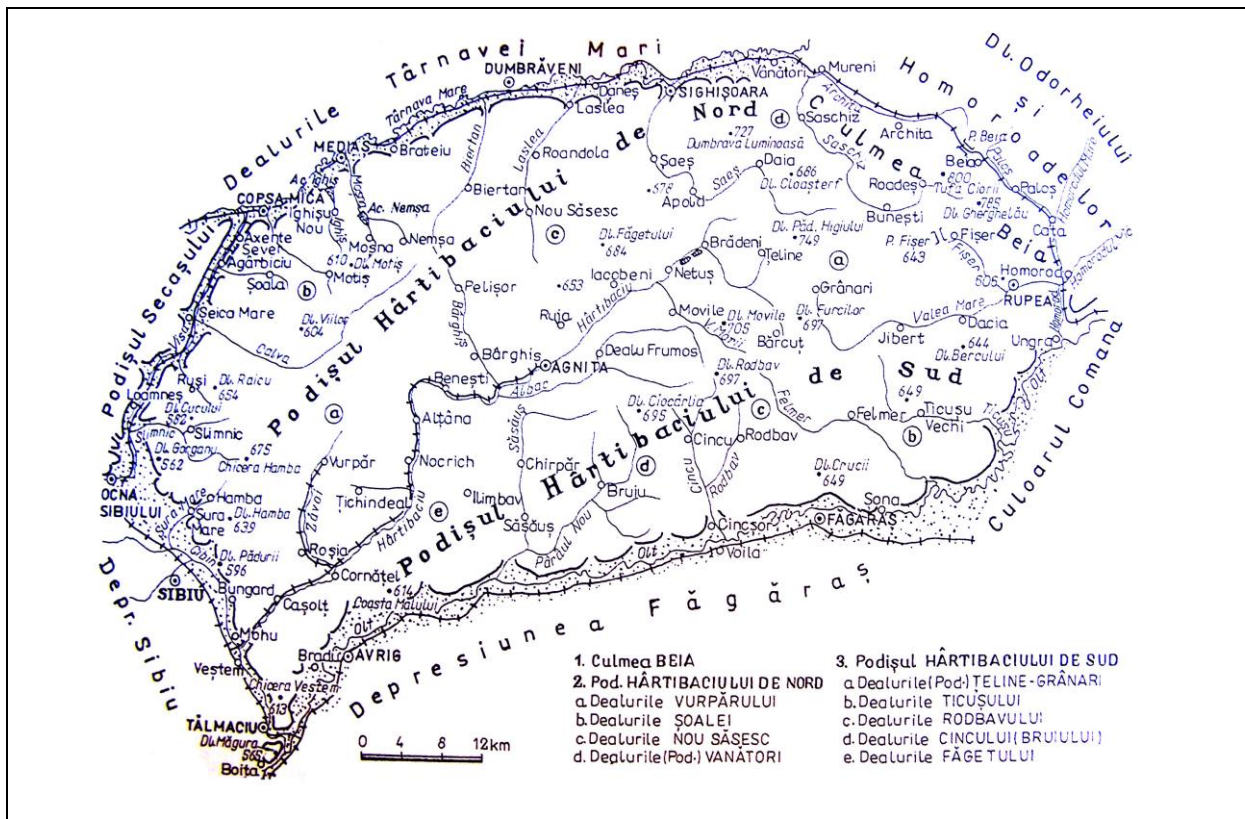
								negricioasă
3.	68.	16,5 cm	16 cm	8,5 cm	zgrunțuroasă	nisip și mica	oxidantă	roșiatică
4.	69.	19,8 cm	13 cm	7 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
5.	70.	21 cm	13,5 cm	8 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	cărămizie-negricioasă
6.	71.	21,3 cm	19 cm	9,2 cm	fină	nisip fin	oxidantă	roșiatică
7.	72.	23 cm	14 cm	8,5 cm	fină	nisip și mica	oxidantă	cărămizie-negricioasă
8.	73.	23,3 cm	14 cm	9,5 cm	zgrunțuroasă	microprundiș	oxidantă	roșiatică cu pete negricioase
9.	74.	26,5 cm	19,5 cm	11,5 cm	fină	6 nisip fin	oxidantă	roșiatică cu pete negricioase

Tabelul 9. Date tehnice privind fragmentele de vase din secolele IX-XI de la Albești – Sub Cetățea/ La cetățea

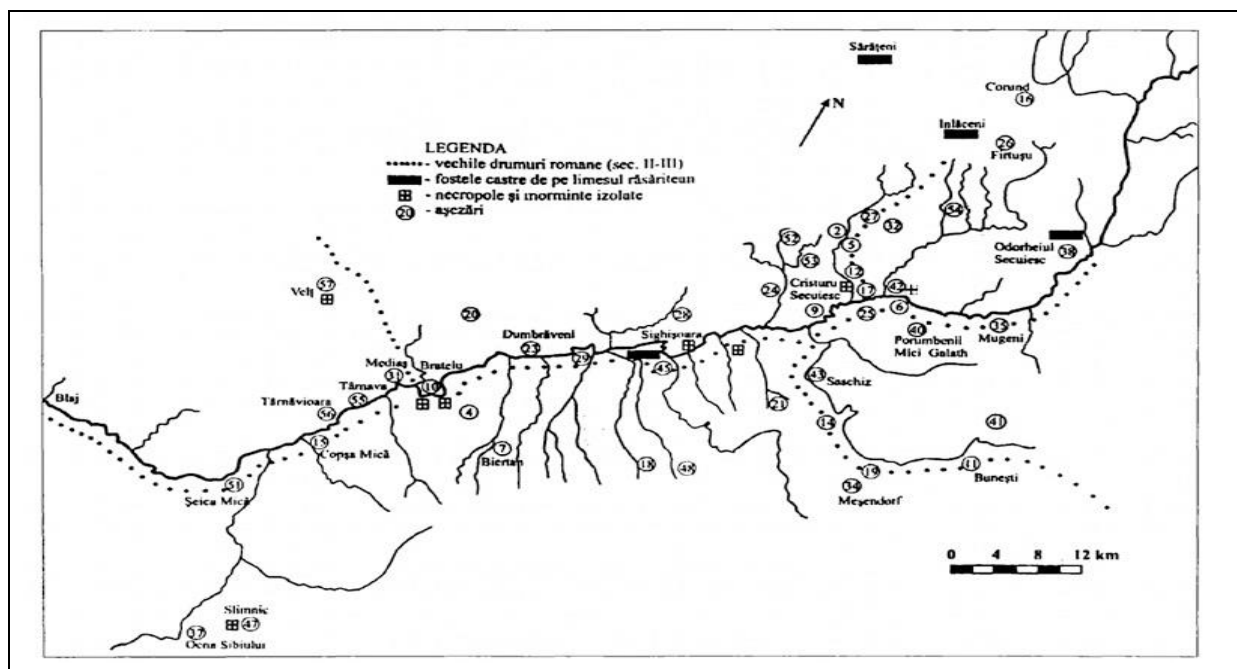
Hărți

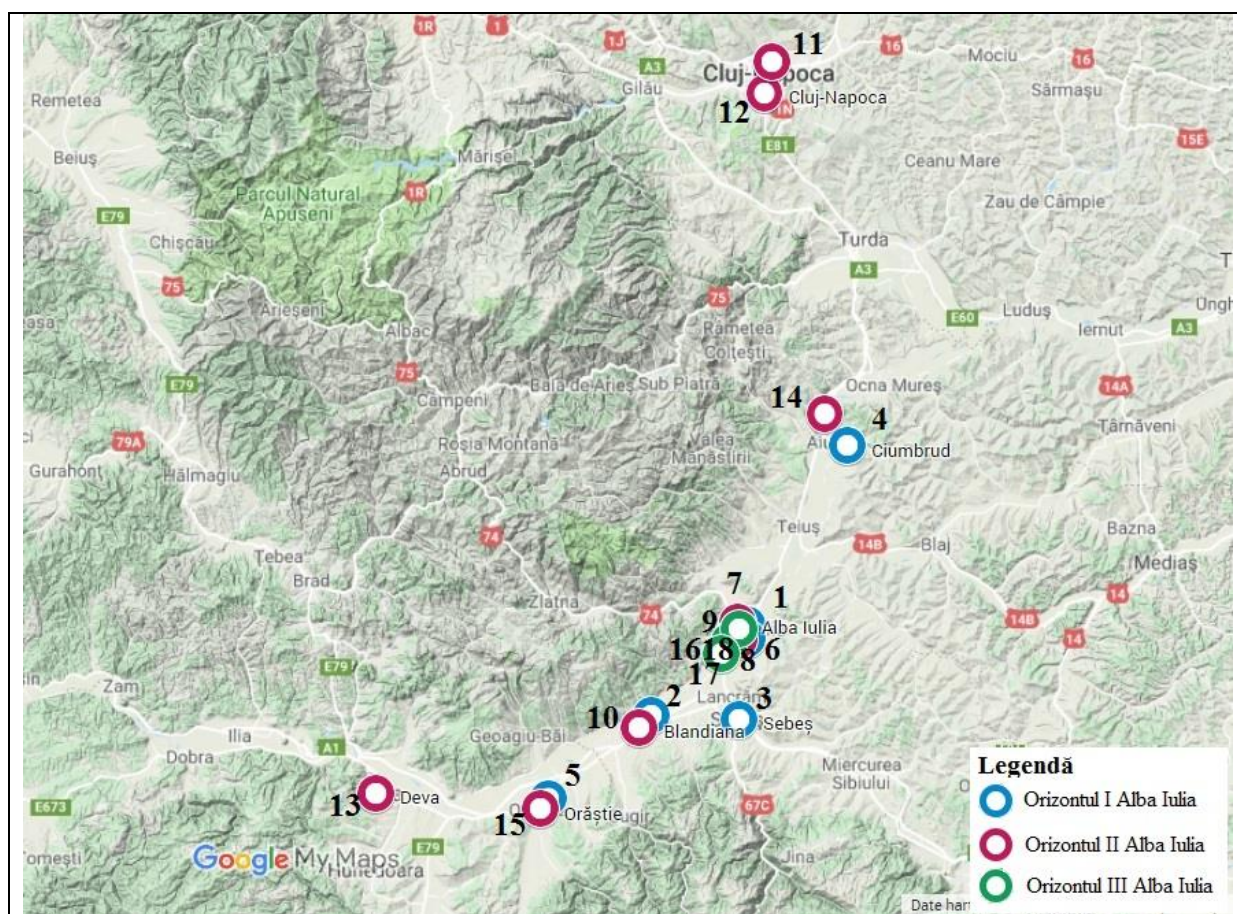
Harta 1. Mediul geografic

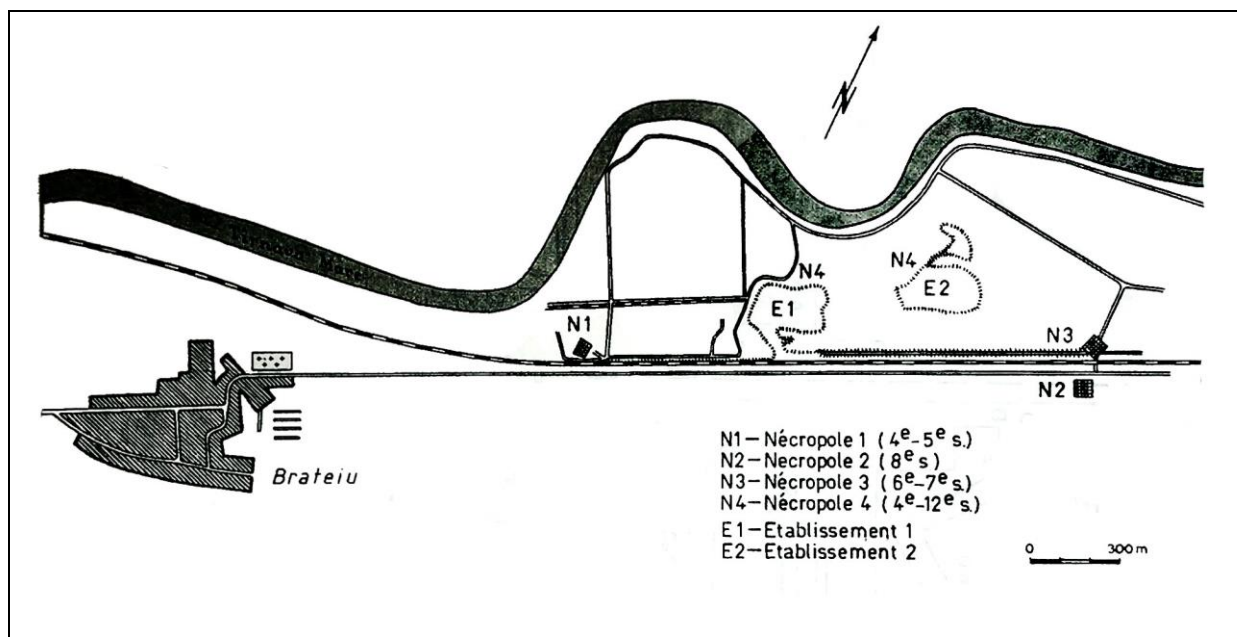
Harta 2. Podișul Hârtibaciului ca subunitate și diviziunile sale (după Pop 2012)

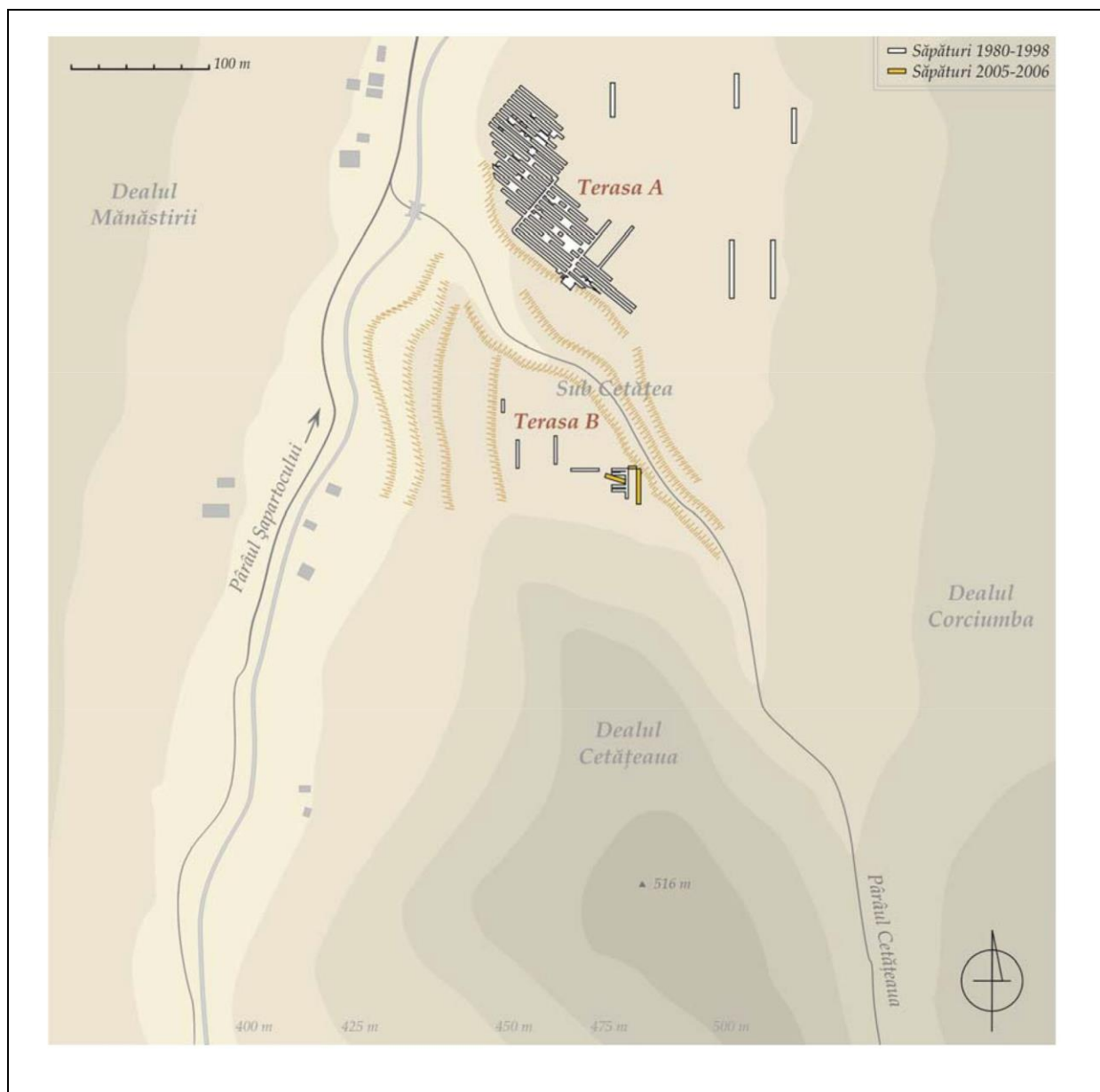
Harta 3. Fostul drum roman și așezările de secole IV-VII din bazinul Târnavei Mari (după Baltag 2004)

Harta 4. Orizontul I: 1. Alba Iulia – Stația de Salvare I; 2. Blandiana – La Brod; 3. Sebeș; 4. Ciumbrud; 5. Orăștie – Dealul Pemilor X8; 6. Alba Iulia – Dealul Furcilor. Orizontul II: 7. Alba Iulia – Stația de Salvare II; 8. Alba Iulia – Strada Brândușei I; 9. Alba Iulia – Izvorul Împăratului; 10. Blandiana – În Vii; 11. Cluj-Napoca – Str. Zapolyo; 12. Cluj-Napoca – Str. Plugarilor; 13. Deva – Micro 15; 14. Gâmbaș; 15. Orăștie – Dealul Pemilor X2. Orizontul III: 16. Alba Iulia – Str. Brândușei; 17. Alba Iulia – Str. Vânătorilor; 18. Pâclișa – La Izvoare.

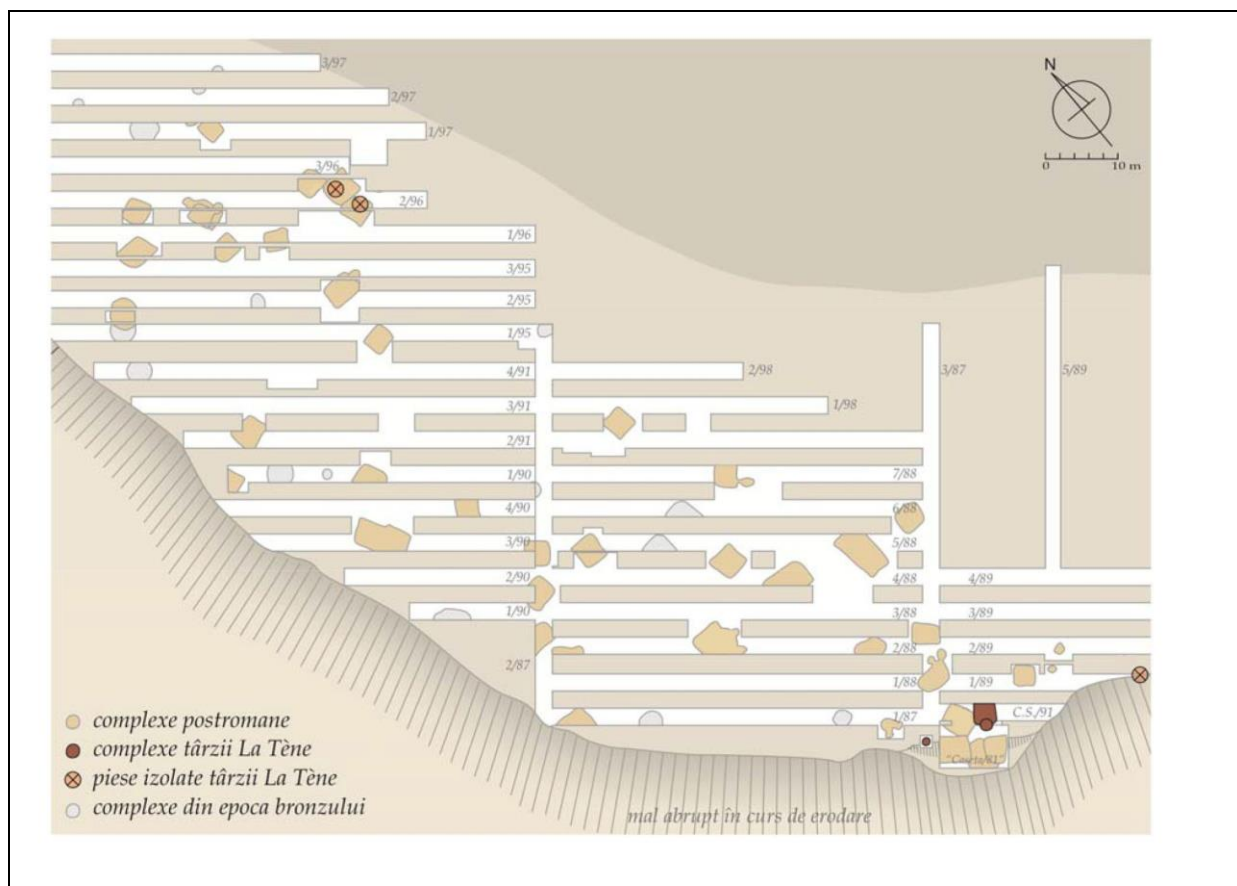

Harta 5. Necropole și așezări de la Brateiu (după Eugenia Zaharia 1994-1995)

Harta 8. Situl de la Albești – *La Cetătea/Sub Cetătea* (după Spânu 2014)

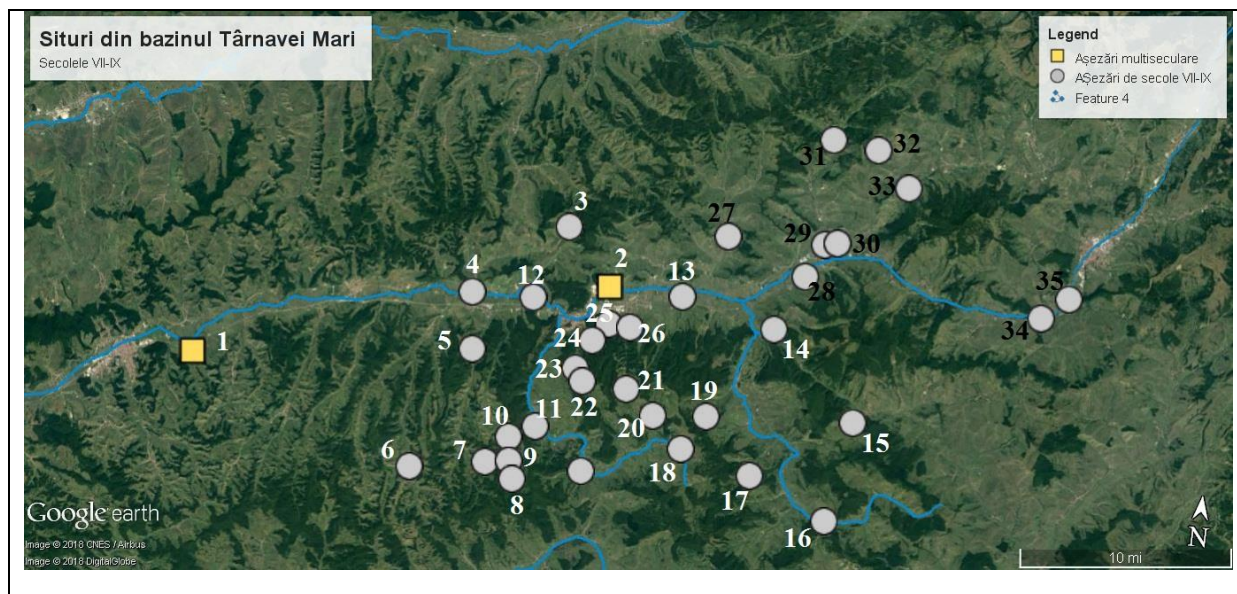

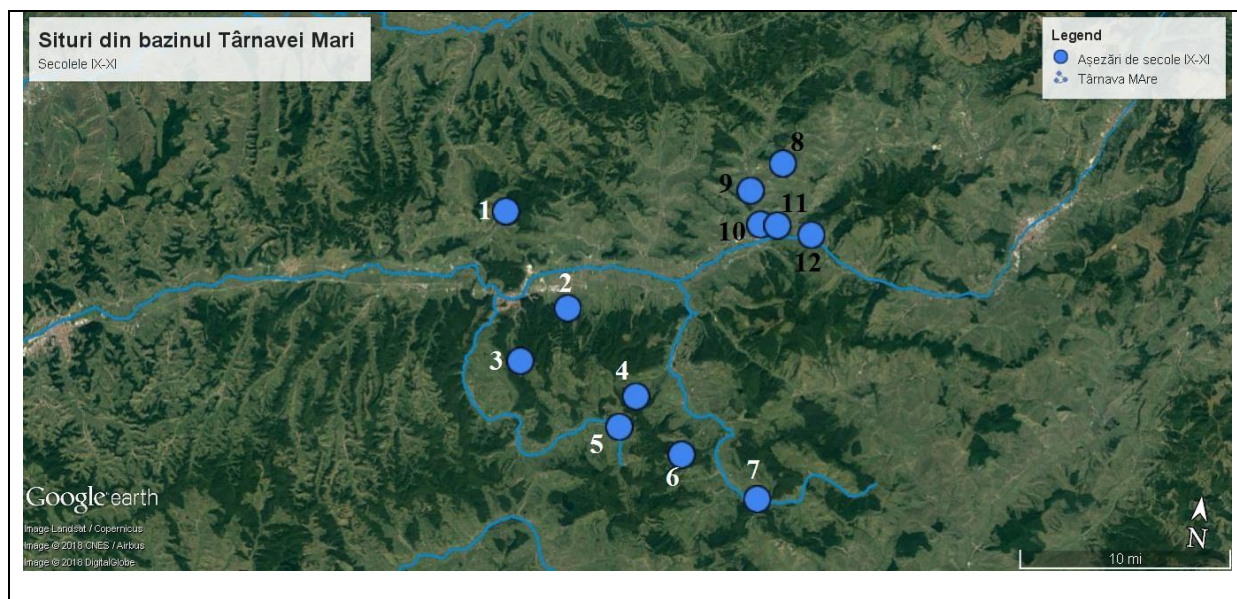
Harta 9. Planul cercetărilor de pe terasa A - Albești – La Cetățea/ Sub Cetățea (după Spănu 2014)

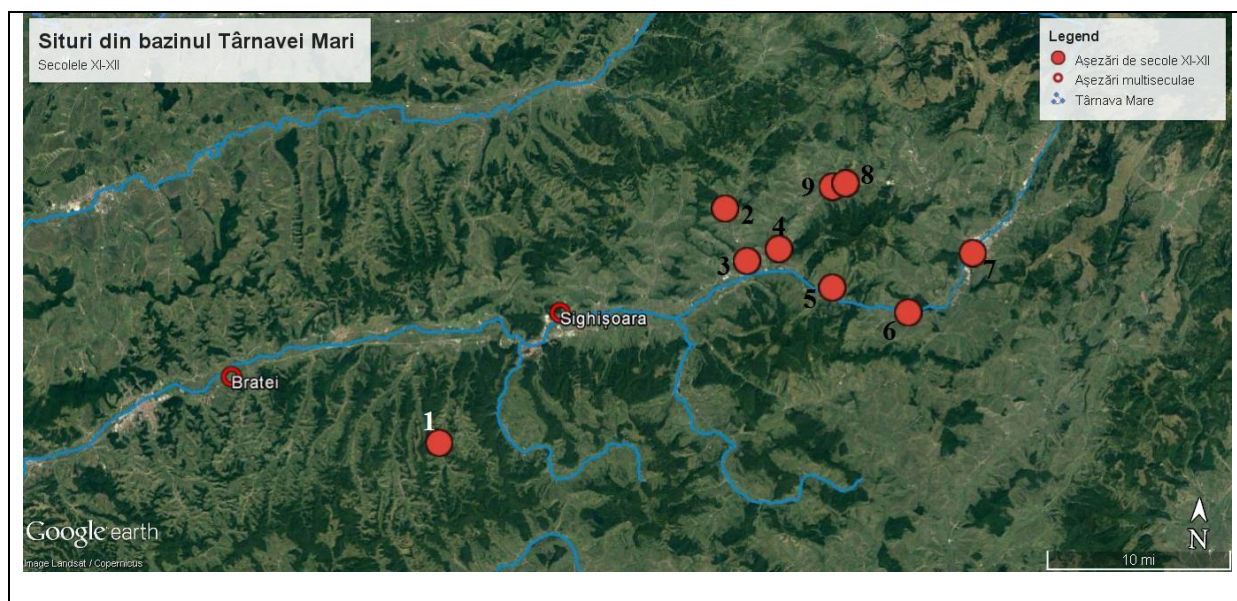
Harta 10. Drumul de pe valea Târnavei Mari după harta iosefină

Harta 11. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor VII-IX. **Bazinul mijlociu:** 1. Bratei – Așezarea nr. 2; 2. Sighișoara – Dealul Viilor; 3. Hetiur - La Podul Pipeanului; 4. Seleuș – În Tău; 5. Criș – Unghiul lui Schmiedt; 6. Mălâncrav – Valea Viilor; 7. Criș – Ciorănel; 8. Stejăreni – Poarta fâneței; 9. Stejăreni – Calea Strâmbă; 10. Stejăreni – În Ment; 11. Șaeș – în Wosen; 12. Sighișoara – Lângă Podmoale; 13. Albești – Valea Hotarului; 14. Mureni – Hull; 15. Archita – Grădina lui Schenker; 16. Bunești; 17. Cloașterf; 18. Daia – Hanfau; 19. Saschiz – Pârâul Elțug; 20. Daia – La lac; 21. Șapartoc – Pârâul Pietros; 22. Sighișoara – Saivane; 23. Sighișoara – La Glimeii; 24. Sghișoara – Valea Căenpii; 25. Sighișoara – Valea Dracului; 26. Albești – La Cetățea; fără număr: Apold. **Bazinul superior:** 27. Eliseni; 28. Filiaș – Pământu Pădurii Mari; 29. Cristuru Secuiesc; 30. Cristuru Secuiesc – Timafalva; 31. Goagiu; 32. Medișoru Mare; 33. Șimonеști; 34. Oțeni; 35. Feliceni.

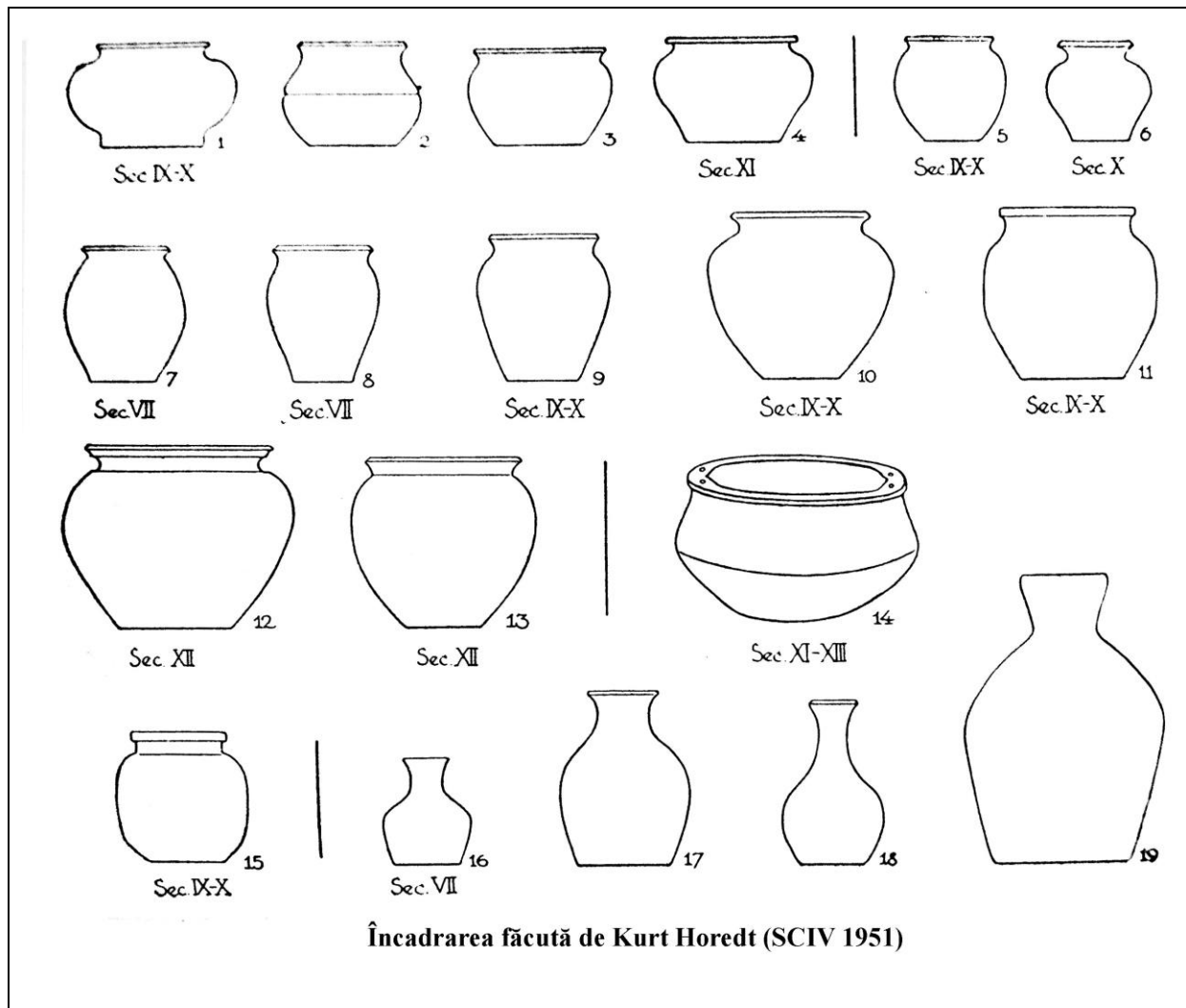

Harta 12. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor IX-XI. **Bazinul mijlociu:** 1. Hetiur; 2. Albești – *La Cetățea*; 3. Sighișoara – *Saivane*; 4. Saschiz; 5. Daia – *Hanfău*; 6. Cloașterf – *La Glimee*; 7. Bunești. **Bazinul superior:** 8. Chedia Mare; 9. Cechești; 10. Cristuru Secuiesc – centrul orașului; 11. Cristuru Secuiesc – Timafalva; 12. Betești.

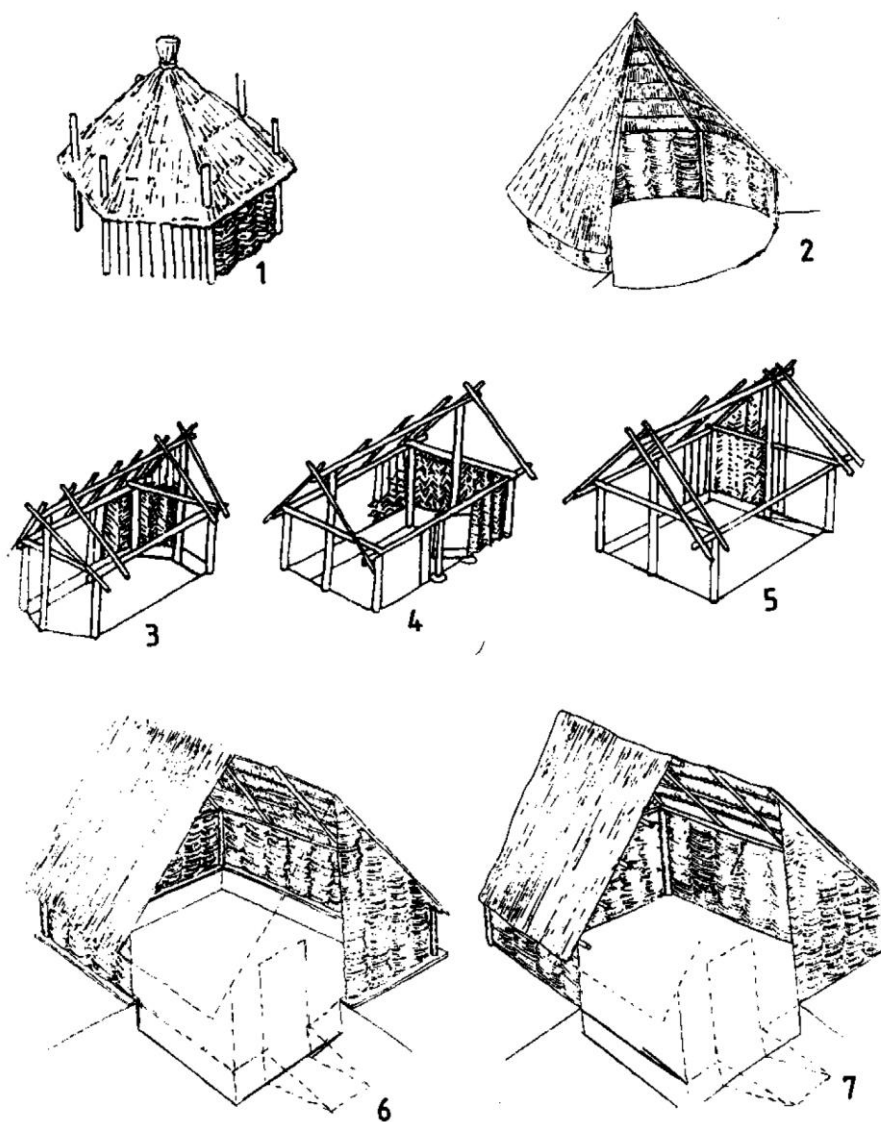

Harta 13. Situri din bazinul Târnavei Mari cu așezări specifice secolelor XI-XII. **Bazinul mijlociu:** Bratei – *Așezarea nr. 2*; Sighișoara – *Dealul Viilor*; 1. Criș. **Bazinul superior:** 2. Avrămești; 3. Satul Cristur; 4. Rugănești; 5. Porumbenii Mari; 6. Mugeni; 7. Odorheiu Secuiesc; 8. Cobătești; 9. Cădaciu Mare.

Schițe, desene, imagini

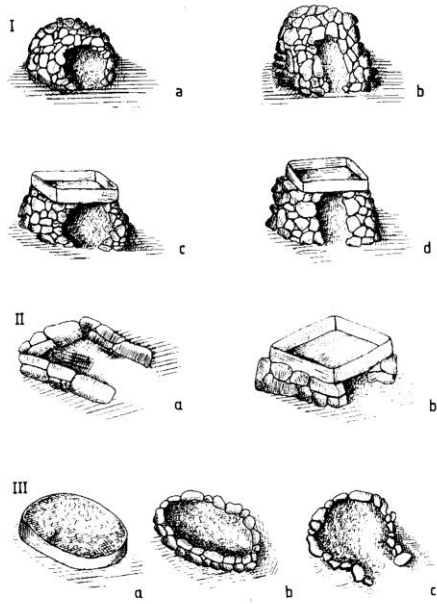

Imag. 1. Tipologia vaselor: străchini (1-4), vase-borcan (7-13), vase-borcan de dimensiuni mici (5-6), cazan de lut (14), ploști de lut (16-19) (după Horedt 1951)

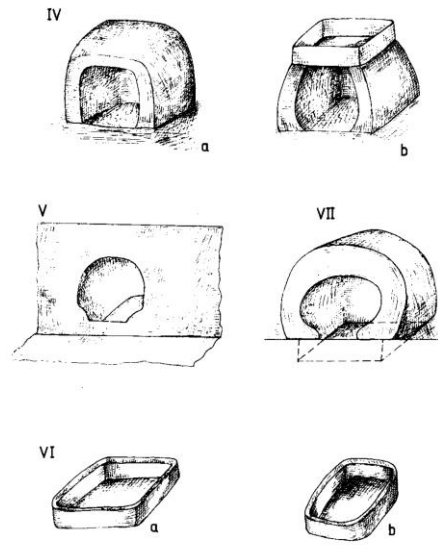

Pl. 4. Propuneri de reconstituire a locuințelor.
(1, 3, 4, 5 după Hoffman 1992, p. 23)

Imag. 2. Reconstituiri de locuințe (după Cosma 1996)

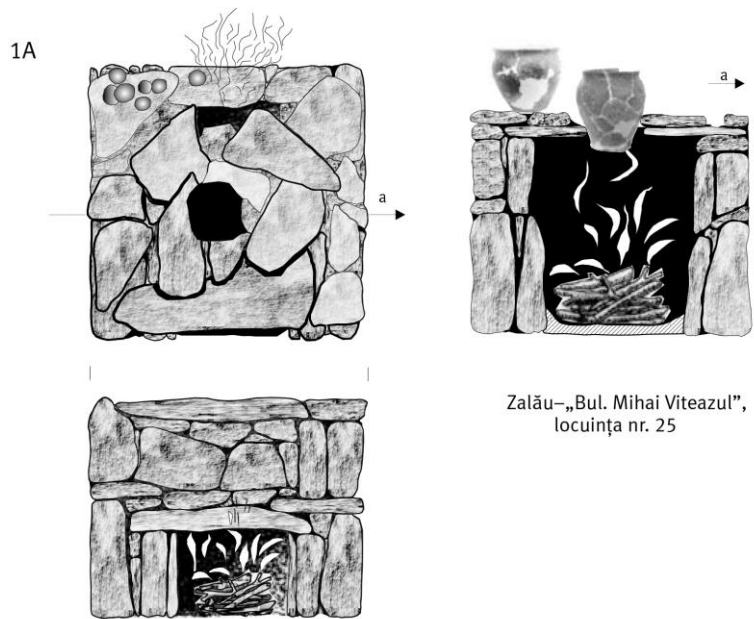

Pl. 6. Propuneri de reconstituire a cuptoarelor.

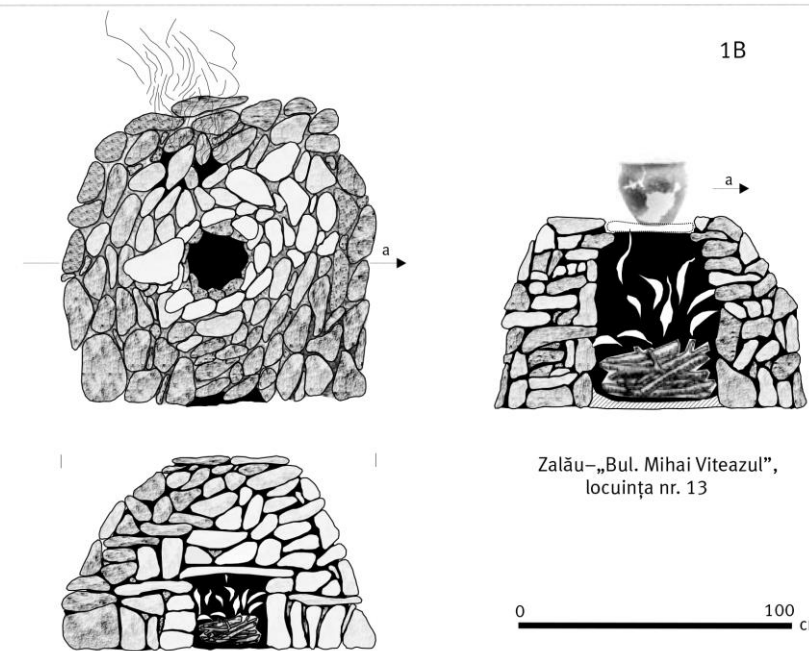

Pl. 7. Propuneri de reconstituire a cuptoarelor.

Imag. 3. Reconstituiri de tipuri de instalații de încălzire (după Cosma 1996)

Zalău–„Bul. Mihai Viteazul”,
locuința nr. 25

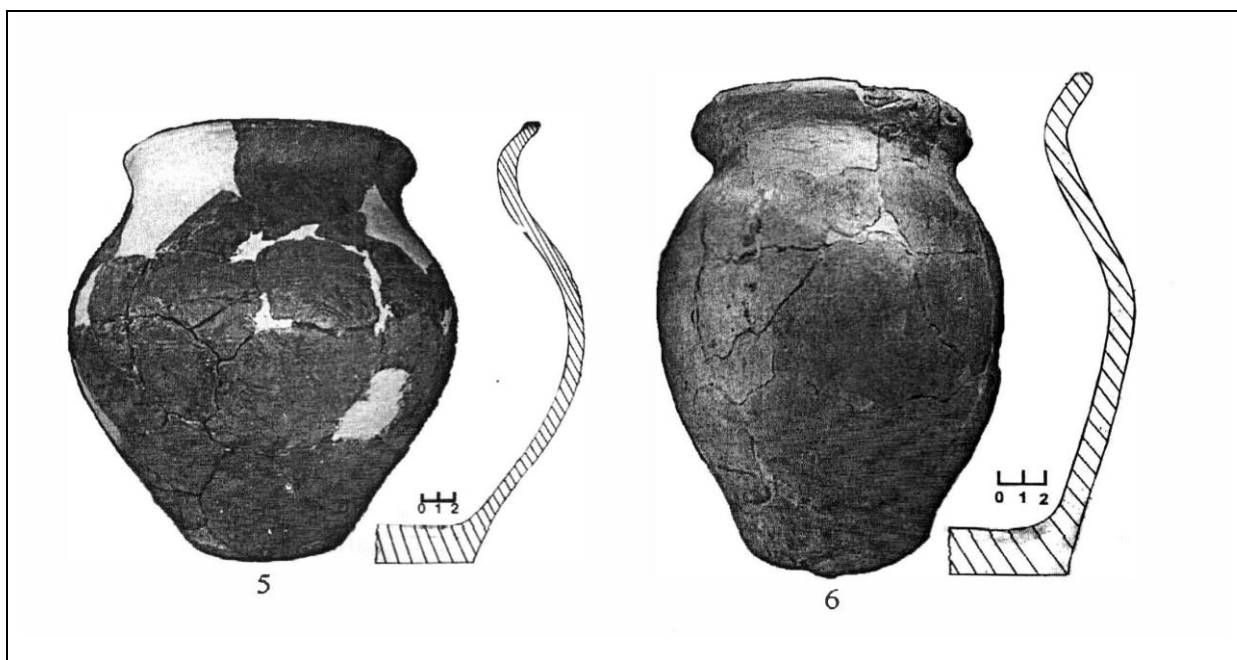
Zalău–„Bul. Mihai Viteazul”,
locuința nr. 13

0 100 cm

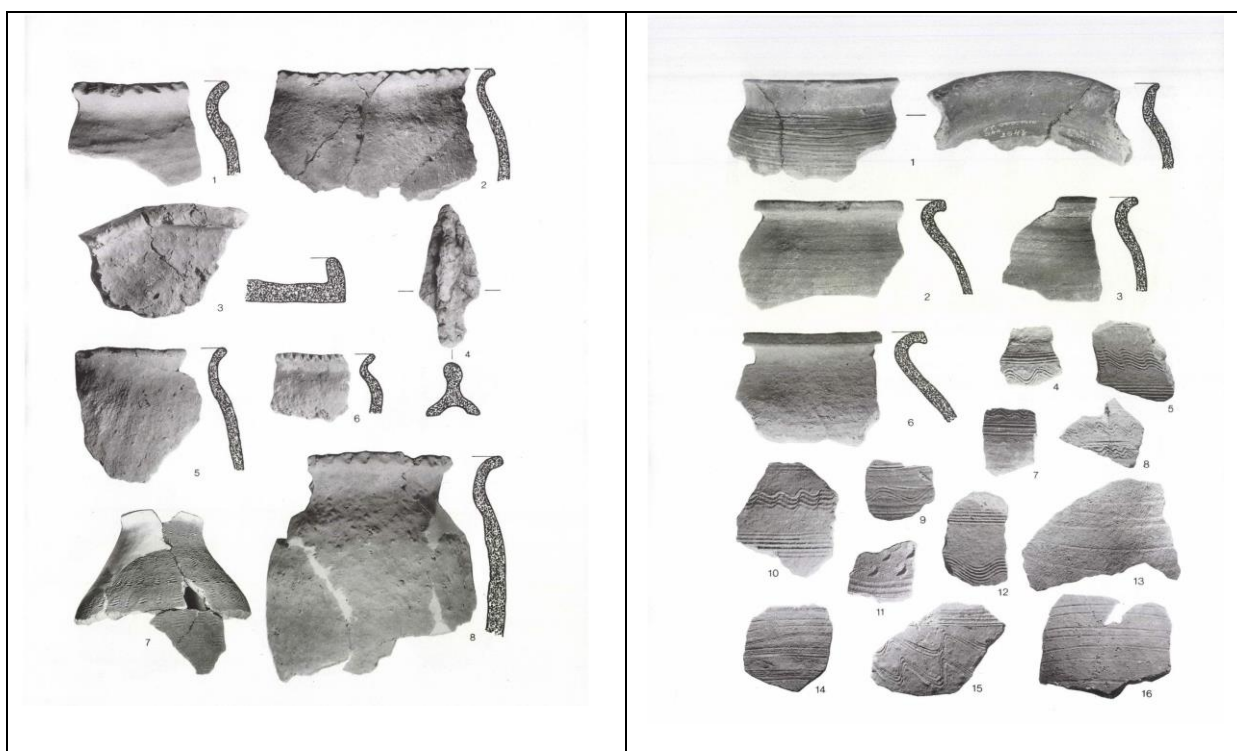
Fig. 41. Cuptoare de piatră (tipul 1, variantele A și B) – propunere de reconstituire. / Fig. 41. Stone ovens (type 1, versions A and B) – reconstruction proposal.

Imag. 4. Tipuri de cuptoare de piatră specifice siturilor din nord-vestul României (după Stanciu 2011)

Ceramica

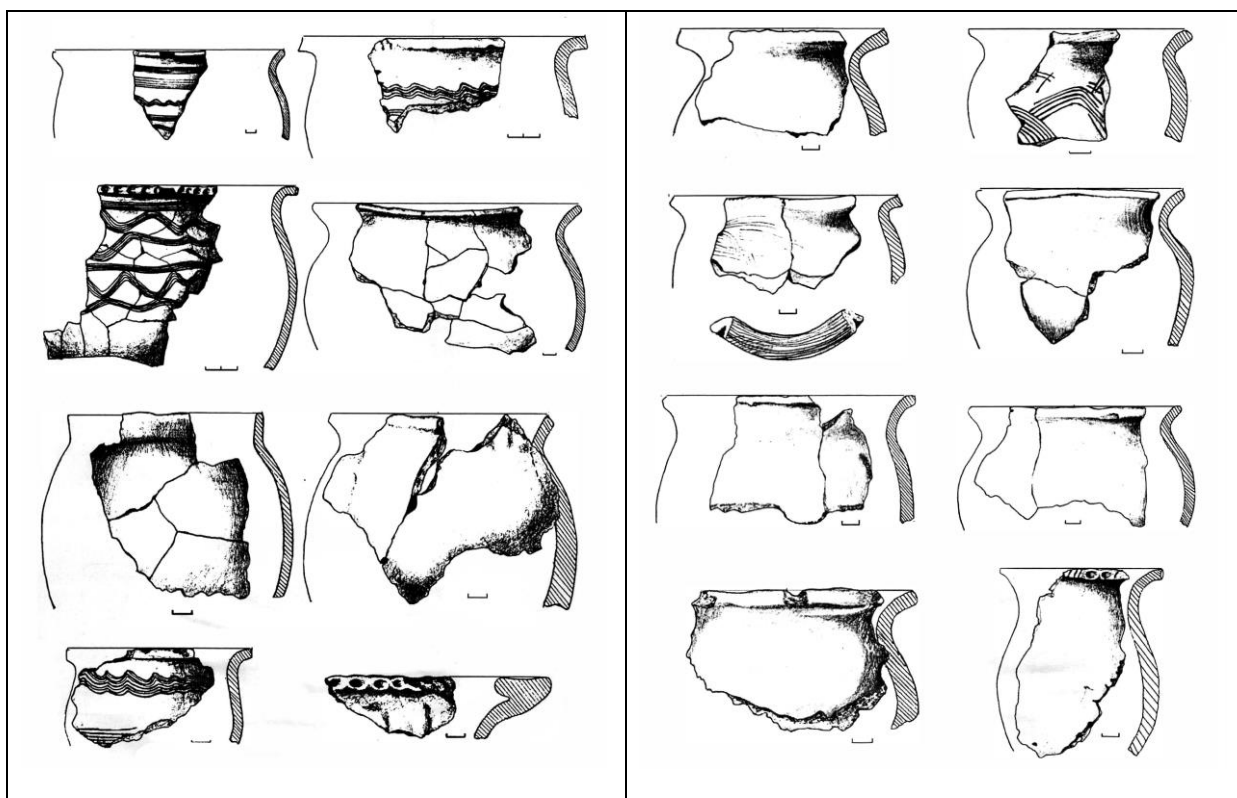

Imag. 1 Ceramica de la Eliseni (sec. VII-IX) (din RepArhHg 2000)

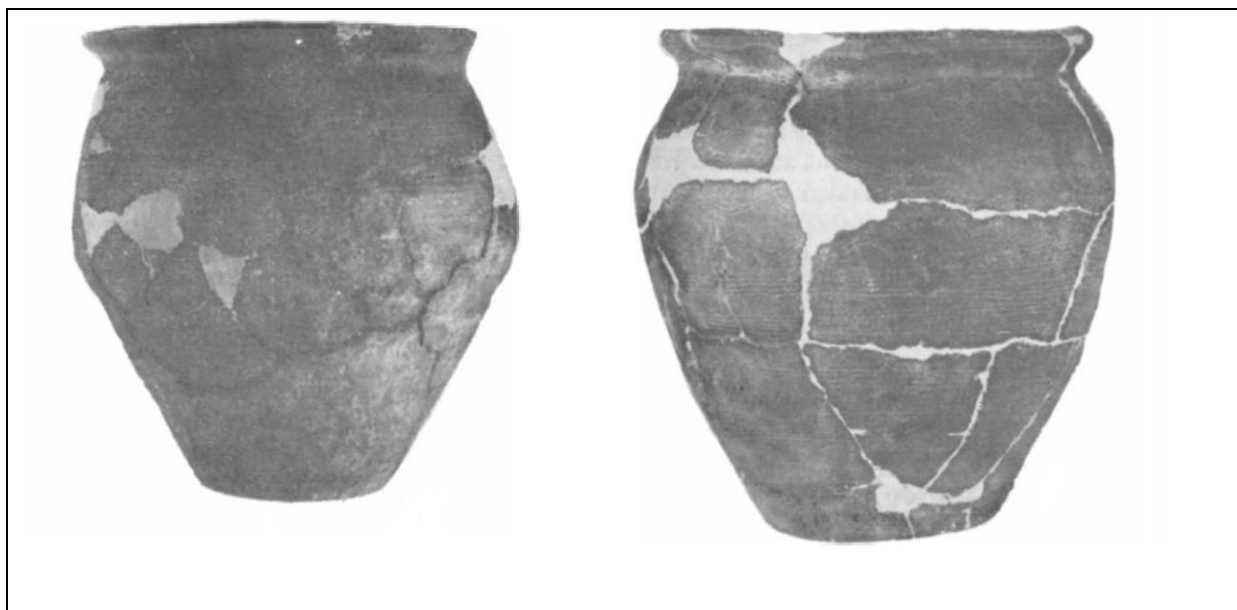

Imag. 2 Ceramica de la Filiaș – Pământul Pădurii Mari (sec. VII-IX) (după Benkő 1992)

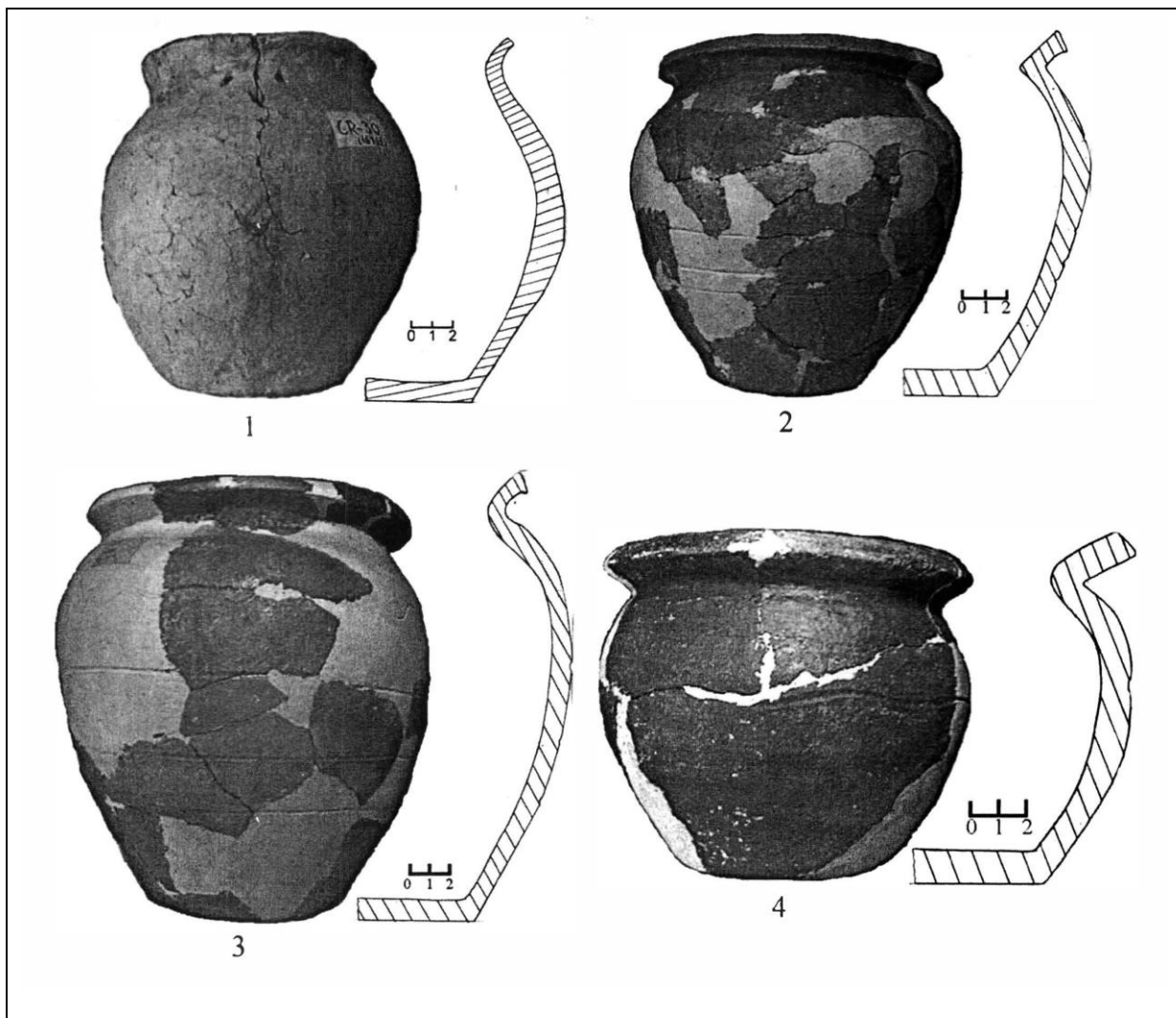

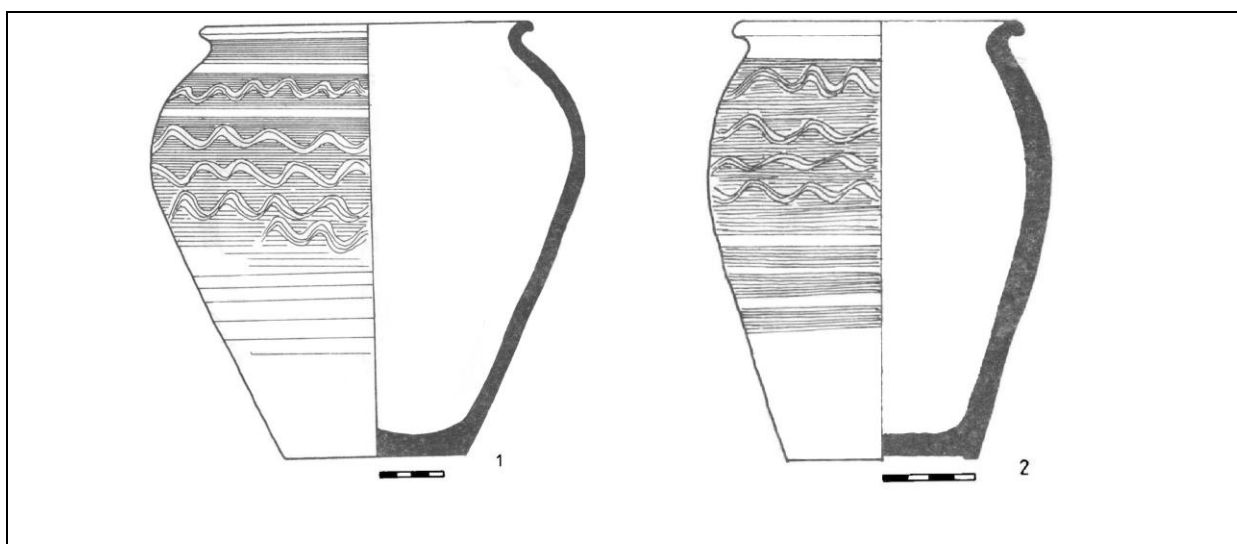
Imag. 3 Ceramica de la Filiaș – Pământul Pădurii Mari (sec. VII-IX) (din RepArhHg 2000)

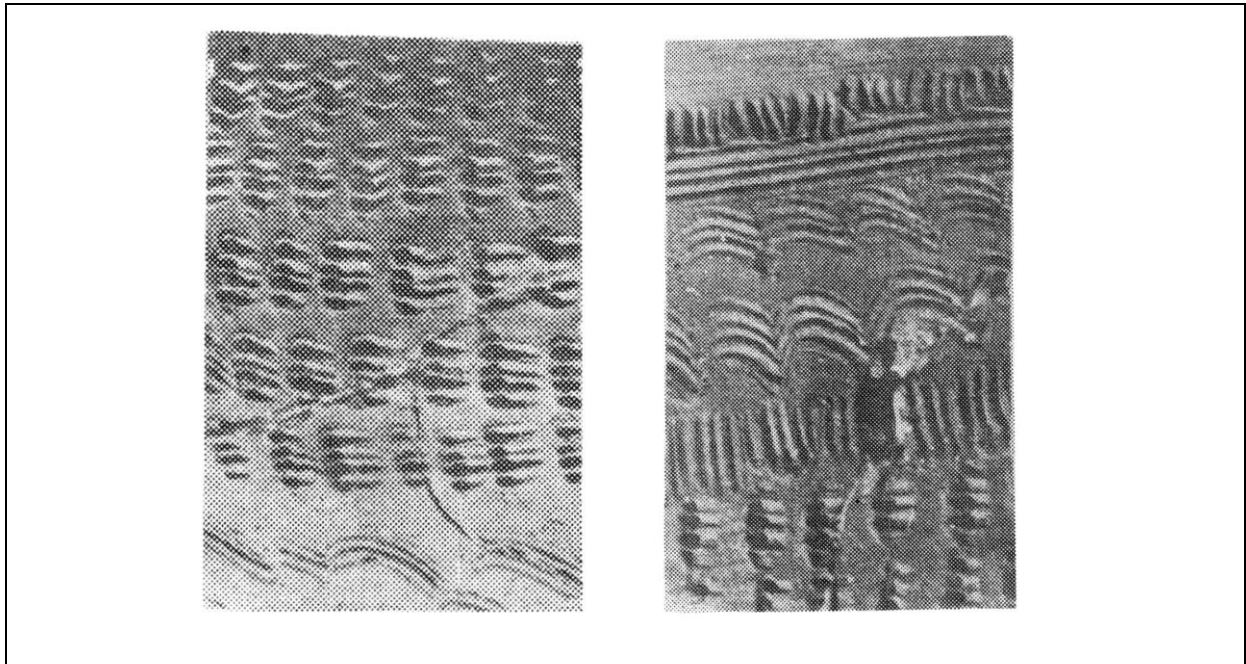
Imag. 4 Vase ceramice de la Simonești (sec. VII-IX) (din MCA, X, 1973)

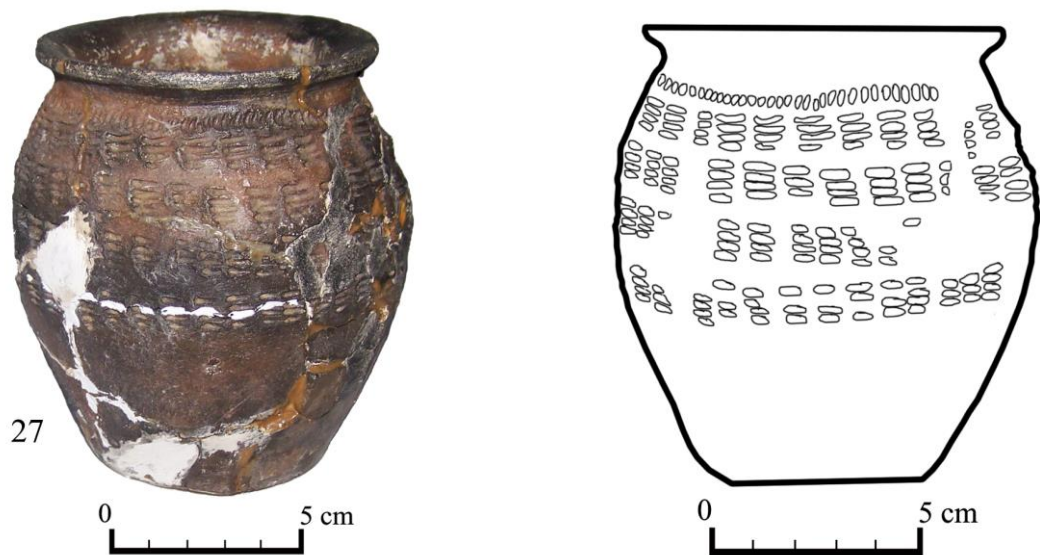
Imag. 5 Vase ceramice de la Cristuru Secuiesc (sec. VII-IX) (din RepArhHg 2000)

Imag. 6 Albești – La Cetățea/ Sub Cetățea. Elemente de decor de pe ceramica brun-roșcată, roata încetă (sec. IX-X) (după Baltag 1994)

Imag. 7 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Elemente de decor de pe ceramica roșcată semifină (sec. IX-X)
(după Baltag 1994)

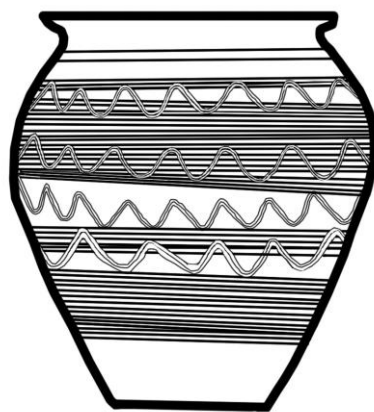

Imag. 8 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Vasul nr. 27

28

0 5 cm

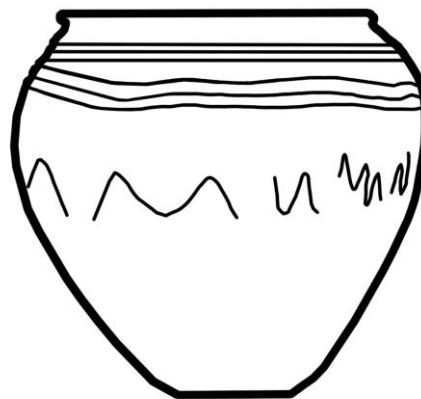
0 5 cm

Imag. 9 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Vasul nr. 28

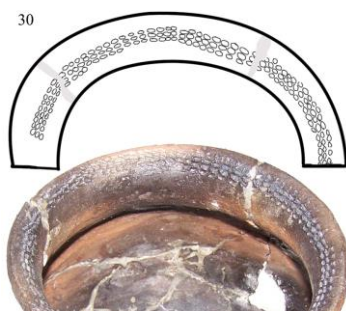
29

0 5 cm

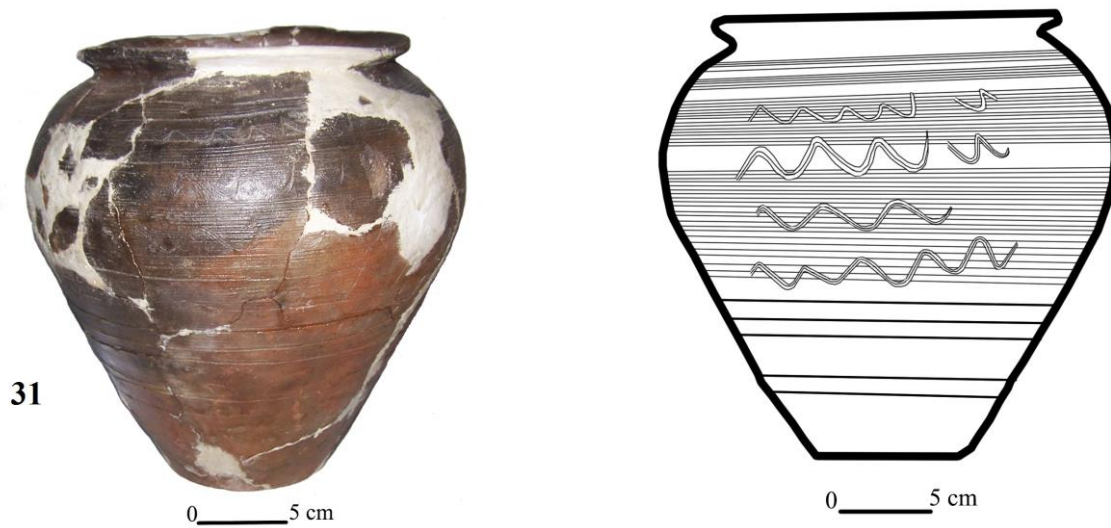

0 5 cm

Imag. 10 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Vasul nr. 29

Imag. 11 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 30. Decor pe buză

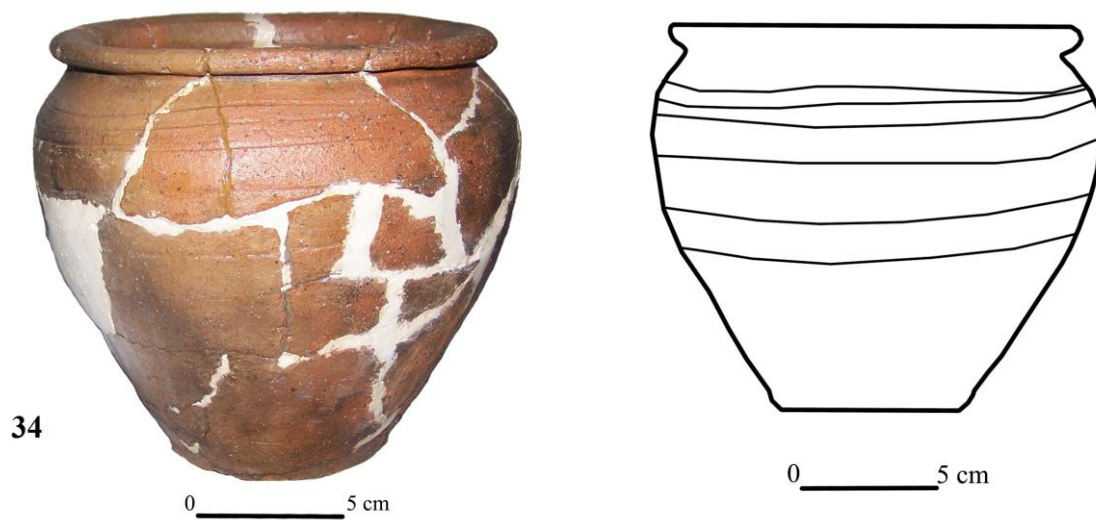
Imag. 12 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 31

Imag. 13 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 32

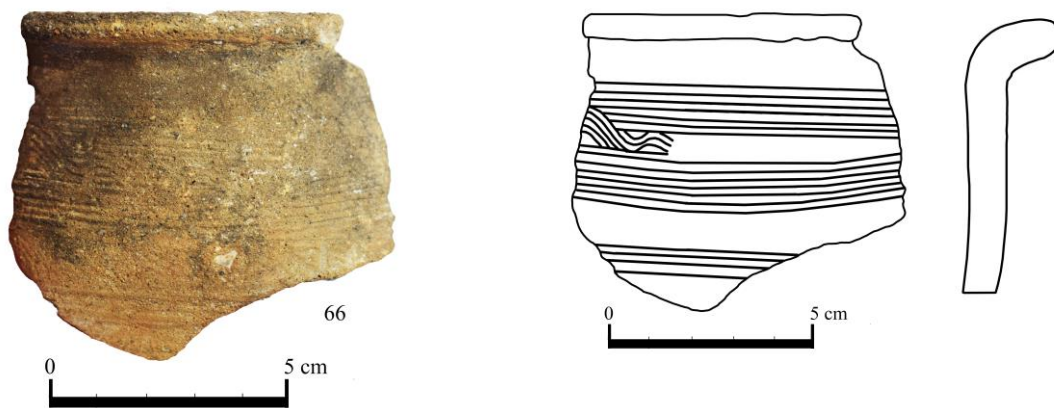
Imag. 14 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 33

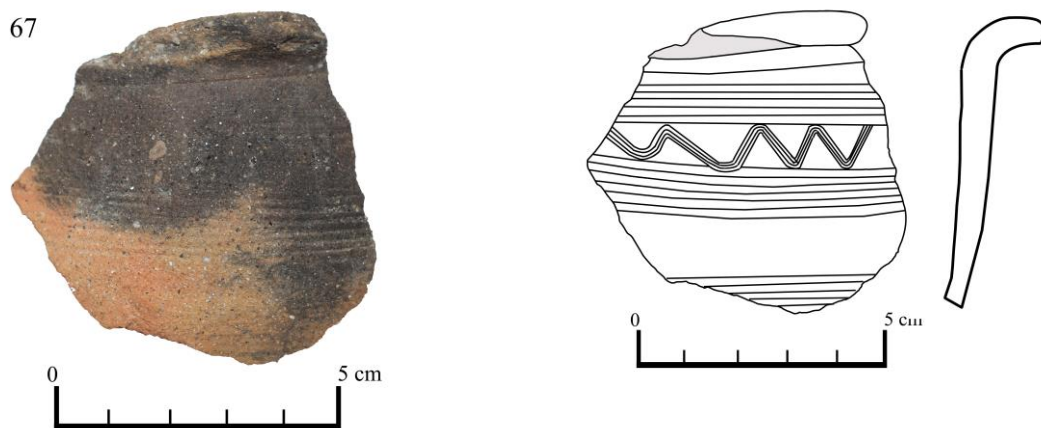
Imag. 15 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 34

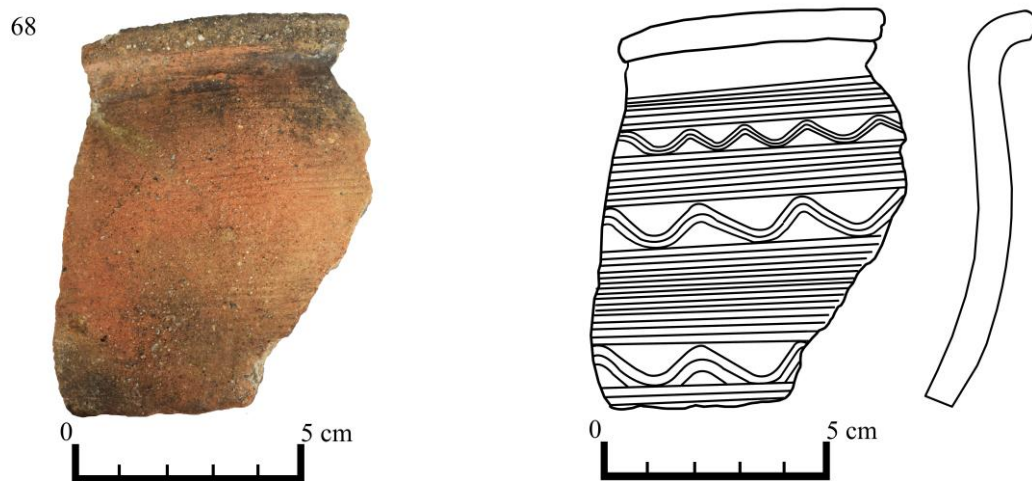
Imag. 16 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Vasul nr. 35

Imag. 17 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 66 degresat cu microprundiș. Fragmentele 66-67 sunt din același vas, fragmentele se completează

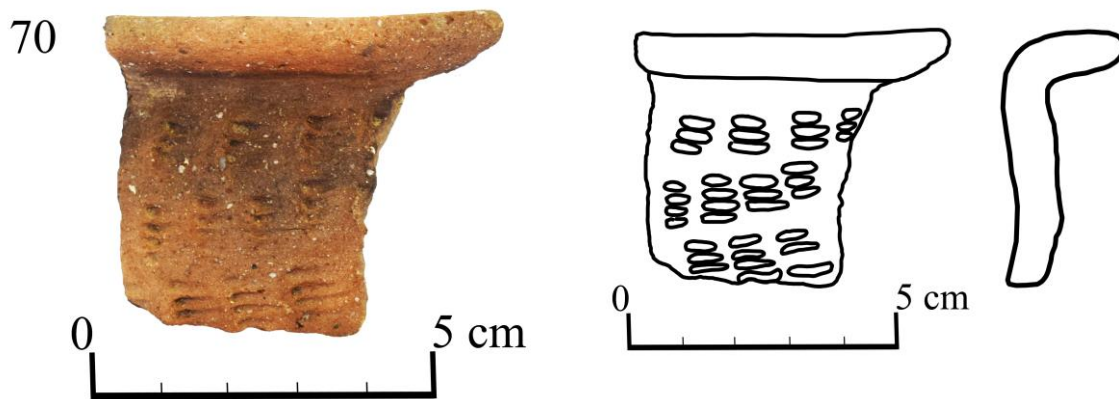

Imag. 18 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 67 degresat cu microprundiș. Fragmentele 66-67 sunt din același vas, fragmentele se completează

Imag. 19 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 68 degresat cu microprundiș. Fragmentele 68-104 sunt din același vas, fragmentele se completează

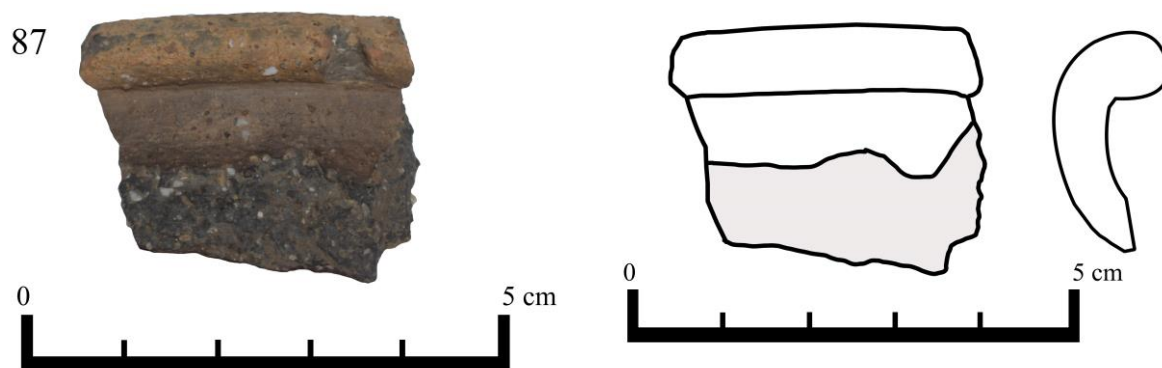

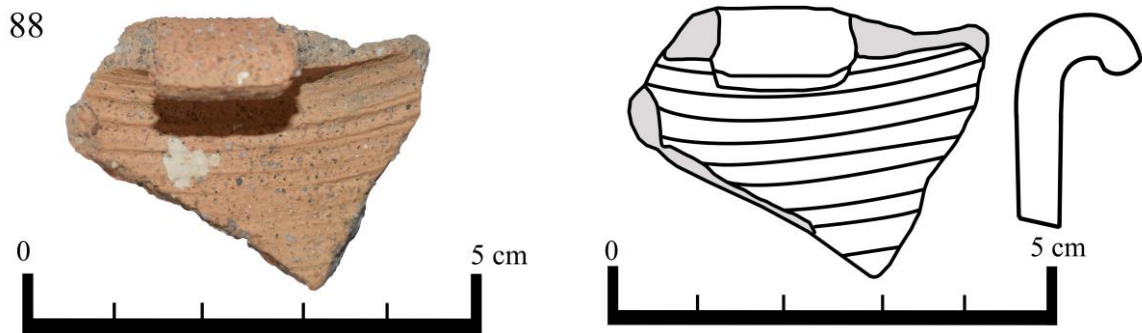
Imag. 20 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 70 degresat cu microprundiș și mica

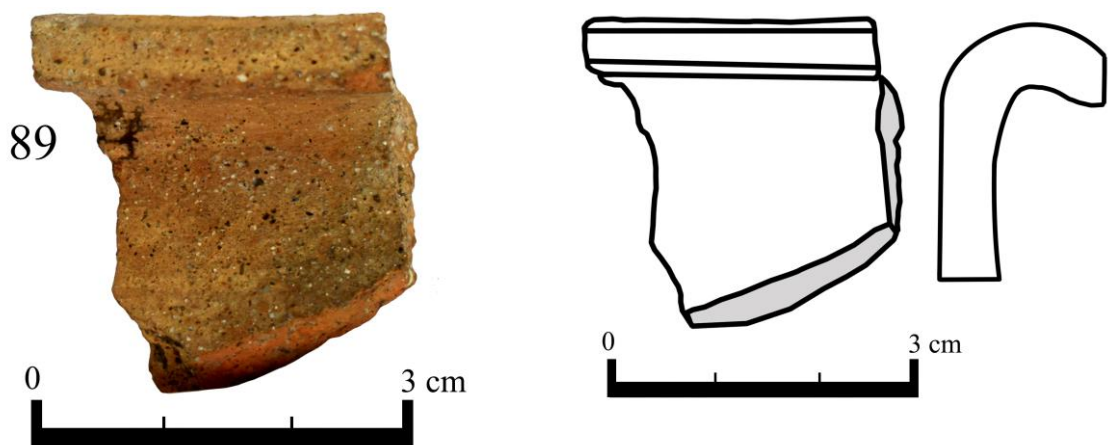
Imag. 21 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 72 degresat cu macroprundiș

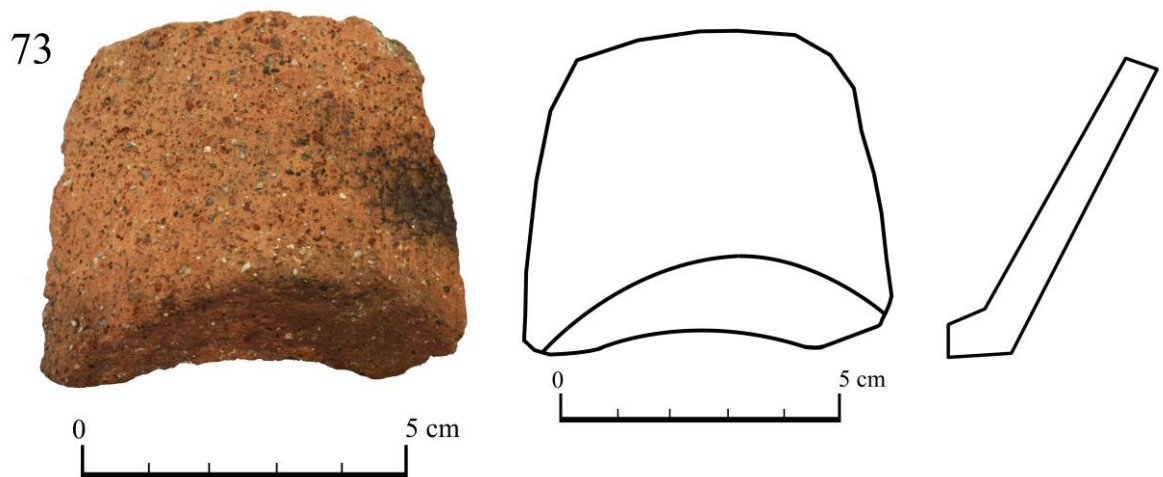
Imag. 22 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 87 degresat cu macroprundiș

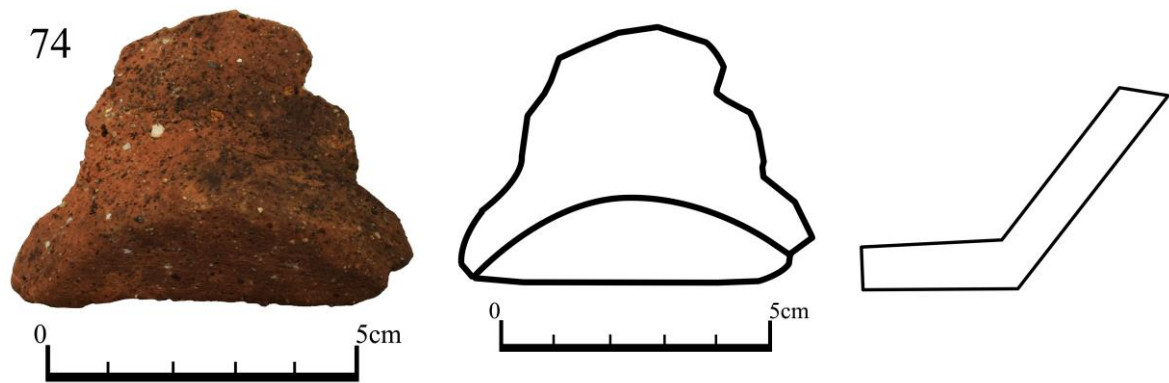
Imag. 23 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 88 degresat cu microprundiș

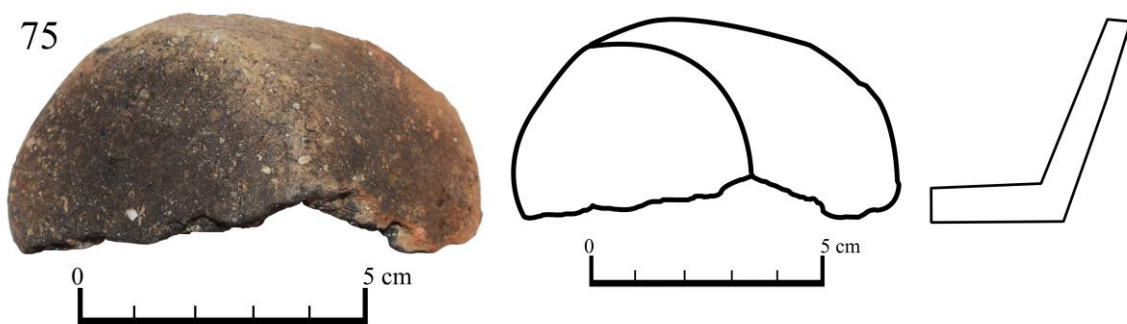
Imag. 24 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 89 degresat cu microprundiș și mica

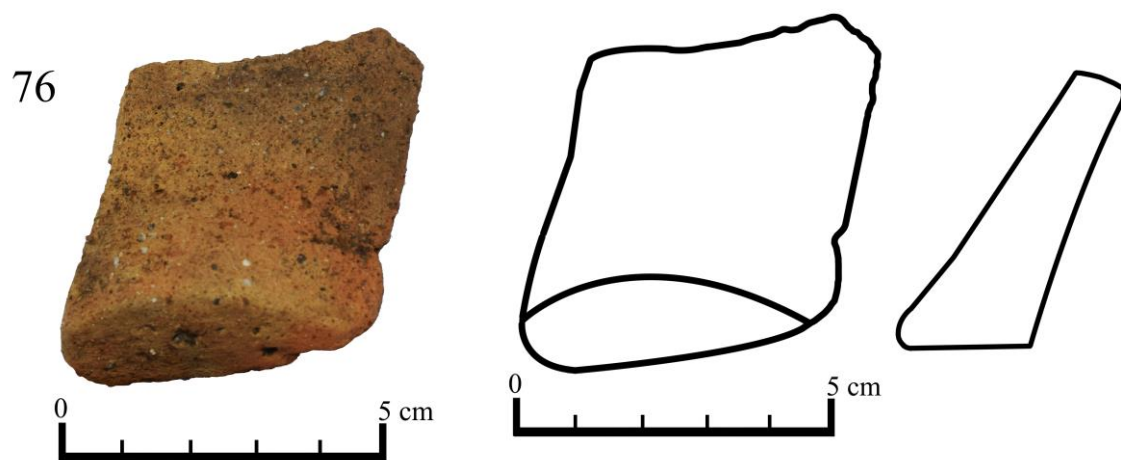
Imag. 25 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 73 degresat cu macropundiș. Fragmentele 73-105 sunt din același vas, fragmentele se completează

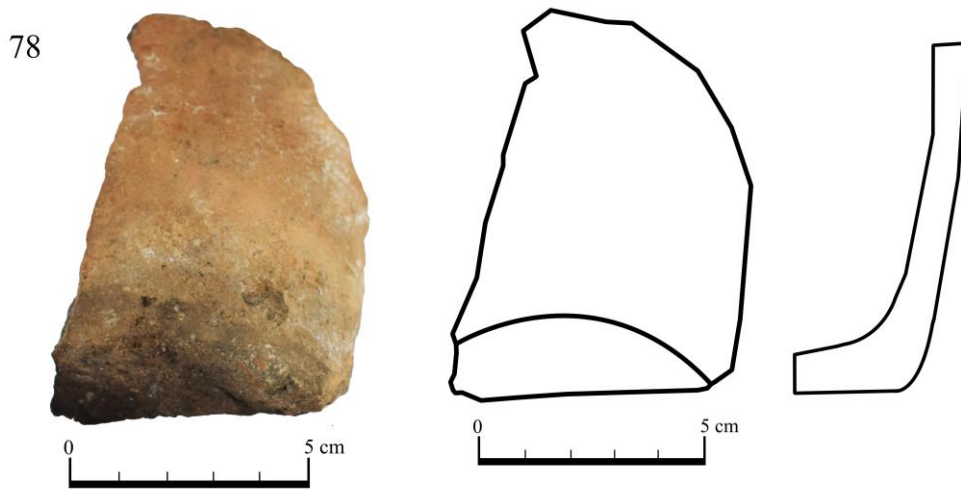
Imag. 26 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 74 degresat cu macroprundiș

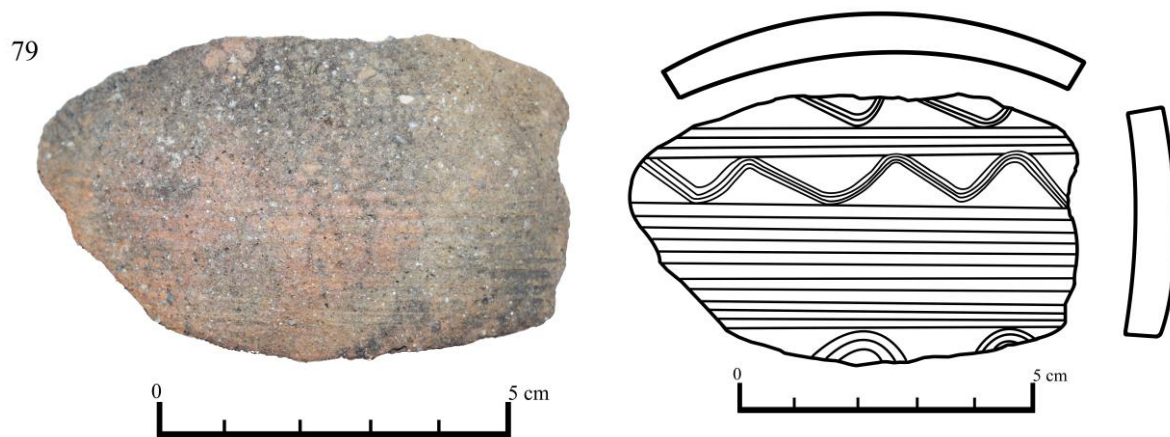
Imag. 27 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 75 degresat cu macroprundiș

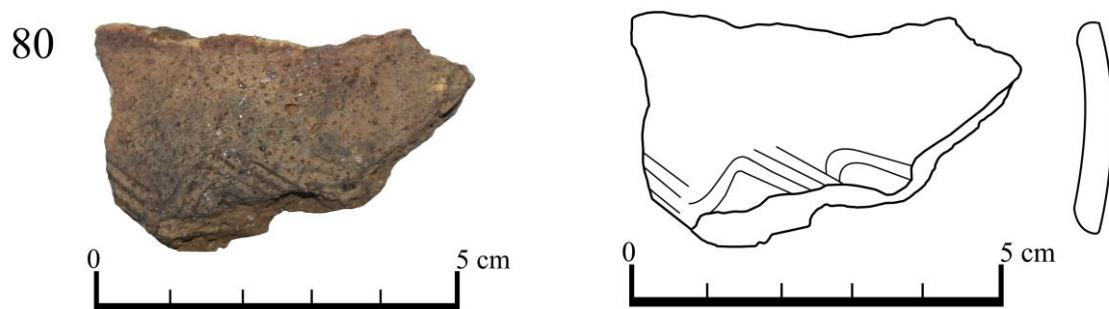
Imag. 28 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 76 degresat cu macroprundiș

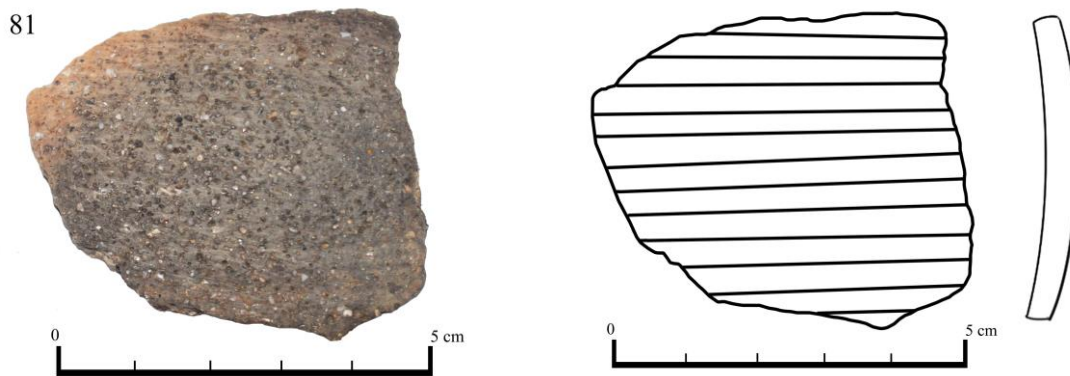
Imag. 29 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 78 degresat cu microprundiș

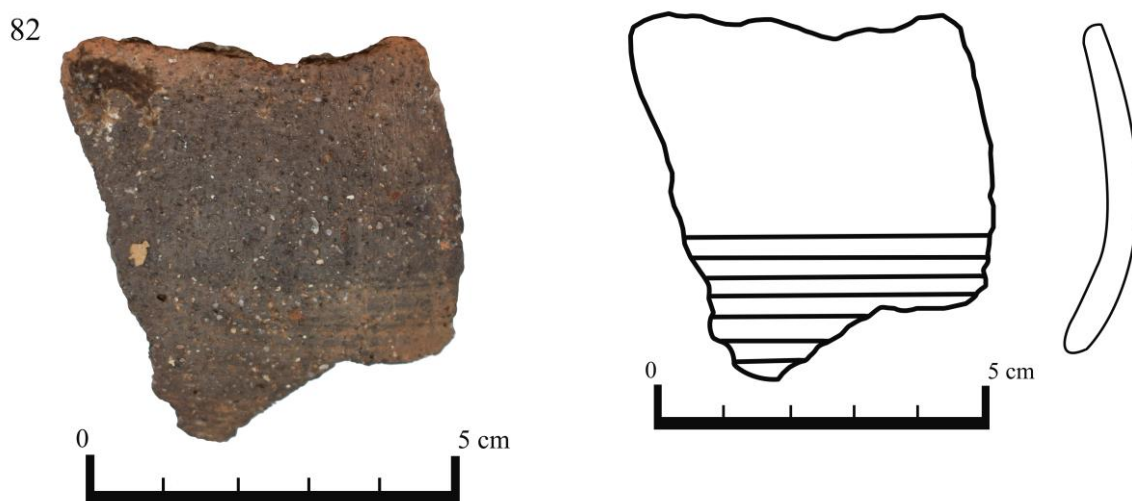
Imag. 30 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 79 degresat cu microprundiș și mica

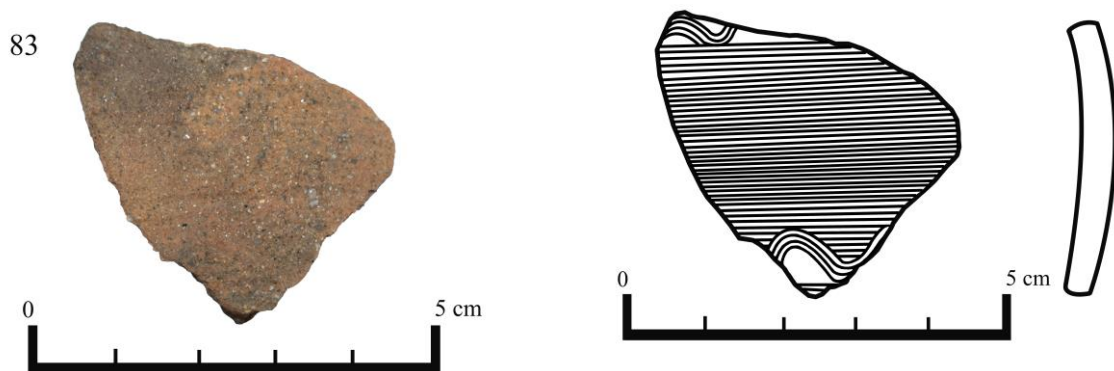
Imag. 31 Albești – *La Cetățea/Sub Cetățea*. Fragmentul 80 degresat cu microprundiș

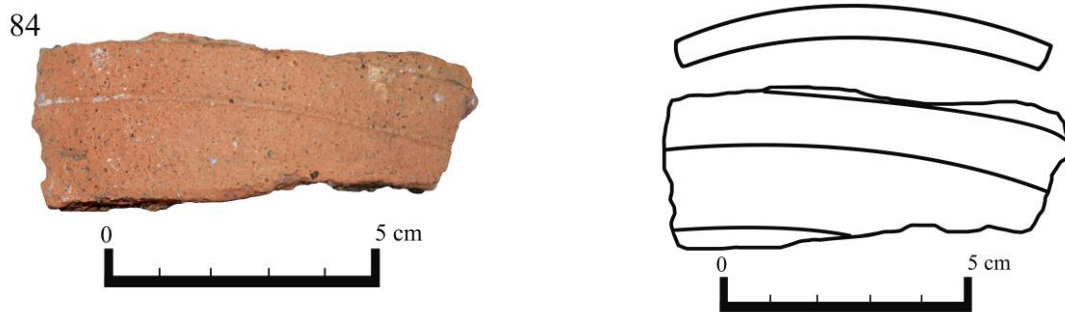
Imag. 32 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 81 degresat cu macroprundiș

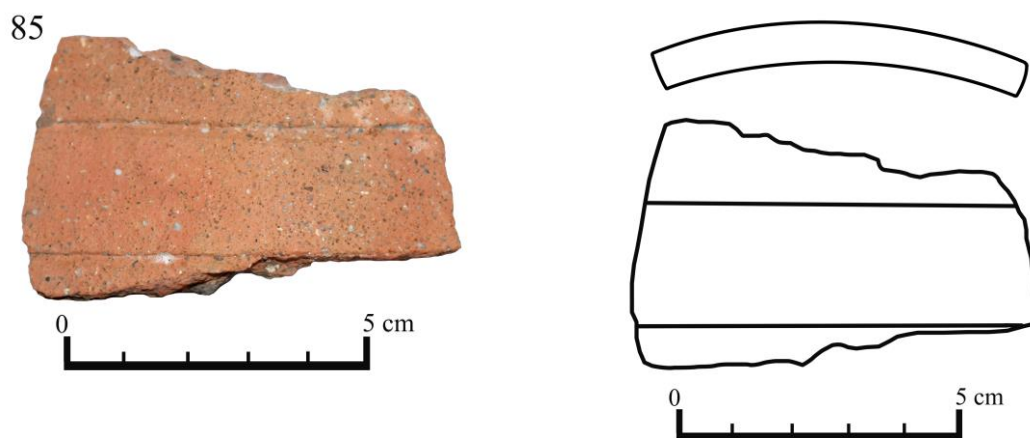
Imag. 33 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 82 degresat cu macroprundiș

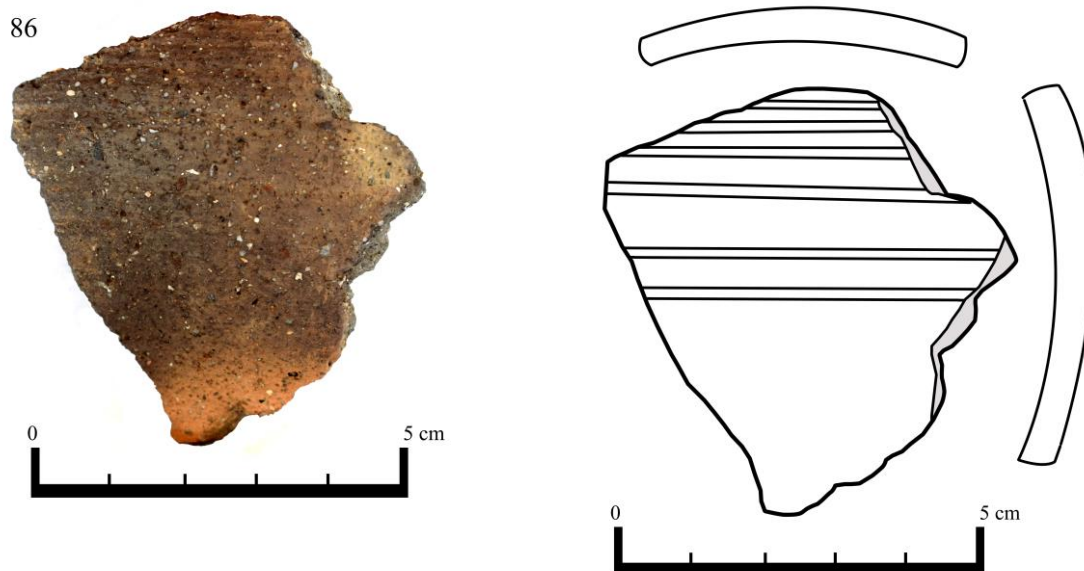
Imag. 34 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 83 degresat cu microprundiș

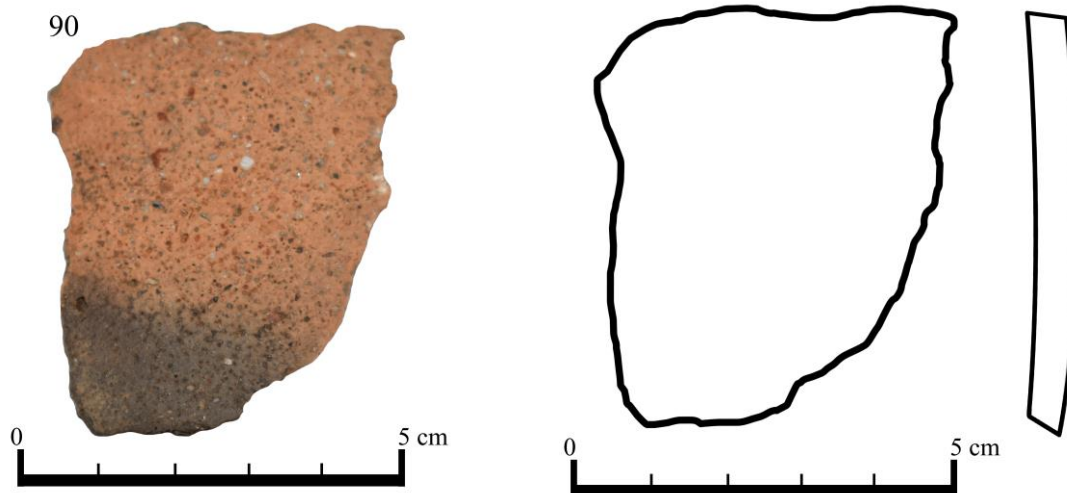
Imag. 35 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 84 degresat cu macroprundiș. Fragmentele 84-85 sunt din același vas, fragmentele se completează

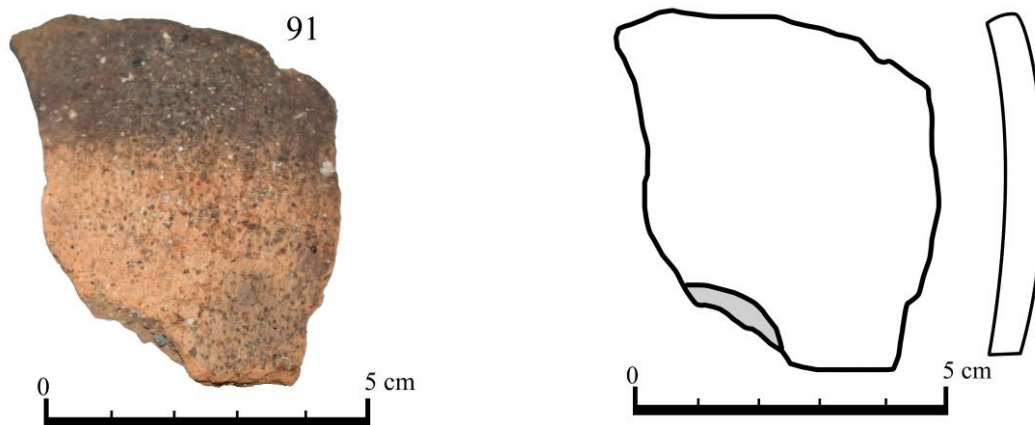
Imag. 36 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 85 degresat cu macroprundiș. Fragmentele 84-85 sunt din același vas, fragmentele se completează

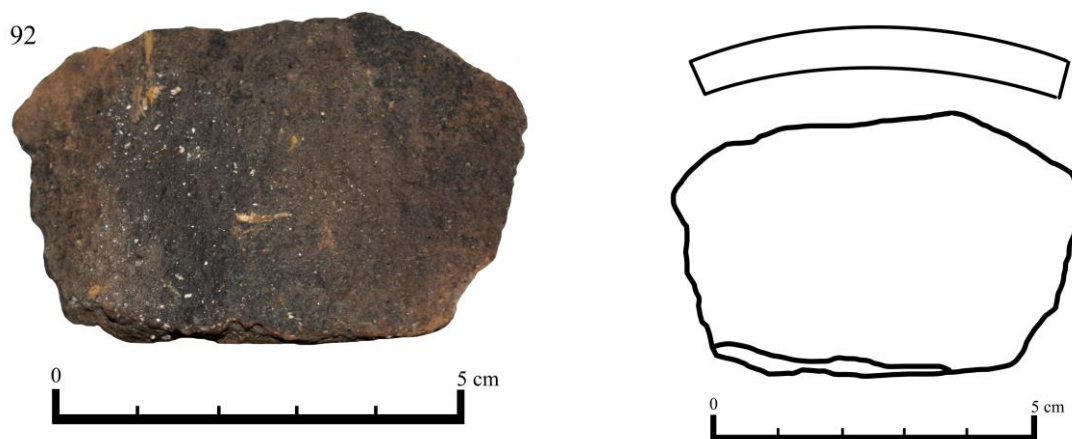
Imag. 37 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 86 degresat cu macroprundiș

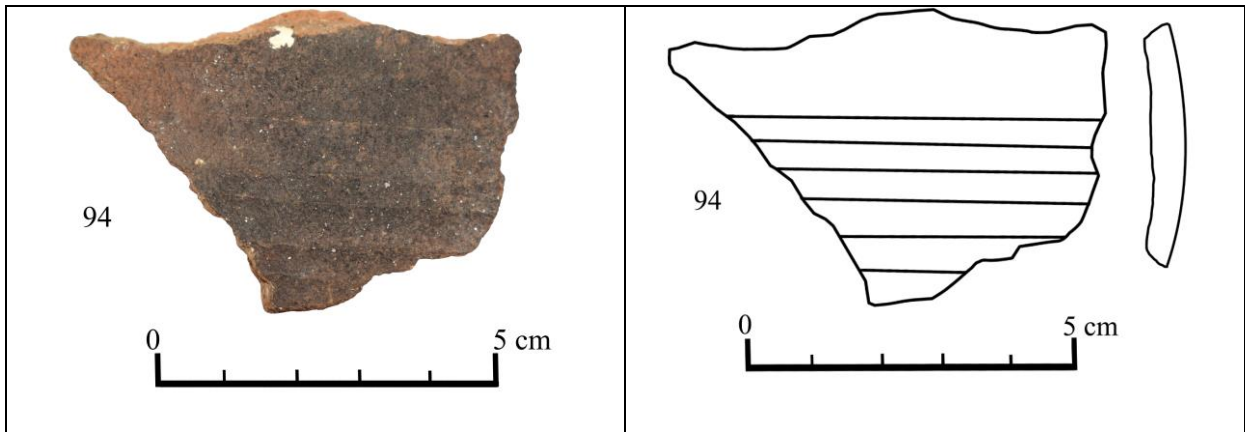
Imag. 37 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 90 degresat cu macroprundiș. Fragmentele 90-91 sunt din același vas, fragmentele se completează

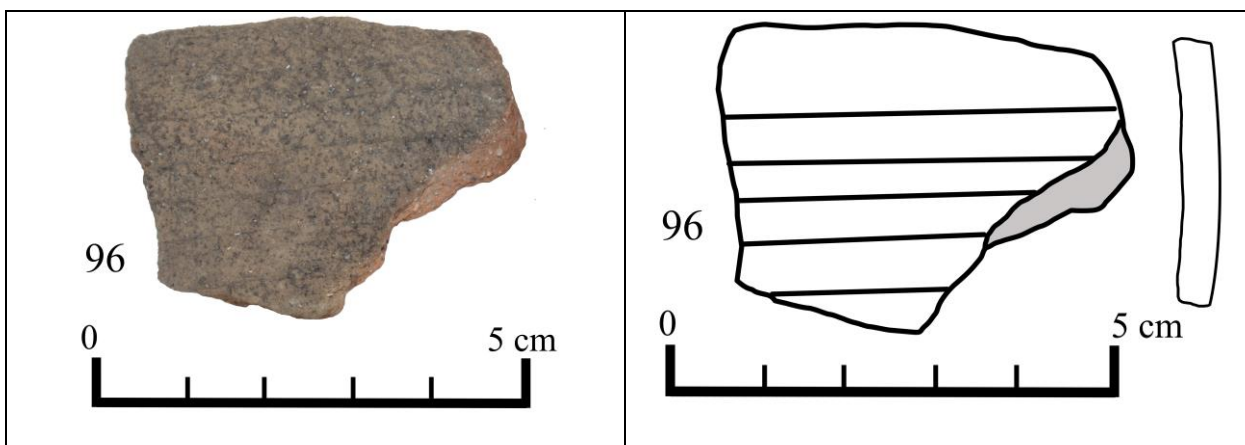
Imag. 38 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 91 degresat cu macroprundiș. Fragmentele 90-91 sunt din același vas, fragmentele se completează

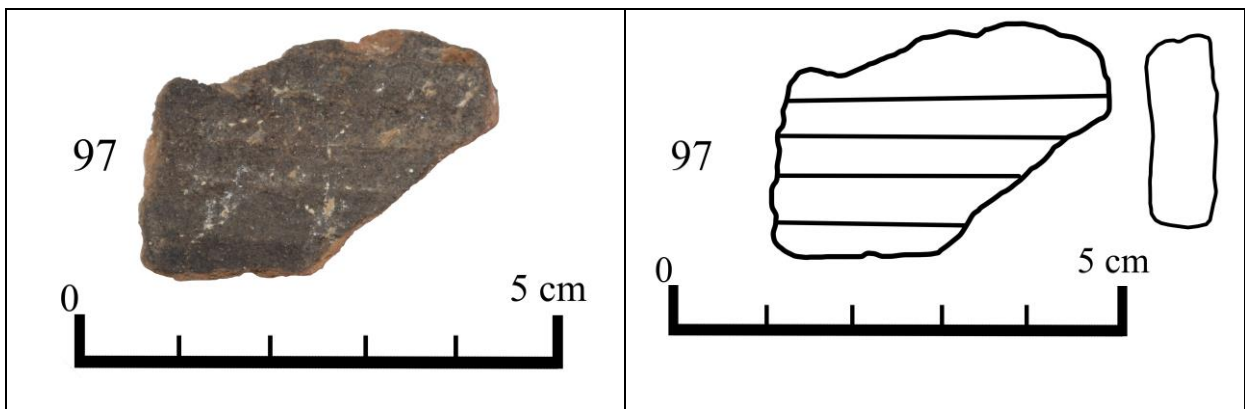
Imag. 39 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 92 degresat cu macroprundiș

Imag. 40 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 94 degresat cu microprundiș

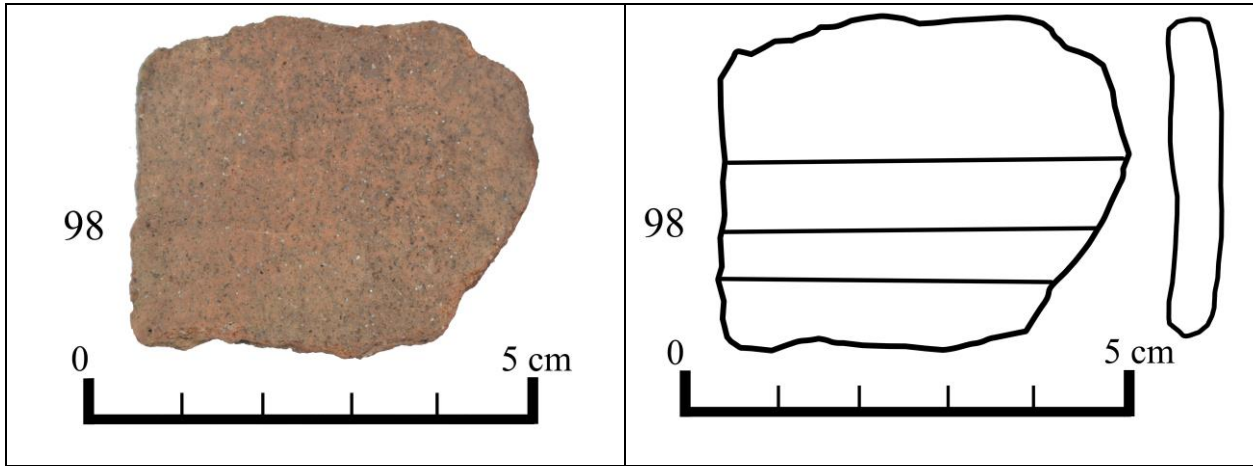

Imag. 41 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 96 degresat cu microprundiș

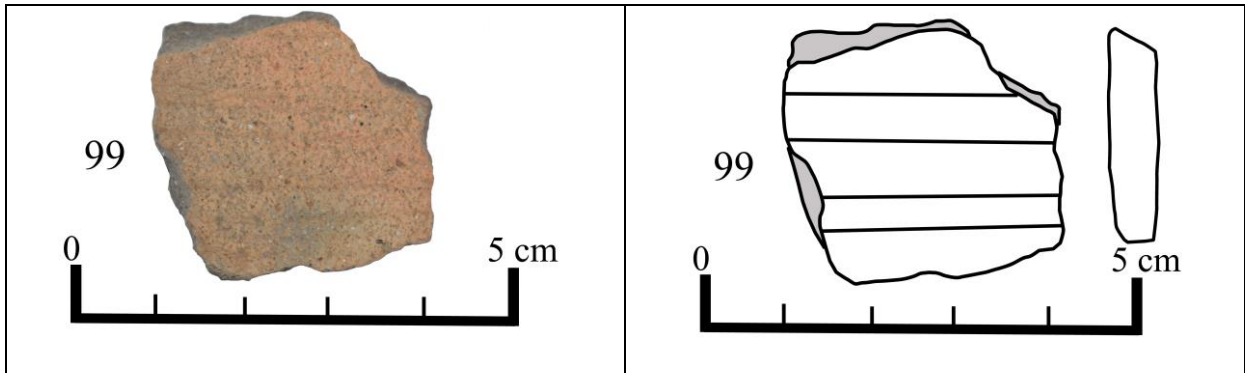

Imag. 42 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 97 degresat cu microprundiș

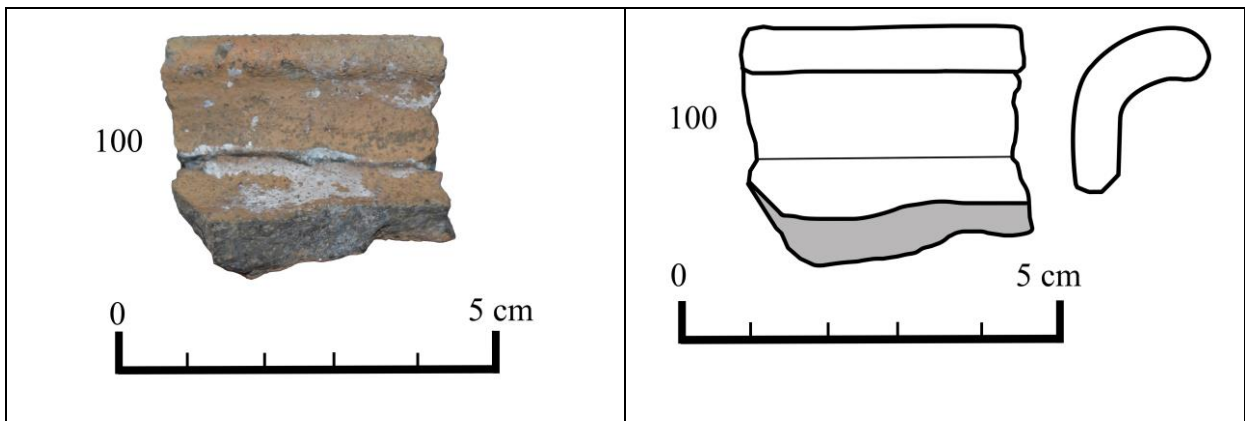

Imag. 43 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 98 degresat cu microprundiș

Imag. 44 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 99 degresat cu microprundiș

Imag. 45 Albești – La Cetățea/Sub Cetățea. Fragmentul 100 degresat cu microprundiș